ISSN (Print) 2616-6895
ISSN (Online) 2663-2497

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of
L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы
PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series
Серия ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ

№ 2 (131)/2020

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2020
Nur-Sultan, 2020
Нур-Султан, 2020

Бас редакторы
Г.Ж. Менлибекова,
п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары (психология) — **А.Р. Ерментаева**, пс. ғ. д., проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары (әлеуметтану) — **Н.О. Байғабылов**, PhD (Қазақстан)

Редакция алқасы

Есенгалиева А. М.	п.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Иванова Г.П.	п.ғ.д. (Ресей)
Исламова З.М.	п.ғ.к., доцент (Ресей)
Калдыбаева О.В.	PhD (Қазақстан)
Колева И.	докт. (Болгария)
Отар Э. С.	PhD (Қазақстан)
Сейтқазы П.Б.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Сунарчина М.М.	ә.ғ.д., проф. (Ресей)
Толеубекова Р.К.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Тамаш П.	проф. (Венгрия)
Уразбаева Г.Т.	п.ғ.д., доцент (Қазақстан)
Хан Н.Н.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хаяти Тюфекчиоглу	ә.ғ.д., проф. (Түркия)
Шайхисламов Р.Б.	ә.ғ.д., проф. (Ресей)
Шалғынбаева Қ.Қ.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 402 б.
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген: Ә. С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.
ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы
Меншіктенуші: ҚР БжҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК
Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде тіркелген. 27.03.18 ж. № 17001-Ж -тіркеу куәлігімен тіркелеген.
Мерзімділігі: жылына 4 рет.
Тиражы: 30 дана
Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі,13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31410)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief
Doctor of Pedagogical Sciences,
Prof.(Kazakhstan)
G.Zh.Menlibekova

Deputy Editor-in-Chief (psychology) — **A.R. Yermentayeva**, Doctor of Psychological Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Deputy Editor-in-Chief (sociology) — **N.O. Baigabylov**, PhD in Sociology (Kazakhstan)

Editorial board

Esengalieva A.M	Can. of Pedagogical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Ivanova G.P.	Doctor of Pedagogical Sciences (Russia)
Islamova Z.M.	Can. of Pedagogical. Sciences, Assoc.Prof. (Russia)
Kaldybayeva O.V.	PhD (Kazakhstan)
Otar E.S.	PhD (Kazakhstan)
Koleva I.	Dr. (Bulgaria)
Seytkazy P.B.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Sunarchina M.M.	Doctor of Sociology, Prof. (Russia)
Tamas P.	Prof. (Hungary)
Toleubekova R.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Urazbayeva G.T.	Doctor of Pedagogical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Khan N.N.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Hayati Tufekcioglu	Doctor of Sociology, Prof. (Turkey)
Shaikhislamov R.B.	Doctor of Sociology, Prof. (Russia)
Shalgynbayeva K.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)

Editorial address:2, Satpayev str., of.402, Nur-Sultan, Kazakhstan, 010008
L.N.Gumilyov Eurasian National University
Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Responsible secretary, computer layout: A.S.Zhumatayeva

Bulletin of L.N.Gumilyov Eurasian National University PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series
Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan.
Registration certificate No. 17001-Ж from 27.03.18
Periodicity: 4 times a year
Circulation: 30 copies
Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31410)

© L.N.Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор
д.п.н., профессор
Г.Ж. Менлибекова (Казахстан)

Зам. главного редактора (психология) — **А.Р. Ерментаева**, д.пс. наук, проф. (Казахстан)

Зам. главного редактора (социология) — **Н.О. Байгабылов**, PhD (Казахстан)

Редакционная коллегия

Есенгалиева А. М	к.п.н., доцент (Казахстан)
Иванова Г.П.	д.п.н. (Россия)
Исламова З.М.	к.п.н., доцент (Россия)
Калдыбаева О.В.	PhD (Казахстан)
Колева И.	докт. (Болгария)
Отар Э. С.	PhD (Казахстан)
Сейтказы П.Б.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Сунарчина М.М.	д.с.н., проф. (Россия)
Тамаш П.	проф. (Венгрия)
Толеубекова Р.К.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Уразбаева Г.Т.	д.п.н., доцент (Казахстан)
Хан Н.Н.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Хаяти Тюфекчиоглу	д.с.н., проф. (Турция)
Шайхисламов Р.Б.	д.с.н., проф. (Россия)
Шалғынбаева К.К.	д.п.н., проф. (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 402
Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева
Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz
Ответственный секретарь, компьютерная верстка: А. С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.
Серия:ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ.
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № 17001-Ж от 27.03.18 г.
Периодичность: 4 раза в год
Тираж: 30 экземпляров
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31410)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

Абильдаева К.М. Білім беру ортасындағы менталитет пен толеранттылық мәселелері 8

Байсарина С.С., Кожаналиева А.О. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың педагогикалық негіздері 15

Гелишли Ю., Нурмухамбетова А.Н. Қазақстан мен Түркияның білім беру бағдарламаларын салыстырмалы талдау («Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» және «Басшылық және психологиялық кеңес беру» мысалында) 21

Қадирсызова Ш.Б. Үтқырлық - тұлғаның әлеуметтік нысанының құндылығы 34

Калкеева К.Р., Алибаева Ж.Е., Халелова А.Х. Студенттердің әлеуметтік-мәдени дамуындағы педагогикалық диалогтың рөлі 42

Келдебеков К.К. Абылқасымова Б.А., Слэмгажы А., Бекбауова Ж.М. XXI ғасырдағы моральдық білім түсінігі және оның мемлекет дамуындағы алатын орыны 50

Копжасарова У.И., Асатиани И.В., Карипбекова А.С. Жоғары сынып оқушыларының шет тілін білуді жетілдіру құралы ретінде лексикалық минимумын қалыптастыру 57

Молдахметова Г.З., Канапиева А.Р., Нурмагамбетова Ж.М., Оспанов Ч.К., Искакова А.Р. Оқытуды бағалау практикасы: мәселелері 65

Мұқушев Б.А., Сарбасова Қ.А., Есекешова М.Д., Мукушев А.Б., Турдина А.Б. Жоғары оқу орындары студенттерінің қаржылық сауаттылығын дамыту 73

Нурбекова Ж.К., Байгушева К.М., Байгушева Б.М., Ельтинова Р.А. Толықтырылған шынайылық технологиясын қолдану негізінде оқытудың дидактикалық моделі 81

Сарбасова В. Н. Тұлғаның ұлттық өзіндік сана-сезімі тұлғалық-кәсіби білім ретінде 89

Томски Г., Жанбулатова Р.С., Менлибекова Г.Ж. ЮНЕСКО-ның білім саласындағы ынтымақтастықтың дамуындағы рөлі: тарихы және қазіргі болмысы 97

Шаяхметова Д.Б., Таутенбаева А.А. Бастауыш сынып мұғалімдерінің басқару құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін ғылыми-теориялық моделдеу 105

ПСИХОЛОГИЯ

Айкинбаева Г.К., Ақдәулетова Ә.Т., Сарбасова С. Әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктері 119

Ганиева Г.Х. Қазақстан Республикасында 2017 жылдан 2019 жылға дейінгі кезеңдегі кәмелетке толмағандардың сотталуы туралы статистикалық деректерді әлеуметтік-психологиялық талдау 131

Жүкібаева Г.О., Барабанова Е.И. ҚР мектеп бітіруші түлектері арасында кәсіптік білім алу мамандығын таңдау мен кәсіптік бағдарлаудың байланысы 141

Исаханова А.А. Қазіргі Қазақстанның психологиясы және профессор С.М. Жақыповтың мұрасы (70 жылдық мерейтойына) 156

Мамбеталина А.С., Ахметова А.Т. Жасөспірімдердің хабардарлығын және жауапты жыныстық мінез-құлқын талдау 161

Надирова А.К., Топанова Г.Т., Хананян А.А. Бастауыш сыныбындағы балалардың жетістікке жетуге бейімделудегі ата- ананың рөлі (тілдік кедергі болған жағдайда) 169

ӘЛЕУМЕТТАНУ

Байғабылов Н.О., Сарбасова С.Б. Мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік бейімдеу мәселелері 177

Қуатова А.С. Қазіргі отбасының трансформациясының ерекшеліктері 182

Насанбекова С.Т., Урузбаева Н.А. Туристік дестинацианың имиджін бағалауда әлеуметтік сауалнаманы қолдану, Алматы мысалында 191

Уашева А.К. Балалардан бас тартқан әйелдердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамасы және типологиясы (Нұр-Сұлтан қаласының № 2 Перинаталдық орталығы бойынша) 201

CONTENTS

PEDAGOGY

Abildayeva K.M. Problems of mentality and tolerance in the educational environment 8

Baisarina S. S., Kojanalieva A.O. Pedagogical bases of formation of creative abilities of elementary school students 15

Gelishli Yu., Nurmukhanbetova A. N. Comparative analysis of educational programs of Kazakhstan and Turkey (the case of "Social pedagogy and self-cognition" and "Guidance and psychological counseling") 21

Kadyrsizova Sh. Б. Mobility-the social value of the individual 34

Kalkeeva K.R., Alibaeva Zh.E, Khalelova A.K. The role of dialogue in the socio-cultural development of students 42

Keldebekov K.K., Abylkassymova B.A., Slamgazhy A., Bekbauova Zh.M. 50

Kopzhasarova U.I., Assatiani I.V., Karipbekova A.S. Development of lexical minimum of high school students as a means of enhancement of their foreign-language skills 57

Moldakhmetova G.Z., Kanapiyeva A.R., Nurmagambetova Zh.M., Ospanov Ch.K., Iskakova A.R. Learning assessment practices: challenges 65

Mukushev B. A., Sarbasova K. A., Yesekeshova M. D., Mukushev A. B., Turdina A. B. Development of financial literacy of higher educational institution students 73

Nurbekova Zh.K., Baigusheva K.M., Baigusheva B.M., Yeltinova R.A. Didactic Model of Teaching based on the use of Augmented Reality Technology 81

Sarbassova V. N. The national self- awareness of the personality as a professionally-personal education 89

Tomski G., Zhanbulatova R.S., Menlibekova G. Zh. The Role of UNESCO in the Development of Cooperation in the Field of Education: History and Modernity 97

Shayakhmetova D.B., Tautenbayeva A.A. Scientific-theoretical modeling in formation of managerial competence of primary school teachers 105

PSYCHOLOGY

Aikinbayeva G.K., Akdauletova A.T., Sarbasova S. Personal and psychological characteristics of women in military activities 119

Ganieva G. H. Analysis of statistical data on juvenile convictions in the Republic of Kazakhstan for the period from 2017 to 2019 131

Zhukibayeva G.O., Barabanova Ye.I. The relationship of the choice of a vocational training specialty with the vocational orientation of schools graduates of the Republic of Kazakhstan 141

Issakhanova A.A. Modern psychology of Kazakhstan and the legacy of professor S.M. Dzhakupov (to the 70th birthday 156

Mambetalina A. S., Akhmetova A.T. Analysis of awareness and responsible sexual behavior of adolescents 161

Topanova G.T., Nadirova A.K., Hananyan A.A. The influence of the role of parents in the successful adaptation of young children (in the presence of a language barrier) 169

SOCIOLOGY

Baigabylov N.O., Sarbasova S. B. Issues of social adaptation of individuals with disabilities to society 177

Kuatova A.S. Features of the transformation of the modern family 182

Nassanbekova S.T., Uruzbayeva N. A. Sociological survey in assessing the image of a tourist destination in the case of Almaty 191

Uasheva A.K. Socio-demographic characteristics and typology of female who abandoned their children (on the example of perinatal center №2, Nur-Sultan city) 201

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

Абильдаева К.М. Проблемы ментальности и толерантности в образовательной среде 8

Байсарина С.С., Кожаналиева А.О. Педагогические основы формирования творческих способностей учащихся начальной школы 15

Гелишили Ю., Нурмухамбетова А.Н. Сравнительный анализ образовательных программ Казахстана и Турции (на примере специальностей «Социальная педагогика и самопознания» и «Руководство и психологическое консультирование») 21

Кадирсызова Ш.Б. Мобильность - социальная ценность личности 34

Калкеева К.Р., Алибаева Ж.Е., Халелова А.Х. Роль педагогического диалога в социокультурном развитии студентов 42

Келдебеков К.К. Абылкасымова Б.А., Сламгажы А., Бекбауова Ж.М. Концепция морального образования в XXI веке и его роль в развитии государства 50

Копжасарова У.И., Асатиани И.В., Карипбекова А.С. Формирование лексического минимума учащихся старших классов как средство совершенствования их иноязычных умений 57

Молдахметова Г.З., Канапиева А.Р., Нурмагамбетова Ж.М., Оспанов Ч.К., Искакова А. Р. Практика оценки обучения: проблемы 65

Мукушев Б.А.,Сарбасова К.А., Есекешова М.Д., Мукушев А.Б., Турдина А.Б. Развитие финансовой грамотности студентов высших учебных заведений 73

Нурбекова Ж.К., Байгушева К.М., Байгушева Б.М., Ельтинова Р.А. Дидактическая модель обучения на основе применения технологии дополненной реальности 81

Сарбасова В. Н. Национальное самосознание личности как профессионально-личностное образование 89

Томски Г., Жанбулатова Р.С., Менлибекова Г.Ж. Роль ЮНЕСКО в развитии сотрудничества в сфере образования: история и современность 97

Шаяхметова Д.Б., Таутенбаева А.А. Научно-теоретическое моделирование процесса формирования управленческой компетенции учителей начальных классов 105

ПСИХОЛОГИЯ

Айкинбаева Г.К., Акдаулетова А.Т., Сарбасова С. Личностно-психологические особенности женщин в военной деятельности 119

Ганиева Г.Х. Социально-психологический анализ статистических данных об осуждении несовершеннолетних в Республике Казахстан за период с 2017 по 2019 годы 131

Жукибаева Г.О., Барабанова Е.И. Взаимосвязь выбора специальности профессионального обучения с профориентационной направленностью выпускников школ РК 141

Исаханова А.А. Современная психология Казахстана и наследие профессора С.М. Джакупова (к 70-летию со дня рождения) 156

Мамбеталина А.С., Ахметова А.Т. Анализ осведомленности и ответственного сексуального поведения подростков 161

Надирова А.К., Топанова Г.Т., Хананян А.А. Влияние родителей на процесс адаптации детей младшего возраста (при наличии языкового барьера) 169

СОЦИОЛОГИЯ

Байгабылов Н.О., Сарбасова С.Б. Проблемы социальной адаптации людей с ограниченными возможностями в обществе 177

Куатова А.С. Особенности трансформации современной семьи 182

Насанбекова С.Т., Урузбаева Н.А. Использование социологического опроса в оценке имиджа туристской дестинации на примере г. Алматы 191

Уашева А.К. Социально-демографическая характеристика и типология женщин, отказавшихся от детей (на примере перинатального центра № 2, г. Нур-Султан) 201

ПЕДАГОГИКА
PEDAGOGY

IRSTI 14.35.09

K.M. Abildayeva
Baishev University, Aktobe, Kazakhstan
(E-mail: kenish_abildayeva@mail.ru)

Problems of mentality and tolerance in the educational environment

Abstract. The social and linguo-culturological analysis of the study of the phenomena of person's Mentality and Tolerance is due to the need to comprehend the processes of transformation of all aspects of public life, including spirituality and culture in modern society. Everywhere there is an increase in ethnic, spiritual, religious, cultural and historical self-awareness of individual peoples and, as a result, an increase in interest in the spiritual origins of society. All this causes the need to expand and clarify the content of many categories and concepts of the system of linguoculturological knowledge. At present, the issue of the conscious formation of a tolerant attitude in the education system, in particular among young people, is relevant and this is due to the fact that the management of the quality of education is designed to ensure that higher education meets the changing needs, goals, requirements, norms, conditions of modern society.

Keywords: mentality, tolerance, educational environment, national character, society, value.
DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-8-14
Received: 15.01.20 / **Accepted:** 27.01.20

Introduction. We want to emphasize the need to expand and clarify the content of various categories and concepts of the system of linguo-culturological knowledge that could adequately reflect and describe the realities of modern social processes, the prospects of cultural self-identification of society, the problems of national and social policies of the state for the next few years and in the future. These include the concepts of mentality and tolerance that we are exploring, which, due to their universality, have now firmly entered the lexicon of the language of both scientific and ordinary knowledge. The phenomena of Mentality and Tolerance are relevant for all cultures, as they are associated with the traditions of the ethnic group, which means they give an idea of the linguistic and cultural picture of the world of the people.

Formulation of the problem. The issue of the conscious formation of a tolerant attitude and mentality in the education system, in particular among students, is relevant nowadays.

Research objective: to identify the characteristics of semantic content, semantic volume and semantic structure of concepts, mentality and tolerance in modern Russian linguistic consciousness and its linguistic representation.

Research Methods. There were used the methods of traditional linguistic description, a conceptual analysis technique, a comparative analysis of interlingua equivalents, component vocabulary analysis, and contextual analysis to detect the specifics of the functioning of language tools in the text.

History. In linguistics for about thirty years, a comprehensive program for studying national mentality according to the history of language has been developed by V.V. Kolesov [1], *linguo-culturological* aspects of the study of mentality are undertaken in the works of N.F. Alefirenko [2], V.A. Maslova [3] and others. A holistic model of *the synchronous study of the linguistic content of mentality* is being developed by T.B. Radbil [4].

In the works of researchers O.S. Baturina, N.G. Stepanova [5; 6] is indicated the knowledge degree of the problem of tolerance in different areas. The issues of tolerance are relevant in philosophical, culturological, legal, sociological, philological, pedagogical and other humanitarian works, for example, in pedagogy there are considered the issues of formation and development of personality tolerance of subjects of the educational process.

Results / discussion.

Let us remember, the whole world annually on the 16th of November celebrates the International Day of Tolerance according to UNESCO. Due to the expansion of the sphere of intercultural communication, resorting to the problem of tolerance is especially important.

Now there is a mixture of peoples, languages, cultures on an unprecedented scale. “There is not a single socially homogeneous society in the world. All differences between people arise as a result of their origin, education, profession, social status, etc. ... such differences ... are reflected in the communication between them” [7]. That means, as a result of this, scientists come to the conclusion that the study of the cultural foundations of ensuring tolerance should begin with the educational system [8, p. 63-64].

The term “tolerance” comes from the surname of the French Foreign Minister Talleyrand (1754-1838), a politician, diplomat who, thanks to his intelligence and diplomacy, remained at the post of Minister of Foreign Affairs under three regimes, with the Directory and Government of Louis Philippe, i.e. at Bourbons before Napoleon, at Napoleon and after Napoleon.

Extremely wide and diverse spheres of using words of the concepts of tolerance and mentality are also noted. First of all, this concerns thematic areas: philosophers, historians, psychologists, legal scholars, sociologists, economists, political scientists, cultural scientists, religious scholars, archaeologists, ethnographers, anthropologists, art historians, linguists, literary critics speak about tolerance and mentality, i.e. representatives of all scientific disciplines of humanitarian knowledge, experts in the field of natural and exact sciences — mathematicians, physicists, biologists, physiologists, as well as politicians, public figures, teachers, doctors, journalists, writers, business and finance workers, managers, marketers, advertisers, cosmetologists, trainers, athletes, etc.

The words tolerance and mentality are used in different types of discourse: in addition to the expected frequency of use of these words in scientific, educational and reference books, they are also active in political and media texts, in advertising, in fiction, in informal Internet communication (chats, blogs, forums, conferences, tweets, social networks, etc.).

For example, the lexicographic and comparative analysis of the multi-aspect and branched notion of “tolerance” on the basis of explanatory and encyclopedic dictionaries of the Russian language allows us to highlight its main meanings - tolerance and indulgence [9; 10; 11; 12]. Communication and freedom of thought, conscience, belief, harmony in diversity, virtue, which makes it possible to achieve mutual understanding between people in a peaceful, conflict-free way - all this is connected with this concept.

Let’s consider different points of view. For example, tolerance is “respect, acceptance and correct understanding of the rich diversity of cultures of our world, forms of self-expression and ways of manifesting human personality” [13], which requires an understanding that “truth cannot be simple, that it is diverse, that there are other views that can shed light on one side or another ”[14], as well as tolerance “is engaged in the destruction of everything that serves to unite individuals into a nation and constitute a national identity, that is, ultimately, its purpose is to eliminate the nation itself ”[15]. Here it is obvious that this is a “kind of excess” in which they see nothing

good and are perceived as "a complete acceptance of the ethical and moral tendencies of society" [16].

This means that there is no unity in the understanding and application of the term "tolerance". We emphasize that some authors touch upon issues of tolerant relations, while others study tolerance in the context of personality characteristics or speak of tolerant behavior skills. Scientists also consider different approaches to tolerance as a value orientation, norm, form of social interaction, communication mechanism, solving a problem in a conflict situation, a dialogue culture, for example, the professional competence of doctors, psychologists, teachers, politicians, etc. Thus, different definitions of as the essential characteristics distinguish various aspects of tolerance associated with multilayer content.

And this is due to the fact that under conditions of extremism and xenophobia more attention should be paid to the development of tolerance among students, as the most active in the "public institution". Indeed, tolerance is also manifested in the ability to polemicize, to defend. Inconsistency of views on a particular issue in no way allows the use of prohibited methods or misleading, because most often we meet with misunderstanding, lies, aggression.

Recently, in social networks incorrect comments, various accusations of adolescents, youth are found. On the other hand, a tolerant attitude can lead to general non-resistance, indifference, loss of interest in events, in life. Therefore, we need a middle ground, for example, the ability to accept an idea, to treat an act with understanding, the ability to respectfully and tactfully treat an opponent, to have our own point of view, to be able to defend it unobtrusively, to be able to discuss, to admit our mistakes and mistakes, not to remain uninitiated.

In turn, the concept of tolerance is associated with the concept of mentality. Nowadays, the need for a generalizing concept is especially acutely recognized, the scope and content of which could cover such long-accepted notions in culture, but without a clear terminology, such as "the spirit of the people", "popular worldview/attitude", "national character", etc. The role of such a generalizing concept is claimed today by the widespread terminology of mentality.

Religious philosopher I.A. Ilyin rightly noted that "every nation, in its own way, marries, gives birth, is sick, and dies; he treats, works, manages and rests in his own way; in his own way he grieves, cries, gets angry and despairs; smiles in his own way, jokes, laughs and rejoices; walks and dances in his own way; sings and creates music in his own way; speaks, recites, spears, and orates in his own way; in his own way observes, contemplates and creates painting; in his own way explores, cognizes, argues and proves; in his own way beggars, does good and shows hospitality; builds houses and temples in its own way; he prays and heroes in his own way. He in his own way ascends in spirit and repents. Organized in its own way. Each nation has its own special sense of law and justice; a different character; other discipline; a different view of the moral ideal; a different family structure, a different churches, a different political dream, a different state instinct. In a word: each nation has a different, special peace of mind and a spiritual and creative act" [17, p. 26-27].

Terms as elements of the metalanguage of science do not always remain within the framework of a highly specific scientific discourse. In the public mind, there are traditions of mastering terms that are of increased importance in terms of expressing ideas or values that are important for an ethnic group or society in a given historical period. The cultural mechanisms for introducing scientific concepts into the mass use is their widespread non-term use in the language of political and public figures, in the media discourse, from where they penetrate the everyday speech practice of native speakers.

In the work of T.B. Radbil, this process is called "popularization": "However, today we can observe that the scientific concept of mentality (mentality) goes through the stage of "popularization "(as it was in due time with strict scientific concepts such as "quantum", "black hole" or , later, "virtual reality", etc.), becoming a generally accepted and even somewhat "fashionable" designation of everything that is somehow connected with the non-material, spiritual sphere of

human activity. Moreover, it is natural that, "like any other word or expression that is prestigious in people's speech practice, it is used non-terminality which means that when it is used, a certain raid of a kind of "mythologization" of this concept is inevitable" [4, p. 36].

We emphasize that "... the reflective level is the level of theoretical knowledge, the level of being is the level of actual, practical application. So, a concept may be present in the national conceptual sphere, but people may not use it in their practical behavior (for example, the concepts of democracy, tolerance are assimilated by the people on a reflective level, but they have not moved to the existential level, they do not really function in the everyday life of the people, they do not define it behavior)" [18, p. 101].

Another aspect of the special semantic nature of this concept is related to the fact that it is a semantic entity included in the national conceptual sphere based on a foreign language source. This concept is indicated in the language by means of a borrowed word. Thus, we are dealing with the phenomenon of "import of a concept," which is understood as "the introduction of a concept into a different culture - mental education, based on multilayer cultural experience concentrated in individual and collective linguistic consciousness" [19, p. 3-16]. In relation to the Russian national conceptual sphere, we note that from time immemorial, significant units of a "language of culture" that were foreign in origin were introduced into the Russian national consciousness and successfully appropriated in it, starting with a powerful cultural layer of Old Slavism; we can recall examples from the recent Soviet past, when ideologies — elements of international vocabulary such as revolution, communism, socialism were successfully mastered by the mass consciousness and became the spokesmen of already specifically domestic ideological guidelines and values [20, p. 66-83].

It seems that a certain "beingness", i.e. relevance at the level of "actual, practical application" also exists in concepts such as tolerance or mentality. Let's not forget that we live in an era of total information, the concept of everyday use of the language has significantly expanded due to the widespread dissemination of informal Internet communication (tweets, skype, etc.). Most of the population has a fairly high educational status and, under the influence of the media and Internet communication, freely operates with abstract words and expressions of terminological origin in their everyday speech. Many examples of the word usage that we are interested in are tolerance, mentality, we have taken from sources of informal dialogical predominantly Internet communication.

Conclusion. Today, the words mentality, tolerance are significant designations of important spiritual, cultural, ethical values in terms of national self-determination, as indicated by the significant activation of these terms in modern Russian speech, as in scientific humanitarian speech, but also in the language of the media or in political discourse.

The main emphasis in the educational system, in our opinion, should be placed at present on the student audience, which is a combination of different traits, positions, lifestyle and mode of action. It depends on today's youth what future awaits our multicultural space, how our generations will live, regardless of religious beliefs, nationalities, ethnic and social affiliation, origin, property and social status, place of residence, what a person of the future will be, a new specialist.

References

1. Колесов В.В. Русская ментальность в языке и тексте / В.В. Колесов. – СПб.: Петербургское востоковедение. - 2006. - 624 с.

2. Алиференко Н.Ф. Лингвокультуральная природа ментальности / Н.Ф. Алефиренко // Язык. Словесность. Культура. - 2011. - №1. - С. 20-39.

3. Маслова В.А. Лингвокультурология. Учебное пособие / В.А. Маслова. — М.: Academia, 2001. - 202 с.

4. Радбиль Т.Б. Основы изучения языкового менталитета: учебн. пособие / Т.Б. Радбиль. – 2-е изд., стереотипн. — М.: Флинта; Наука, 2012. - 328 с.

5. Батурина О.С. Межличностная толерантность студентов педагогических вузов. Дисс.на соиск. … канд. псих. наук.- Казань, 2009.
6. Степанова Н.Г. Межэтническая толерантность в современном россйском обществе (социально-философский анализ). Автореф. дисс. на соиск. …канд.философ. наук.- Барнаул, 2008.
7. Денисова И.В., Еременко А.П. Типы межкультурных коммуникаций // 4-я Межд. студ. электр. научн. конф. «Студенческий научный форум 2012». – URL: http://www.rae.ru/forum2012/273/1603 (дата обращения: 14.05.2016).
8. Бенин В.Л. Толерантность и образование // Человек в мире культуры. - 2012. - №1.
9. Аболин Б.И. Слово «толерантность» в русской лексикографии: основные элементы значения // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов, 2008. - URL: http://jurnal.org/articles/2008/fill4.html (дата обращения: 14.05.2016).
10. Большой толковый словарь русского языка (БТСРЯ) / Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. - СПб.: Норинт, 2000. – 1536 с.
11. Большой энциклопедический словарь (БЭС) / Гл. ред. А.М. Прохоров. — М.; СПб.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – 1456 с.
12. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов (СИС) / Н.Г. Комлев. — Москва, ЭКСМО-Пресс, 2000. - 1308 с.
13. Щечилина Т.В. Классный час. Воспитание толерантности. - URL: http://socobraz.ru/index.php/ lfnf j,h/ (дата обращения: 14.05.2016).
14. Павлова О.С. Формирование толерантности студентов через развитие позитивной этнической идентичности // Психология образования. - URL: http:// www.fpo.ru/etnopsy/pavl--formirovanie2.html(дата обращения: 14.05.2016).
15. Толерантность. Материал из свободной русской энциклопедии «Традиция».- Режим доступа: http:// tradition.wiki (дата обращения: 14.05.2016).
16. Лукьяненко С. Мнения по поводу инициативы «ОП» // Алла Гербер научит российских детей «толерантности» и «ксенофилии»: ящик Пандоры.- URL: http://pandoraopen.ru/2009-03-25/alla-gerber-nauchit-rossijskix-detej-tolerantnosti-i-ksenofilii/ (дата обращения: 14.05.2016).
17. Ильин И.А. О русском национализме / И.А. Ильин // О русском национализме: что сулит миру расчленение России?: Сб. научн. трудов. – Новосибирск, 1991. – С. 26-27.
18. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. - Воронеж: Истоки, 2003. - 191 с.
19. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты: Сб. научн.трудов. – Волгоград-Архангельск: ВГУ, 1996. – С. 3–16.
20. Радбиль Т.Б. Герой Андрея Платонова как языковая личность (образ Фомы Пухова в «Сокровенном человеке») / Т.Б. Радбиль // Русистика сегодня. - №3-4. - 1999. – С. 66-83.

К.М. Абильдаева
Баишев Университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Білім беру ортасындағы менталитет пен толеранттылық мәселелері

Аннотация. Тұлғаның психикасы мен толеранттылық құбылыстарын зерттеудің әлеуметтік-лингвистикалық және мәдени талдауы қазіргі қоғамдық өмірдің барлық жақтарын, оның ішінде, руханият пен мәдениетті өзгерту процестерін түсіну қажеттілігімен байланысты. Барлық жерде этникалық, рухани, діни, мәдени және тарихи өзін-өзі тану деңгейінің өсуі және нәтижесінде қоғамның рухани шығу тегі қызығушылықтарының артуы байқалады. Мұның бәрі лингвомәдени білім жүйесінің көптеген категориялары мен ұғымдарының мазмұнын кеңейту және нақтылау қажеттілігін тудырады. Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде, атап айтқанда, жастар арасында толерантты көзқарасты саналы түрде қалыптастыру мәселесі өзекті және бұл білім беру сапасын басқару жоғары білімнің қазіргі қоғамның өзгеріп отырған қажеттіліктерін, мақсаттарын, талаптарын, нормаларын, жағдайларын қанағаттандыруға бағытталғандығымен байланысты.

Түйін сөздер: менталитет, толеранттылық, тәрбиелік орта, ұлттық мінез, қоғам, құндылық.

К.М. Абильдаева
Баишев Университет, Актобе, Казахстан

Проблемы ментальности и толерантности в образовательной среде

Аннотация. Социально-лингвокультурологический анализ исследования феноменов ментальности и толерантности человека обусловлен необходимостью осмысления происходящих в современном обществе процессов преобразования всех сторон общественной жизни, в том числе духовности и культуры. Повсеместно наблюдаются рост этнического, духовного, религиозного, культурно-исторического самосознания отдельных народов и, как следствие, возрастание интереса к духовным истокам общества. Все это вызывает необходимость расширения и уточнения содержания многих категорий и понятий системы лингвокультурологического знания. В настоящий период актуален вопрос о сознательном формировании толерантного отношения в системе образования, в частности, среди молодежи, и связано это с тем, что управление качеством образования призвано обеспечивать соответствие высшего образования изменяющимся потребностям, целям, требованиям, нормам, условиям современного социума.

Keywords: менталитет, толерантность, образовательная среда, национальный характер, социум, ценность.

References

1. Kolesov V.V. Russkaya mental'nost' v yazyke i tekste [Russian mentality in language and text] (Petersburg Oriental Studies, St. Petersburg, 2006, 624 p.). (In Russian).
2. Aliferenko N.F. Lingvokul'tural'naya priroda mental'nosti [Linguocultural nature of mentality],Yazyk. Slovesnost'. Kul'tura [Language. Literature. The culture], 1, 20-39 (2011). (In Russian).
3. Maslova V.A. Lingvokul'turologiya [Linguoculturology]. Tutorial (Academia, Moscow, 2001, 202 p.) (In Russian).
4. Radbil' T.B. Osnovy izucheniya yazykovogo mentaliteta [Fundamentals of the study of linguistic mentality] Tutorial. — 2nd ed., stereotyped. (Flinta; Science, Moscow, 2012, 328 p.). (In Russian).
5. Baturina O.S. Mezhlichnostnaya tolerantnost' studentov pedagogicheskikh vuzov. Diss.na soisk. … kand. psih. nauk [Interpersonal tolerance of students of pedagogical universities. Dissertation for the degree of candidate of psychological sciences] (Kazan, 2009). (In Russian).
6. Stepanova N.G. Mezhetnicheskaya tolerantnost' v sovremennom rossiyskom obshchestve (sotsial'no-filosofskiy analiz) [Interethnic tolerance in modern Russian society (socio-philosophical analysis)], Avtoref. diss. na soisk. …kand.filosof. nauk [Abstract of dissertation for the degree of candidate of philosophical sciences] (Barnaul, 2008). (In Russian).
7. Denisova I.V., Eremenko A.P. Tipy mezhkul'turnykh kommunikatsiy [Types of Intercultural Communications], 4-ya Mezhd. stud. elektr. nauchn. konf. «Studencheskij nauchnyj forum 2012» [4th International Student Electronic Scientific Conference "Student Scientific Forum 2012"]. Available at: http://www.rae.ru/forum2012/273/1603 (Accessed: 14.05.2016). (In Russian).
8. Benin V.L. Tolerantnost' i obrazovaniye [Tolerance and education], Chelovek v mire kul'tury [A Man in the World of Culture], Issue No. 1, 2012 (In Russian).
9. Abolin B.I. (2008) Slovo «tolerantnost'» v russkoy leksikografii: osnovnyye elementy znacheniya [The word "tolerance" in Russian lexicography: the main elements of meaning], Zhurnal nauchnyh publikacij aspirantov i doktorantov [Journal of scientific publications of graduate students and doctoral students], 2008. Available at: http://jurnal.org/articles/2008/fill4.html (Accessed: 14.05.2016). (In Russian).
10. Bol'shoy tolkovyy slovar' russkogo yazyka [Large Explanatory Dictionary of the Russian Language] Comp. and ch. ed. S. A. Kuznetsov (Norint, St. Petersburg, 2000, 1536 p.). (In Russian).
11. Bol'shoy entsiklopedicheskiy slovar' [Big Encyclopedic Dictionary]. Ch. ed. A.M. Prokhorov] (Big Russian Encyclopedia, Moscow; St. Petersburg, 2000, 1456 p.). (In Russian).
12. Komlev N.G. Slovar' inostrannykh slov [Dictionary of Foreign Words] (EKSMO-Press, Moscow, 2000,

1308 p.). (In Russian).
13. Shchechilina T.V. Klassnyy chas. Vospitaniye tolerantnosti [Class hour. Education of tolerance]. Available at: http://socobraz.ru/index.php / (Accessed: 14.05.2016).(In Russian).
14. Pavlova O.S. Formirovaniye tolerantnosti studentov cherez razvitiye pozitivnoy etnicheskoy identichnosti [The formation of student tolerance through the development of positive ethnic identity] // Psihologiya obrazovaniya [Educational Psychology]. Available at: http:// www.fpo.ru/etnopsy/pavl--formirovanie2.html (Accessed: 14.05.2016) (In Russian).
15. Tolerantnost' [Tolerance], Material iz svobodnoj russkoj enciklopedii «Tradiciya» [Material from the free Russian encyclopedia Tradition]. Available at: http://tradition.wiki (Accessed: 14.05.2016) (In Russian).
16. Luk'yanenko S. Mneniya po povodu initsiativy «OP» [Opinions on the «OP» Initiative] // Alla Gerber nauchit rossijskih detej «tolerantnosti» i «ksenofilii»: Yashchik Pandory [Alla Gerber will teach Russian children "tolerance" and "xenophilia": Pandora's Box]. Available at:: http://pandoraopen.ru/2009-03-25/alla-gerber-nauchit-rossijskix-detej-tolerantnosti-i-ksenofilii/ (Accessed: 14.05.2016) (In Russian).
17. Il'in I.A. O russkom natsionalizme [About Russian Nationalism], O russkom natsionalizme. Chto sulit miru raschlenenie Rossii? [About Russian Nationalism. What does the dismemberment of Russia promise the world?] Collection of scientific papers (Novosibirsk, 1991, p. 26-27). (In Russian).
18. Popova Z.D., Sternin I.A. Ocherki po kognitivnoy lingvistike [Essays on Cognitive Linguistics] (Istoki, Voronezh, 2003, 191 p.). (In Russian).
19. Karasik V.I. Kul'turnyye dominanty v yazyke [Cultural dominants in the language], Yazykovaya lichnost': kul'turnye koncepty [Language personality: cultural concepts]. Collection of scientific papers (Voronezh State University, Volgograd-Arkhangelsk, 1996, p. 3–16). (In Russian).
20. Radbil', T.B. Geroy Andreya Platonova kak yazykovaya lichnost' (obraz Fomy Pukhova v «Sokrovennom cheloveke») [The hero of Andrei Platonov as a linguistic person '(the image of Thomas Pukhov in" The Secret Man"], Rusistika segodnya [Russian studies today] (3-4, 66-83 (1999). (In Russian).

Information about authors:

Абильдаева К.М. – педагогика ғылымдарының кандидаты, Баишев Университетің шетел тілдер және әдебиет кафедрасының доценті, ағ. Жұбановтар көш., 302 А, Ақтөбе, Қазақстан.

Abildayeva K.M. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Literature, Baishev University, Br. Zhubanovs str., 302, A, Aktobe, Kazakhstan.

ХҒТАР 14.07.07

С.С. Байсарина, А.О. Кожаналиева
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: ms.2110@bk.ru, kojanalieva1984@mail.ru)

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың педагогикалық негіздері

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру, сондай-ақ, Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің жаңа тұжырымдамасы туралы қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың ең маңызды бағыттарының бірі - балалардың жан-жақты дамуы, олардың танымдық қызығушылықтары, жалпы оқу іскерліктері, жеке тұлғаның өзін-өзі қалыптастыруын іске асыруына әкелетін, өздігінен білім алу дағдыларына назар аударады. Авторлар жаңартылған бағдарламада оқытудың спиральды үлгісін жан-жақты талдайды, яғни, білімді біртіндеп кеңейту мен тереңдетуді және оқушылардың тілдік құзыреттілігін, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға және пәнді тиімді оқытуға ықпалы зор екенін нақтылайды. Сонымен қатар, Д. Брунердің когнитивті теориясына негізделген спиральды білім беру нысанын және оқытудың спиральді түрі бүкіл мектепте оқыту барысында қиындататын материалды қайта қарау дәстүрлі оқыту түрлеріне қарағанда қазіргі заманғы оқушының дамуында маңыздылығы зерделенген.

Түйін сөздер: жаңартылған білім беру жүйесі, шығармашылық қабілет, білім беру үдерісі, зерттеу, қалыптастыру.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-15-20
Түсті: 20.09.19 / **Жарияланымға рұқсат етілді:** 28.01.20

Кіріспе. Қазіргі уақытта Қазақстанда және басқа да достастық елдерінде бірыңғай білім беру кеңістігіне кіруге бағытталған білім берудің жаңа жүйесі қалыптасуда. Өскелең ұрпақты сапалы оқыту мен тәрбиелеу еліміздің экономикалық және әлеуметтік дамуының маңызды факторларының бірі болып табылады және оның қазіргі әлемде бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді [1].

Қазақстан Республикасында білім беру мазмұнын жаңарту алдына басты мақсат қояды, яғни білім беру бағдарламасын жаңарту контексінде мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін жетілдіру және критериалды бағалау жүйесін енгізу. Жаңартылған білім беру жүйесі - Д. Брунердің когнитивті теориясына негізделген спиральды білім беру нысанын дамытуға негізделген. Оқытудың спиральді түрі бүкіл мектепте оқыту барысында қиындататын материалды қайта қарау дәстүрлі оқыту түрлеріне қарағанда қазіргі заманғы оқушының дамуында үлкен артықшылық береді деп болжайды [2].

Д. Брунер - баланы танымдық іс-әрекеттің белсенді субъектісі, қоршаған ортаны зерттеуші деп тану қажеттігін тұжырымдайды. Мектептің басты мақсаты - оқушылардың ойлау қабілеттерін дамыту, тез өзгеретін әлемде өмір сүруге қажетті қасиеттерді қалыптастыру. Осыған байланысты ол оқушылардың интуитивті ойлауын дамытудың психологиялық-педагогикалық негіздерін әзірледі, білім алуға қызығушылықты ынталандыру, оқыту процесінде дербес ашылулар әдісін қолдану бойынша еңбектері жарияланды

Ақыл-ойдың шығармашылық қоймасы бар адамдарды тәрбиелеу мәселесі бұрыннан келе жатқан әлеуметтік қажеттілікке айналды. Бұл ретте Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің басты міндеті баланың жеке басын қалыптастыруға, дамытуға және қалыптастыруға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау болып табылады. Бұл міндетті іске асыру оқу процесіне енгізілген білім беру мекемелеріне, педагогикалық ұжымға, педагогикалық жүйелерге және оқыту технологияларына байланысты.

Қоғамда болған әлеуметтік-экономикалық өзгерістер білім берудегі құндылық

бағдарының өзгеруіне алып келді. Білім берудің басты мақсаты -меңгерген білім мен біліктердің көлемі емес, адамның бірегей мүмкіндіктерін іске асыруға ықпал ететін тұлғаның үйлесімді жан-жақты дамуы, баланы өмірге дайындау, оның психологиялық және әлеуметтік бейімделуі.

Мектептің міндеті - тұлғаның интеллектуалдық-теориялық, көркемдік-эстетикалық, адамгершілік және эмоциялық дамуы арасындағы тепе-теңсіздік мүмкіндігі жойылатын әрбір баланы оқыту мен тәрбиелеудің осындай жағдайларын жасау.

Бастауыш сынып оқушыларының дамуында жетекші рөл - оқу қызметі, ал олардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда оқу - шығармашылық қызметті атқарады. Оқу шығармашылық қызметі оқыту процесінің құрамдас бөлігі, кіші мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың жобаланған моделі болып табылатындықтан, оқыту процесінің құрылымын көрсетеді және мақсатты, нормативтік, мазмұнды, ұйымдастырушылық, бағалау-түзету блоктарын қамтиды [3].

Бастауыш сынып оқушыларының оқу іс-әрекетінде шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру моделінің мақсатты компонентінің мазмұны келесі міндеттерді құрады:

- мотивациялық (шығармашылық қызметке қосылуға қызығушылық пен ұмтылу, шығармашылыққа эмоционалды-оң көзқарас);
- когнитивті (бағдарламалық білім, білік, дағды және пән бойынша қосымша мәліметтер);
- оқушылардың шығармашылық қабілеттері компоненттерінің операциялық міндеттер (логикалық және шығармашылық тәсілдер, қиял, жалпы оқу іскерліктері, шығармашылықтағы дербестігі және табандылығы) болып табылады.

Шығармашылық қабілеттер - адамның шығармашылық шешімдер қабылдау, қағидатты жаңа идеяларды қабылдау және құру қабілеті. Күнделікті өмірде шығармашылық қабілеттер тапқырлық ретінде көрінеді - мақсатқа жету, жағдайды, заттар мен мән-жайларды пайдалана отырып, көрінбейтін жағдайдан шығу қабілеті. Кең мағынада - проблеманы ерекше және өткір шешу, әдетте мамандандырылмаған құралдармен немесе ресурстармен шешіледі.

Қазіргі заманғы жалпы білім беретін орта мектептер мен осындай үлгідегі мекемелерде оқушыларды оқыту процесін ұйымдастыруда, атап айтқанда, осы пәндерді зерделеуге бөлінген уақыт санының артуы есебінен мектеп және жоғары оқу орындарының пәндерін оқытуды тереңдету немесе ғылыми білім мен өнердің белгілі бір салаларына сәйкес келетін жекелеген пәндерді неғұрлым толық меңгеру есебінен оқушыларды мақсатты («мамандандырылған») дамыту сияқты үрдістер айқын көрінеді.

Қазақстан Республикасы мен посткеңестік кеңістік елдерінің білім беру жүйесінің жаңа тұжырымдамасы білім берудің кепілді деңгейіне қол жеткізудің сапалы өзге тәсілін көздейді.

Қоғамда болып жатқан өзгерістерге сәйкес білім берудің мақсаттары мен міндеттері өзгереді, өзіндік, тұтас, мәдени өзін-өзі дамытуға қабілетті тұлғаны тәрбиелеу, мінез-құлықты мәдени-адамгершілік тұрғыдан өзін-өзі реттеу және бірқатар халықтардың мәдениетін қабылдау мәселелерін шешетін мәдени көрінетін және көпмәдени мектептің идеялары ұсынылады.

Білім беруді жетілдіру, оқыту сапасын арттыру, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін мақсатты дамыту қажеттілігіне Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңында» көрсетіледі. Білім беру парадигмасының ауысуы білім беру мазмұнының өзін, оның құрылымы мен ұйым формаларын қайта пайымдаумен байланысты кәсіби дамудың әртүрлі нысандарын құруға алып келді [4].

Оқу-жаттығудың белсенді шығармашылық жағы дәстүрлі оқыту ұйымымен өзектілігі жеткіліксіз. Білім беру мазмұнының жаңа принциптерін іске асыра отырып, бастауыш мектеп бейнелеу өнері сабақтарында оқыту үдерісіне инновациялық педагогикалық техно-

логияларды енгізу қажеттілігімен бетпе-бет келеді.

Біздің балаларымыздың шығармашылық қасиеттерін дамыту қазіргі мектептің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бірақ, өкінішке орай, мұғалімдердің басым көпшілігі шығармашылық ойлауды дамыту мүмкіндігіне күмән келтіреді.

Шығармашылық ойлауды қалыптастырудың мүмкін жолдарының бірі біз дамыта оқыту жүйесінде шығармашылық дербес жұмыстарды ұйымдастырумен байланыстырамыз. Оқушылардың жеке қабілеттерін және таланттарын пайдалануға, көрсетуге және дамытуға мүмкіндік беретін шығармашылық өзіндік жұмысы оқу процесінде тұлғаның өзін-өзі іске асыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, шығармашылық жұмысты ұйымдастыру оқушылардың өзін-өзі іске асыру қажеттілігі мен мұғалім тарапынан педагогикалық әсер ету арасындағы қайшылықтарды шешуге ықпал етеді. Педагог ретінде біздің міндетіміз-білім беру процесінде оқушының дамуына қолайлы жағдай жасау, қоршаған ортаны белсенді тануға бағыттау, оған жаңа білімді өз бетінше меңгеруге мүмкіндік беру.

Бізге, зерттеу тақырыбымызға байланысты, бастауыш сынып мұғалімі ретінде білім берудің бастауыш сатысына қатысты жаңартулардың қаншалықты жаңартылуы қызықты болды, осыған байланысты білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында мектепке дейінгі білім беру мен тәрбиелеу деңгейі ерекше маңызға ие болып отыр. Ал, 5 жастағы балаларды мектепалды даярлау бастауыш мектепте оқыту үшін балалардың даярлық сапасының басты шарты ретінде психологиялық, педагогикалық, физикалық, физиологиялық талаптарды ескере отырып, жүзеге асырылуы тиіс.

Жалпы орта білім берудің 1 сатысы (1-4 сыныптар). Оқуды бастау жасы -6 жыл. Оқу ұзақтығы -4 жыл, 1 сатының негізгі мақсаты - білім алушының жеке даралығын ашу және олардың өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігін алу, қоршаған шындық туралы білімді ұғыну, білім алу ниеті мен іскерлігін қалыптастыру, яғни оқытудың келесі сатыларына қажетті шынайы танымдық уәждеме жасау, бастауыш сынып оқушыларының біртұтас оқу қызметін қалыптастыру.

Бастауыш мектепте оқу іс-әрекетін ұйымдастыру, оқу, жазу, есеп дағдыларын үйрету, шығармашылық ойлау элементтерін меңгеру, жеке гигиена және денсаулық сақтау негіздері баланың жеке тұлғасының қалыптасуын, оның қабілеттерінің тұтас дамуын қамтамасыз ету болып табылады.

Қазіргі уақытта мектеп оқулықтарының жетілмегендігі әр мұғалімді толғандырады. Білім беру саласындағы пәндер бойынша оқу бағдарламаларының мазмұны мен оқулықтардың мазмұны арасындағы сәйкессіздіктер өте өткір пікірлерге лайық. Әзірленетін оқулықтар мазмұны жаңартылуына сәйкес мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының талаптарына сәйкес болуы тиіс және оқыту мазмұнын іріктеу нәтижеге бағдарланған білім беруді ескере отырып жүргізілуі тиіс.

Оқушылардың күтілетін нәтижелеріне қол жеткізуді бағалау жүйесін өзгертуге көп көңіл бөлінеді. Бағалау келесі қағидаттарға сәйкес болуы тиіс:

- Валидтік;
-Жүйелілік;
-Реттілігі;
-Объективтілік;
-Ашықтық;
- Анықтығы.

Ол бағалаудың екі желісінің қатар дамуын болжайды: формативті және жиынтық бағалау. Нәтижеге бағытталған білім беру моделіндегі оқу жетістіктерін бағалау сабақ және тоқсанның қорытынды жұмысы үшін оқыту нәтижелері бойынша бағалау тәсілдерін көздейді [5].

Оқушылардың өз оқу іс-әрекетіне, сондай-ақ, кез келген басқа тұлғаға шығармашылық қарым-қатынасын қалыптастыру міндетін шешу өз кезегінде педагогтардың

кәсіби құзыреттілігі, олардың кәсіби шеберлігінің жоғары деңгейіне жету қажеттілігі, тәжірибені тереңдету және кәсіби шеберлікті, жеке-іскерлік кәсіби маңызды қасиеттерді жетілдіру, қызмет уәждемесінің жоғары деңгейіне қол жеткізу.

В.Н. Дружинин шығармашылық қабілеттер мәселесіне кем дегенде үш негізгі тәсіл бар екенін айтады [6]:

- Шығармашылық қабілеттер жоқ. Зияткерлік дарындылық тұлғаның шығармашылық белсенділігінің қажетті, бірақ жеткіліксіз шарты ретінде әрекет етеді. Шығармашылықта басты рөл мотивация, құндылықтар, жеке қасиеттер ойнайды. Шығармашылық тұлғаның негізгі қасиеттерінің қатарына когнитивті дарындылық, мәселелерге сезімталдық, белгісіз және күрделі жағдайларда тәуелсіздік жатады. Жеке тұлғаның креативті түрі барлық жаңашылдарға, қызмет түріне қарамастан - сынаушы-ұшқыштарға, суретшілерге, музыканттарға, өнертапқыштарға тән.
- Шығармашылық қабілеті - ақыл-ойдан тәуелсіз дербес қабілетті. Жұмсақ нұсқада бұл теория интеллект деңгейі мен креативтілік деңгейі арасында шамалы корреляция бар, яғни интеллекті төмен креативтер жоқ, бірақ креативтілігі төмен зияткерлер бар.
- Интеллект дамуының жоғары деңгейі шығармашылық қабілеттердің жоғары деңгейін және керісінше болжайды. Психикалық белсенділіктің ерекше түрі ретінде шығармашылық процесс жоқ. Бұл көзқарасты ақыл-ой психологиясы саласындағы барлық мамандар, атап айтқанда, Г. Айзенк өз еңбектерінде бөліседі [7].

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың ең маңызды бағыттарының бірі - балалардың жан-жақты дамуы, олардың танымдық қызығушылықтары, жалпы оқу іскерліктері, жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына әкелетін өздігінен білім алу дағдылары. Адамның шығармашылық әлеуетін дамыту білім беру процесіне жаңа білім беру технологияларын, әдістемелік қағидаттарды енгізуді талап етеді, олар баланы белсенді шығармашылық процеске қосуды көздейді.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін ең қолайлы жағдай осы жасқа апаратын оқу қызметін жасайды. Шығармашылық - психикалық белсенділіктің, дербестіктің жоғары түрі, жаңа, ерекше нәрсе жасау қабілеті. Шығармашылық пен шығармашылық іс-әрекет адамды анықтайды, сондықтан шығармашылық тұлғаны қалыптастыру бүгінгі күні теориялық ғана емес, практикалық мәнге ие болады [8].

Сонымен қатар, шығармашылық зерттеулер үш негізгі бағытта жүргізіледі:

- Бірінші бағыт - ғылыми өмірді бірінші дәрежелі жаңалықтармен байытқан және өз еңбегінің сипаты туралы айтуға ұмтылған ғалым-зерттеушілердің есебі.
- Екінші бағыт - модельдік эксперименттер әдісі. Шығармашылық үдеріске тек мәселені шешу ғана емес, сондай-ақ, мәселелерді іздеуде ерекше қырлылық та кіреді. Бұл қоршаған әлемдегі сәйкессіздіктер мен олқылықтарға, ең алдымен, қабылданған теориялық түсініктемелер мен шындық арасындағы айырмашылыққа ерекше сезімталдық.
- Шығармашылық зерттеудің үшінші жолы - психологиялық тестілеу, сауалнамалық әдіс, статистика қолданылатын шығармашылық тұлғаның ерекшеліктерін зерттеу.

Осылайша, шығармашылық мәселеде бірнеше қырлар анықталады: шығармашылық процесс, шығармашылық тұлға, шығармашылық қабілеттер, шығармашылық климат.

Қорытынды. Мектептегі оқыту нәтижелері бізді, педагогтерден, әрбір оқушының күтілетін оқыту нәтижелеріне қол жеткізудегі жетістіктерін жан-жақты және объективті бағалауды, оның оқуға деген көзқарасын және жеке тұлғаның даму динамикасын білім беру мазмұнын толық жаңартуды талап етеді, оқыту мен оқыту әдістемесіне жаңа тәсілдерді енгізудің үздік тәжірибесін дәстүрлі тәжірибе де ескеруі тиіс. Оқытудың дәстүрлі және инновациялық әдістерін синтездеу оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсендіретін сабақ өткізу формаларын алуан түрлілікке мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, қазақстандық жалпы орта білім беру деңгейі мемлекеттің даму міндеттеріне сәйкес келуі және оның қазіргі әлемде бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуі

тиіс. Жаңартылған бағдарламаның идеяларын негізге ала отырып, бастауыш сынып мұғалімі үшін басты педагогикалық міндет - оқушыларымыздың әріптесі болу, оларды бағыттау, әрбір кішкентай қателікті және олардың жаңа бастаған өмірлік жолында ұлы жеңістерге жету. Өйткені бастауыш мектепте біз балаларға өмір бойы қолданатын белгілі бір білімдер мен өмірлік дағдыларды қалыптастырамыз, бұл мұғалім ретіндегі біздің маңызды мақсатымыз болып табылады. Бұл міндетті сыни және шығармашылық ойлауды, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы дағдыларды, ғылыми-зерттеу дағдыларын, сондай-ақ, өмір бойы оқуға дайындықты дамыта отырып, оқушылардың жан-жақты дамуын көздейтін жаңартылған бағдарламаны оқытудың тиімді тәсілдерін қолдану арқылы шешу оңай. Жаңартылған бағдарламаның маңызды міндеттерінің бірі - «үйрету-оқу», өмір бойы білім алу, бұл бәсекеге қабілетті жаңа тұлғаны дамытуға ықпал етеді.

Жаңартылған бағдарлама оқытудың спиральды үлгісін, яғни білімді біртіндеп кеңейту мен тереңдетуді көздейді, яғни оқушылардың тілдік құзыреттілігін, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға және пәнді тиімді оқытуға ықпалы зор болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1.Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире. Послание Президента РК от 1 марта 2007 г.// Казахстанская правда. -2007. - №33 (25278). -С.2

2. Брунер Дж. Процесс обучения. - Москва: Академия. -1962. -25 с.

3. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. Москва: Академия. - 2002. -120 с.

4. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 - III «Білім туралы» Заңы (2015 ж. 24 қарашада өзгертілген және толықтырылған). - Астана, 2015. - URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 15.09.19).

5. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана. - 2011. - URL: https://www.zakon.kz/5002441-utverzhdena-gosudarstvennaya-programma.html (дата обращения: 15.09.19).

6.Дружинин В. Н. Проблемы общих способностей. - СПб: Питер. -2007. - 38 с.

7.Айзенк Г., Вильсон Г. Как измерить личность. - М.: Когито-Центр, 2000. – 284 с.

8. Дружинин В.Н. Психология: учебник для гуманитарных вузов. -2-е изд. -СПб.: Питер. -2009. - 656 с.

С.С. Байсарина, А.О. Кожаналиева

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Педагогические основы формирования творческих способностей учащихся начальной школы

Аннотация. В статье рассматриваются особенности формирования творческих способностей учащихся начальных классов, а также новая концепция системы образования Республики Казахстан. Одним из важных направлений формирования творческих способностей учащихся начальных классов являются всестороннее развитие детей, их познавательные интересы, общеобразовательные умения, навыки самообразования, которые приводят к осуществлению самообразования личности. Авторы в обновленной программе всесторонне анализируют спиральную модель обучения, конкретизируют вопросы, связанные с постепенным расширением и углублением знаний учащихся, формированием их языковой компетентности, творческих способностей, а также с эффективным преподаванием предмета. Кроме того, изучена значимость спирального обучения, основанного на когнитивной теории Д. Брунера, в развитии современного школьника, которое в отличие от традиционных форм обучения предусматривает повторение материалов, вызывающих затруднения.

Ключевые слова: обновленная система образования, творческие способности, образовательный процесс, исследование, формирование.

S. S. Baisarina, A. O. Kojanalieva
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Pedagogical bases of formation of creative abilities of elementary school students

Abstract. The article deals with the formation of creative abilities of primary school students, as well as a new concept of the education system of the Republic of Kazakhstan. One of the important directions of formation of creative abilities of pupils of initial classes is all-round development of children, their cognitive interests, General education skills, skills of self-education which lead to implementation of self-education of the person. The authors of the updated program comprehensively analyze the spiral model of learning, ie concretize the gradual expansion and deepening of knowledge and the impact of students on the formation of language competence, creativity and effective teaching of the subject. In addition, studied the significance of spiral formations based on the cognitive theory of J. Bruner and the spiral shape of training review of the material, hindering learning across the school, in contrast to traditional forms of education, in the development of the modern student.

Keywords: updated education system, creativity, educational process, research, formation.

References

1. Nazarbayev N.A. Novyy Kazakhstan v novom mire. Poslaniye Prezidenta RK ot 1 marta 2007 g. [New Kazakhstan in a new world. Message from the President of the Republic of Kazakhstan dated March 1, 2007], Kazakhstanskaya pravda [Kazakhstani truth]. -2007. - №33(25278).
2. Bruner Dj. Protsess obucheniya [Learning process] (Akademiya, Moscow, 1962, 25 p.).
3. Bogoyavlenskaya D. B. Psikhologiya tvorcheskikh sposobnostey [Psychology of creativity] (Akademiya, Moscow-2002, 120 p.).
4. Kazahstan Respublikasının 2007 zhylgy 27 shildedegi № 319 - III «Bilim turaly» Zany (2015 zh. 24 karashada ozgertilgen zhane tolyktyrylgan) [Law Republic of Kazakhstan ‘‘About education’’ (with changes and additions as of 07.07.2020)]. Astana, 2015. Available at: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747 (Accessed: 15.09.19).
5. Kazahstan Respublikasynda bilim berudi damytudyn 2011-2020 zhyldarga arnalgan memlekettik bagdarlamasy [State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020 - 2025]. Astana, 2011. Available at: https://www.zakon.kz/5002441-utverzhdena-gosudarstvennaya-programma.html (Accessed: 15.09.19).
6. Druzhinin V. N. Problemy obshchikh sposobnostey [General ability problems] (Piter, SPb, 2007, 38 p.).
7. Ayzenk G., Vilson G. Kak izmerit lichnost [How to measure personality] (Kogito-Tsentr, Moscow, 2000, 284 p.).
8. Druzhinin V.N. Psihologija: uchebnik dlya gumanitarnykh vuzov [Psychology: a textbook for humanitarian universities]. 2nd edition (Piter, SPb, 2009, 656 p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Байсарина С.С. - әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Қожаналиева А.О. - «Педагогика және психология» мамандығының 2 курс магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш. 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Baisarina S.S. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Kojanalieva A.O. - – Master’s student of the specialty «Pedagogy and Psychology», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

IRSTI 14.35.07

Yu. Gelishli [1], A. N. Nurmukhanbetova[2]
[1]Gazi University, Ankara, Turkey[1]
[2]L.N.Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan[2]
(Email: ygelisli@gmail.com, arda.nur76@mail.ru)

Comparative analysis of educational programs of Kazakhstan and Turkey (The case of "Social pedagogy and self-cognition" and "Guidance and psychological counseling")

Abstract. Educational programs in the area of social pedagogical training are a matter of importance. The aim of this research is to compare the educational programs of "Social pedagogy and self-cognition" department of L.N. Gumilyov Eurasian National University and "Guidance and psychological counseling" department of Gazi University. On the basis of two educational programmers, qualification characteristics of graduates were analyzed, competencies as well as compulsory and elective disciplines conducted during the course was discussed. Since this study is a comparative research the qualitative methods were used. Data were collected through document analysis technique. The analyzed materials were based on two educational programs and other related resources.

The social pedagogy and self-knowledge specialists in Kazakhstan and the Guidance and Psychological Counseling Services in Turkey carry out training and social adaptation activities directly with people. They work in educational institutions, public and non-government institutions, health care organizations, social protection organizations and rehabilitation centers. Professional activities of both specialties aim at supporting social assistance.

Keywords: educational program, social-pedagogy and self-cognition, guidance and psychological counseling, comparative analysis.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-21-33
Received:30.01.20/ **Finalized:** 21.04.20/ **Accepted:** 23.04.20

Introduction. In March 2010, Kazakhstan officially became a member of the Bologna Process, the 47th member of the European Higher Education Area and the first Central Asian state recognized as a full member of the European educational space. Following the accession to the Bologna process, there have been significant changes in the higher education system of Kazakhstan:

1. Kazakhstani Universities joined the Great Charter of Universities, which is currently signed by more than 650 universities in the world, and which is believed to make the local education closer to the European standards.

2. Three-dimensional model of professional training based on the principles of the Bologna Declaration has been implemented: bachelor, master and PhD.

3. Advanced technologies and teaching systems have been introduced in the educational process of universities [1].

Rapid changes in the development of education system required the updating of the educational content, including social and pedagogical education. Preparation of social pedagogues in higher educational institutions is a new type of professional social pedagogical education. Social education in Kazakhstan is related to social change in society.

Social disturbances in society, crises in the economy, culture and education adversely affect a child's behavior. As a result, there was a trend towards an increasing the number of crimes among children and adolescents, and teenage alcoholism, prostitution, drug addiction are a social problem and the number of young people with physical and mental development disorders are increasing. At the same time there is a need for training specialized social pedagogues to support children in need [2].

The training of social teachers at the university is one of the important pedagogical education, the result of which is the acquisition by future teachers of special knowledge and skills, the formation of social thinking, social consciousness, social behavior, allowing them to constructively carry out professional activities in accordance with the requirements for professional competences of a specialist. From a pedagogical point of view, a social teacher is a pedagogical specialty whose main purpose is to support a developing person in social development, as well as in solving various levels of social problems [3].

The Psychological Counseling and Guidance (PCG) as a Profession and Training of Counselor in Turkey. There has been an increase in the use of drugs, inclination towards vandalism, dropping out from school by children and youth in Turkey because of the fast social change. The need for the psychological counseling and guidance system has become unavoidable in the contemporary educational system. The decisions made at the 7th., 8th. and 9th. National Education Councils helped not only to the start of psychological counseling and guidance at schools but also to the solution of individual problems [4].

Although the concepts of counseling and guidance are used together, they are quite different areas. While the guidance focuses on helping a person to choose what he or she appreciates or wants, the counseling focuses on helping the individual to make the changes he or she wants. Psychological counseling and guidance are intensively provided in schools. School psychological counselors other than the provision of professional support; offers counseling services in areas such as suicidal thoughts, depression, substance abuse, violence, sexual and family problems [5].

As we have seen from the above, the scope of these two professions is related to the social problems that arise in society. The analysis of the educational programs of the Guidance and psychological counseling specialty in Turkey allows to define activity directions of social pedagogy and self-knowledge specialty in Kazakhstan.

Social pedagogy and self-cognition department in Kazakhstan

The preparation of social pedagogues has begun in Kazakhstan since 1991. In 2009, a new specialty of "Social Pedagogy and Self-Cognition" was introduced with the initiative of the «Bobek» Center and were suggested undergraduate, graduate and PhD classifications [6].
The specialty "Social Pedagogy and Self-Cognition" has begun its work at the L.N. Gumilyov Eurasian National University faculty of political sciences in 2010-2011 academic year.

The purpose of the L.N. Gumilyov Eurasian National University "Social pedagogy and self-knowledge" specialty educational program is to train a professional teacher and teacher of self-knowledge in the field of pedagogical and socio-pedagogical activity. The educational program is considered in the level of bachelor's degree [7].

In the state general education standard of the Republic of Kazakhstan the social pedagogue has been described as a specialist in the development of full-fledged socialization and personal development of the younger generation in the state institutions, state-financed educational institutions and socially-oriented institutions dealing with personal development and upbringing [8].

A social teacher in Kazakhstan is a specialist who organizes educational work in various socio-cultural spheres, providing social pedagogical assistance in creation of a personality environment with a socially adaptive attitude to life.

Moreover, a social teacher determines psychological and pedagogical peculiarities, interests and needs , behavioral disorders, tension of a person and acts as a mediator between the individual and the educational institution, family, and the environment; creates a comfortable and secure environment for the realization of pupils' rights and freedoms; helps them to protect their life and health, contributes to the achievement of universal education, and provokes to lead a healthy lifestyle; creates conditions for the development of children's talents.

As we have seen, a social teacher is a professionally trained specialist, aimed at the goal of reducing and improving their social service skills for children, adolescents, and youth. Social pedagogue facilitates socio-pedagogical assistance and support for people. They protect rights

and interests of children, youth and family.

Guidance and psychological counseling» department in Turkey

After adopting the law of 2547 in higher education of the Turkish Republic at the faculty of Ankara University (Kuzgun, 1993) in the department «Psychological counseling», the program «Psychological Counseling and Guidance» was adopted in 1982 [4].

Trainings for Psychological Counseling and Guidance at Gazi University in Ankara began in 1982 – 1983 academic year.

The Guidance and Psychological Counseling program provides students with theoretical knowledge and practical training throughout their studies. The aim of the program is to produce psychological counselors who are prepared to address the academic, professional, personal, and social needs of individuals. This program aims to increase students' awareness of the nature of counseling relationship so that they can develop skills needed to foresee and prevent problems, to explore and enrich their potentials, and to cope with problems [9].

The Department of Guidance and Psychological Counseling prepares consultants for private and public schools in Turkey. These specialists carry out psychological preventive, educational, counseling, psycho-occupational, vocational guidance and professional counseling for individuals. They take part in taking care of mental health, creating a positive psychological environment) [9].

Educational Program "Guidance and Psychological Counseling" in Gazi University (Turkey) is aimed to psychological orientation and the program of "Social pedagogy and self-cognition" of the L.N. Gumilyov Eurasian National University is devoted to socio-pedagogical training.

However, the similarity of specialties that have been obtained in the process of comparing two programs is that they are working in socially-oriented institutions. Comparative study of educational programs - allows to use the benefits of education. It is a productive area for finding ways to improve pedagogical work in the country.

The aim of the research is to analyze the similarities and specificities the social pedagogical profession in Kazakhstan and the educational programs of psychological guidance and counseling in the Turkish Republic.

In line with this objective the answers to the following research questions were addressed:

- what are the differences between social pedagogue in Kazakhstan and psychological counselor in Turkey regarding their department characteristics?
-what are the differences between the specialty Social pedagogy in Kazakhstan and psychological counselor in Turkey regarding their competences obtained during the education process and disciplines.
- What are the differences between the specialty Social pedagogy in Kazakhstan and psychological counselor in Turkey regarding the disciplines in their programs?

Method

The design of research

Since the aim of this study was to compare two countries' programs, the comparative analysis method was used [11].

A comparative study of educational programs of social pedagogues, guidance and psychological counseling specialties will facilitate them to find ways to improve their pedagogical work. Modern society and living conditions set for the pedagogical community new requirements, where the teacher is a key figure in the education system, designed not only to act as a person - a translator of ready-made knowledge and skills, but also to contribute to the development of a creative, individual attitude of each student towards themselves and to own life. To achieve the level of a professional teacher, constant growth, both creative and personal, is necessary. The development of a creative non-standard teacher is feasible only under the condition of self-realization and self-realization of the teacher, achievement of the professionalism of pedagogical skill, creative

longevity, and if the teacher constantly strives for constant knowledge of innovations [12].

Data collection

Information was collected through document analysis technique. The analyzed materials were collected from two educational programs and other related resources.

Data analysis

Data were analyzed through document analysis technique. In order to analyze two educational programs of "Social pedagogy and self-cognition" department of L.N. Gumilyov Eurasian National University and "Guidance and psychological counseling" department of Gazi University were researched.

Results

I. According to the first research question "What are the differences between social pedagogue in Kazakhstan and psychological counselor in Turkey regarding their department characteristics?" when the programs of two countries were compared regarding their department characteristics the following results were found (table 1).

Table 1

The comparison of social pedagogue in Kazakhstan and psychological counselor in Turkey regarding their department characteristics

Countries	Turkey	Kazakhstan
Specialty	Psychological Counseling and Guidance	Social Pedagogy and Self-Cognition
Degree	Bachelor of Guidance and Psychology	Bachelor of social pedagogy
area of specialization	psychologist-consultant;	social pedagogue in educational organizations
	school psychologist;	social pedagogue in social protection organizations
		Teacher of the subject 'self-cognition'
	family and marriage counselor;	social pedagogue in health careorganizations (institutions);
	vocational guidance counselor;	social pedagogue in organizations that are considering internal affairs committees
	rehabilitation expert	
Institutions	Ministry of national education;	government agencies;
	public and private institutions;	state and non-state educational institutions;
	rehabilitation centers;	social protection organizations (nursing home, social rehabilitation centers for children, teenagers, families and children with disabilities)
	psychiatric centers;	health care organizations (children's polyclinics, sanatoriums)
	Family and marriage counseling centers;	organizations dealing with internal affairs commitees (specialized vocational schools for children and adolescents, educational colonies, juvenile courts)
	university departments	

Functions of professional activity	Educating and upbringing; To provide with expert advice; Help in social adaptation;	- social and pedagogical; - educational and upbringing; - scientific research; - cultural-educational; - methodological-organizational;

Data given above were obtained from educational programs of "Social pedagogy and self-cognition" department of L.N. Gumilyov Eurasian National University and "Guidance and psychological counseling" department of Gazi University [7], [9].

Comparative analysis of the qualifications characteristics of social pedagogy and self-knowledge in Kazakhstan and Psychological Counseling and Guidance in Turkey identified the following similarities:

The graduates of both specialties in Kazakhstan and Turkey are specialized in direct communication with people. A social pedagogue in Kazakhstan works to provide social support and assistance to children, adolescents, families, the elderly and children with disabilities. Psychological Counseling and Guidance in Turkey also provides psychological support and counseling services for children, adolescents, families, the elderly and children with disabilities.

1. Graduates who have been trained in two specialties are able to work in educational institutions; state and non-governmental organizations (educational organizations, university departments); social protection organizations and health care organizations (nursing home, social rehabilitation for children, adolescents, families and children with disabilities); and health care organizations (specialized polyclinics, sanatoriums).

2. Graduates who have been trained in two specialties are able to work in educational institutions; state and non-governmental organizations (educational organizations, university departments); social protection organizations and health care organizations (nursing home, social rehabilitation for children, adolescents, families and children with disabilities); and health care organizations (specialized polyclinics, sanatoriums). Professional activity of graduates, who are trained on two specialties, is related to education and social adaptation.

Analysis of two educational programs gave us an opportunity to identify similarities and peculiarities of these two majors.

Table – 2 presents the similarities and differences of specialties social pedagogy and self-knowledge and Psychological Counseling and Guidance.

The social pedagogy and self-knowledge specialist in Kazakhstan	Psychological Counseling and Guidance specialists in Turkey
Peculiarities of two specialists	
Social pedagogy and self-knowledge in Kazakhstan: a social teacher in educational institutions; teacher of self-knowledge; social educator in social protection organizations; social educator in health care organizations; serves as a social pedagogue in organizations dealing with internal affairs bodies.	Psychological Counseling and Guidance in Turkey: Not only psychological counselors in schools, but also family and marriage counselors in various working conditions; vocational guidance counselor; as a rehabilitation expert

The social pedagogy and self-knowledge services community social protection organizations (nursing home, social rehabilitation centers for children, teenagers, families and children with disabilities); healthcare organizations (specialized polyclinics for children, sanatoria); organizations dealing with the internal affairs system (special offenses for children and adolescents, educational colonies, juvenile courts). Social and pedagogical professional activity; educational and educational; research and development; cultural-educational; methodological and organizational work	Facilities for psychological Counseling and Guidance: psychiatric centers; family and marriage counseling, vocational guidance centers. Professional activities: education - upbringing because people need advice, support and full use of their potential, as well as the need for extensive consultation and area support for effective habits; expert advice; social and adaptive work. Psychological Counseling and Guidance in Turkey: Ministry of National Education; public and private establishment; departments of universities psychiatric centers; Family and marriage counseling and vocational guidance centers.
Similarities of two specialties	
The social pedagogy and self-knowledge specialists in Kazakhstan and the Guidance and Psychological Counseling Services in Turkey conduct training and social adaptation activities directly with people. People's self-developments explore their potential, as well as the need for a wide range of consultations and areas to make effective habits professional activities: education - upbringing; expert advice; social and adaptive work. They work in educational institutions, public and non-governmental establishments, health care and social protection organizations, and rehabilitation centers. Both the social teacher and the psychologist are dedicated to addressing the social crises that arise in society. Professional activities of both specialists are aimed at supporting social assistance.	

II. According to the second question of the study, "What are the differences between the specialty Social Pedagogy in Kazakhstan and the Psychological counselor in Turkey, regarding their competences obtained during the education process?" when the competencies of the two specialties were compared, the following results were obtained (Table – 3).

Table 3

The areas of Competence of two specialties

Guidance and Psychological Counseling (Turkey)	Social Pedagogy and Self-Cognition(Kazakhstan)
Competence knowledge of social and philosophical basic concepts, theories, principles and methods of psychological counseling; be able to provide psychological counseling to clients with different personal characteristics in different counseling centers (education, health care, industry, etc.); planning, preparation, orientation of individual and group meetings in different situations.	**Universal competences** use of communication tools and technologies, business organization, language development. Ability to analyze and testify in various situations. Formation of personality in the social environment and personal responsibility of the individual, promoting a healthy lifestyle.

Competence in education Studying literature, lifestyle stages, types of consultation and apply the knowledge in practice with different clients or in situations. To be able to use the test methods, psychological criteria, selection and consultation. Capability to use all gained skills in crises, behavioral disorders, adaptation, family and marriage counseling, school psychological counseling, orientation and perform it in daily and professional life.	**General Professional Competences (GPC)** application of international and domestic regulatory and legal documents and knowledge of subject area in social and pedagogical work. Ability to show value in social and pedagogical activity, ability to observe ethical standards of professional activity.
Communication and social competence Taking into account the social characteristics, national culture and values of the country, the importance of the Turkish language and Ataturk reforms in the historical development of the Turkish nation, the use of knowledge and business skills in daily and professional life. Developing communication skills and applying them in professional activities.e	**Professional and pedagogical competence (PC)** Preparation to carry out pedagogical activity in the field of social pedagogy and self-cognition, effective interaction of parents and pedagogical staff with pedagogue-psychologists in education organizations, including education, training and development of pupils.
Competency in working area Examine the knowledge and skills and apply them in the daily and professional life of people and to understand their importance in education and development. Consider the literature which relates to the speciality and produce life-long research, implementing them with counseling. To be able to apply the methods of testing individuals, to choose psychological criteria in the process of consultation. Capability to use all gained skills in crises, behavioral disorders, adaptation, family and marriage counseling, school psychological counseling, orientation and perform it in daily and professional life. Knowledge of ethical principles and standards and their application in daily and professional life.	**Social and pedagogical competence (SPC)** Arrangement to provide social and pedagogical support to the socially vulnerable category of society, the ability to act as a mediator between students and various social institutions. Acquisition of professional skills in the educational space, taking into account the needs and demands of social pedagogical activity.

The competence of the Social Pedagogy and Self-knowledge Education Program specialty in Kazakhstan is presented in four areas:

- Universal competence;
- General professional competence;
- Professional competence;
- Socio-pedagogical competence.

The competence of the Guidance and Psychological Counseling educational program specialty in Turkey is also presented in four ways:

- Competence;
- Competence in education;
- Communication and social competence;
- Competence in the workplace.

The comparative analysis of the competences that generate learning outcomes in both programs has a similarity between the communication and social competence of the educational program in Turkey and its universal competence in the educational program in Kazakhstan. **Both competencies promote the use of communicative skills and their use in professional education.** It is related to the use of social, theoretical and professional pedagogical and psychological knowledge in the planning, preparation, support, orientation, which has the professional competence of both professions.

The competence of the Guidance and consultant in education is to be knowledgeable, communicate with people, and to use the knowledge gained in a variety of clients and different environments, and to use them. Psychological and consultative methods, the ability to apply their skills in daily and professional life. **The competence of this profession on the workplace** is the use of knowledge and skills, communication skills, ethical principles in daily and professional life in the relationships with people, and their importance in education and development. **The professional and pedagogical competence and social and pedagogical competence** of the Kazakhstani educational program are the readiness for realization of professional pedagogical activity, provision of social and pedagogical support, i.e. readiness to carry out professional activity. The competences offered in the two educational programs are directly related to the ability to apply knowledge in their professional activities.

III. According to the third question of the study, "what are the similarities and features between the specialitis Social pedagogy in Kazakhstan and the psychological counselor in Turkey regarding the disciplines in their programs?" When the disciplines of two programs had been compared, the following results were obtained.

Comparative analysis of the disciplines studied on the educational programs of social pedagogy and self-knowledge in Kazakhstan and Guidance and psychological consultants in Turkey identified the following similarities:

1. Educational program of the specialty Guidance and Psychological Counseling in Turkey and Social Pedagogy and Self-knowledge in Kazakhstan are designed for eight semesters;

2. Both programs use the ECTS credit system to estimate the effectiveness of the program development (the required number of "credits" are 240);

3. Both major subjects have compulsory general education subjects, such as: Native language (for social pedagogues - Kazakh / Russian language, for psychology consultants - Turkish language); Foreign language (English); Professional English; Sociology; Philosophy.

4. Students of both specialties will be able to master the subjects of Health Psychology (Elective Subject), Social Psychology (Elective Subject), Social Psychology History (Elective Subject), Inclusive Education (Compulsory Subject) with Compulsory and Elective Disciplines in their Field;

5. In both educational programs, professional practice and training practices are offered to improve their professional skills.

Comparative analysis of the disciplines studied on the educational programs of social pedagogy and self-knowledge in Kazakhstan and Guidance and Psychological Counseling in Turkey has identified the following features:

1.Elective courses of the educational program of Guidance and Psychological Counseling are not conducted in the 1st and 2nd courses in Turkey. Elective courses are conducted only in the 3rd and 4th courses;

2. The number of credits for the Compulsory component of general education subjects in Turkey allocate 209 credits, and for elective component amount 31 credits.

3. The number of credits for compulsory component of general education subjects (105 credits) and elective component (103 credits) in Kazakhstani education program are equal.

4. General education subjects in Turkey's education program - 49 (209 credits), optional disciplines - 8 (31 credits). Total number of credits – 240

The analysis of the disciplines of the social pedagogy and self-knowledge specialty in Kazakhstan and education programs of Guidance and Psychological Counseling in Turkey showed that the disciplines were chosen according to the training of specialists.

The program's curriculum covers courses that are essential foundations for any psychology major such as developmental Psychology, Physiological Psychology, Physical Psychology, Psychology of Learning, Social Psychology, and Psychopathology. Students are also empowered with skills and knowledge concerning school-based guidance and psychological counseling, mental

health counseling, career counseling, and group counseling.

Introduction to Counseling and Guidance, Principles and techniques of counseling Vocational guidance and counseling, Preschool Advice and Guidance, Fieldwork in guidance and psychological Counseling, Consultation and management in elementary school, Consultation and guidance in secondary school Consultation of children, consultation of adults.

Turkish Program Curriculum: Physical Psychology, Development Psychology. It covers courses that are essential for any Psychology such as Developmental Psychology, Psychology of Education, Social Psychology. Students are involved in Psychological Counseling, Mental health counseling, Career Counseling, and Group Counseling, Introduction to Counseling and Guidance, Principles and Methods of Consultation, Professional training and consulting, Preschool Advice and Guidance, Consultation and Guidance at the Head School, Consultancy and Guidance at the Middle School, Consultation for children, advising on adult [9].

As a result of studying the disciplines in educational programmes of Guidance and Psychological Counseling, the following competences are formed:

Ability to work independently and take responsibility

- Knowing the basic philosophy of psychological counseling theories, basic concepts, personal motivation, psychological counseling process, principles and techniques of psychological counseling related with crisis and social sciences. Becoming skillful at planning and directing psychological counseling sessions.

- Applying the principles and techniques of psychological counseling on clients who have different individual characteristics in different counseling environments (education, health, industry etc…).

Having knowledge about individual-society relations and social psychology theories and analyzing the relationships between individuals and society in the light of these information
Planning and applying psychological counseling and guidance services regarding the individuals who need special education

Learning Competence

- Becoming knowledgeable and skillful at human relations and communication and also be aware of individual-society relations and social psychology theories and analyzing the relationships between individuals and society in the light of these information.. Understandings the impacts of these communication skills on development, education and interpersonal relationships of individuals.

- Learning the basic concepts and commanding of literature related with Guidance and Psychological Counseling and using these knowledge and information technologies in professional life.

- Comprehending theoretical information about individual-social, educational and career counseling and applying these theoretical information in practice at guidance and psychological counseling services in schools.

- Knowing the basic philosophy of psychological counseling theories, basic concepts, personal motivation, psychological counseling process, principles and techniques of psychological counseling.

- Having knowledge related with the theories, principles, techniques and process of group counseling, developing basic group counseling skills and applying them in different group settings.

Having information about family and marriage counseling, choosing and applying appropriate intervention methods

Communication and Social Competence

- Coached members of profession know the societal characteristics of country and consider the national culture and values.

- Having the knowledge and capacity to use Turkish language in a correct and an effective

way and understanding the importance of Ataturk's principles and reforms in the historical process of Turkish nation.

- Becoming knowledgeable and skillful at human relations and communication and using these skills at professional and daily life. Understandings the impacts of these communication skills on development, education and interpersonal relationships of individuals.

- Having enough knowledge related with life-long development, also awareness about the individual-society relations and social psychology theories and following the current developments in counseling program.

- Becoming skillful at choosing or developing the appropriate psychological measurement instruments, applying them and assessing the findings

The curriculum of the social pedagogy and self-knowledge specialty in Kazakhstan includes: Self-cognition, Pedagogy of Self-cognition, Pedagogy of development, Pedagogy, Social pedagogy, Social-pedagogical diagnostics, Socio-pedagogical counseling, Methods of teaching self-knowledge, Social pedagogy and it includes courses that are essential for self-knowledge [7].

General Professional Competences:

- the ability to exercise professional functions in the process of inclusive education, taking into account the different educational needs of the subjects in the environment of the educational organization and the creation of conditions for its development and self-development;
- possess the skills of organizing social and pedagogical activities, taking into account the general, specific patterns and individual characteristics of mental and psychophysiological development, especially the regulation of behavior and human activity at different age levels;
- shows skills of application of international and domestic regulatory and legal documents and knowledge of the subject area in social and pedagogical work);
- Show value attitude to the future pedagogical and socio-educational activities, the ability to comply with the ethical norms of professional activity.

Professional and pedagogical competences:

- master the skills of organizing a holistic pedagogical process, diagnosing and forecasting the results of pedagogical activity;
- possess the skills to design a system of subject, psychological, pedagogical and methodological knowledge, the application of theoretical knowledge in professional activities
- Show skills in analyzing and processing pedagogical information using information and communication technologies.
- possess the skills to apply innovative technologies of education in educational institutions
- Demonstrate skills in the development and implementation of social and pedagogical projects for the organization of mediation between the subjects of social and pedagogical relations.

Social-pedagogical competences:

- the implementation of professional activities with the requests and requirements of consumers of psychological and pedagogical services in the educational space.
- Show the ability to introduce social and pedagogical knowledge in the system of educational institutions and the organization of social orientation.
- Possess the skills of social interaction for the implementation of a set of measures for the social protection of children and young people in difficult life situations.

Conclusion:

Comparative analysis of educational programs of two specialties allows making the following conclusions:

Specialists in the Psychological Counseling and Guidance Education Program in Turkey for rehabilitation, psychiatric care, vocational guidance, family and marriage counseling provide psychological, preventive, psychotherapeutic, educational, vocational guidance and counseling services. As a result of training of compulsory and optional disciplines given to the educational

program of this specialty, competence of specialists, competence in education, communication and social competence and competence in the work space are formed.

Guidance and psychological counseling in Turkey is a psychologist consultant, oriented, supportive person on issues of self-development and research in different working conditions, family and marriage, vocational guidance, rehabilitation issues. Identifies the psychological peculiarities, interests and needs of the individual, the behavioral disorders, tensions and provides timely assistance.

Specialists who have mastered the educational program of social pedagogy and self-knowledge in Kazakhstan conduct social pedagogical support to people, socially vulnerable categories of the population on education, social protection and health issues.

The scope of the service area of the specialist of social pedagogy and self-knowledge is broader than the management and psychological counseling specialist. It is explained by the multifaceted direction of preparation of the specialty. (Education, social protection and healthcare.)

Universal competence as a result of studying the subjects given under the program of social pedagogy and self-knowledge in Kazakhstan; Professional and general competence and social and pedagogical competence.

The social teacher in the Republic of Kazakhstan is a specialist of state structures, social institutions, educational institutions of state and non-state financing, institutions related to the problems of upbringing and development of the younger generation in the social environment, with full socialization and personal development of the younger generation.

The social pedagogy and self-knowledge specialists in Kazakhstan and the Guidance and Psychological Counseling Services in Turkey conduct training and social adaptation activities directly with people. They work in educational institutions, public and non-government institutions, health care organizations, social protection organizations and rehabilitation centers. Both the social teacher and the psychologist are dedicated to addressing the social crises that arise in society. Professional activities of both specialists are aimed at supporting social assistance.

References

1. Қазақстандағы Болон процесі [Электрондық ресурс]. - URL: https: igaa.kz (қаралған күні: 15.03.2019).

2. Рамазанова С., Ертарғынова А. Әлеуметтік педагогтарды кәсіби даярлау мазмұны [Электронды ресурс]. - URL: D.rusnauka.com> 8 _NIW 2014 \ Pedagogica 163014 doc.htm (қаралған күні: 17.03.2019).

3. Kurmanayeva G. Social - pedagogical activity as a category of social pedagogy in Kazakhstan. // Materials of the 9th International Scientific and Practical Conference “Science and society”.-London: Scieuro, 2016. - № 3 – p. 97-106.

4. Emel Ültanir. Psychological counseling and guidance in Turkey (PDR). Work and psychological counseling training // Mersin University Journal of the Faculty of Education. - 2005. - № 1. - P. 102-111.

5. Ayşe Gök, Mehmet Akif, İzzet Parmaksiz. Кеңес беру-әдістемелік қызметті жүзеге асыру шеңберінде вожатыйлар мектебіндегі қиындықтар // Ерсой университеттің журналы. Білім факультеті. - 2018. - № 47. - P. 247-265.

6. Бөбек орталығы туралы [Электрондық ресурс]. - URL: http://ozin-ozi-tanu.kz/p/about (қаралған күні: 21.03.2019).

7. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығының білім беру бағдарламасы. Университет ресми сайты [Электрондық ресурс]. - URL: www.enu.kz/ru/ (қаралған күні: 15.04.2019).

8. Қазақстан Республикасының мемлекеттік білім беру стандарты. 6.08.079-2010. Жоғары білім. Бакалавр. 5В012300 - Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығы. - Астана, 2010.

9. Gazi University. Bachelors degree programmes. Guidance and psychological programme. [Electronic resource]. - URL: gbp.gazi.edu.tr (Accessed: 15.03.2019)

10. Уилсон Е., Абибулаева А. Педагогикалық зерттеу әдістеріне кіріспе. - Астана, Еуразия ұлттық университеті, 2017. - 409 б.
11.Беловицкая С. И. Профессиональное развитие педагога путем совершенствования деятельности // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2013. – Т. 3. – С. 2681–2685 [Электронды ресурс]. - URL: http://e-koncept.ru/2013/53539.htm. (қаралған күні: 15.03.2019).

Ю.Гелишли[1] А.Н. Нұрмұханбетова[2]
[1]Гази университеті, Анкара, Түркия
[2]Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазақстан мен Түркияның білім беру бағдарламаларын салыстырмалы талдау («Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» және «Басшылық және психологиялық кеңес беру» мысалында)

Аннотация. Әлеуметтік-педагогикалық даярлық саласындағы білім беру бағдарламарының маңызы зор. Бұл зерттеудің мақсаты - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы мен Гази университетінің «Басшылық және психологиялық кеңес беру» мамандығының білім бағдарламаларын салыстырмалы талдау. Бұл мамандықтардың білім беру бағдарламаларының негізінде бітірушілердің біліктілік сипаттамалары, құзыреттілігі, сондай-ақ, курс барысында оқытылатын міндетті және факультативтік пәндер талданды. Бұл зерттеу салыстырмалы болғандықтан, сапалы әдістер қолданылды. Ақпарат құжаттарды талдау әдісі арқылы жиналды. Талданатын материалдар екі білім беру бағдарламасына және басқа да қосымша ресурстарға негізделген.

Қазақстандағы әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану бойынша мамандары және Түркияда кеңес беру және психологиялық кеңес беру мамандары тікелей адамдармен оқыту және әлеуметтік бейімдеу қызметтерін жүзеге асыруда. Олар білім беру мекемелерінде, мемлекеттік және мемлекеттік емес мекемелерде, денсаулық сақтау, халықты әлеуметтік қорғау ұйымдарында және оңалту орталықтарында жұмыс істейді. Екі мамандықтың да кәсіби қызметі әлеуметтік көмекті қолдауға бағытталған.

Түйін сөздер: білім беру бағдарламасы, Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану, әдістемелік және психологиялық кеңес беру, салыстырмалы талдау.

Ю. Гелишли[1], А.Н. Нурмухамбетова[2]
[1]Университет Гази, Анкара, Турция
[2]Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Сравнительный анализ образовательных программ Казахстана и Турции (на примере специальностей «Социальная педагогика и самопознания» и «Руководство и психологическое консультирование»)

Аннотация. Значение образовательных программ в области социально-педагогической подготовки огромное. Целью данного исследования является сравнение образовательных программ специальностей «Социальная педагогика и самопознание» Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева и «Руководство и психологическое консультирование» Университета Гази. На основе образовательных программ двух специальностей были проанализированы квалификационные характеристики выпускников, компетенции, а также обязательные и факультативные дисциплины, изучаемые в ходе курса. Поскольку данное исследование является сравнительным, были использованы качественные методы. Информация собиралась с помощью метода анализа документов. Анализируемые материалы были основаны на двух образовательных программах и других сопутствующих ресурсах.

Специалисты по социальной педагогике и самопознанию в Казахстане и Службы консультирования и психологического консультирования в Турции осуществляют непосредственное обучение людей и способствуют их социальной адаптации. Они работают в образовательных учреждениях, государственных и негосударственных учреждениях, организациях здравоохранения, социальной защиты населения и реабилитационных центрах. Обе специальности направлены на социальную помощь.
Ключевые слова: образовательная программа, социальная педагогика и самопознание, методическое и психологическое консультирование, сравнительный анализ.

References

1. Kazakhstandagy Bolon procesi [The Bologna process in Kazakhstan] [Electronic resource]. Available at: https://igaa.kz (Accessed: 15.03.2019).
2. Ramazanova S., Ertargynovna A. Aleumettik pedagogtardy kasibi dajarlau mazmuny [Contents of professional training of social pedagogues] [Electronic resource]. Available at: D.rusnauka.com> 8 _NNIW 2014 \ Pedagogica 163014 doc.htm (Accessed: 17.03.2019).
3. Kurmanayeva G. Social -pedagogical activity as a category of social pedagogy in the science of Kazakhstan and social pedagogy, 2, 97 (2016).
4. Emel Ültanir. Psychological counseling and guidance in Turkey (PDR)Work and psychological counseling training, Mersin University Journal of the Faculty of Education, 1, 102-111 (2005).
5. Ayşe Gök, Mehmet Akif, İzzet Parmaksiz. The difficulties of school counselors in implementation of counseling and guidance services, Ersoy University journal of the faculty of education, 47, 247-265 (2018).
6. Bobek ortalygy turaly [About Bobek Centre] [Electronic resource]. Available at: http://ozin-ozi-tanu.kz/p/about (Accessed: 21.03.2019).
7. L.N.Gumilyov Eurasian National University. Bachelors degree programmes. Social pedagogy and self-cognition. Official site of the University. Available at: www.enu.kz/ru/ (Accessed: 15.04.2019).
8. Kazakhstan Respublıkasynyn memlekettik bilim beru standarty. 6.08.079-2010. Jogary bilim. Bakalavr. 5B012300 - Aleumettik pedagogıka jane ozin-ozi tanu mamandygy [State educational standard of the Republic of Kazakhstan 6.08.079-2010. Higher education. Bachelor. Specialty 5B012300-Social pedagogy and self-knowledge] (Astana, 2010, p. 48).
9. Gazi University. Bachelors degree programmes. Guidance and psychological counseling [Electronic resource]. Available at: gbp.gazi.edu.tr (Accessed: 15.03.2019).
10. Wilson E., Abibulayeva A. Pedagogıkalyk zertteu adisterine kirispe [An introduction to educational research methods] (Astana, 2017, p. 409).
11. Belovitskaya S.I. Professıonalnoe razvitıe pedagoga putem sovershenstvovaniya deyatelnosti [Professional development of a teacher by improving activities], Nauchno-metodicheskij jelektronnyj zhurnal «Koncept» [Scientific-methodical electronic journal «Concept»] [Electronic resource] - 2013. - V. 3. - P. 2681–2685. - Available at: http://e-koncept.ru /2013/53539.htm (Accessed: 15.03.2019).

Information about authors:

Гелишли Ю. – Гази университеті білім факультетінің профессоры, 06500 Бешевлер, Анкара, Түркия.

Нурмуханбетова А.Н. – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «6D012300 – Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 3 курс докторанты, А. Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Gelishli Yu. - Professor of Faculty of Education, Beshevler 06500, Ankara, Turkey.

Nurmukhanbetova A.N. – 3rd year PhD student of the specialty "6D012300 – «Social pedagogy and self-knowledge" L.N. Gumilyov Eurasian National University, A. Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

ХҒТАР 15.31.35

Ш.Б. Қадирсызова
Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей, Қазақстан
(E-mail: shnar_83kz@mail.ru)

Ұтқырлық – тұлғаның әлеуметтік нысанының құндылығы

Аннотация. Білім беру жүйесі - кез келген мемлекеттің ұлт мәдениетінің жүйелік бөлігі болып танылады. Қазақстандағы жоғары оқу орындары - бұл тікелей елдің зияткерлік әлеуеті өндіретін жүйенің құрамдас бөлігі. Осы орайда, бұл білім саласының еуропалық деңгейге қосылу үдерісі – жаһандық кеңістікке ену арқылы ұлттық мақсаттардың басымдықтарын өтеу болып табылады.

Сондықтан, біріншіден, аталмыш білім деңгейінде болып жатқан жаңашыл өзгерістер тек қоғамның болашағын анықтап қана қоймай, білім субъектілерінің де талабына жауап берсе, екінші жағынан, Еуропалық жоғары білім беру қағидаларын ұстанудағы қол жеткізген табыстарымызды әлі де болса жетілдіру қажет тұстарын атап көрсетеді.

Түйін сөздер: академиялық ұтқырлық, «әлеуметтік кеңістік», «әлеуметтік стратификация», кәсіби ұтқырлық, тұлғаның өзгеруі, көлденең және тік өлшемдер, кәсіби белсенділік, әлеуметтік белсенділік, сыртқы көші-қон, өзіндік позиция, ішкі жағдайының ауыспалылығы.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-34-41
Түсті: 12.12.19 / **Қайта түзетілді:** 31.03.20 / **Жарияланымға рұқсат етілді:** 2.04.20

2009-2011 жылдарға арналған «Еуропаға жол» мемлекеттік бағдарламасында: «Бағдарламаны қабылдау қажеттілігі елдің ішкі дамуының өзекті мәселелерін шешу, еуропалық бағыттағы ұлттық басымдықтарды қалыптастыру, тарихи қалыптасқан байланыстарды нығайту, еуропалық интеграция мен институционалдық және құқықтық реформалар тәжірибелерімен танысу, технологиялық, энергетикалық, көлік, сауда, гуманитарлық және инвестициялық ынтымақтастықты тереңдетудің маңыздылығымен байланысты» екенін көрсетті [1].

Сондықтан отандық кәсіби жоғары білім саласындағы еуропалық бағыттың көрінісі ретінде болашақ мамандардың белсенділігін арттырып, ұшқыр ойлау жаһандану саясатына ену жұмыстары басым болуда. Аталған шаралар кез келген білім алушының жедел қимылдауын, ұтқыр болуын талап етеді. Әлемдік кеңістікке енумен қатар, ішкі бәсекелестік, технологияның жедел дамуына орай болашақ мамандарды ЖОО-да академиялық ұтқырлыққа бейімдеу қажет. Академиялық ұтқырлық шетелде оқуға немесе жұмыс істеу мүмкіндігімен ғана шектелмейді. Бүгінгі күні білім кеңістігінің ауқымының саяси кеңдігіне қарамастан, шетелдердің білім беру құжаттарын мойындау әлі де болса толық қанды маман иесі ретінде танытып, кәсіби қызметке қол жеткізе алмауда.

Бір жағынан, жоғары білім алуға және оның деңгейін жетілдіруде жеке тұлғаның сұранысын өтейтін білім беру нарығының өзін-өзі тану және соның негізінде өзектілігін жойған жоқ. Сонымен қатар, еңбек нарығының дәстүрлі қажеттілігін мамандарға деген сұранысын қанағаттандырмай отыр. Бұның себебін талдай келе - еңбек ресурстарын тиімсіз пайдалану деп атап көрсеткен. Осының салдарынан сыртқы көші-қонның әлеуетін арттыру және басқа да әлеуметтік күйзеліске әкеледі деп санайды.

Жоғарыдағы жасалған қорытындыларды тұжырымдай келе, жоғары оқу орындарындағы беру жүйесінің әртүрлі мұқтаждықтарға мен сұраныстарға - әлеуметтік және білім алушы субъектілердің мүдделеріне сәйкес келуі тиіс екендігі айқындалады.

Мақаланың әдіснамалық негізін төмендегі отандық, алыс және жақын шетелдік ғалымдардың зерттеулерін ұстануға болады. Атап айтар болсақ, В.В. Игнатова, Н.А.

Красноперова, Н.М. Филиппова, Г.А. Шабановтардың педагогикалық жағдайлар мен құралдардың жиынтығы ретінде педагогикалық қамтамасыз ету туралы ережелерін; Ф. Альтбах, Д. Аткинсон, М. Байрэм, Р. Блюменталь, В.В. Зайцевтердің студенттердің академиялық ұтқырлығын жүзеге асырудағы педагогикалық технологиялардың психологиялық-педагогикалық тұжырымдамаларын; гуманистік, субъектілік педагогика ғылымының теориялық және әдіснамалық заңдылықтары мен ұстанымдарын, синергетика және акмеологиялық тұғырларды, ғылыми жеке тұлғаға бағыттылық пен іс-әрекет теорияларына, білім берудегі андрогогикалық тұжырымдамаларына жүгінуге болады.

Біз өз зерттеуімізде философиялық, психологиялық, педагогикалық ғылымдарының зерттеу әдістерін қолдандық. Зерттеліп отырған академиялық ұтқырлық мәселесі қарастырылған әдебиеттерді теориялық талдық. Атап айтар болсақ, педагогикалық бақылау және диагностикалық әдістерін қолдандық. Респонденттермен сауалнама жүргізіп, тәжірибе мен қызмет өнімдерін сараптадық, рефлексивті контент-талдау әдістерін, сонымен қатар өзара бағалау әдістері пайдаланылды.

Академиялық ұтқырлық тұлғаның сапалық қасиеттері. Ұтқырлық ұғымы белгілі бір зерттеулердің объектісі ретінде XX ғасырдың екінші жартысында пайда болды. Бұл ұғымға латынша жылдам және ілгері қозғалуға қабілетті деген түсініктеме берілді.

Ал XX ғасырдың 20-жылдарында «әлеуметтік кеңістік» және «әлеуметтік стратификация» сияқты сөз тіркестерін үйлестіре қолдана отырып, ғылыми тұжырымдама жасалды. Онда жеке тұлғаның дамуы әлеуметтік қоғамның динамикалық жағдайымен қарастырылып сипатталды.

Бұл ұғымның дамуындағы кезеңдерге көз жүгіртсек, онда біз мынадай тұжырым жасай аламыз. Оның дамуындағы байланыс тізбектері:

- халықтың, әлеуметтік топтардың санының артуы;
- жеке тұлғалар арасындағы қарым-қатынас шеңберінің кеңейуі;
- ондағы қозғалысының қалыптасуы.

Ғалым П.А. Сорокин әлеуметтік ұтқырлық ұғымын әлеуметтік қоғамдағы өзгерістерді белгілеу үшін қолдану керектігін алға тартады. Ғалым оны тұлғаның, әлеуметтік нысанның құндылығы дей отырып, сол арқылы адамның және топтардың қызметінің өзгеруі деген тұжырым жасайды [2] .

Ұтқырлықтың адамның сапасы ретінде танылуы тек іс-әрекетпен айналысқанда ғана оның, белсенділігі, ұтқырлық дәрежесі мен деңгейі көрінеді деп тұжырымдай келе кәсіби ұтқырлықтың үш өзіндік бөлігі анықтаған:

1) жалпы кәсіби құзыреттіліктердің қалыптасуы арқылы адам дамуының ішкі тетігін қамтамасыз ететін жеке негізгі сапасы;

2) қоршаған ортаны өзгеруге бағытталған адамның әрекетінің нәтижесі, маман және жеке адам ретінде өзін-өзі ұйымдастыруы;

3) адамның жеке өмірін және кәсіби- әлеуметтік ортасын өзгертуі.

Осыған орай Л.В. Горюнова кәсіби ұтқырлықтың негізгі бөліктерін жіктеді:

- негізгі немесе жалпы кәсіби құзыреттілік;
-тұлғаның өзгерістерге дайындығы;
-жұмыс орынындағы және әлеуметтік белсенділігі.

Егер субъективті тұрғыда кәсіби ұтқырлық мәселесін алсақ, онда адам өміріндегі, әсіресе, кәсіби салада, ұтқырлы мінез-құлықтың мүмкіндігін қамтамасыз ететін жағдайлар мен ішкі факторларды ескеру қажет. Еркін кәсіптік қозғалыстар арқылы мамандықтарды өзгерту, оның мансабын жоғарылатуға мүмкіндік жасау керек. Алайда қажетті қолайлы жағдайлар болғанымен, көптеген адамдар бұл мүмкіндіктерді пайдалану арқылы ішкі өзгерістерге талпынбайды. Мүмкіндіктерді пайдалануға дайын болмау мәселесі ғылымда жеткілікті түрде зерттелмеген. Бұл мәселенің құрылымын анықтайтын құралдар толығымен жасақталмаған.

Көптеген зерттеушілер белгілі бір тұлғаның қалыптасуы - кәсіптік ұтқырлықтың шарты ретінде тек кәсіби қасиеттерді алады. Бірақ бұл мәселе жүйелі түрде әлі де болса зерттелмеген, оны ғалымдар жеке адамның қасиеттерінен бөлек қарастырған.

Мемлекет тарапынан азаматтардың білім алу құқығын қамтамасыз ету, білім саясатының қалыптастыру, оның ішінде, кепілдіктер мен қамтамасыз ететін ұйымдарды, мекемелерді және басқа да құрылымдардың нақты өкілеттік жолдарын анықтау және қажетті ресурстарды нығайту маңызды механизмдері болып табылады. Белгілі бір аумақтағы білім беру тапсырысы білім беру саясатының нақты субъектілерінің - халықтың өңірлік қауымдастығын, жұмыс берушілердің аумақтық мекемелерін, мемлекеттік ұйымдарының мүдделерін жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Жеке қажеттіліктер адамды өз өміріндегі осындай өзгерістерге жетелейтін негізгі ішкі детерминант болып табылады. А. Маслоу ұйғарымы бойынша, кез келген деңгейдегі «төменгі», «жоғары» физиологиялық өзін-өзі көрсетуге қажеттері ретінде көрініс беруі мүмкін. Осылайша, әр жеке адам өзінің кәсіби біліктілік деңгейін жоғарылату немесе төмендету арқылы мамандығын, жұмыс орнын, отбасын өмір сүру қажетіне қарай өзгерте алады. Сонымен қатар, оларды әлеуметтік ортаның көлденең және тік өлшемдеріне орай, әлеуметтік ұтқырлықты да тік және көлденең деп жіктейді. Егра тік деп әлеуметтік статусы бойынша өзгеру қозғалысын айтса, ал көлденең деп бір кеңістіктегі өзгеріссіз деңгейге байланысты қозғалысты қарастырған.

Осылайша, тік қозғалысты жоғары және төмен әлеуметтік орын алмастыру деп ала отырып, әлеуметтік ұтқырлық төмендеу немесе көтерілу сызығында екен білдіреді. Сондықтан әлеуметтік ұтқырлық - әлеуметтік көтерілу немесе құлдыраумен үйлестіре қарастырылады. Егер қоғамдағы қозғалыстардан кедергі болмаса, онда әлеуметтік ұтқырлық жылдам өсіп де жоғары дәрежеге жетуі немесе құлдырауы мүмкін.

Ғылымда әлеуметтік ұтқырлық ұғымының бірнеше мағынасы бар:

- орта факторына орай жағдайларға орай өз қызметін тез және лайықты түрлендіруі;
- өмір сүрудің түрлі бағытында жаңа болмыстарды оңай және тез игеру;
- күтпеген мәселелерді шешудің және сұраныстарға сай емес міндеттерді орындаудың лайықты тәсілдерін табу қабілеттілігі [3].

Бұл түсіндірмеде әлеуметтік ұтқырлықтың ортаның жағдайы мен дәрежесінің тікелей байланысын емес, адамның үйлесімді жұмыс істеу тәсілін сипаттайды. Әлеуметтік ұтқырлықты педагогика ғылымында қоғамның әлеуметтік құрылымының жалпы гуманизациялану мен жариялылық үрдісінің тікелей салдары деп көрсетеді.

Біз қарастырып отырған зерттеу феноменіміз топтардың құрамдас бөліктерінің арасындағы қозғалыс, яғни кәсіби дәрежелік сипаттар ретінде жиі көрінеді.

Олар бес қызметтік топқа бөлінген. Мысалы, іскерлік қабат іскерлікпен сипатталса, ал әскери лауазымдағылар билік құрылымдарымен сипатталады. Басшылар мемлекеттік қызметте менеджерлік міндет атқарады. Білім қызметкерлері жоғары білікті мамандар немесе лауазымды қызметкерлерге жүктелетін міндеттерін атқаратын болса, онда қолөнершілер кез келген шаруалар мен жұмысшылар міндетін атқарушы ретінде танылады.

Әлеуметтік ұтқырлық көбіне оның білім беру деңгейі мен мәртебесінің өзгеруімен байланысты болғандықтан қоғамның әлеуметтік және кәсіби құрылымында адамның қозғалысыны байланысты танылады.

Сондықтан қазіргі заманда білім беру адамның әлеуметтік баспалдақпен көтерілуіне мүмкіндік беретін әлеуметтік баспалдаққа айналады.

Ұтқырлық кез келген іс-әрекеттердің нақты мазмұны ретінде түсіндірілуіне қарамастан, адамның әлеуметтік ұтқырлығын тудырады. Ал ұтқырлық заманауи қоғамның өзгермелілігі, маңызды сапасы, оны дамуының құралы болғандықтан, ол әлеуметтік дамудың қажетті шарты болып табылады. Осыдан барып, маңызды тұжырымдамалы нұсқаулар туындайды.

Егер қоғамның дамуы, жаңа сапалы жағдай туындатса, онда ол қоғамның әлеуметтік қозғалыс дамуының маңызды факторы бола алады. Себебі қоғам субъектілері әлеуметтік өзгерістерге қалай бейімделеді. Олар қоршаған ортаға үйлесімде, бейімді, өзгертуге және өзгеруге, өмір сүру деңгейіне дайын болады. Осылайша, жеке тұлғаның әлеуметтік ұтқырлығына мақсатты түрде ықпал жасайды. Қажетті сапалық қасиеттерін қалыптастыруға және тұтастай қоғамның дамуына әкеледі.

Жеке адамның мәдениеттілігіне, ішкі жағдайының ауыспалылығына, әлеуметтік өзгерістерге байланысты әлеуметтік-мәдени ұтқырлық деген ұғым қолданылады. Атап айтар болсақ, ғалым И.В. Василенко әлеуметтік-мәдени ұтқырлық жеке тұлғаның ішкі энергетикалық әлеуметімен және оны құрылымның өзара әрекеттесуін тұрақты (рухани тұрақты өзегі, жоғары дәрежедегі құндылықтар) және ауыспалы (икемділік, өзгергіштігі, сананың икемділігі) деп анықтаған [4].

Кез келген еркіндік дәрежелеріне, сонымен қатар, белгілі бір әдістерге сүйене отырып, әлеуметтік-мәдени ұтқырлық күрделі жеке білім ретінде қарастырады. Олар бірбірін толықтырып отыратын тәжірибелік, идеологиялық ой-пікірлерді, құнды бағыттарды қамтиды. Осылайша, әлеуметтік-мәдени ұтқырлық осы бағыттарды өзгертетін жолдарды, құндылық бағдарларды аңғартады. Әлеуметтік субъектілік жағдаяттардың өзгеруіне бейімделуін білдіретін әлеуметтік-мәдени өзгерістерді, икемділіктердің көрсеткіш дәрежесін, сонымен қатар, әлеуметтік жүйелердің қозғалуының негізгі шарты деп алады.

Жұмыссыздықтың, әсіресе, құрылымдық және өңірлік мәселелерін, шешудің қажеттілігіне байланысты, адамның еңбек ұтқырлығы қауіпті әлеуметтік құбылыстарды еңсерудің маңызды шешім жолдары ретінде қарастырылады. Еңбекке деген ұтқырлық дайындығы оның жұмыс орнын, кәсіби лауазымын және өмір салтынның өзгеру қабілеттілігін білдіреді [5].

Осы сынды ұтқырлық деңгейін бағалауда екі түрлі тәсіл пайдаланылады:

1) нақты іске асырылған еңбек ұтқырлығының деңгейі - көші-қон қозғалыстарының қарқындылығы мен көлемі, айналымы, қызметкерлер қозғалысы туралы деректерді пайдалану арқылы өлшенеді;

2) халықтың әлеуметтік сауалнамаларының нәтижесі өзгерістерге деген дайындықты анықтайды. Еңбек нарығын реттеуде ұтқырлықтың әлеуетін талдауда басымдылық беріледі.

Әлеуметтік – экономикалық сала бойынша зерттеулерде кәсіптік дәрежелік ұтқырлыққа аса назар аударылады. Онда заманауи демократиялық бағдарланған қоғамның әлеуметтік стратификациясының елеулі өзгерістері ескеріледі. Қоғамдағы теңсіздік әртүрлі кәсіби дәрежеге, сонымен қатар, әлеуметтік айырмашылықтың объективті себептерімен тығыз байланыста көрініс береді.

Ғалымдар К. Дэвис пен У. Мура әлеуметтік тұжырымдамаға негіздей отырып, мамандықтардың қоғамдағы теңсіздігі «маманның функционалдық маңыздылығына» орай туындайды дегенді алға тартады. Авторалар әрбір мамандыққа деген қоғамның сұраныстарын қанағаттандыру мазмұнымен қарастырады.

Игеріліп отырған мамандықтар неғұрлым күрделі және жауапты болған сайын, жеке тұлғаның құзыреттілігін, бәсекеге қабілеттілігін, біліктіліктілігін арттыруды талап етеді. Сонымен қатар, кәсіби ынталандырудың жоғары болуы, қосымша қаржылық, билік, бедел артықшылықтарына байланысты. Кәсіптердің маңыздылығы олардың «функционалдық императивтілігі», яғни нақты тарихи жағдайлары арқылы көрініс береді.

«Кәсіби ұтқырлық» ұғымының мазмұны соңғы жылдарда қоғамның саяси – экономикалық, әлеуметтік және идеологиялық сипатты түбегейлі өзгерістерге байланысты құндылығы артты [6].

XX ғасырдың соңында кәсіби ұтқырлықты өзгерістерді техникалық құралдарды, жаңа мамандықтарды тез меңгеруге қабілеттілік пен дайындықты, білімін және дағдыларын үнемі жетілдіру қажеттілігін өтейтін үрдіс деп қарастырылды. Яғни, ондағы басты идеясы «адам

үшін мамандық» емес, «мамандық адам үшін» жалпы ойға толық жауап бермейтіндігін атап көрсеткен. Ұтқырлық кәсіптің өзгеруін болжай алмайды, сонымен қатар, кәсіби қызметтің мәртебесін өзектендірмейді. Керісінше, қоғамдық санада ақысыз білім алып, мамандықты игерген адам мемлекет пен қоғам алдында қызмет етуге міндетті деп есептейді. Сонымен қатар, егер адам өзінің еңбек өмірін бір мамандыққа арнаған адам, қоғамда жоғары бағаға ие болуға керек.

Өндіріс құралдарды, технологияларды жедел меңгеруге дайын адам ғана қажеттіліктерді қанағаттандырып, ілгері ұмтылыстарға негізделген кәсіби ұтқырлықты тудыра алада. Өзіндік жеке басының және кәсіби сапалық қасиеттерін, мүмкіндіктерін, білімін және іскерліктерін қоғамның мүддесіне орай бейімдеп, жетілдіріп отырады.

Әр адам өзіндік жағдайға және қабілеттерге белгілі бір қозғалыстар, оның кәсіби жағдайындағы өзгерістер жасау арқылы ғана иеленеді. Осындай қозғалыстар мен жағдайлар кәсіби ұтқырлығының маңызды итермелеуші күшіне айналып, нақты күш-жігердің туындатады. Жалпылай келе, адамның кәсіби ұтқырлығы негізінен оның жеке тұжырымдық көзқарастары, мәдени құндылықтары мен ой-пікірлері арқылы айқындалады. Ол адамның өмір бойы кәсіби дамуына мен жетілуіне түрткі болып қана қоймай, оның кәсіби деңгейін өзгертуге, жаңа кәсіптік салаларды дамытуға және жетілдіруге мүмкіндік жасайды.

Адамның маңызды қоғамдық ойлары мен макро және микро әлеуметтік кеңістігі, көптеген факторлары мен жеке-дара диспозициялық келісімдері қалыптасады. Әлеуметтік сыртқы және ішкі жеке кәсіби ұтқырлық әлем құбылысын дамытуда итермелеуші күш ретінде қарастырылады. Олар ішкі субъективті құрылымдық бөлшектерінің бір-біріне тәуелділігімен сипатталады. Адамның кәсіби жағдайын және дәрежесін өзгерту қабілеті мен дайындығын қамтамасыз етеді. Сондықтан оларға жеке тұлғалық интегралдық динамикалық сапа жүйесінің құрамдас бөлігі деген ретінде қарастырамыз. Жеке тұлғаның құрылымында осы сынды сапаның болуы, адамды кәсіби деңгейін сипаттауға мүмкіндік береді. Ал оның құрылымының даму дәрежесі адамның жоғары немесе төмен кәсіби ұтқырлық деңгейін көрсетеді.

Кәсіби ұтқырлық жеке бастың сапалық қасиеттері ретінде белгіленеді. Оның құрамдас бөліктеріне:

- идеялық құндылық бағдарлар, жеке қасиеттер мен білімдер, жеке тұлғаға кәсіптік саладағы жағдайы мен дәрежесі, қозғалысын өзгертуге қабілеті мен дайындығын білдіретін жеке сұраныстарды жатқызуға болады. Осылар әртүрлі әлеуметтік қызмет түрлерінде жүзеге асырылады, тұлғаның сапасын құндылықтарын айқындайды. Осылайша, кәсіби ұтқырлық адамның белсенділігі, динамикалық сипаттамасы ретінде пайда болады деген тұжырым жасауға болады.

Қоғамның экономикалық, нарықтық қатынастары мен өзгерістері, оның әлеуметтік-кәсіптік құрылымының динамикалық жедел өзгерістеріне әсер етеді. Осылайша, ол қоғамдағы кәсіби іс-әрекет мазмұнының, жұмыс берушілердің талабын жоғарлата отырып, маманың кәсіби деңгейнің өсуінің өзектілігін арттырады, қоғамдық құндылықтар мен мансаптық өсу, мамандықтардың беделіне әсер етеді. Осындай талаптар мен өзгерістер көптеген адамдарды өздерінің жұмыс орнын мен мамандығын өзгертуен әкеледі. Алайда, кей жағдайларда егер, адам өзінің кәсіби және әлеуметтік мәртебесін арттыру жол ашуы мүмкін. Кейбір адамдарда керісінше болып, әлеуметтік мәртебесі, дәрежесі төмен мамандықты меңгеруге мәжбүрлеуі де мүмкін.

О.Ю. Посуховаңың пайымдауынша, осы ұғымдағы бағалау аспектісін таңдай отырып, кәсіби ұтқырлықты кәсіби иерархиялық кеңістікте жеке адам мен оның ортасы ретінде үнемі бағалайтын функционалдық мәртебелік қозғалысы деп танылады [7].

Қазіргі замандағы кірістердің айырмашылығынан және бастапқы мүмкіндіктерден пайда болатын әлеуметтік теңсіздіктер, қажеттіліктерді қанағаттандырудың әртүрлі деңгейлерінде, сондай-ақ, прагматикалық ойлауды, әлеуметтік тұрғыдан лайықты және

болашаққа деген көзқарастың позитивтілікке ұмтылысына, адамның кәсіптік мансабын құруына итермелеуші күші болып табылады.

Беделді ұйымның табысы бүгінгі күні тұрақтылық, болашаққа деген сенімділік және қызметкердің және оның ұрпақтарының перспективалық жағдаймен байланысты. Сонымен қатар, Н.В. Сидорованың айтуынша, мамандық беделге, табыс пен билікке ғана емес, сонымен қатар, адамның мінез-құлқына, құндылықтарына, өмірлік бағдарларына, әлеуметтік салаға қатысты кәсіби немесе топтың қолында болуы мүмкін [8].

Басқа көзқарасқа сай, кәсіби ұтқырлық өз мамандығы немесе күш қолдану аясындағы өзгерістерді өзгерту қабілеттілігінен тұратын әлеуметтік ұтқырлық түрлерінің бірі болып саналады. Осындай кең көлемде кәсіби ұтқырлық адамның мәртебесі туралы ережелеріне тәуелді емес.

Заманауи әлеуметтанудағы ең үлкен жетістіктерге жеткен кәсіби орын ауыстырулар сыртқы ықпалмен айқындалады. Кәсіби ұтқырлық әлеуметтік топта немесе жеке адамда белгілі бір сипаттамаларға ие жағдайлар мен факторлардың әсерінен уақыт пен кеңістікте пайда болады. Ол әлеуметтік объективті түрде қалыптасқан өзгермелі сапалық қасиеттер ретінде қарастырылады. Осылайша, кәсіби ұтқырлық қоғамның қажеттіліктеріне байланысты кәсіби дамудың шарты мен салдары деп алуға болады. Жаңа мақсаттарды, өлшемдерді, бейнелерді, ұғымдарды, іс-әрекет идеяларын, әртүрлі қызмет түрлерін және мәселелерін шешудегі жаңа тәсілдері мен бағалаудың жаңа қажеттіліктерді тұлғаның сапалы өзгеруіне, өсуіне негізделген бейімделу және дайындық қабілеті деп танимыз. Осы тізбек қатарына ғалымдар оқу үдерісінде қалыптасатын білім беру қызметінің субъектілері академиялық ұтқырлық ретінде, тұлғаның интегративтік сапалары мен қоса сөйлеу және басқа да қызмет түрлерін орындаудың жаңа құралында жатқызады [9].

Білім беру үдерісінің субъектісі ретінде академиялық ұтқыр білім алушының негізгі сипаттамалары атайтын болсақ, олардың қатарына:

-ынтаның қозғалғыштығы мен мақсаттардың икемділігі;
-өздігінен білім алу қабілеті;
- өзін-өзі жетілдіру қажеттілігі;
-өзгерістерге, қарым-қатынасқа дайын болуы;
-ынтымақтастығы;
-әлеуметтік ортада өзара іс-қимыл жасау;
-жаңа білім мен технологияларды меңгеруі;
-ойлау икемділігі;
-рефлексивті бағалауға қабілеттілігі.

Академиялық ұтқырлықтың мақсатты, жүйелі басқарылатын интегративті жеке сапа ретінде қалыптасуына бағытталған білім алушылардың академиялық ұтқырлығының бөліктерін кезең-кезеңмен, кешенді дамытатан үдеріс.

Жеке адамның ұтқырлығының функционалдық мәні - бұл білім беру жүйесінің, қоғамның және тұлғаның әртүрлі саладағы ұтқырлықтарының құрамдас бөлігі. Қоғам мен жеке тұлғаның дамуы, жаңа технологияларды игеріп қолдану, оның алдыға қарай жылжуы, мамандардың құзыреттілігі мен бәсекеге қабілеттілігі, қызметтегі жылжымалылығы мен өсуі академиялық ұтқырлықсыз мүмкін емес.

Осылайша, біз тілге тиек етіп отырған академиялық ұтқырлық мәселесі жалпы білім жүйесімен қатар, жоғары кәсіби білім беру мақсаттарының бірі ғана емес, сонымен қатар, қарқынды дамып келе жатқан қоғамның тұлғалық сипатын қалыптастыруға сұранысы.

Академиялық ұтқырлық мәселесі жеке тұлғаның сапалық қасиеттерінің жиынтығы ретінде жеткіліксіз зерттелген. Оның бүгінгі ғылыми айналымға енуі еліміздегі реформаларға байланысты болғандықтан, академиялық ұтқырлық мәселесі де даму үдерстерінен өтеді.

Сондықтан зерттеліп отырған академиялық ұтқырлық жеке тұлғаның және кәсіби құндылық сапаларын интегративті қалыптастыру қажеттілігі осы ұғымның мәні мен құрылымын егжей-тегжейлі қарап одан әрі қара зерттеуді қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. 2009-2011 жылдарға арналған «Еуропаға жол» мемлекеттік бағдарламасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2008 жылғы 29 тамыздағы № 653 Жарлығы. - URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U080000653_ (қаралған күні: 5.12.19).
2.Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. - М.: Издательство политической литературы, 1992. - С. 373
3. Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында студенттердің академиялық ұтқырлығы туралы тұжырымдамасы (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2011 жылғы 19 қаңтардағы кеңейтілген кеңесі шеңберінде ректорлар кеңесінде талқыланған және бекітілген). - Астана, 2011.
4. Василенко И.В. Социокультурная мобильность как философская проблема: автореф. дис. ... канд. философ. наук. - Волгоград, 1996. - 48 с.
5. Занятость, безработица, служба занятости: толковый словарь терминов и понятий. - М.: «Нива России», 1996. -288 с.
6. Педагогический словарь. — М.: АПН, 1980. - Т. 1. - 774 с.
7. Посухова О.Ю. Неинституционализированные каналы профессиональной мобильности в современной России : дис. ... канд. социол. наук. - Ростов н/Д, 2003. - 159 с.
8.Сидорова Н.В. Роль инновационного развития высшей школы в профессиональной мобильности молодежи: автореф. дис. ... канд.пед. наук. - Иркутск, 2006. - 24 с.
9. Борзова Е. В. Иноязычное личностно-ориентированное образование в старших классах средней школы: монография / Е. В. Борзова; Федеральное агентство по образованию, ГОУВПО «КГПУ». - Петрозаводск: Изд-во КГПУ, 2009. - 172 с.

Ш.Б.Кадирсызова
Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, Семей, Казахстан

Мобильность - социальная ценность личности

Аннотация. В данной статье представлены результаты теоретического анализа исследований по проблеме способностей к академической мобильности будущих педагогов, выделены основные понятия, позволяющие раскрыть сущность академических способностей.

Автор в статье целенаправленную подготовку человека к жизни рассматривает как глобальную социально-значимую задачу общества. В современном, интенсивно развивающем мире развитие мобильности необходимо рассматривать как особое личностное качество. Решение этой важнейшей задачи ложится на образование, в том числе на профессиональное высшее, которое в настоящее время приобретает открытый и инновационный характер.

Ключевые слова: академическая мобильность, социальное пространство, социальная стратификация, профессиональная компетентность, готовность к изменению личности, профессиональная активность, социальная активность, «низкие» потребности, самовыражение, сменяемость внутреннего состояния.

Sh. B. Kadyrsizova
Kazakh Humanitarian and Law Innovation University, Semey, Kazakhstan

Mobility-the social value of the individual

Abstract. This article presents the results of theoretical analysis of research on the problem of academic mobility abilities of future teachers, highlights the basic concepts that allow to reveal the essence of academic abilities.

The author actualizes the socially important task of purposeful preparation of a person for life in today's rapidly changing world by forming mobility as a special personal quality, and the main responsibility for solving this important task falls on education,which is now becoming open and innovative.

Keywords: academic mobility, social space, social stratification, professional competence, readiness for personality change, professional activity, social activity, «low» needs», self-expression, changeability of the internal state.

References

1. 2009-2011 zhyldarga arnalgan «Europaga zhol» memlekettik bagdarlamasy turaly Kazakstan Respublikasy Prezidentinin 2008 zhylgy 29 tamyzdagy № 653 Zharlygy [A decree of the RK President dated August 29, 2008 № 653 «On the program the way to Europe for the period 2009-2011]. Available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U080000653_(Accessed: 5.12.19).
2. Sorokin P. Chelovek. Civilizacija. Obshhestvo [The man. Civilization. Society] (Publishing House «Political literature», Moscow, 1992, 373 p.).
3. Kazakstan Respublikasynyn zhogary oku oryndarynda studentterdin akademijalyқ utkyrlygy turaly tuzhyrymdamasy (Kazakstan Respublikasy Bilim zhane gylym ministrliginin 2011 zhylgy 19 kantardagy kenejtilgen kenesi shenberinde rektorlar kenesinde talkylangan zhane bekitilgen) [The concept of students' academic mobility in higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan (discussed and approved by the council of Rectors as a part of expanded meeting of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, January 19,2011)] (Astana, 2011).
4. I.V. Vasilenko. Sociokul'turnaja mobil'nost' kak filosofskaja problema: avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk [Sociocultural mobility as a philosophical problem: dissertation abstract for the degree of candidate of philosophical sciences (Volgograd,1996, 48 p.).
5. Zanjatost', bezrabotica, sluzhba zanjatosti: tolkovyj slovar' terminov i ponjatij [Employment, unemployment, employment service: explanatory dictionary of terms and concepts] (Niva of Russia, Moscow, 1996, 288 p.).
6. Pedagogicheskij slovar' [Pedagogical dictionary]. Volume 1 (APS, 1980, 774 p.).
7. Posukhova O.Yu. Neinstitucionalizirovannye kanaly professional'noj mobil'nosti v sovremennoj Rossii : dis. ... kand. sociol. nauk [Non-institutionalized channels of professional mobility in modern Russia: dis. Candidate of sociol. sciences] (Rostov-on-Don, 2003, 159 p.).
8. Sidorova N.V. Rol' innovacionnogo razvitija vysshej shkoly vprofessional'noj mobil'nosti molodezhi: avtoref. dis. ... kand.ped. nauk [The role of innovative development of higher education in professional mobility of youth: dissertation abstract for the degree of candidate of pedagogical sciences (Irkutsk, 2006, 24 p.).
9. Borzova E. V. Inojazychnoe lichnostno-orientirovannoe obrazovanie v starshih klassah srednej shkoly [Foreign-language personality-oriented education in high school]. Monograph / E. V. Borzova; Federal Agency on Education, SEIHPE «KSPU» (KSPU Publishing House, Petrozavodsk, 2009, 172 p.).

Автор туралы мәлімет:

Кадирсизова Ш. Б. - «Педагогика және психология» мамандығының 2-ші курс докторанты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Трусов көш., 83, Семей, Қазақстан.

Kadyrsizova Sh. B. - 2nd year doctoral student majoring in «Pedagogy and psychology», Kazakh Humanitarian and Law Innovation University, Trusov str., 83, Semey, Kazakhstan.

IRSTI 14.35.07

K.R. Kalkeeva[1], Zh.E.Alibaeva[2], A.K.Khalelova[3]

[12]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
[3]Pavlodar State Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan
(E-mail: kalkeevatamara@mail.ru, alibaeva_zh@mail.ru, khalelovaaiga@mail.ru)

The role of dialogue in the socio-cultural development of students

Abstract. The socio-cultural development of future teachers is one of the most important conductors of the principle of modernization of domestic education. Studying the problems of the socio-cultural development of the younger generation is one of the most dynamically developing areas of pedagogical research in recent years. At this time, there is experience in pedagogical research on the topic of socio-cultural development. However, the problem of socio-cultural development in the process of university education continues to remain relevant in terms of both theoretical development and its actual implementation.

The article deals with the competence of general cultural development, the authors diagnosed levels of culture and dialogue, derived levels of socio-cultural development of students, as well as the results of the survey of the before-mentioned levels of control and experimental groups. These results indicate a contradiction between the potential to increase the level of socio-cultural development of students and the lack of a full understanding of the dialogue and the ability to conduct a dialogue.

Keywords: socio-cultureless, socio-cultural development, socio-cultural space, socialization, communication, pedagogical dialogue.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-42-49
Received: 5.11.19 / **Finalized:** 27.01.20 / **Accepted:** 27.01.20

Purpose: To analyze and define the concept of “socio-cultureless”, to identify the relationship between the components of socio-cultural development, to diagnose the formation of knowledge about the ability to conduct a dialogue.

Research methods: Theoretical and methodological analysis of philosophical, pedagogical scientific literature on the subject of the research, survey.

Introduction

The concept of “socio-cultureless” goes a long way. It was understood as a result of the development of society, as its product. At the end of the 19th century, culture became an object of close study. Therefore, the concept of “sociocultural phenomenon” appears in the scientists’ researches. Over time, the meaning and content of the “sociocultural approach” changed, as the content of the concept of “culture” changed. Dozens of definitions of culture have appeared in the scientific literature. In pedagogy we find the following definition of culture (from the Latin *cultura* – cultivation, education, upbringing) – the sum of material and spiritual values created by society and characterizing a certain level of its development. In the context of education, culture is a level of personal development characterized by a measure of mastering the social experience accumulated by humankind [1].

Culture is primarily defined as a system of relations between people, society and nature. It affects the relations between people and itself falls under the influence of human activity. It makes life easier, gives ready-made solutions, and establishes models of relationships.

People are not born joined to the culture. Introduction to the culture is a process of transfer of knowledge, skills and values. The process of formation of a person, introduction to society, to

culture in the process of individual life is the process of "socialization" [2, 45].

Socialization is a process of assimilation of social experience, knowledge, skills and values, skills of practical and theoretical activity. Socialization takes place in the process of purposeful training and education in educational institutions, as well as under the influence of family, school, media etc.

Nowadays, our society faces an important task – a sociocultural development of the younger generation. It includes spiritual and moral, intellectual, cognitive, aesthetic development and professional formation.

Therefore, in order to modernize domestic education, as well as its humanization, universities are faced with the task of providing specialists with not only knowledge and competencies in their fields and areas, but also having moral, spiritual and humane qualities. Future teachers with moral and spiritual, intellectual, cognitive and aesthetic qualities, having a civil position, will become the basis for the successful education of the younger generation.

In the process of socialization, there is a continuous assimilation of social and cultural experience, important for its entry into the structure of social relations. Sociocultural experience consists of knowledge of norms, values, traditions, rules and social qualities of the person, allowing existing in the society, among the other people. This includes tolerance to someone else's lifestyle, opinion, behavior and values, as well as the ability to accept the point of view of the companion. Of course, it is necessary to take into account the features prevailing in the modern socio-cultural environment [3].

In light of the reforms of Kazakhstan's education, sociocultural development should become one of the directions and part of these reforms.

Practice shows that today teenagers have become more selfish. They put their opinion above everything. There are dysfunctional emotional relationships with others and reduced morality. Part of social networks have a detrimental impact on the development of the fragile psyche of adolescents and young people. Well-known social networks, acting as platforms for dialogue and discussion of various problems and situations, unfortunately, do not improve the quality of dialogue both in the semantic field and in the psychological. This indicates the problems of low culture of people, the presence of mutual misunderstanding, alienation.

Thus, we can talk about the problems in the socio-cultural development of the younger generation.

Unfortunately, we observed the accumulation of experience of conducting researches on the topic of socio-culturalness. Therefore, the problem of socio-cultural development in the University remains relevant both in theory and in practice. We believe that higher education should have an impact on the socio-cultural development of future specialists.

Socio-cultural education performs the most important functions: heuristic, practical, regulatory, normative, cognitive, prognostic, harmonizing, anti-entropic, moral and aesthetic. Therefore, we think the study of socio-culturalness should be carried out in a social and scientific aspect.

The formation of the personality of students is carried out by many elements of the socio-cultural environment. One of them is the socio-cultural space. Researchers believe that socio-cultural space is a place of interaction of the individual with the world, and as a social interaction with people around at least three circles – near, close, approximate, distant. In addition, the socio-cultural space can be a space of positions [6].

Orlova E. V. identifies the institutions of socio-cultural space, which have the greatest importance, such as educational institutions (universities, colleges, etc.).Thus, it can be assumed that social space is a platform for the interaction of individuals and their development. Interaction may include the next element of socio-cultural development – communication [5].

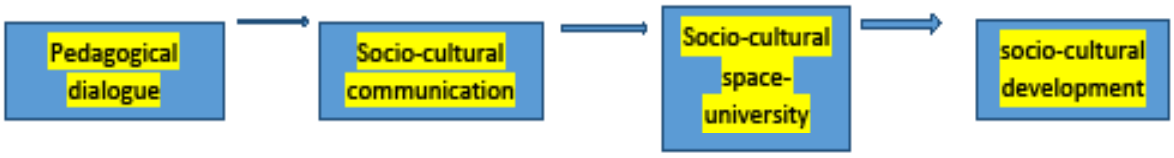
Today it is impossible to imagine people's lives without communication. It has penetrated into the lives of people and society and characterizes with a new type of communicative structures and processes. It should be noted here that we are talking primarily about semantic communica-

tion and social communication within it, which takes place in the social space. Philosopher Y. Habermas believes that cognition is a continuous communicative process [6]. K. Jaspers also argues that truth is the communication, that is, true communication is communication about searching for truth [3, 56].

Based on the opinions of researchers, we can conclude that the socio-cultural space acts as a platform for interaction of individuals for the purpose of transmission and exchange of information and leads to the emergence of socio-cultural communication. Socio-cultural communication arises as one of the elements of socio-cultural development.

For effective cooperation and co-creation with other members of society in various activities, the student must have a form of communication impact – dialogue. Dialogue is one of the main ways of knowledge and behavior in life. Therefore, a dialogue is an integral part of the professional development of a modern specialist, including a teacher. Petkov V.A. notes that the importance of dialogue in the development of the personality of the future specialist is determined by the requirements of modern educational standards [7]. Thus, the dialogue in the educational process is a model that reflects the conditions and objectives of communication between teacher and student. Therefore, this model in pedagogical interaction is called – a pedagogical dialogue. The interrelation of the components of socio-cultural development we have depicted in the form o[illegible]

1:

The analysis of the impact of the University environment on students led us to the conclusion that the pedagogical dialogue of the subjects of the educational process is one of the leaders of this process. Pedagogical dialogue is a process of interaction of its participants and is aimed at mutual enrichment of social, cultural and communicative experience.

According to the educational program 5B01230-Social pedagogy and self-cognition, graduates should have general cultural competencies. Among them we have identified the following competencies:

– to demonstrate language proficiency;

– to be able to read, write, speak and conduct a conversation in three languages: Kazakh, Russian and one foreign language;

– to demonstrate the ability to read, write, speak and conduct a conversation in professional Kazakh (Russian) and one professional foreign language in the areas of professional activity;

– to demonstrate the ability to communicate;

– to demonstrate knowledge of communication technologies, skills of pedagogical rhetoric, communication strategies;

– to communicate information, ideas, problems and solutions to both professionals and non-professionals;

– to possess basic knowledge in the field of natural science, social and humanitarian, economic disciplines, contributing to the formation of a highly educated person with a broad outlook and culture of thinking;

– to have skills to manage with modern equipment, to be able to use information technologies in the sphere of professional activity;

– to be able to work in a team, correctly defend your point of view and offer new solutions.

These requirements indicate the communicative competence that must be formed, and

accordingly be able to conduct a pedagogical dialogue, which ensures effective professional activity and communication.

The study programs and the list of humanities disciplines were analyzed and we made a conclusion that the study of native (Kazakh, Russian), as well as foreign languages can have an impact on the socio-cultural development of students of the specialty «Social pedagogy and self-cognition». The educational program includes disciplines: «Professional Kazakh (Russian language)», «Professional foreign language». These disciplines contribute to express their thoughts, arguments and to properly conduct a dialogue both professionally and in conversation with other people. These disciplines provide an opportunity:

- to ensure equal participation of partners in the dialogue;
- to contribute to the creation of an atmosphere of tolerance and respect;
- to develop thinking and memory;
- to develop a sense of community and collectivism.

In these classes, the teacher provides pedagogical support for the process of socio-cultural development through organized activities aimed at activating the capabilities of students.

At the ascertaining stage, experimental and control groups were identified.

We have identified one of the main components of socio-cultural development – the ability to conduct a dialogue. This skill includes:

1) knowledge and understanding of the dialogue (styles, forms, functions);
2) ability to start and conduct a dialogue;
3) motivation for dialogical communication in professional activity;
4) tolerance (respect for the interlocutor).

We have deduced three levels of socio-cultural development of students: high, average and low.

The high level is characterized by deep knowledge about a dialogue, about the social significance of dialogical communication, tolerant attitude to the interlocutor, his opinion and views.

The average level is characterized by good knowledge of a dialogue, the necessity of a dialogue in the classes, respectful good attitude to the interlocutor.

The low level is characterized by poor knowledge of a dialogue, practical lack of dialogical skills, authoritarian style of behavior and interaction.

Methods

A number of questionnaires and tests were compiled. Diagnostics of the level of formation of knowledge about the culture of dialogue and conducting dialogue (knowledge about dialogue, attitude to dialogue, readiness for interaction, tolerance) was carried out.

A questionnaire containing 10 questions was developed. Questions 1.3,7 reveal biological knowledge. Questions 2,4,6,8,10 reveal dialogic skills.

A test «The level of cooperation in the team» was created which reveals that in the implementation of cooperation people focus on dialogue, creativity and reflection. The test includes 14 statements that need to be answered affirmatively or negatively, while it is allowed in 2-3 cases to put a question mark.

Discussion

Answers to the questions «How do you understand and define the concept of the ability to «conduct a dialogue?» show that students have the right knowledge about dialogue. Basically the following answers were given: «correct communication», «correct speech without mistakes», «two people are talking», «ability to pronounce words and phrases correctly».

The following data were revealed that 40.3% of students in the experimental group and 39.5% of students in the control group have an average level of dialogical knowledge about the ability to conduct a dialogue. This is the result according the following responses « to be able to listen to interlocutor «, «to be able to express their thoughts and emotions», « to be able to speak»,

« to be able to understand the speech of an interlocutor». To the question «Do you think you have the ability to conduct a dialogue?», we received the answer –»Yes»– from the 7% of students in the experimental group and 10 % of students in the control group. There were a lot of answers: «maybe», «probably», «not quite», «not fully». These answers are explained by the fact that many students did not understand the phenomenon of «dialogue skills». They could not pinpoint whether they had this skill or not.

47.3 % of students in the experimental group and 42% of students in the control group to the question «What kinds of dialogues do you know?» couldn't answer. They understand the meaning and definition of the types of dialogue through the themes «Family, «Work», «Country», «Study», etc. To the question of nonverbal means of communication we received the following answers: «smile», «attentive look», «nodding the head», «waving the hands.» The analysis of these answers led us to the conclusion that students have no knowledge about the communicative abilities of conducting a dialogue.

The question «What do you know about communication barriers?»was suggested. The students' answers were as follows: «unsociability», «isolation», «unwillingness to understand the point of view of the interlocutor», «tone», «manners». Analysis of the answers showed that students are aware of communication barriers and have some idea of their content.

70% of students in the experimental group and 62% of students in the control group answered – «Yes» – to the question «Do you have any communication difficulties?». The answers were the following: «I can not always express my thoughts clearly enough», «unwillingness to talk to people unpleasant to me», «small word stock», «I do not know how to start a conversation».

Thus, we came to the following conclusion that students have an average level of dialogical knowledge and skills: 32% of students in the experimental group and 34% of students in the control group and low level – 63% of students in the experimental group and 60% of students in the control group.

The test «The level of cooperation in the team» reveals that in the implementation of cooperation people focus on dialogue, creativity and reflection. The test includes 14 statements that need to be answered affirmatively or negatively, while it is allowed in 2-3 cases to put a question mark. High level means that students are aware of the value of society, groups, individuals, show interest in creativity and dialogue. The average level indicates the achievement of common interests in joint work, but the behavior is situational, partial understanding of self-expression and personal position, interest in joint activities. The low level of cooperation is showed in ignoring public interests, setting one's opinion above others, and preferring individual classes.

The analysis of the answers showed that students put the value of the personality above all, then goes the value of the group and society and in the end – the value of dialogue. The data show that 51% of students in the experimental group and 56 % of students in the control group have an average level of cooperation: they aimed at expressing their own position, the degree of involvement in the affairs of the group depends on the situation, activity is selective, communication is also selective. The rest of the students are characterized by the fact that they put their interests and needs above the group, do not care about others and give priority to independence, i.e. have a low level of cooperation.

The test, which determines the level of tolerance of students, offers to evaluate 45 judgments «completely wrong», «true to some extent», «true to a large extent», «true to the highest degree», depending on how a particular judgment is characteristic of their behavior. The range from 0 to 45 was attributed to the level of tolerance to others, from 46 to 90 – to the average, from 91 to 135 – to the low.

The maximum index of intolerance was determined on the scale of «rejection and misunderstanding of the individuality of another person» (16.9 % of students of the experimental group and 19.6 % of students of the control group). It was also recorded that a significant part of students do not always hide the feelings caused by communication with unpleasant people,

are impatient with the opinions of others or the activities of others, do not always admit their mistakes. A group of students with a low level of tolerance put themselves as a benchmark when assessing with other people, do not hide unpleasant feelings, try to re-educate the interlocutor, can not forgive mistakes of other people and recognize their own.

Conclusion

Thus, analyzing the responses of students, we can conclude that a significant part of students is categorical in assessing other people on any indicator (appearance, gender, status, nationality, intelligence). They do not always hide the feelings caused by communicating with unpleasant people; they are impatient with the opinion or activities of others, except for friends and family and do not always admit their mistakes. We also identified students who have a low level of tolerance: they set themselves as a benchmark when evaluating other people; they are impatient with the individuality of others; never disrupt unpleasant feelings caused by the behavior of other people; try vto re-educate the interlocutor and adjust them to themselves; do not know how to forgive others mistakes (even unintentionally caused) and recognize their own.

The diagnostic data show that at the beginning of the experiment, students have medium and low levels in almost all indicators of the ability to conduct a dialogue.

This suggests that there is a contradiction between the presence of the potential to increase the level of socio-cultural development of students and the lack of a full understanding of the dialogue and the ability to conduct a dialogue.

References

1.Педагогический энциклопедический словарь / Под ред. Б.М. Бим-Бад. - М.: Большая российская энциклопедия, 2002. — 527 с.

2. Бурдье П. Социология социального пространства. - М.: Институт экспериментальной социологии; СПб: Алетейя. - 2007.-288 с.

3.Ясперс К. Общая психопатология. Пер. с нем. Л. О. Акопяна. - М.: Практикум, 1997. - 1053 с.

4.Ищенко.Н.С. Взаимодействие субъектов межкультурной коммуниации разного уровня с европейской цивилизацией. // «Философско-культурологические исследования». -2013.- № 4.

5.Орлова Е.В. Социокультурное пространство: к определению понятия. // Образование и наука.- 2017.- № 7(81).

6.Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия. Сводный реферат // Современная западная теоретическая социология. — М., 1992. - Вып. 1.

7.Петков В.Н. Диалог как средство развития педагогической культуры субъектов образовательного процесса вуза. // Вестник АГУ.- 2015. - № 5.

К.Р.Калкеева[1], Ж.Е.Алибаева[2], А.Х.Халелова[3]

[12]Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева

[3]Павлодарский государственный педагогический университет

Роль педагогического диалога в социокультурном развитии студентов

Аннотация. Социокультурное развитие будущих учителей является одним из важнейших проводников принципа модернизации отечественного образования. Изучение проблем социокультурного развития подрастающего поколения является одним из наиболее динамично развивающихся направлений педагогических исследований последних лет. В настоящее время накоплен опыт педагогических исследований на тему социокультурного развития. Однако проблема социокультурного развития в процессе

университетского образования продолжает оставаться актуальной как с точки зрения теоретического развития, так и его фактической реализации.

В статье рассматриваются компетенции общекультурного развития, авторы диагностируют уровни культуры и диалога, выводят уровни социокультурного развития учащихся, а также результаты опроса упомянутых выше уровней контрольных и экспериментальных групп. Эти результаты указывают на противоречие между потенциалом повышения уровня социокультурного развития учащихся и отсутствием полного понимания диалога и умения вести диалог.

Ключевые слова: социокультурность, социокультурное развитие, социокультурное пространство, социализация, коммуникация, педагогический диалог.

К.Р.Калкеева[1], Ж.Е.Алибаева[2], А.Х.Халелова[3]
[1,2]Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
[3]Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан

Студенттердің әлеуметтік-мәдени дамуындағы педагогикалық диалогтың рөлі

Аннотация. Болашақ мұғалімдердің әлеуметтік-мәдени дамуы отандық білім беруді модернизациялау принципінің маңызды өткізгіштерінің бірі болып табылады. Өскелең ұрпақтың әлеуметтік-мәдени даму мәселелерін зерттеу - соңғы жылдары педагогикалық зерттеулердің қарқынды дамып келе жатқан бағыттарының бірі. Қазіргі уақытта әлеуметтік-мәдени даму тақырыбындағы педагогикалық зерттеулерде тәжірибе жинақталды. Алайда университеттік білім беру процесінде әлеуметтік-мәдени даму мәселесі теориялық даму тұрғысынан да, оны іс жүзінде жүзеге асыру тұрғысынан да өзекті болып қала береді.

Мақалада жалпы мәдени дамудың құзіреттіліктері қарастырылған, авторлар мәдениет пен диалог деңгейіне диагноз қояды, студенттердің әлеуметтік-мәдени даму деңгейлерін, сондай-ақ, бақылау мен эксперименттік топтардың жоғары деңгейлерін зерттеу нәтижелерін алады. Бұл нәтижелер студенттердің әлеуметтік-мәдени даму деңгейінің жоғарылау әлеуеті мен диалог туралы толық түсінік пен диалогты жүргізу қабілетінің арасындағы қайшылықты көрсетеді.

Түйін сөздер: әлеуметтік-мәдениеттілік, әлеуметтік-мәдени даму, әлеуметтік-мәдени кеңістік, әлеуметтену, қарым-қатынас, педагогикалық диалог.

References

1.Pedagogicheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Pedagogical encyclopedic dictionary]. Ed. B.M. Bim-Bad (Bolshaya rossiyskaya entsiklopediya (Moscow, 2002, 527 p.).
2. Burdye P. Sotsiologiya sotsialnogo prostranstva [Sociology of social space] (Institute for Experimental Sociology, Aletejja, Moscow, Saint Petersburg, 2007, 288 p.).
3. Yaspers K. Obshchaya psihopatologiya [General psychopathology]. Translated from German by L.O. Akopja (Praktikum, Moscow, 1997, 1063 p.).
4.Ishchenko.N.S. Vzaimodeystviye subyektov mezhkulturnoy kommuniatsii raznogo urovnya s evropeyskoy tsivilizatsiyey [Interaction of subjects of intercultural communication at various levels with European civilization], Filosofsko-kulturologicheskiye issledovaniya [Philosophical and Cultural Studies], 4 (2013).
5.Orlova E.V. Sotsiokulturnoye prostranstvo: k opredeleniyu ponyatiya [Socio-cultural space: to the definition of a concept], Obrazovaniye i nauka [Education and Science], 7 (81) (2017).
6.Khabermas Yu. Teoriya kommunikativnogo deystviya [Theory of communicative action], Sovremennaya zapadnaya teoreticheskaya sotsiologiya [Modern Western Theoretical Sociology], 1, 57-101 (1992).
7.Pet'kov V.N. Dialog kak sredstvo razvitiya pedagogicheskoj kul'tury sub»ektov obrazovatel'nogo processa vuza [Dialogue as a means of developing the pedagogical culture of sub-objects of the educational process of a university] Vestnik AGU [Bulletin Almaty State University], 5 (2015).

Information about authors:

Калкеева К.Р. - педагогика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының профессоры, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Алибаева Ж.Е. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 2 курс докторанты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Халелова А.Х. - педагогика ғылымдарының магистрі, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университетінің педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Павлодар, Қазақстан.

Kalkeeva K.R. – Professor of the Department of Social pedagogy and self-knowledge, Doctor of Pedagogical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Alibaeva Zh.E. – 2nd year Phd student of the specialty Social pedagogy and self-knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Khalelova A.Kh. - Senior Lecturer of the Department of Pedagogy, Pavlodar State Pedagogical University, Master of Education, Pavlodar, Kazakhstan.

ХҒТАР 14.27.05

К.К. Келдебеков[1], Б.А. Абылқасымова[2], А.Сләмғажы[3], Ж.М. Бекбауова[4]
[14]Орталық ұлттар университеті, Бейжің, Қытай
[2]Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан
[3]Қытай коммуникация университеті, Бейжің, Қытай
(E-mail: kanat_keldebekov@mail.ru, baqabylqasym@gmail.com, slamgazhya@gmail.com, star0508@mail.ru)

XXI ғасырдағы моральдық білім түсінігі және оның мемлекет дамуындағы алатын орны

Аннотация. Жастарға моральдық білім беру және нығайту бүкіл әлем бойынша жүргізіліп жатқан білім беру реформаларының жалпы сипатына айналды. Бүгінгі күні жастарға берілетін моральдық білім беру сипаты әлемдік деңгейде елеулі өзгерістерге ұшырап жатыр. Сол себепті мақалада жалпы моральдық білім ұғымына және оның шығу тегіне тереңірек үңіліп, анықтама беріліп, шетелдегі жастарды моральдық тұрғыдан тәрбиелеудің қазіргі заманғы үрдістері зерделенген. Сонымен қатар, оның болашақтағы даму үрдістері мен моральдық білімді жақсарту тұрғысына да сараптама жасалды. Моральдық білім беруді әр ғалым түрлі бағытта зерттеп, қоғамтану, психология, педагогикалық білім беру және дінтану ғылымдарымен байланыстыра зерттеп, мақалалар жазылып, еңбектер жарық көрген. Аталмыш үлгілердің пайдалы тәжірибесінен сабақ ала отырып, біздің жасөспірімдеріміздің моральдық тәрбиесіне неғұрлым ұтымды және қазақы менталитетке сай тұстарын ұсыну мақаланың басты мақсаты болып табылады. Аталған тақырып Қазақстанда аз қарастырылған, сол себепті де тақырып өте маңызды әрі күрделі.

Түйін сөздер: моральдық білім, идеология, қоғамдық тәртіп, толық адам.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-50-56

Түсті: 10.02.20 / **Жарияланымға рұқсат етілді:** 11.03.20

Кіріспе. XXI ғасырдағы ғылым мен техниканың дамуына байланысты, қоғамдық формациялардың ауысуы, әлемдік қалыптасқан адамгершілік-мәдени тенденцияның өзгеруіне қарай адамзат әлемі жаңаша ойлау формаларын қалыптастыруды талап етті. Осыған орай Батыс және Америка елдерінде қоғамды реттеудің, басқарудың және жүйелілікті сақтаудың алғышарттары пайда болды. Қоғамдағы тыныштық пен тұрақтылықты сақтау үшін және адамдар арасындағы қатынасты реттеу мақсатында моральдық білім беру ұғымы қолданысқа енгізілді. Мемлекет тарапынан моральдық білімді әртүрлі механизмдермен жүзеге асыру үшін мамандар талмай ізденіп, қыруар қаржы құйып, іске асыру жолдарын жетілдіруде.

Моральдық білім ұғымын қарапайым қалыпта түсіндіруге тырысатын болсақ ол, қай қоғамда болмасын белгілі бір деңгейде идеологиялық қызмет атқарады. Бірақ бұл идеология ұғым-түсінігінің қоғамдағы жұмсарған моделі. «Идеология» терминінен көптеген қоғам өкілдері үрке қарағандықтан, қазіргі уақытта моральдық білім термині жиі қолданылуда. Себебі идеология атауы XX ғасырдағы ең басты қауіп «нацизм» ұғымымен қатар қолданылғандықтан, қоғамда теріс түсінік қалыптасқан. Сондықтан да қазіргі қоғамның «идеология» терминінен «қашуы» заңды құбылыс саналады. Ал қазіргі таңда осы жаттанды, «қабылдауға ауыр» ұғымды қолданыстан шығара отырып, оның орнын «моральдық білім» түсінігімен ауыстыру өте орынды деп есептейміз.

Қазіргі уақытта әлемнің дамыған мемлекеттерінде қолданылатын моральдық білім

мемлекеттік деңгейде насихатталып, қоғамда тыныштық пен сыйластықты арттырумен қатар, мемлекеттік басқару жүйелеріне халықты тиімді басқару мәселелерінде орасан зор пайдасын да тигізіп отыр. «Моральдық білім» ұғымы адамгершілік принциптерге сүйеніп, қоғамда тыныштық, жарасымдылық, ұлтаралық бірлікті қамтамасыз ете отырып, адамзатқа ортақ мәдени қабаттарды құрайды. Бұл ұғымның эффективті қолданылуын АҚШ, Англия, БАӘ, Жапония сондай-ақ, Батыс Еуропа мемлекеттерінің қоғамдық бірлік пен тыныштықтың үлгісі болғандығынан анық білеміз. Өзге түгіл өзіміз үрке қарайтын «идеология» терминін «моральдық білім» ұғымымен алмастырсақ, ол қазақ халқының мәдени-рухани құндылықтарының жандануына септігін тигізбек. Осы ұғымның атқарар қызметі Қазақстан, сонымен қатар, әлем елдерінің тыныштығы мен бейбіт өмір кешуіне тигізер үлесі зор. «Моральдық білім» ұғымын мемлекетімізде қолданысқа енгізу бүгінгі қоғам тарапынан талап етіліп отырған проблеманың ішіндегі ең өзектісі.

Тарихнама. 1970 жылдардан бастап ғалымдар арасында моральдық білім жөнінде пікірлер мен талқылаулар туындаған. Әсіресе, осы тақырып Еуропа мен Америка ғалымдарын қатты қызықтырған. Моральдық білім туралы түсінікті кеңейтіп, алғашқы ойлар айтып, «моральдық білім» дегеніміз не деген сұраққа жауап іздеген. Әлеуметтік, қоғамдық және дін саласындағы ғалымдардың негізгі зерттеу объектісіне айналған. Соның нәтижесінде алғашқы мақалалар жазылып, еңбектер жарық көре бастады. Моральдық білім беруді әр ғалым түрлі бағытта зерттеп, қоғамтану, психология, педагогикалық білім беру және дінтану ғылымдарымен байланыстыра зерттеген [1, 15 б.].

Сондай ғалымдардың бірі, Jan Steutel – Амстердам университетінде моральдық білімнің философиясын 10 жыл бойы зерттеп, үлкен үш бағытқа бөледі: ізгілік этикасы, азаматтық тәрбие және жыныстық тәрбие. Jan Steutelдің 1984 жылы «*Moral Education*» атты еңбегі жазылып шықты. Ол өз пікірінде моральдық білімді білім берудің аналитикалық философиясы ретінде ұсынады [2, 8 б.]. Бұл кітапта адамгершілік тәрбиеге қатысты нормативтік-этикалық мәселелер де маңызға ие болады. 30 жылғы еңбегін осы салаға арнаған ғалым моральдық білім түсінігінің тұжырымдамалық теориясы мен әдіснамасы бойынша зерттеулер жазған.

Piaget 1947 жылы ЮНЕСКО-да оқыған лекциясында жеке тұлғаның өмір жайлы пайымдаулары, моральды білімі, құндылығы жас шамасына қарай тереңдейді, ал, тұлғалық дамуы қоршаған ортаның мәдениетінің ерекшелігіне байланысты болады деп пайымдаған [3, 14 б.]

Marinus H, Van Ijendoorn, Marian J және Bakermans-Kranenburg бір топ ғалымдар моральдық білімді тереңнен зерттеп, ситуациялық мораль және альтруизм мен қайырымдылық туралы еңбектер жазған [4, 87–106 б.]. Бала мен ата-ана арасындағы байланыс арқылы индивидті кезең-кезең арқылы тәрбиелеу нәтижесінде қоғамда «дұрыс адам» қалыптастыруды моральдық біліммен байланыстырған. Мінез-құлық пен нейробиологиялық байланыстардың ара жігін ажыратып, «мінез» категориясын моральдық біліммен ұштастыру мәселесін қарастырған.

Қоғамдағы моральдық жетілген тұлғаны қалай дамытамыз деген сұраққа кейбір ғалымдар қалыптасқан дағдылар мен методтар арқылы тәриелеу деген пікір айтады. Әлеуметтік мінез-құлықты қалыптастыруда балалардың білім алатын ортасына мониторинг жүргізу қажет. Бұл аристотельдік «дағдылану» концепциясына жақын, себебі сол арқылы әртүрлі тәсілдермен баланың мінезіндегі күшейтетін және жазалайтын ынталандырғыштар арқылы бақылап отыру [5, 1–20 б.]

De Waal-дың 1996 жылы таңғажайып экспериментінде адамдарды үш топқа: тыныш, шыдамды және агрессияның жоғары деңгейінде жүретіндер деп бөледі [1, 38 б.].

Darcia Narvaez өз еңбегінде нейробиология, адамгершілік тәрбие және адамдардың өзін – өзі бағалауы арқылы моральдық психологияны жетілдірудің жолдары деп қарастырады. Darcia Narvaezдің 2008 және 2009 жылдары зерттеулерін осы тақырыпқа арнайды [6, 310–

327 б.].

Моральдық білім тақырыбы шығыс ғалымдарының да назарынан тыс қалған жоқ. Мәселен, моральдық білім туралы зерттеуді және қолданысқа енгізуді жапондықтар ертеректе қолға алған, нәтижесін қазіргі Жапония азаматтарының бойынан байқауға болады [7, 5 б.]. Себебі Жапонияда 1880 жылдардан бері моральдық білім балабақша, орта және жоғары оқу орындарында міндетті пән ретінде енгізілген. Kristoffer Hornburg Bolton «Moral Education in Japan» атты еңбегінде Жапониядағы моральдық білімнің тарихынан бастап, бүгінгі күнге дейінгі дамуын зерттеген [8, 8 б.]. Аталған кітапта ғалым моральдық білімі бар адам қоғамдағы «толық адам» бейнесін қалыптастырады деген ой айтады.

Талқылау. Көптеген елдер жастарға моральдық білім берудің маңыздылығын, практикалық мәнін мойындап, моральдық тәрбие беруге деген көзқарастары мен стратегияларын өзгертіп, жаһандық моральдық тәрбиенің ландшафтын қалыптастыруға күш салуда.

Білім беру адамзат қоғамының дамуындағы ең үлкен мәселе болып табылады. Дамыған елдердің өздерінің экономикалық күші арқылы озық білімге қол жеткізеді, ал дамушы елдер өздерінің білім беру институттарының белсенділігі нашар болғандықтан артта қалған. Кант әлемде адамзаттың екі маңызды міндеті бар дейді. Олардың бірі - білім, екіншісі - үкімет. (Кант, 1372). Оның айтуынша, іс жүзінде үкіметтің басты мақсаты - бұл халыққа білім беру. Кез-келген мемлекет адамдардың белгілі бір бағытта дамуын немесе дамымауын, яғни үкімет белгілеген бір істі жасағандарын немесе жасамауларын қалайды, сондықтан білім беру бүкіл әлемдегі ең басты міндет болып табылады [9, 244 б.].

Қоғамдық ұжым - күрделі әлеуметтік организм; оған жақсы қызмет ету үшін адам өз бойына жақсы қасиеттерді сіңіруі қажет. 1935 жылы «Өмірге жол» атты мақаласында А. С. Макаренко ұжымдық өмірді қалай құру керектігін талдап көрсетеді: «Коммунистік қоғам мен батыс қоғамының моральдық білім беру құндылығы бір-біріне қарама-қайшы. Коммунистік қоғамда адамды ұжымдық өмір сүруге бейімдейді, ал, батыс қоғамында адамның жеке тұлға ретінде дамуына мүмкіндік береді. Кеңес Одағында ешбір адам ұжымнан тыс өмір сүре алмайды, сондықтан тұтас ұжымның мүддесі сол ұжымда өмір сүретін адамның мүддесіне парапар... » [10, 703 б.].

Көптеген елдерде моральдық білім ресми және бейресми оқыту түрінде жүргізіледі. Саясат, адамгершілік, Америка конституциясы, Коммунистік партия тарихы, әлеуметтік зерттеулер сияқты әртүрлі атаулармен аталған пәндер бар, онда идеология зерттеліп, бекітілген мінез-құлық формалары оқытылады. Әдетте бейресми және маңызды қолдауды басқа пәндердің оқытушылары көрсетеді, мысалы, ағылшын, орыс немесе қытай әдебиетін оқытуда – сынып оқушыларының әділеттілік сезімін, еріктілікке тәрбиелейтін мазмұндарды таңдай алады.

КСРО мен Қытайда ресми түрдегі моральдық тәрбиенің айтарлықтай үлгілері бар. Ресми және бейресми оқыту Англия мен АҚШ-қа қарағанда анағұрлым қарқынды және айқын көрінеді, оқыту әдістері әртүрлі болады. Оқыту техникаларының негізгі үш түрі бар: үйрету, үлгі және тәжірибе арқылы. Қытайдағы моральдық білім өзінің даму эволюциясында айқын көрініс беретін идеологияны құрастырып шығарды. Ол ең әуелі саясатты моральді біліммен теңестіру, оларды бір тілде жазу, одан соң дұрыс моральді және саяси қарым-қатынасты білім беру жолы арқылы дәріптеу дәстүрімен жүзеге асты [11, 449 б.]

Моральдық білім түсінігі түрлі аспект бойынша әрқилы қабылданса да, оның негізгі мақсаты жастарды өз елінің әлеуметтік-саяси және экономикалық жүйесі үшін қажетті заңдар мен нормативтік актілерге сәйкес мінез-құлық тұжырымдамасы мен тәсілдерін меңгеруге үйрету. Сондай-ақ, азаматтардың өз құқықтары мен міндеттерін біліп, елге адал және елдің мәдениетіне бейімделген «білікті азамат» және қоғамға пайдалы «жақсы азамат» тәрбиелеу. Larry Nucci моральды білім және мінез анықтама кітабында моральды білімді ішкі және сыртқы деп екіге бөліп қарастырған. Сыртқы мораль өзге адамдармен,

қоршаған ортамен тату өмір сүруге септігін тигізсе, ішкі мораль өз құндылықтарыңа сай ішкі жандүниеңмен үйлесімде өмір сүруді қамтамасыз етеді. Қорыта айтқанда, моральді білім қоршаған ортаны бақылауда ұстаумен қатар жеке тұлғаның дамуының да негізі болып табылады [12, 11 б.].

Көптеген Батыс елдерінде азаматтық білім беру (сондай-ақ, саяси әлеуметтендіру ретінде белгілі) оқушылардың бойында моральдық білімді, тәрбиені қалыптастыруда мектептер үшін маңызды құрал болып табылады. АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Германия, Швейцария, Дания, Жапония және басқа да елдерде азаматтық білім беру курстары жүргізіледі [13, 108 б.]

Батыстық тұжырымдағы азаматты (citizen) қалыптастыру шарасы капиталистік жүйеге сай келетін «демократиялық көзқарастағы азаматтарды» дамытуы мүмкін бе? «Демократиялық жүйеде өз еркімен жүретін, тобыр соңынан ермей, саналы түрде дауыс бере алатын саналы азаматтарды демеп, оларды үлгі етіп көрсету керек пе», әсіресе, оның білім деңгейін бағалауда негізгі критерий ретінде ұлттық рух пен сана қабылданған жағдайда? Осы сауалдарға бүгінгі таңда моральдық білім мен оның әсерін зерттеушілер жауап іздеуде [14, 172 б.]

Американдықтар жасөспірімдерді тәрбиелеуде демократиялық, жаңашыл және «американдық болу басқа елдің азаматы болудан әлдеқайда жақсы» деп үндейтін әдісті қолдануының соңы батыл, сонымен қатар агрессивті «әлем азаматын» қалыптастырды [13, 108 б.]

Оңтүстік Кореяда білім беру саласының негізгі концепциясы ретінде моральды білім беруді алдыңғы орынға қояды. Ол ұлттың тәуелсіздігін нығайту үшін, қоғамның әлеуетін көтеруде, еңбексүйгіштік пен патриотизмге тәрбиелеудегі алғашқы қадам деп санайды. Ұлттың рухын қалыптастыру, ұлттық дәстүрді жандандыру және демократиялық ойға назар аударуды корей ғалымдары «ұлттық білім» деп атаған екен.

Екінші Дүниежүзілік соғыстан кейін Оңтүстік Кореяда жеке тұлғаны тәрбиелеуге басты назар аударылып, білім беру саласында ірі масштабта реформалар жүргізген. Соған сәйкес «жаңа корейліктер»:

1. Салауатты адам – тәні сау әрі күшті, ерікті, жігерлі, қайырымды және эмоцияға бай адам.

2. Өзіне ғана арқа сүйейтін адам – өз қалауымен шешім қабылдай алады, жаңашылдыққа деген агрессивті ұмтылыс, ұлттық танымы жоғары.

3. Бойында ғылымға деген қызығушылығы жоғары, проблеманы рационалды түрде шеше алатын азамат.

4. Моральды білімі жоғары адам – құндылықтарға бай, азаматтық құқығы мен міндетінен хабардар, өзгелердің жан дүниесіне алаңдаушылық танытушы адам [15, 44 б.]

Германия әрқашан жастардың неміс демократиясының рухында тәрбиеленуіне өте қатты мән берген. Ол өз кезегінде отанға деген махаббаттың, демократиялық өзін бағалаудың, еңбекке деген махаббаттың, үлкен жұмыстарды сезінуге, сенімге, жұмыс барысында талапшылдыққа, ештеңеге қарамастан оптимизмді жоғалтпау, қиын-қыстау кездерде еш кідірместен өз мақсатына ұмтылуына әсер етеді. Моральдық білімге қаншалықты көңіл бөлінсе, ол елдің рухы соншалықты биік, моральдық білім соншалықты қоғамның дамуына тиімді әсер ететінін көптеген елдердің мысалынан байқауға болады [15, 42 б.].

1993 жылы Бейжіңде өткен «XXI ғасырға арналған білім» атты халықаралық симпозиумда моральдық білім, құндылықтар мен этиканы XXI ғасырдағы адамзат алдында тұрған ең басты проблема деп атаған. Сондай-ақ, бүгінгі таңдағы қажетті қабілеттер қатарына қайсарлық, ортаға тез бейімделушілік, психологиялық төзімділік деп атаған екен. Сондықтан азаматтық сананың негізін қалаушы моральды білім беру бүгінгі күні ғаламдық деңгейде жастарды тәрбиелеуде негізгі мақсатқа айналды [16, 7 б.].

Қорытынды. Негізінен моральдық білім туралы батыс-шығыс ғалымдарының зерттеу нәтижесіндегі ортақ ойды қорытындылайтын болсақ, моральдық білім жоқ болса қоғамда азғындық көбейеді яғни зорлық көрсету, мүгедек жандарды кемсіту, балаларға жәбір көрсету т.б. Ал егерде моральдық білім насихатталса, керісінше, қоғамдағы адамдар арасындағы қарым – қатынас жақсарып, адамдар әділетті қоғам құруға ұмтылады.

Жоғарыда аталған, түрлі елдерде қолданысқа енгізілген «моральдық білім» термині қазақ қоғамына жаңа болғанымен, оның ішкі мәні таңсық емес. Себебі, Әл-Фараби, Абай, Шәкәрім, Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы еңбектерінің алтын өзегі – Кемел Тұлға.

Әдебиеттер тізімі

1.Ruyter D.D., Miedema S. Moral education and development. A lifetime commitment [Electronic resource]. – 2011. – URL: https://www.springer.com/gp/book/9789460917165 (қаралған күні: 05.02.2020)

2. Doris J. M. and the Moral Psychology Research Group. The moral psychology handbook. - New York: Oxford University press, 2010. – 216 p.

3. Peters R. S. Moral Development and Moral Education. - Routledge, 2015. - 114 p.

4. Koenig A.L., Cicchetti D., Rogosch F.A. Moral development: The association between maltreatment and young children's prosocial behaviors and moral transgressions // Social Development. - 2004. - Vol. 13, № 1. p. 97-106.

5. Ijzendoorn van, Bakermans-Kranenburg M. H., Pannebakker M. J., F., & Out, D. In defence of situational morality: Genetic, dispositional and situational determinants of children's donating to charity // Journal of Moral Education. - 2010. - Vol. 39, № 1. p. 1-20.

6. Narvaez D. Human flourishing and moral development: Cognitive science and neurobiological perspectives on virtue development. // Handbook of moral and character education. - 2008. - p. 310-327.

7. Hood Christopher P. Japanese Education Reform: Nakasone's Legacy. - Routledge, 2001. - 222 p.

8. Bolton K.H. Moral Education in Japan The Coming of a New Dawn, Abe s New Moral Education. - Reprosentralen, Universitetet i Oslo, - 2015. - 106 p.

9. Zahra J.A., Fakhteh M., Ali R.Y. Moral education as learner's need in 21 century: Kant ideas on education // Procedia - Social and Behavioral Sciences - 2012. - №47, p. 244 – 249.

10. William F. Connell. Moral Education: Aims and Methods in China, the USSR // The Phi Delta Kappan. - 1975. - Vol. 56, № 10, p. 702-706.

11. Ping L., Minghua Z., Bin, L., Hongjuan Z. Deyu as moral education in modern China: Ideological functions and transformations // Journal of Moral Education. - 2004. - Vol. 33, №4, p. 449-464.

12. Nucci L.R., Ers D.W.O. Social cognitive domain theory and moral education. In Handbook of moral and character education. - Routledge, 2014. - 11 p.

13. Jun-ke C. The Features and Enlightenment of American Moral Education // Studies In Dialectics of Nature. - 2005. - Vol. 1. PP. 108-111.

14. 钟启泉, 黄志成.西方德育原理. M.: 陕西人民教育出版社 -1998.-219 p.

15. Jing_gui C. U. I. The Tendency and Revelation of Callans' Moral Education in Foreign Countries // Studies In Foreign Education. - 2002. - Vol. 3, p. 42-46.

16. 劳逊.世界德育演进视野里的中国学校德育//当代青年研究.–1996.–№ 5, p.7.

К.К. Келдебеков[1], Б.А. Абылкасымова[2], А.Сламгажы[3], Ж.М. Бекбауова[4]

[14]Центральный университет национальностей, Пекин, Китай

[2]Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

[3]Китайский коммуникационный университет, Пекин, Китай

Концепция морального образования в XXI веке и его роль в развитии государства

Аннотация. Обеспечение и укрепление морального образования молодежи стало общей чертой образовательных реформ во всем мире. Сегодня характер морального образования молодежи существенно меняется во многих государствах. Поэтому данная статья дает углубленное понятие морального образования и его истоков, а также исследует современные тенденции данного образования у молодежи за рубежом. Также были проанализированы его тенденции развития и перспективы улучшения. Многие ученые изучали моральное образование в различных областях, связанных с социологией, психологией, педагогическим образованием, религиоведением и т.д. Основная цель данной статьи - представить наиболее рациональные аспекты морального образования для наших подростков, опираясь на полезный опыт многих государств. Данная тема редко рассматривается в Казахстане, тем не менее она очень важна.

Ключевые слова: моральное образование, идеология, общественный порядок, целостный человек.

K.K. Keldebekov[1], B.A. Abylkassymova[2], A.Slamgazhy[3], Zh.M. Bekbauova[4]

[214]Minzu University of China, Beijing, China

[2] Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

[3] Communication university of China, Beijing, China

The concept of moral education in the 21st century and its role in the development of the state

Abstract. Today, the character of moral education is changing significantly around the world by providing and strengthening moral education for young people which is a common feature of education reforms worldwide. Since academic debates and researches about this important and complex topic in Kazakhstan are limited, this article explored the concept of moral education, its origins and explores modern trends in moral education for kazakh youth abroad. By analyzing previous studies on moral education in various fields, linked to sociology, psychology, pedagogical education and religious studies, this article suggests the future development trends and the prospects for improving moral education in Kazakhstan. This study sums up the presentation of the most rational and appropriate aspects of the Kazakh mentality to the moral education of adolescents.

Keywords: moral education, ideology, public order, complete person.

References

1.Ruyter D.D., Miedema S. Moral education and development. A lifetime commitment [электр. ресурс]. – 2011. – Available at: https://www.springer.com/gp/book/9789460917165 (Accessed: 05.01.2020)

2. Doris J. M. and the Moral Psychology Research Group. The moral psychology handbook (Oxford University press, New York, 2010, 216 p.).

3. Peters R. S. Moral Development and Moral Education (Routledge, 2015, 114 p.).

4. Koenig A.L., Cicchetti D., Rogosch F.A. Moral development: The association between maltreatment and young children's prosocial behaviors and moral transgressions, Social Development, 13, 97-106 (2004).

5. Ijzendoorn van, Bakermans-Kranenburg M. H., Pannebakker M. J., F., & Out (2010). In defence of situational morality: Genetic, dispositional and situational determinants of children's donating to charity, Journal of Moral Education, 1 (39), 1-20 (2010).

6. Narvaez D. Human flourishing and moral development: Cognitive science and neurobiological perspectives on

virtue development, Handbook of moral and character education (2008, p. 310-327).
7. Hood Christopher P. Japanese Education Reform: Nakasone's Legacy (Routledge, 2001, 222 p.).
8. Bolton K.H. Moral Education in Japan The Coming of a New Dawn, Abe s New Moral Education (Reprosentralen, Universitetet i Oslo, 2015, 106 p.).
9. Zahra J.A., Fakhteh M., Ali R.Y. Moral education as learner's need in 21 century: Kant ideas on education, Procedia, Social and Behavioral Sciences, 47, 244-249 (2012).
10. William F. Connell. Moral Education: Aims and Methods in China, the USSR, The Phi Delta Kappan, 10 (56), 702-706 (1975).
11. Ping L., Minghua Z., Bin, L., Hongjuan Z. Deyu as moral education in modern China: Ideological functions and transformations, Journal of Moral Education, 4 (33), 449-464 (2004).
12. Nucci L.R., Ers D.W.O. Social cognitive domain theory and moral education. In Handbook of moral and character education (Routledge, 2014, 656 p.).
13. Jun-ke C. The Features and Enlightenment of American Moral Education, Studies In Dialectics of Nature, 1, 108-111 (2005).
14. Zhong Qiquan, Huang Zhicheng. Principles of Western Moral Education (Shaanxi People's Education Press, 1998, 2019 p.).
15. Jing_gui, C. U. I. (2002). The Tendency and Revelation of Callans' Moral Education in Foreign Countries, Studies In Foreign Education, 3, 42-46 (2002).
16. Lawson. Moral Education in Chinese Schools from the Perspective of the Evolution of Moral Education in the World, Contemporary Youth Studies, 5, 1-7 (1996).

Авторлар туралы мәлімет:

Келдебеков К.К. - Орталық ұлттар университеті әлеуметтану және фольклор факультетінің 3 курс докторанты, Бейжің, Қытай.

Абылқасымова Б.А. – шығыстану факультетінің оқытушысы, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Мұратбаев көш., 200, Алматы, Қазақстан.

Слəмгажы А. - Қытай коммуникация университеті, Коммуникация ғылымы институтының 4 курс докторанты, Бейжің, Қытай.

Бекбауова Ж.М. - Орталық ұлттар университеті қоғамдық ғылымдар және фольклор факультетінің 3 курс докторанты, Бейжің, Қытай.

Keldebekov K.K. - 3rd year PhD Student, School of Ethnology and Sociology, Minzu University of China, Beijing, China.

Abylkassymova B.A. – Teacher of the Faculty of Oriental Studies, Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Muratvayev str., 200, Almaty, Kazakhstan.

Slamgazhy A. - 4rd PhD Student, Institute of Communication Studies, Communication university of China, Beijing, China.

Bekbauova Zh.M. - 3rd year PhD Student, School of Ethnology and Sociology, Minzu University of China, Beijing, China.

МРНТИ 14.25.09

У.И. Копжасарова, И.В. Асатиани, А.С. Карипбекова
Карагандинский государственный университет имени А.Букетова,
Караганда, Казахстан
(E-mail: umit-55-hope@mail.ru, i.assatiani@gmail.com, aigerim84kz@gmail.com)

Формирование лексического минимума учащихся старших классов как средство совершенствования их иноязычных умений

Аннотация. В статье освещены проблемы совершенствования иноязычного лексического минимума учащихся старших классов в соответствии с требованиями государственных стандартов в области среднего образования к лексической стороне речи старшеклассников. Авторами рассмотрены основные этапы процесса овладения учащимися старших классов лексического материала с учетом их возрастных и психологических особенностей, в том числе развитых на достаточном уровне когнитивных способностей и метасознания; проведен анализ проектной и игровой педагогических технологий обучения как эффективных средств совершенствования лексических умений учащихся; приведены примеры их использования на уроках иностранного языка. В статье обоснована целесообразность использования проектной технологии на этапах введения новых лексических единиц и рефлексии, а также применения методов и приемов игровой технологии на всех трех этапах развития иноязычных лексических умений и навыков.

Ключевые слова: лексический минимум, проектная технология, игровая технология, активный лексический минимум, пассивный лексический минимум, формирование лексических навыков, учащиеся старших классов.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-57-64
Поступила: 20.01.20 / **Допущена к опубликованию:** 10.02.20

На сегодняшний день английскому языку в казахстанском обществе уделяется все больше внимания. Согласно инструктивно-методическому письму министерства образования и науки Республики Казахстан на 2019-2020 учебный год обучающиеся к завершению курса общего среднего образования должны овладеть иностранным языком, в частности, лексическим минимумом, на уровне В2 в соответствии с общеевропейским стандартом [1]. Данный уровень подразумевает овладение 2750-3750 лексическими единицами. Поэтому при сегодняшней сетке часов, отведенных на изучение иностранного языка в 10-х классах в 102 часа в год и 68 (естественно-математический цикл) или 136 (общественно-гуманитарный цикл) часов в год в 11 классах, крайне необходимым является поиск и применение инновационных, продуктивных технологий, способствующих совершенствованию лексических иноязычных умений школьников.

Что же такое лексический минимум (лексический запас) школьников? Наиболее емкими представляются определения пассивного и активного лексического минимумов, данные Н.Д. Гальсковой и Н.И. Гез. Активный лексический минимум представляет собой совокупность лексических единиц, которые учащиеся должны использовать в говорении и письменной речи при выражении своих мыслей. Пассивный (рецептивный) же минимум есть лексические единицы, которые учащиеся должны понимать в рецептивных видах речевой деятельности (аудировании, чтении) [2, 108 стр.].

Работа по формированию лексических навыков, в частности, пополнению лексического минимума, происходит в три этапа: ознакомление с новым лексическим материалом; этап тренировки, где используются дифференцированные упражнения (на

имитацию, подстановку, трансформацию и т.д.) и этап рефлексии, на котором происходит применение лексических единиц в продуктивных и рецептивных видах речевой деятельности.

На первом, ориентировочно-подготовительном этапе, учитель мотивирует учащихся к познавательной деятельности, вводит лексические единицы, контролирует их понимание. Учащиеся осмысляют значения и формальные признаки лексической единицы.

Во время следующего, тренировочного этапа, происходит закрепление лексических единиц, их подстановка и трансформация. Учащиеся на этом этапе при помощи тренировочных и условно-речевых упражнений овладевают формой слова, его значением и назначением.

На третьем, вариативно-ситуативном этапе, осуществляется применение пройденных лексических единиц на продуктивном и репродуктивном уровнях. При этом задача преподавателя – мотивировать и вовлекать учащихся в занимательные ситуации общения, сообразные психологическим и возрастным особенностям учеников. Учащиеся используют новую тематическую лексику в контексте иноязычной ситуативной монологической и диалогической речи.

На старших этапах у учащихся проявляется все больше способностей к саморефлексии, формируется метасознание, способствующее осознанному контролю имеющихся и приобретаемых знаний. Метакогнитивные навыки помогают учащимся при необходимости осуществить быстрый переход лексических единиц из рецептивного минимума в продуктивный.

Развитое на должном уровне метасознание обучающихся значительно упрощает процесс овладения рецептивными и продуктивными лексическими навыками. Рецептивные навыки помимо узнавания уже знакомых лексических единиц также помогают учащимся самостоятельно ввести в свой пассивный лексический минимум ранее незнакомое слово. К ним относятся: раскрытие значения слова с помощью контекста (Kazakhstan became *independent* in 1991.), понимание слова за счет знания правил словообразования (kind, kindness), дифференцирование схожих по звучанию и написанию слов, определение заимствованных слов и т.д. Продуктивные навыки позволяют в полной мере реализовать коммуникативное намерение. К ним относятся: правильный подбор слов в соответствии с ситуацией общения, сочетание нового лексического материала с уже усвоенным, выполнение эквивалентных замен, владение механизмом распространения и сокращения предложений, использования синонимичного и антонимичного ряда и т.д. Таким образом, достаточно развитое метакогнитивное сознание является одним из важных факторов успешного освоения лексики. Как уже было замечено, у большинства учащихся старшего этапа обучения оно сформировано в достаточной степени. Задачей педагога будет помощь нуждающимся в его развитии ученикам.

Для учащихся старшего возраста характерна более эффективная концентрация внимания при запоминании нового материала, однако их внимание селективно и имеет активный характер запоминания. Данный фактор говорит о необходимости использования занимательных, разнообразных, соответствующих именно старшей возрастной группе заданий, упражнений, методов контроля сформированности лексических умений и навыков. Важно, чтобы концентрация внимания учащихся включала в себя важный элемент узнавания и возможности получения новой информации, связанной с тем, что они уже знают. В связи с этим целесообразным будет использование коммуникативной установки в начале урока. Коммуникативная установка – это интеллектуальная настроенность, предрасположенность к определенным отношениям к людям, предметам и событиям, с которыми индивид вступает в коммуникацию. Коммуникативная установка определяет коммуникативное поведение индивида; от нее зависит, осуществится ли коммуникация, не прервется ли она, едва начавшись, и насколько будут решены задачи, поставленные

участниками коммуникации (учитель и ученики). Коммуникативные установки могут прямо выражаться либо в виде эмоционального приятия или неприятия, либо рациональной оценки [2, 143 стр.].

Психологические особенности учащихся старшего звена обуславливают соблюдение следующих важных предписаний при обучении лексической стороне речи:

1) Учет развитости метасознания учащихся, их возрастных особенностей при отборе заданий и упражнений.

2) Концентрация большего внимания на самостоятельную, поисковую работу учащихся на изучаемом языке.

3) Правила подачи нового лексического материала.

4) Использование беспереводного способа семантизации новых лексических единиц как основного.

5) Необходимость разнообразия в тренировочных и условно-речевых упражнениях.

6) Важность использования коммуникативной установки на этапе предъявления нового лексического материала.

Таким образом, учет вышеизложенных предписаний превратит овладение лексикой из привычной учебной рутины в интересный, а значит, более продуктивный процесс погружения в языковую среду.

В настоящей статье рассматриваются особенности использования проектной и игровой технологий обучения в формировании иноязычного лексического минимума старшеклассников на всех трех этапах работы с лексикой с учетом их психологических особенностей, использование которых создает большие возможности для самостоятельной когнитивной деятельности учащихся.

Применение проектной технологии соответствует одному из основных подходов в обучении – системно-деятельностному подходу, суть которого состоит в развитии у учащихся навыков самостоятельной познавательной деятельности, таких как: поиск информации, ее анализ и синтез, сравнение, обобщение, классификация, решение с ее помощью практических задач, проведение аналогий. Именно поэтому огромное внимание уделяется развитию у учащихся умений целеполагания, оценки, рефлексии, планирования. Использование проектной технологии в обучении предполагает работу в данном направлении, способствует созданию языковой среды и потребности применения иностранного языка на практике. Метод проектов отражает личностно-ориентированный подход в обучении, способствует изучению практики жизни средствами иностранного языка в реальном информационном пространстве.

Идея проектной методики зародилась в начале прошлого столетия в США в трудах Х.В. Хиллпатрика как реализация концепции инструментализма Дж. Дьюи [3, 133 стр.]. Метод проектов отображал его гуманистическое направление в философии и образовании.

Обращаясь к современной методологии, можно выделить определение Е.С. Полата, который рассматривает проектную технологию как совокупность исследовательских, поисковых, проблемных методов, творческих по самой своей сути [4, 272 стр.].

Согласно определению И.А. Зимней, метод проектов есть технология обучения, базирующаяся на конструировании модели социального взаимодействия в малой группе во время учебного процесса [5, 10 стр.]. Главный тезис этого метода – ребенку интересно учиться, если он понимает, что приобретенные знания можно применить в жизни и получить от их применения радость и пользу.

Проект направлен на получение конечного продукта совместно спланированной деятельности субъектов учебного процесса на изучаемом языке. При реализации данной технологии наблюдается активность и мотивированность участников учебного процесса за счет коллективной ответственности, реализация идей взаимного обучения. Применение метода проектов ведет к непроизвольному запоминанию учащимися иноязычных

грамматических явлений и лексических единиц. К преимуществам проектной технологии обучения необходимо отнести ее нацеленность на актуальную сегодня исследовательскую, поисковую модель обучения. При использовании метода проектов на уроках иностранного языка выделяются следующие виды проектов:

1) Конструктивно-практические проекты (создание ситуации общения).

2) Ролевые проекты (урок-игра с самостоятельным распределением ролей среди учеников).

3) Исследовательские и страноведческие проекты (повествование о традициях английского чаепития).

4) Творческие проекты (сочинение).

5) Проекты сценариев (проведение праздника Наурыз на английском языке).

6) Издательские проекты (публикация статьи).

7) Проекты конкретного социологического исследования. Например, проект по теме «Создание и устное сообщение о вымышленной стране (география, законы, экономика, индустрия)» раздела «Виртуальная реальность», изучаемого в 10-м классе общественно-гуманитарного направления уровня общего среднего образования по обновленному содержанию [6].

По-настоящему продуктивные, полезные и занимательные проекты должны отвечать следующим требованиям:

1) Проект не должен выходить за пределы основной программы обучения, он делает ее более глубокой, осмысленной и мотивированной. Работа над проектом идет в дополнительную нагрузку.

2) В проектных командах царит атмосфера равноправия, сотрудничества и взаимопомощи. Каждый ученик осознает свою роль в совместной работе и ее значимость.

3) Отсутствует соревновательный элемент между командами. Участники получают удовольствие, делясь друг с другом своим опытом, идеями и результатами.

4) Каждый член команды ответственен за конечный результат.

Использование проектной технологии является целесообразным при обучении иноязычной лексике. Учащиеся погружаются в иноязычную среду. Поиск иноязычной информации за рамками учебной программы, ее анализ и отбор ведут к увеличению рецептивного вокабуляра. Постоянное же использование тематического словаря при оформлении и представлении проекта на английском языке способствует увеличению продуктивного лексического минимума, который одновременно является и рецептивным минимумом учащихся. Тематический вокабуляр учащихся пополняется внепрограммными лексическими единицами профильной направленности. А тот факт, что основная часть работ проводится учащимися самостоятельно и за пределами учебной аудитории, позволяет увеличить время занятия иностранным языком и словарный запас учащихся, практически не используя урочное время.

В ходе работы над проектами формирование лексических минимумов происходит соразмерно их объемам: учащиеся пополняют свой продуктивный лексический минимум в рамках презентации проекта. В то же время увеличивается их рецептивный минимум, который также пополняется в процессе наблюдения и осмысления проектов других участников.

Таким образом, проектная технология – продуктивная технология обучения, воспитывающая самостоятельность и ответственность учащихся, способствующая становлению их поисковых и исследовательских навыков, а также становлению прочной языковой базы. Использование данной технологии в учебном процессе создает большие возможности для формирования у учащихся собственной точки зрения и принятия точки зрения партнеров при разрешении проблемных ситуаций. Применение проектной технологии требует

высокого профессионализма, мастерства и компетентности преподавателя, в рамках которой он стремится научить своих подопечных не только владеть информацией, но и понимать ее, обрабатывать, уметь применять на практике. Важно, что учащиеся с удовольствием получают знания, поскольку занимаются творческой деятельностью.

Проектную технологию целесообразно применять на этапах введения новых лексических единиц, рефлексии, а также в качестве формы контроля.

Рассмотрим применение игровой технологии на занятиях иностранного языка как средства пополнения, развития и совершенствования лексических умений учащихся старшего звена.

В обучении иностранным языкам особое внимание уделяется мотивации учащихся, так как учебная деятельность в процессе овладения языком представляет собой постоянную речевую активность, развитие речевых умений. Познавательная мотивация в учебной деятельности является составляющей личностно-ориентированного подхода в обучении. В свою очередь познавательная мотивация учащихся достигается при возникновении у них познавательной потребности. Потребность в овладении иноязычной речевой деятельностью обуславливает необходимость поиска приемов, средств и методов обучения, максимально подходящих для постоянного поддержания и повышения уровня мотивации учащихся к изучению иностранного языка. Ввиду этого применение игровой технологии на уроках английского языка принимает нетривиальный характер.

Игра существует со времен зарождения жизни, однако содержание самого понятия игры менялось с течением времени. На первых стадиях становления тогда еще первобытного общества игрой считалась четкая деятельность, заключающаяся в подражании взрослым. Со временем игра приобретала все более абстрактный характер. Данные метаморфозы были вызваны развитием общества, усложнением его связей, все более четкими разделениями между взрослыми и детьми. Сегодня же элементы игры присутствуют во многих сферах жизни, игра приняла более серьезный, общенаучный статус.

При определении игры в контексте когнитивной деятельности наиболее целесообразным будет толкование А.А. Деркача, согласно которому учебной является игра, используемая в учебном процессе в качестве задания, содержащая проблему или проблемную ситуацию, решение которой обеспечит достижение определенной учебной задачи [7, 151 стр.].

Использование игровой технологии в учебном процессе активизирует мыслительную деятельность учащихся, при этом делая процесс обучения занимательным и увлекательным. Также игры на уроках способствуют становлению дружеской атмосферы сотрудничества, раскрепощают учащихся, позволяя им в свободной обстановке реализовать коммуникативные намерения.

Согласно теории Э. Берна, игра по своей природе близка, а порой и неотделима от конкретных жизненных ситуаций [8, 64 стр.]. Возможность при необходимости раз за разом проигрывать определенные игровые моменты предотвращает вероятные трудности в процессе межкультурной коммуникации, такие как: культурный шок, межкультурный конфликт и несоответствие используемой лексики ситуации общения. То есть можно сделать вывод, что дихотомия игры способствует тренировке социокультурного общения.

По мнению О.Ю. Болотневой, «условная природа игры, использование драматических приемов – музыки, пения, костюмов – все это способствует формированию иллюзии реальности, того, чего не хватает в языковой аудитории. Возможность активно действовать в иллюзорной реальности способствует развитию различных групп навыков, в том числе и навыков межкультурной коммуникации» [9, 76 стр.].

Еще одним из преимуществ применения игровой технологии в процессе обучения иностранному языку является ее функциональное разнообразие: игры могут быть использованы и при индивидуальной, и при групповой работе. То есть у учащихся есть

одновременно возможность проявить свои личные качества и индивидуальные способности, а также приобрести опыт командной деятельности, развить столь необходимые сегодня навыки сотрудничества.

Основной спецификой игровых технологий является предоставление учащимся возможности быть активным участником данного вида деятельности, в процессе которой снижается языковой барьер, поскольку учащиеся входят в предполагаемую роль. Разработка ситуаций общения, постановка проблем и необходимость нахождения путей их решения в процессе игры развивают у учащихся вербальные и невербальные способы выражения мысли, что в свою очередь важно для формирования у них межкультурной компетенции. Речевые умения учащихся совершенствуются за счет дискуссии в игре: ученики высказывают свои предположения, догадки, мнения, обсуждают их и комментируют действия друг друга на изучаемом языке.

Полезность применения игровой технологии на занятиях иностранного языка зиждется на механизме непроизвольного запоминания обучающегося. Ученики инстинктивно запоминают используемые в процессе игры речевые конструкции, что дает возможность одновременно с актуализацией уже изученных лексических единиц вводить новые в процессе игры, тем самым сокращая время овладения в первую очередь за счет более упрощенного, а, соответственно, и более ускоренного этапа введения лексических единиц.

Игровая технология находит все больше применения в учебном процессе за счет постоянного интереса учащихся на протяжении всего процесса игры, соревновательного элемента в игре, коллективной работы, погружения в языковую среду, развития интуиции учеников и умений быстрой адаптации к динамической ситуации общения.

Игровая технология имеет более широкий спектр применения ввиду разнообразия используемых игр. Игры разных структур и уровней трудности используются для закрепления изученного материала, при знакомстве с новой лексикой, на тренировочном этапе, а также на этапе рефлексии. Данная технология развивает у учащихся навыки спонтанной устной речи с использованием вводимых в вокабуляр учащихся лексических единиц. Помимо вышесказанного, применение игровой технологии способствует установлению доброжелательной атмосферы в классе, то есть несет и воспитательную функцию.

Таким образом, подводя итог всему вышеизложенному, заключаем, что при современных процессах глобализации, когда возрастает количество международных контактов между государствами с участием специалистов из разных областей, повышается спрос на знание иностранных языков. Одним из факторов успешного усвоения иностранных языков на сегодняшний день является интенсификация учебного процесса по иностранному языку, в том числе пополнение и обогащение лексического минимума обучающихся. Следовательно, применение максимально продуктивных педагогических технологий в процессе обучения лексической стороне речи создает неисчерпаемые возможности для овладения иностранным языком.

Литература

1.Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях организации учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2019-2020 учебном году» от 19.08.19. – 2019. – URL: https://nao.kz/loader/fromorg/2/24 (дата обращения: 10.01.20).

2.Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: ИКАР. – 2009. – С. 108-312.

3.Копылова В.В. Методика проектной работы на уроках английского языка. – Москва, 2004. – 133 с.

4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Ака-

демия, 2001. – 272с.
5. Зимняя И.А. Проектная методика обучения английскому языку. // Иностранные языки в школе. – 1999. – №3. – С. 9-15.
6.Типовая учебная программа по учебному предмету «Английский язык» для 10-11 классов общественно-гуманитарного направления уровня общего среднего образования по обновленному содержанию. Приложение 11 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 7 марта 2019 года № 105. – 2019. – URL: https://nao.kz/loader/fromorg/2/25 (дата обращения: 11.01.20).
7.Деркач А. А., Щербак С. Ф. Педагогическая эвристика. Искусство овладения иностранным языком. – М.: Педагогика. – 1991. – С. 144-211.
8.Берн Э. Игры, в которые играют люди / Э. Берн. – М.: Прогресс. – 1988. – 64 с.
9.Болтнева О. Ю. Театральные проекты в преподавании английского языка. ИЯШ.– 2001. – №4. – С. 74-79.

У.И. Копжасарова, И.В. Асатиани, А.С. Карипбекова
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан

Жоғары сынып оқушыларының шет тілін білуді жетілдіру құралы ретінде лексикалық минимумын қалыптастыру

Аннотация. Мақалада орта білім беру саласындағы мемлекеттік стандарттардың жоғары сынып оқушыларының сөйлеу лексикалық талаптарына сәйкес жоғары сынып оқушыларының шетел тілінің лексикалық минимумды жетілдіру мәселері баяндалған. Авторлар білімалушылардың жас пен психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, жоғары сынып оқушыларының лексикалық материалын игеру процесінің негізгі кезеңдерін, әсіресе, жеткілікті деңгейінде дамыған когнитивтік қабілеттер мен метасананы қарастырады. Проект құру және педагогикалық ойын технологияларына талдау жасалды, олардың шыққан тарихы, қолданудағы негізгі кезеңдері мен шетел тілі сабағында қолданудың мысалдары келтірілген. Мақаланың негізі ретінде жаңа лексикалық бірліктерді және рефлексияны енгізгенде проект технологияның қолданылуы және ойын технологиясындағы әдіс-тәсілдерін шетел тілін оқытуда лексикалық дағдыларын және біліктілігін барлық үш кезеңде дамыту негізделген.

Түйін сөздер: лексикалық минимум, проект құру технологиясы, ойын технологиясы, белсенді лексикалық минимум, белсенді емес лексикалық минимум, лексикалық қабілеттерді қалыптастыру, жоғары сынып оқушылары.

U.I. Kopzhasarova, I.V. Assatiani, A.S. Karipbekova
E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan

Development of lexical minimum of high school students as a means of enhancement of their foreign-language skills

Abstract. The article highlights the issues of enhancement of high school students` vocabulary in accordance with the requirements of state standards for lexical skills of secondary schools` students. The authors address the main stages of process of acquiring of lexical material by high school students taking into account their age and psychological specifics, including sufficiently developed cognitive skills and metaconscious. The article gives the review of project and gaming learning technologies as effective techniques of development of students` lexical skills, their background and examples of their implementation on foreign language lessons. The authors reason the feasibility of application of project technology on the stages of introduction of new lexical units and reflection, along with the enforcement of play-based methods on all three stages of developing of lexical skills.

Keywords: lexical minimum, project technology, game-based technology, active lexical minimum, passive lexical minimum, developing of lexical skills, high school students.

References

1. Instruktivno-metodicheskoe pismo «Instruktivno-metodicheskoe pismo «Ob osobennostyah organizatsii uchebno-vospitatelnogo protsessa v organizatsiyah srednego obrazovaniya Respubliki Kazakhstan v 2019-2020 uchebnom godu» [Instructional and methodical letter "About the specifics of organization of teaching and educational process in organizations of secondary education of the Republic of Kazakhstan in 2019-2020 academic year"] – 2019. – Available at: https://nao.kz/loader/fromorg/2/24 (Accessed: 10.01.20).
2. E. G. Azimov, A. N. Schukin. Novyiy slovar metodicheskih terminov i ponyatiy (teoriya i praktika obucheniya yazyikam) [New glossary of methodological terms (the theory and practice of language teaching)] (IKAR, Moscow, 2009, p.108-143).
3. Kopyilova V.V. Metodika proektnoy rabotyi na urokah angliyskogo yazyika [Methodology of project work on English lessons] (Moscow, 2004, 133 p.).
4. Polat E.S. Novyie pedagogicheskie i informatsionnyie tehnologii v sisteme obrazovaniya [New pedagogical and information technologies in the system of education] (Academy, Moscow, 2001, 272 p.).
5. Zimnyaya I.A. Proektnaya metodika obucheniya angliyskomu yazyiku [Project methodology of learning of English], Inostrannye jazyki v shkole [Foreign languages in school], 3, 9-15 (1999).
6. Tipovaya uchebnaya programma po uchebnomu predmetu «Angliyskiy yazyik» dlya 10-11 klassov obschestvenno-gumanitarnogo napravleniya urovnya obschego srednego obrazovaniya po obnovlennomu soderzhaniyu. Prilozhenie 11 k prikazu Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan [Type curriculum of the subject "English language" for students of 10-11th grades in general and humanitarian nature classes of common secondary education level in renewed content. Annex 11to the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan] – 2019. – Available at: https://nao.kz/loader/fromorg/2/25 (Accessed: 11.01.20).
7. Derkach A. A., Scherbak S. F. Pedagogicheskaya evristika. Iskusstvo ovladeniya inostrannyim yazyikom [Pedagogical Heuristics. The Art of Mastering a Foreign Language] (Pedagogy, Moscow, 1991, p. 144-211).
8. Bern E. Igry, v kotoryie igrayut lyudi [Games, that people play] (Progress, Moscow, 1988, 64 p.).
9. Boltneva O. Yu. Teatralnyie proekty v prepodavanii angliyskogo yazyika [Theatrical projects in English teaching], ILS, 4, 74-79 (2001).

Сведения об авторах:

Копжасарова У.И. – ассоциированный профессор, кандидат педагогических наук, Карагандинский государственный университет имени А.Е.Букетова, ул. Муканова, 1, Караганда, Казахстан.

Асатиани И.В. – магистрант 1 курса, Карагандинский государственный университет имени А.Е.Букетова, ул. Муканова, 1, Караганда, Казахстан.

Карипбекова А.С. – докторант 3 года обучения, Карагандинский государственный университет имени А.Е.Букетова, ул. Муканова, 1, Караганда, Казахстан.

Kopzhasarova U. I. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan.

Assatiani I.V. – 1st year Master's student, E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan.

Karipbaeva A.S. – 3rd year PhD student, E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan.

IRSTI 14.35.09

G.Z. Moldakhmetova, A.R. Kanapiyeva, Zh.M. Nurmagambetova, Ch.K. Ospanov, A.R. Iskakova
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
(E-mail: gulnaramold@mail.ru, a.kanapieva@mail.ru, nurmagambetova-zhanara@mail.ru, ospanov.chingizz@gmail.com, ainurram@mail.ru)

Learning assessment practices: challenges

Abstract. In a current century, lecturers use different criteria to evaluate students. Assessment is a strong learning tool that is used to enhance education. Overall process of student assessment should consist of concrete goals and educational objectives. Identifying methods that are used for assessment is important to get the most effective evaluation of student's work during learning process. The purpose of this article is to show variety of methods of learning assessment and to suggest own method of assessment, based on knowledge of the ones that are currently in use. As an example, results of 2 groups of master degree program students were taken in to analysis to compare different methods of assessment.

Keywords: assessment, summative assessment, learning, educational system, criteria, English classes, academic writing.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-65-72
Received: 15.05.19 / **Accepted:**15.04.20

Nowadays, importance of learning assessment plays a key factor in a development of educational system in Kazakhstan. During the last 10 years Kazakhstan has been changing the way of evaluation and implemented new approaches of learning process. For instance, in 2009, summative assessment was implemented to curriculum in recently-opened Intellectual School of the first President, which became a platform for the further integration of this assessment in all other schools around Kazakhstan. On the other hand, universities' system of assessment has not changed and is needed of innovations in learning process. As a result it is not a surprise that human needs testing to improve their achievement and that necessity was the cause of birth of process of assessment.

Assessment for learning is vital teaching strategies that help academic writing instructor and master students estimate progress in terms of understanding and skills acquisition, providing guidance and feedback for subsequent teaching and learning. As learning is taking place, academic writing instructors need information to assess whether their teaching strategies are working. They also need information about the current understanding of individual master students and groups of master students so they can identify the most relevant next steps for learning. In addition, master students need feedback to observe their own success in learning and to know how to improve.

When master or bachelor degree students have English classes, they definitely get an assessment. The first thing that comes to mind for many people when they think of "classroom assessment" is a midterm or end-of-course exam, used by the lecturer for summative grading purposes. But such practices represent only a fraction of the kinds of assessment that occur on an ongoing basis in an effective classroom. The focus is on assessments used by academic writing instructors to support instruction and learning, also referred to as formative assessment. Such assessment offers considerable potential for improving learner learning when informed by research and theory on how master students develop subject matter competence. Academic writing instructors make observations of learner understanding and performance in a variety of ways: from classroom dialogue, questioning, seatwork and homework assignments, formal tests, projects and so on.

Educational system in L.N.Gumilyov Eurasian National University works on requirements from Ministry of Education and science. As a consequence, curriculums are signed and claimed by this organ. However, criteria of assessment comply with Bologna process, which ENU has ratified. These criterions have been written in syllabus, which is guide to your academic course. It contains all valuable information about specific course and defines expectations and responsibilities.

In the process of getting master degree English classes are important, because applicants are obliged to pass English exam. Regarding Bologna process academic writing instructors evaluate master students by above mentioned criterions from syllabus. By the way, department of concrete faculty can add specific methods of assessment. For example, department of foreign languages introduce their own assessment of self-tasks given to master students.

Table 1

Evaluation of self-tasks on a course «Academic writing»

Titles	**Score**
Deadline	10
Lecturer's motivational points	10
Style	20
Structure	20
Existence of arguments	20
Advanced academic English (professional vocabulary, transition tools)	20
Total score	100
Note: exceeding / shortage of words or change given topic are evaluated from 0% to 5% (due to waste of time)	

To begin with, let's conduct comparative analysis of various evaluating systems. It includes European assessment system, Eurasian University's system, lecturer's methodic and the one that is suggested. As an example, essays of group A on the topic «My personal contribution to Kazakhstani society» were used.

Table 2

Various assessments on group A master students

Name	**European standards**	**Eurasian National University after L.N. Gumilyov**	**Lecturer's assessment**	**Suggested assessment**
Learner 1	8	18	4	40
Learner 2	20	40	12	65
Learner 3	8	18	5	50
Learner 4	20	37	12	55
Learner 5	10	20	13	50
Learner 6	25	45	17	75
Learner 7	7	15	4	35
Learner 8	15	25	8	50
Learner 9	23	40	15	72
Learner 10	7	15	5	35
Learner 11	12	20	7	45
Learner 12	22	40	15	70
Learner 13	35	60	20	80

As you can see from the diagram the highest marks have been shown in suggested elaborations and the lowest ones at lecturer's assessment. Because at English classes, we have a dual system as a mix of European and ENU systems, where you can get 25 percent at practice, 49 for your attending and 26 for your writing assignments.

Table 3

Structure of assessment criteria

Criteria	European assessment	ENU after L.N. Gumilyov	English classes assessment
Deadline	-	10	-
Layout of document	5	10	-
Style	15	20	5
Structure	10	20	5
Arguments	20	20	7
Academic writing	10	20	9

After examining assessment criteria presented in table 3, we can draw the following conclusions. In knowledge assessment systems, academic writing instructors differently focus on certain positions, preferring one to another. For example, the ENU's system encourages deadlines for completing tasks and as a reward, puts an additional 10 points. While in European and lecturer's assessments there are no bonuses for that. Whilst lecturer's assessment maximum number of points gives to academic writing, which is relating to concrete topic.

In suggested assessment system, 100 points was divided into 4 blocks. The first block implies the lowest score, if the topic is not disclosed and there are no relevant conclusions. And a maximum of 100 points is given for full disclosure of the topic with confirmations, correct structure, and so on.

Table 4

Developed criteria

Suggested assessment	Criteria
25	Does not take a stand or provide context
50	Makes a stand, but could be more powerful
75	Makes strong stand and defines the context in introductory paragraph
100	Makes a strong stand and defines the context in the introductory paragraph. Position is restated throughout and reinforced with examples and included in the conclusion

Table 5

Master students' assessments by different systems of evaluation

Name	European standards	L.N. Gumilyov Eurasian National University	English classes	Our own assessment
Learner 1	8	18	4	40
Learner 2	20	40	12	65
Learner 3	8	18	5	50
Learner 4	20	37	12	55
Learner 5	10	20	13	50
Learner 6	**25**	**45**	**17**	**75**
Learner 7	**7**	**15**	**4**	**35**

Learner 8	15	25	8	50
Learner 9	23	40	15	72
Learner 10	**7**	**15**	**5**	**35**
Learner 11	12	20	7	45
Learner 12	22	40	15	70
Learner 13	**35**	**60**	**20**	**80**

As an example, learner 6 got 17 balls according to lecturer's system of evaluation and this is one of the best results in a researched group. It can be explained due to the fact that learner pointed his own contribution at this moment and also the amount of work done: «As an independent Public Relations consultant I have more than 12 years of experience in media communications. Not only that, but also, I am the author of several publications in ecology field. As lecturer-teacher at School-children's Palace I teach them PR issues, SMM, writing articles, scenarios, sites construction». The highest mark of 20 balls was taken by learner 13. This score can be justified by his academic literacy, arguments, structure: «I contributed to obtaining licenses for the opening of new specialties in the direction of bachelor, master, doctoral studies, in which master students have already entered»; «Despite of all difficulties, the lecturer boldly chooses the path that will serve humanity and society».

Let's turn to master students with the lowest marks 4 and 5. As we see from a table above, learner 7 got 4 balls because his essay does not contain data on his personal contribution, there is no academic literacy, no using of transition words and plus to all the above mentioned, text is too extensive. It does not have exact positions. That is a fragment from his essay: «The monopoly these in the geopolitical space depends on their economic level, which is directly related to the level of development of education». As a continuation, let's see learner number 10, who received 5 points. Here we see a similar situation with learner 7. There is also lack of a personal contribution and content is too superficially. For example: «New technologies and level of life requires transformation of traditional teaching into new ways of education through interactive communication». The difference of one point is due to the fact that learner 10 has a more clearly built structure.

Table 6

Assessment for practice of group 1

Group 1	Module Test 1	Module Test 2	Examination	Final Grade
Learner 1	76.5	82.21	82	80
Learner 2	69.75	79.64	72	74
Learner 3	84.33	90.36	90	88
Learner 4	77.83	82	75	78
Learner 5	62.17	76.57	60	65
Learner 6	85.59	94.93	97	93
Learner 7	69.42	82.36	50	66
Learner 8	94.5	96.67	97	96
Learner 9	80.58	84.29	90	85
Learner 10	94.5	95.64	97	96
Learner 11	73.96	83.76	85	81
Learner 12	79	80.64	87	83
Learner 13	52.92	74	30	0
Learner 14	70.71	80.36	85	80
Learner 15	79.42	84.86	85	83

Learner 16	94.5	97.12	97	96
Average score	77.86	85.34	79.94	77.75

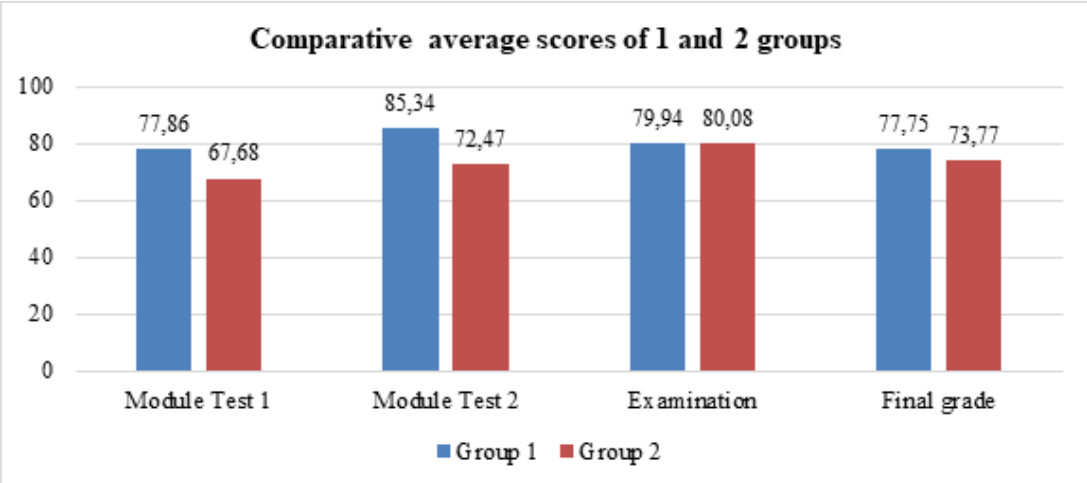
As we see, from the table 6, there is a fluctuation in master students' scores as it is changing during the period of learning. Table includes data of 16 master students and 4 columns with their grades. Firstly, let's take a look at average scores for each column. There is a positive trend in module tests as ratings improved from 77,86 to 85,34. However, thereafter trend changed the direction in an opposite as scores dropped in examination and as a result it affected the final grade.

Table 7

Assessment for practice of group 2

Group 2	Module Test 1	Module Test 2	Examination	Final Grade
Learner 1	72.9	77.52	80	77
Learner 2	89.67	85.46	97	92
Learner 3	89.67	82.7	97	90
Learner 4	49.5	63.27	75	64
Learner 5	53.75	66.48	70	64
Learner 6	88.92	89.67	97	92
Learner 7	62.08	73.13	88	76
Learner 8	67.5	77.87	90	80
Learner 9	78.58	78.03	85	81
Learner 10	93.08	89.02	97	93
Learner 11	69.17	82.81	80	78
Learner 12	1.25	0	non-admission	0
Learner 13	65	76.18	85	72
Average score	67.68	72.47	80.08	73.77

The table above gives information about learner's grades on a practice. We observe positive tendency. Table includes data of 13 master students and 4 columns with their grades. Chart shows a gradual rise in average points, which led to the middle score on a final exam to 73,77. Noteworthy influence was made by learner 12, because his grades were 1,25 and 0 on module tests and it aligned to non-admission to exam. As a result his scores seriously damaged average total of all master students.

Supplied diagram represents 4 bars of mid grades of group 1compared with group 2. Firstly, let's consider results on a module test 1, which depicts that group 1 overall showed a better

result than group 2 on 10,18. Secondly, by using data based on module test 2, the difference between 2 groups moved upward. As for examination results, we observe steadiness and scores are almost equal. Taking into consideration all mentioned above final grades were 77,75 and 73,77, for group 1 and 2 comparatively.

Table 8

Assessment of self-made work of master students from group 1-2

Group 1	**MT1**	**MT 2**	**Group 2**	**MT1**	**MT2**
Learner 1	78	79.43	Learner 1	71.5	77.71
Learner 2	64.5	74.29	Learner 2	84.33	74.57
Learner 3	73.67	90.71	Learner 3	84.33	74.29
Learner 4	75.67	84	Learner 4	29	50.57
Learner 5	54.33	73.14	Learner 5	42.5	60
Learner 6	67.67	94.86	Learner 6	82.83	90.71
Learner 7	68.83	79.71	Learner 7	49.17	65.43
Learner 8	92	96.14	Learner 8	60	74.86
Learner 9	76.17	88.57	Learner 9	67.17	69.71
Learner 10	92	94.29	Learner 10	91.17	87.86
Learner 11	69.33	82.43	Learner 11	63.33	79.71
Learner 12	68	76.29	Learner 12	2.5	0
Learner 13	50.83	61	Learner 13	33.33	71.14
Learner 14	58.83	80.71			
Learner 15	75.33	84.71			
Learner 16	92	97.14			
Average score	72.32	83.60	**Average score**	58.48	67.42

The provided table data presents how master students from 2 groups were passing their self-made works. The different number of master students in groups affected analysis. Despite this fact some conclusions were constructed. First of all, overall results for both groups were enhanced. Even though, all master students from group 1 improved their results on module test 2 in comparison with module test 1. Overall it led to increase in 11.28 points. Whereas there were few master students from group 2 who went down on grades on module test 2. However it did not affect the main trend of the data and still total mid points of the group had gone up from 58.48 to 67.42. Also, among all master students there were the ones who passed IELTS on 7.0 +. However, it had not created a significant gap in scores between them and ones who had not passed that exam yet. Thus, the evidence of certificates of IELTS or TOEFL does not show the real knowledge of English. Because it requires concrete techniques to pass it, while it does not show the real understanding of English at all.

The practice of teaching an English language has led to the fact that few graduate master students can freely use an English language in everyday communication. Indeed, university is a final step before a person enters a professional activity and it is responsibility of university to provide high level of proficiency in an English language. As for real, the assessment that the learner receives during his studies at university does not reflect real knowledge. Because, based on the analysis, we see that academic writing instructors can encourage master students, sometimes they just overestimate some of master students compared to others. This suggests that assessment system of knowledge should be revised. The phrase “with a dictionary” has become a common answer to the question about the level of knowledge of an English language, which indicates the lack of practical knowledge of a foreign language in the overwhelming majority of university

graduates. This leads to the conclusion about trends and accents in teaching namely, the lack of a communicative emphasis an orientation on passing exam, rather than mastering real practical skills, focusing on critical thinking, vocabulary expansion, reading, translation and generally good use of academic skills.

That is why, logically should be given a recommendation of improving system of assessment and efficient suggestion can be implementation of self-assessment. The aim of introducing self-assessment in English classes is to give opportunities for master students to develop skills based on their own estimations. In a process of self-assessment master students are supposed to evaluate both process and product of their learning. Although mentioning the fact that product's assess is usually defined as an objective of lecturer, integration of learner assessment in a period of learning stimulates master students to estimate their own work as well as the process that conducts them to the result. Furthermore, self-assessment develops feeling of involvement in a process of somebody's learning and can bring significant investments by learner. It allows master students to build transmissible skills in other spheres of learning that include group projects and teamwork, critical thinking and problem-solving, as well as leadership roles in the teaching and learning process.

References

1. Educational - methodological manual for the discipline "Professional English" of the Eurasian University. - L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2014. - 197 p.
2. European assessment system applied to students / Comparative analysis [Electronic resource]. – 2017. –URL: http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/3074 (Accessed: 06.03.2019).
3. International practice of applying the assessments of Cambridge University. Textbook for students of higher educational institutions. - Cambridge. United kingdom, 2016– 2015. – P. 4-6.
4. The educational process in America, research and relevant conclusions (ISSN-2474-9265) [Electronic resource]. - 2018. –URL: https://escipub.com/american-journal-of-educational-research-and-reviews/ (Accessed: 05.03.2019).
5. DeLuca, C., Luu, K., Sun, Y., & Klinger, D. A. (2012). Assessment for learning in the classroom:Barriers to implementation and possibilities for teacher professional learning. Assessment Matters, 5-20. Retrieved May 13, 2018.
6. Klimova B.F. Methods of evaluating the course of scientific writing. Czech Republic, 2013. – C. 3/
7. Franziska Trede, Megan Smith. Assessment Difficulties in Seminars / Basic Education. - 2014. – C. 1-2.
8. Kathryn Mc Sweeney. Assessment of classes: from theory to practice. Sligo, 2018. – p. 8
9. Mantz Yorke. Seminar Assessment Problems. - 2015. - C. 5

Г.З. Молдахметова, А.Р. Канапиева, Ж.М. Нурмагамбетова, Ч.К Оспанов, А.Р. Искакова
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Оқытуды бағалау практикасы: мәселелері

Аннотация. Қазіргі уақытта оқытушылар студенттерді бағалау үшін әртүрлі критерийлерді пайдаланады. Бағалау-білімді жақсарту үшін пайдаланылатын қуатты оқыту құралы. Оқушыларды бағалаудың жалпы процесі білім берудің нақты мақсаттары мен міндеттерінен тұруы тиіс. Бағалау үшін қолданылатын әдістерді анықтау оқу үрдісінде студенттің жұмысын тиімді бағалауды анықтау үшін маңызды. Бұл мақаланың мақсаты - оқытуды бағалау әдістерінің алуан түрлілігін көрсету және қазіргі уақытта қолданылатын білімдерге негізделген жеке бағалау әдісін ұсыну. Мысал ретінде бағалаудың әртүрлі әдістерін салыстыру мақсатында талдау үшін магистранттардың 2 тобының нәтижелері алынды.

Түйін сөздер: бағалау, қорытынды баға, оқу, білім беру жүйесі, критериялар, ағылшын тілінің сыныптары, академиялық хат.

Г.З. Молдахметова, А.Р. Канапиева, Ж.М. Нурмагамбетова, Ч.К. Оспанов, А. Р. Искакова
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Практика оценки обучения: проблемы

Аннотация. В настоящее время преподаватели используют различные критерии для оценки студентов. Оценка является мощным инструментом обучения, который используется для улучшения образования. Общий процесс оценки учащихся должен состоять из конкретных целей и задач образования. Выявление методов, которые используются для оценки, важно для получения наиболее эффективной оценки работы студента в процессе обучения. Цель данной статьи - показать разнообразие методов оценки обучения и предложить собственный метод оценки, основанный на знании тех, которые используются в настоящее время. Для анализа были взяты результаты 2 групп магистрантов с целью сравнения различных методов оценки.

Ключевые слова: оценка, суммативное оценивание, обучение, система образования, критерии, классы английского языка, академическое письмо.

References

1. Educational-methodological manual for the discipline “Professional English” of the Eurasian University. - L.N. Gumilyov Eurasian National University.-2014.
2. European assessment system applied to students / Comparative analysis [Electronic resource]. – 2017. Available at: http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/3074 (Accessed: 06.03.2019).
3. International practice of applying the assessments of Cambridge University. – 2015. – P. 4-6.
4. The educational process in America, research and relevant conclusions [Electronic resource]. - 2018. Available at: https://escipub.com/american-journal-of-educational-research-and-reviews/ (Accessed: 05.03.2019).
5. Christopher DeLuca, King Luu, Youyi Sun, Don A. Klinger. Assessment of students’ knowledge within the classroom / Obstacles and skills acquired for the teacher of the professional English course.- 2017. - P. 2.
6.Klimova B.F. Metody ocenivanija kursa nauchnogo pis’ma [Methods for evaluating the course of scientific writing] – 2013. – C. 3.
7. Franziska Trede, Megan Smith. Assessment Difficulties in Seminars, Basic Education. - 2014. – C. 1-2.
8. Kathryn Mc Sweeney. Assessment of classes: from theory to practice. – 2018. – C. 8
9. Mantz Yorke. Seminar Assessment Problems. - 2015. - C. 5

Information about authors:
Молдахметова Г.З. – педагогика ғылымдарының кандидаты, филология факультеті шетел тілдері кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қажымұқан көш., 11, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.
Канапиева А.Р. – «Мемлекеттік аудит» кафедрасының 1 курс магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қажымұқан көш., 11, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.
Нурмагамбетова Ж.М. - Мемлекеттік аудит кафедрасының 1 курс магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қажымұқан көш., 11, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.
Оспанов Ч.К. – «Мемлекеттік аудит» кафедрасының 1 курс магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қажымұқан көш., 11, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.
Искакова А.Р. - педагогика ғылымдарының магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қажымұқан көш. 11, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.
Moldakhmetova G.Z. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Faculty of Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazhymukan str., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.
Kanapiyeva A.R. – the 1st year Master’s student of State audit faculty, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Kazhymukan str., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.
Nurmagambetova Zh.M. – the 1st year Master’s student of State audit faculty, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Kazhymukan str., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.
Ospanov Ch.K. – the 1st year Master’s student of State audit faculty, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Kazhymukan str., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.
Iskakova A.R. - master of pedagogical sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazhymukan str., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.

ХҒТАР 14.07.09

Б.А.Мұқушев[1], Қ.А.,Сарбасова[1], М.Д. Есекешова[1], А.Б.Мукушев[2], А.Б.Турдина[3]
[1]С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
[2]АҚ «Қаржы академиясы», Нұр-Сұлтан, Қазақстан
[3] Қазақ технология және бизнес университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: mba@.mail.ru)

Жоғары оқу орындары студенттерінің қаржылық сауаттылығын дамыту

Аннотация. Мақалада экономикалық емес мамандықтар бойынша білім алатын студенттердің қаржылық сауаттылығын дамыту мәселесі және оны шешу бағыттары қарастырылған. Мемлекетіміздің нарықтық экономикаға толық бет бұруы жағдайында ел экономикасының әр саласында еңбек ететін жас маманның алдынан кездесетін әртүрлі қаржылық мәселелер мен оларды шешу үшін жоғары оқу орнында студенттерге қандай мазмұндағы қаржылық білім беру қажеттілігі айқындалған. Студенттерге қажетті қаржылық сауаттылыққа қатысты білім жүйесінің құрылымы анықталған. Қаржылық ұғымдар, анықтамалар, амалдар және құралдардың мазмұны ашылған. Қаржылық институттар мен нысандардың қаржылық іс-әрекеттеріне талдау жасалған. Қаржылық жалған амалдармен айналысатын құрылымдар туралы және олардың іс-әрекетіне талдау жасалған. Студенттердің қаржылық білім деңгейін анықтау мақсатында сауалнама жүргізілген және оның нәтижелері бойынша тұжырым жасалған. Жоғары оқу орындарында білім алушылардың экономикалық-қаржылық білім деңгейі анықталған.

Түйін сөздер: қаржылық білім жүйесі, экономикалық ұғымдар, қаржылық амалдар, қаржылық құралдар, қаржылық пирамида, сапалы және сапасыз қаржылық қызмет.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-73-80
Түсті: 12.02.20 / **Жарияланымға рұқсат етілді:** 15.03.20

Кіріспе. Әлем экономикасының жаһандануы және оның дамуының көп жағдайда болжамсыз болуы, әлемдік қаржы нарығы мен оның қызметінің күрделілілігі, мемлекетіміздің экономикасының нарықтық бағытқа жан-жақты енуі қаржылық өнімдерді тұтынатын әрбір тұлғадан белгіленген деңгейде қаржылық сауаттылықтың болуын талап етеді. Тұлғаның қаржылық сауаттылығының негіздері мыналардан тұрады: қалыптасқан қаржылық-экономикалық білім жүйесі, қаржыны орынды түрде пайдалану шеберлігі, қаржы институттарының қызметі мен өнімдерін оңтайлы түрде қолдану дағдысы, сонымен қатар, жалған қаржылық нысандардың іс-әрекетін түсіне және талдай білу.

Қаржылық сауаттылықты ақпараттық, кәсіптік, техникалық, гуманитарлық, медициналық және т.б. сауаттылықтардан бөліп алып қарастыру мүмкін емес. Қаржылық сауаттылық тұлғаның жан-жақты дамуына қажетті білімдер жүйесінің бір бөлігі ғана.

Мәселенің қойылымы. Білім алушылардың қаржылық сауаттылығын зерттеу жұмысы қазіргі уақытта әлемнің көптеген елдерінде қанат жаюда. Аталған зерттеудің нәтижелі болуына Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) мен Бүкіл әлемдік банктің (БӘБ) ықпалы оң әсер етті.

Қаржылық қызмет көрсету (банктер жүйесі, сақтандыру компаниялары, call-орталықтар, онлайн қызмет ету және т.б) және оған сай жаңа өнімдердің (банк терминалдары, ақшамен жұмыс жасауға арналған карталар, қаржылық мазмұндағы мобильдік қосымшалар және т.б.) пайда болуы қаржылық жаңа білім жүйесін жасауды қажет етеді. Қаржылық білім жүйесіне мыналар жатады:

- әлемдегі және еліміздегі негізгі қаржылық институттар туралы ақпараттарды және олардың жұмыс істеу принциптерін білу;

- экономикалық ұғымдарды және оның негізгі заңдарын түсіну және оларды локальді кәсіптік-қаржылық үдерістерге қолдана білу;
- қаржы құралдарын қолданып пайда табу және осы түскен қаржыны оңтайлы түрде орналастыру шеберлігі;
- нарықтық экономиканың эволюциясының негізгі шарты қаржылық тәуекелділік факторын жеткілікті түсіну;
- ғаламдық және жергілікті экономиканың дамуын тежейтін жалған қаржылық құрылымдар және олардың теріс (алаяқтық) іс-әрекетін тани білу;

Тұлғада қаржылық білімнің негіздері қалыптасу үшін мынадай амалдарды қолдану шеберліктерін меңгеруі қажет: банк шотын ашу, банкінің дебеттік және кредиттік картасын алу. Бұл құралдарды сауатты қолдана алу үшін мынадай қаржылық ұғымдарды жақсы білу керек: овердрафт, эквайринг, кэшбек, бонустар, әртүрлі амалдарға арналған комиссиялар, адалдық бағдарламасы (программа лояльности), пайдаланудың жеңілдетілген кезеңі (период льготного пользования), кредиттік лимит, кредиттік рейтинг, ағымдағы және жинақтаушы шоттар және т.б. Қаржылық сауаттылығы жеткілікті тұлға өзінің немесе белгілі бір топтың ұтымды бюджетін жасай алады. Ұтымды бюджет жасаудың негізі үнемдей білу дағдысы болып табылады. Жинақ шотын пайдалана отырып, бір айдағы жұмсалатын қаражатта күтпеген шығындардың болмауын және көлемді сатып алуды жоспарлауға болады. Жоғары кредиттік балға ие болған адам кредиттік тарихының жақсы болуына және жақсы кредиттік рейтингке жетуіне жол салады. Мұндай жағдайда ол келесі жолы банктерден төмен пайыздағы қарыз, кредиттік карталар және ипотекалық кредиттер ала алады. Төмен кредиттік рейтингтегі адамдар мұндай жеңілдікті пайдалана алмайды немесе оған банк кредит беруден бас тартады.

Зерттелетін нысанның талқылануы. Қаржылық сауаттылыққа қатысты негізгі ұғымдар мен анықтамалар жүйесін О.Кузина, С.Хатсон және т.б.ғалымдар зерттеді [1,2]. ЭЫДҰ-ның құжаттарында қаржылық сауаттылықтың ресми анықтамасы берілді. «Қаржылық сауаттылық - бұл жеке тұлғаның қаржылық әл-ауқатқа жетуге бағытталған қаржылық шешім жасауға мүмкіндік беретін төмендегі элементтердің жиынтығы: хабардарлық, білім, дағды, өмірлік бағдар, мінез-құлық» [3].

Қаржылық сауаттылық білім жүйесінің маңызды нысанының бірі қаржылық алаяқтық құбылыстарды тани және талдай білу. Өйткені Қазақстан Республикасы және ТМД елдері жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға көшу үрдісінде көптеген еңбек ұжымдары және жекелеген адамдар жалған немесе сапасыз қаржылық қызметтің зардабын көрді. Одан бері 30 жыл уақыт өтсе де адамдар сапасыз қаржылық қызметтердің, қаржылық пирамидалар мен желілік маркетингтердің (MLM-жүйесі) қармағына түсіп қалып отыр. Осы жайдың өзі халықтың көп бөлігінің қаржылық сауаттылығының әлі де төмен екенін дәлелдейді.

Қаржылық пирамида нарықтық қоғамдағы кең тараған құбылыс болғандықтан аталған мәселе туралы біраз ақпар беріп кетпекпіз. Осы нысан туралы әңгіме болғанда Мавродидің МММ-і, америка олигархы Бернард Мэдоффтің қаржылық аферасына байланысты сот процесі және т.б. оқиғалар еске түседі. Дегенмен, осыларға ұқсас қаржылық құрылымдардың құрығына ілінген адамдардың саны азаймай отыр. Қаржылық пирамидалардың құрылымы және іс-әрекеті әлі күнге дейін көпшілік үшін жұмбақ күйінде қалуда. Тіпті, осы уақытқа дейін экономика ғылымдарында қаржылық пирамиданы дәл сипаттайтын анықтама да жасалған жоқ. Көбінесе ол жөнінен мынадай түсініктемелерді кездестіруге болады: «бақылаусыз іске асатын инвестициялық схемалар», «орнықсыз бизнестік модель» және т.б.

Халықтың ежелден айтып жүрген «тегін ірімшік тек қақпанда ғана болады», «қолы қималдағанның ғана аузы қимылдайды» даналық сөздері, нақты айтқанда, адамдардың көп бөлігінің санасына әсер етпегені таңданарлық жайт. Осы жерде мынадай сұрақ туады: неліктен мұндай қаржылық құрылымдар пайда болады және адамдар неге олардың тұзағына

ілінеді? Мұның себебі төменгі жағдайларға тікелей байланысты.

Біріншіден, өкінішке орай, халықтың көп бөлігінің қаржылық-экономикалық сауаты сын көтермейді.

Екіншіден, ақпарат құралдарында қаржылық пирамидалар туралы айтылғанымен, олардың іс-әрекетіне талдау жасалмайды.

Үшіншіден, осы уақытқа дейін «адамдардың еңбектеніп тапқан ақшасын алдай отырып иемденетін» қаржылық мекемелердің жұмысына ғылыми тұрғыдан мақсатты түрде экономикалық және математикалық талдау жасалған жоқ.

Төртіншіден, елімізде халықтың артық ақшасы орналасатын қор нарығы әлі де болса толыққанды дамымай отыр.

Ең бастысы, қаржылық пирамидалардың іс-әрекетінен тек адамдар ғана жапа жегіп қоймайды, сонымен қатар, сол елдің экономикалық жағдайы да төмендейді. Халықтың мемлекеттегі басқа қаржылық институттарға сенімі азаяды. Адамдар артық ақшаларын банктерге салуға, әртүрлі акциялар мен бағалы қағаздар сатып алуға асықпайды. Сөйтіп кез келген елдің экономикасында үлкен рөл атқаратын инвестиция көлемі күрт азайып кетеді.

Әдетте қаржылық пирамидалар әлдебір жобаны қаржыландыру мақсатында адамдардың (инвесторлардың) қолындағы артық ақшаларды жинақтайтын коммерциялық мекеме ретінде тіркеледі. Коммерциялық мекемелерге қаржысын құйған адамдар және мекеме арасында инвестордың алатын пайдасы жөнінде келісім жасалады. Егер жобаның пайдалылығы инвесторларға уәде еткен пайдадан аз болса немесе пайда жоқ болса, жаңа инвесторлардың енгізген қаржысының бір бөлігі бастапқы инвесторларға уәде еткен пайданы қайтаруға жұмсалады. Мұндай жағдайда, белгілі бір уақыт өткен соң жоба банкрот болып жарияланады және кез келген инвесторлар қаржылық жағынан зиянға ұшырайды. Практикадан пирамида күйрегеннен кейін барлық жинақталған ақшаның тек 10–15% -ын ғана жобаға қатысушыларға қайтатынын көруге болады. Өйткені жиналған ақша тек қана жарнама мен ұйымдастырушыларға жалақы төлеуге және қаржысын басында құйған адамдардың ақшасы мен пайдасын қайтарып беруге жұмсалады.

Дегенмен, қаржы пирамидаларының қоғамдағы қаржылық қатынастарда ықпалды екенін және олардың алдамшы іс-әрекеті тоқтамай отырғанын байқай отырып, осы феноменнің бірнеше әлеуметтік-психологиялық себептерін аштық:

1. Кез келген коммерциялық қаржылық мекеменің (банктің, микрокредиттік ұйымдардың, акция сатушылардың және т.б.) пирамидаға айналып кетпеуі оны ұйымдастырушылардың ар-ұжданының тазалығына тікелей байланысты.

2. Пирамида қармағына жеке адамдардың түсіп қалу ықтималдығы оның бойындағы қаржылық-экономикалық сауаттылыққа тікелей байланысты. Қаржылық сауаты аз адамдарда белгілі дәрежеде құмарлық (азарт) психологиясы болады. Олардың көпшілігі «бұл қаржылық үдерісте менің ғана жолым болып қалар» деп ойлайтыны құпия емес.

3. Қаржылық пирамиданы ұйымдастырушылар әдетте «басты айландыратын тәтті» сөз шеберлерінен, жасанды «оң» қасиеттері мол субъектілерден тұрады. Олар әдетте «аса мәдениетті», «ізгілік принциптерді ұстанушы», «халыққа қалтқысыз және жанкештілікпен қызмет етуші» және «тығырыққа тірелген адамдарды құтқарушы» ретінде көріне алады және осы «қасиеттері» көмегімен көпшілік адамдарды біржола өздеріне табындырып алады. Кейбіреуінде гипноздық қасиеттер де болады.

4. Пирамида иелері әрбір адамның психологиялық ерекшеліктерін дөп баса біле отырып, оның ішкі дүниесіндегі жанын қинаған мәселелерін, қаржы төңірегінде қандай қиындықтарға ұшырағанын дәл аңғарады. Олардың «жемтігінің» көпшілігін қаржылық мәселеде жолы болмаған адамдар құрайды.

Адамзат тарихында көптеген қаржылық пирамидалар болған. Сырт көзге олардың құрылымдары әртүрлі болып көрінгенімен олардың барлығының мақсаты біреу-ақ: неғұрлым адамдардың қолдарындағы ақшаны алдамшы жолдармен иемдену және нанымды түр-

де банкротқа ұшырау.

Ең бірінші қаржылық пирамида авторы Франция қаржыгері Джон Ло болып табылады. Ол 1717 жылы Миссисипи компаниясын ашып, әрқайсысының бағасы 500 ливр болатын 200000 акцияны сатуға шығарды. Оларды адамдар тек ақшаға емес мемлекеттік міндеттемелер көмегімен де сатып алуға болатыны жарияланды. Джон Ло акция ұстаушыларға үлкен дивиденд уәде етті. Сөйтіп 1 акцияның бағасы 10 - 15 мың есе өсті. Қолына аса зор көлемдегі мемлекеттік міндеттемелерді шоғырландырған компания оларды мемлекеттік банкілерге өткізіп, онда сақталынып тұрған аса көп емес құнды металдарды ала бастады. Сол кезде Франция королі жарлық шығарып банкілерге құнды металдарды компанияға мемлекеттік міндеттемеге айырбастауға тиым салды. Акция құны тез түсіп кетті де, компания банкротқа ұшырады. 100 мыңдаған адамдар Джон Лоның қаржылық аферасының құрбанына айналды, сонымен қатар, Франция экономикасы аса үлкен зардап шекті.

Халықтың қаржылық сауаттылығын көтеру мәселесін ұтымды түрде шешу мектеп және жоғары оқу орындардары жүйесіндегі экономикалық білім беру бағытын дамыту арқылы іске асады. Орта мектептер мен жоғары оқу орындарының алғашқы курстарында білім алушылар «Құқық және экономика негіздері» атты пәнді оқып үйренеді. Аталған пәндерді оқып-үйрену барысында білім алушылар еліміздің экономика және қаржы жүйелерінің нысандарының құрылымымен және олардың даму заңдылықтарымен танысады. Қазіргі уақытта мектеп оқушыларының қаржылық сауаттылығын қалыптастыру мәселесі бойынша біршама зерттеулер жүргізіліп жатыр. Оқушылардың қаржылық білім жүйесін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық білім беру кеңістігі (педагогически продуманное образовательное пространство) жасалды және оң нәтиже беруде [4-6].

Ал ЖОО студенттерінің қаржылық сауаттылығын дамытуды қалай іске асыруға болады? Бұл бағытта ғалымдар көптеген зерттеулер жүргізуде. Е. Ларсон жоғары оқу орны студенттерінің жеке қаржылырын оңтайлы түрде пайдалану деңгейлерін зерттеді [7]. Ф. Лангрехт студенттердің жеке табыстарының көздерін, тұтынушылық кредит алуын және қаржыларын инвестициялау жағдайын қарастырды [8]. Ш. Данс и Т. Хира білім алушылардың қаржылық сауаттылығының деңгейінің төмен екендігін айта отырып, осы мәселені шешуге қажетті пәнді білім алу құрылымдарына енгізудің қажеттілігін дәлелдеді [9].

Сонымен қатар, білім алушының оқу орнынан тыс ортасы (социум) – атап айтқанда, ата-анасы, таныстары және жолдастары оның қаржылық сауаттылығының дамуына үлкен әсер етеді. Дегенмен, осы бағытта жасалған зерттеулердің нәтижесінде ата-аналардың көпшілігінің балаларымен қаржыға байланысты пікір алыспайтыны белгілі болды [10].

Зерттеу нысандары және әдістері. Біз, алдымен, жоғары оқу орнын бітірген және экономикалық емес мамандық бойынша еңбек етіп жүрген 25 және 35 жас аралығындағы адамдардың арасында қаржылық сауатының деңгейін анықтау мақсатында сұрақ – жауаптар (опрос) жүргіздік. Осы сұрақ-жауаптар ішінен «Сіз өзіңіздің табысыңыздың бір бөлігін жинақтап отырасыз ба?» сұрағына берілген жауаптың нәтижелері бізге үлкен ой тастады. Сұрақ-жауапқа қатысқан респонденттердің 68%-ы өздерінің қаржылық кірісі мен шығыны бойынша есеп жүргізбеген; 27,2%-і кірісі мен шығынын бақылап отырған, ал 4,8%-ы кірісі мен шығынын тек қажет болғанда ғана есептеп отырған. Сонымен қатар, респонденттердің 75 %-ының жинақтаған қаржысы болмаған, 15 %-ы өзінің табысының бір бөлігін кей кездерде жинақтаған, ал 6 %-ы табысының бір бөлігін жинақтағаннан кейін ғана тұтынуға қажетті ақшаны жұмсайды. Ал респонденттердің 2,6 %-ы табысынан гөрі жасайтын шығындары көп, 1,4 % қойылған сұраққа жауап бере алмады. Сұрақ-жауап бойынша алынған статистикалық нәтижелер зерттей келе көптеген мамандардың қаржылық сауаттылығы әлі де төмен екендігіне көзіміз жетті.

ЖОО-ның экономикалық мамандықтарды таңдамаған студенттер арасында сауалнамалар жүргізілді. Осы сауалнама ішінен 5 сұрақтың нәтижесін қарастырайық:

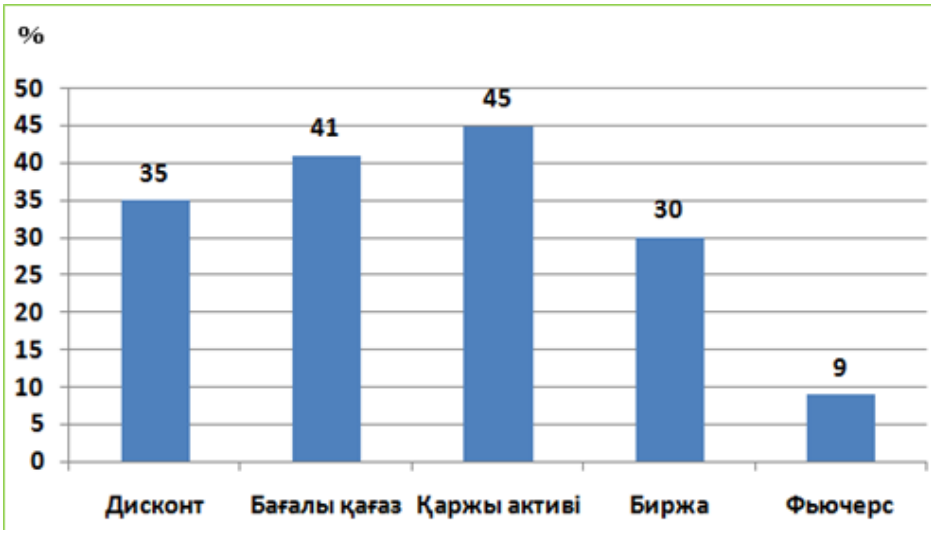
1 сұрақ. Сіз өзіңіздің қаржылық сауаттылығыңызды көтеріп отырасыз ба? Нәтижелер: Студенттердің 14,5 %-ы «Ол үшін менің уақытым жетпейді», 45,5 %-ы «Бұл мәселеге байланысты ақпараттардың кейбірін достарым мен ата-анамнан естимін», 22%-ы «Иә, мен қаржылық сауаттылығымды үнемі көтеріп отырамын» деген жауаптар белгіледі, ал 16%-ы жауап бере алмады.

2 сұрақ. Егер сізге кенеттен ақша керек болып қалса не істейсіз? Нәтижелер: Білім алушылардың 20,4 %-ы «Банктерден кредит аламын», 61,6 %-ы «Достарымнан қарыз аламын немесе ата-анамнан аламын» 8,1 %-ы «Ақша табудың басқа жолын табамын» жауаптарын белгіледі, 8,9 %-ы жауап бере алмады.

3 сұрақ. Қаржылық жалған іс-әрекеттермен шұғылданатын құрылымдар туралы не біліесіз? Нәтижелер: Респонденттердің 41,5%-ы «Ондай қаржы құрылымдары туралы естімедім», 35,5 %-ы «Қаржылық пирамида және MLM – жүйенің іс-әрекетін жеткілікті білемін», 24%-ы «Қаржылық жалған іс-әрекеттермен шұғылданатын құрылымдардың бар екенін білемін, бірақ олардың қаржылық іс-әрекеті туралы ақпаратым жоқ» түріндегі жауапты белгіледі.

4 сұрақ. «Қаржылық сауаттылық негіздері» атты пәнді оқып үйренгіңіз келе ме? Нәтижелер: Студенттердің 8,5 %-ы «Жоқ, өйткені менің қаржылық білімім жеткілікті», 70,2%-ы «Иә, осы мәселе бойынша жүйелі білім алғым келеді», 21,3%-ы жауап бере алмады.

5 сұрақ. Төмендегі қаржылық-экономикалық ұғымдардың анықтамасын жазу керек: Дисконт, бағалы қағаздар, қаржылық актив, биржа, фьючерс.

Сурет 1. Қаржылық-экономикалық ұғымдардың қалыптасу деңгейін зерттеу нәтижелері (пайыз көрсеткішімен)

Нәтиже және талдау. Білім алушылар арасындағы әңгімелесу, ауызша сұрақтар қою және жоғарыдағы сауалнама нәтижелерін зерттей отырып, төмендегідей тұжырым жасауға болады:

- білім алушыларда қаржылық институттар жөнінде ақпараттар жеткіліксіз;
- респонденттер қаржылық сауаттылықтың қазіргі адамдар үшін аса маңызды екенін түсінеді;
- білім алушылар әртүрлі семинарлар, тренингтер және мастер кластардың адамдарда қаржылық білім жүйесін қалыптастырудағы рөлінің ерекше екендігін атап өтті;
- білім алушылар оқу орындарында қаржылық сауаттылықты қалыптастыратын пәндердің болуын қалайды.

Қорытынды. Еліміз нарықтық экономика жағдайында болғандықтан әрбір адамда қалыптасқан қаржылық сауаттылықтың болуы қажет. Бүгінгі жоғары оқу орнының студенттері белгілі деңгейде экономикалық-қаржылық білім жүйесін меңгеруі керек. Өйткені қазіргі экономиканың даму ерекшеліктерінің бірі мемлекеттің әрбір азаматының жастайынан қаржы институттарымен тығыз жұмыс жасау керектігі. Біздің зерттеуіміз жоғары мектептегі білім беру үдерісінде болашақ мамандардың қаржылық сауатын көтеру бағытында төмендегідей кешенді іс-шаралар іске асырылуы қажеттігін дәлелдеп отыр:

- белгілі бір пәнді оқыту барысында мүмкіндігінше қарастырылып отырған тақырыптың қаржылық-экономикалық жақтарын ашуға тырысу керек;
- ЖОО-ының кафедарлары мен оқу орнының қаржылық-экономикалық кафедралары арасында ғылыми-әдістемелік байланыстар орнауы керек;
- Қаржылық-экономикалық кафедралар көмегімен экономикалық емес мамандықтар студенттерінің қаржылық білім жүйесін қалыптастыруға бағытталған элективті пәндер немесе арнай курстар оқу бағдарламасына енгізілуі қажет.

Егер ЖОО-ның қабырғасында қаржылық білім жүйесі жеткілікті қалыптасқан әртүрлі сала мамандары даярланса, онда бұл мемлекетіміздің нарықтық экономикада үлкен табыстарға жетуінің негізгі шарты бола алады. Мұндай оқу орнын бітірушілер өз мамандығының міндеттерін мемлекеттің экономикалық мақсаттарымен кіріктіре отырып, табысты еңбек ете алады. Ал әрбір қоғам мүшесінің оңтайлы қаржылық шешім қабылдай алуы, өз кезегінде, мемлекетіміздің қаржылық-экономикалық тұрақтылығы мен әлеуметтік жағдайын қамтамасыз етуге оң әсер етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Кузина О. Финансовая грамотность и финансовая компетентность: определение, методики измерения и результаты анализа в России // Вопросы экономики. - 2015.- № 8.- С. 129–148.
2. Huston S.J. Measuring Financial Literacy. The Journal of Consumer Affairs.- 2010.- Vol. 44. - №. 2.- P. 296–316.
3. Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for conducting an Internationally Comparable Survey of Financial literacy, Paris, OECD, 2011, 31 p.
4. Рутковская Е.Л. Факторы формирования финансовой грамотности школьников // Отечественная и зарубежная педагогика. - 2017. - № 2 (37). Т.1. - С.44–54.
5. Абросимова Е. Финансовая грамотность: материалы для учащихся. 10–11 классы общеобразоват. орг., юридический профиль / Е. А. Абросимова. — М.: ВИТА-ПРЕСС, 2015. - 160 с.
6. Система финансовой компетентности для учащихся школьного возраста.- URL: http://xn-80aaeza4ab6aw2b2b.xn - p1ai/upload/iblock/3b5/3b5fd21fa1b65a377d6be7 a355ffa88d.pdf (дата обращения: 3.02.20).
7. Larson E.B. A comparison of personal finance understandings of high school students. Business // Education Forum. – 1970.- Vol. 25.- P. 40–41.
8. Langrehr F.W. Consumer education: Does it change students' competencies and attitudes? // The Journal of Consumer Affairs.- 1979.- Vol. 13, №. 1.- P. 41–53.
9. Danes S.M., Hira T.K. Money Management Knowledge of College Students. Journal of Student // Financial Aid.- 1987.- Vol. 17, iss. 1.- P. 4–16.
10. Hoffman M., McKenzie K., Paris S. Paper or plastic? CPAs can educate college students on responsible credit card use // The CPA Journal.-2008.- Vol 78(9).- P. 17–20.

Б.А.Мукушев[1], К.А.Сарбасова[1], М.Д.Есекешова[1], А.Б.Мукушев[2], А.Б.Турдина[3]
[1]Казахский агротехнический университет им.С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан
[2]АО «Финансовая академия», Нур-Султан, Казахстан
[3]Казахский университет технологии и бизнеса, Нур-Султан, Казахстан

Развитие финансовой грамотности студентов высших учебных заведений

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы развития финансовой грамотности студентов, обучающихся по неэкономическим специальностям. Проанализированы финансовые проблемы, которые встают перед молодым специалистом, работающим в различных отраслях экономики страны. Определена структура системы обучения студентов финансовой грамотности в вузе. Раскрыты основополагающие понятия, определения, подходы и инструменты, раскрывающие содержание финансового образования. Проведен анализ фунциональной деятельности финансовых институтов и объектов. Проанализирована деятельность финансовых структур, занимающихся мошеничеством. В целях определения уровня финансовых знаний студентов было проведено анкетирование, по результатам его были сделаны выводы. Определен уровень экономико-финансового образования обучающихся в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: система финансовых знаний, экономические понятия, финансовые средства, финансовые инструменты, финансовые пирамиды, качественная и некачественная финансовая услуга.

B. A. Mukushev[1], K. A.Sarbasova[1], M. D. Yesekeshova[1], A. B. Mukushev[2], A. B. Turdina[3]
[1]S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
[2]JSC «Financial Academy», Nur-Sultan, Kazakhstan
[3]Kazakh University of technology and business, Nur-Sultan, Kazakhstan

Development of financial literacy of higher educational institution students

Abstract. The article deals with the development of financial literacy of students. They are trained in non-economic specialties. Financial problems are analyzed encountered by a young specialist. The structure of the system of teaching students is determined financial literacy at the University. Basic financial concepts, definitions, approaches, and tools are disclosed. The analysis of functional activity of financial institutions and objects is carried out. The structures dealing with financial false transactions and their actions are analyzed. In order to determine the level of financial knowledge of students, a survey was conducted. According to the results of the survey, conclusions were made. The level of economic and financial education of students is determined in higher education institutions.

Keywords: financial knowledge System, economic concepts, financial resources, financial instruments, financial pyramids, high-quality and low-quality financial services.

References

1. Kuzina O. Finansovaja gramotnost' i finansovaja kompetentnost': opredelenie, metodiki izmerenija i rezul'taty analiza v Rossii [Financial literacy and financial capability: Definitions, measurement methods, and analysis in the case of Russia], Voprosy Ekonomiki [Economic issues], 8, 129-148 (2015).
2. Huston S.J. Measuring Financial Literacy. The Journal of Consumer Affairs, 2 296-316 (2010).
3. Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for conducting an Internationally Comparable Survey of Financial literacy, Paris, OECD, 2011, 31 p.
4. Rutkovskaya E. L. Faktory formirovanija finansovoj gramotnosti shkol'nikov [Factors of the formation of financial literacy of schoolchildren], Otechestvennaja i zarubezhnaja pedagogika [Domestic and foreign pedagogy], 1, 2 (37). -p. 44-54 (2017).
5. Abrosimova E. Finansovaja gramotnost': materialy dlja uchashhihsja. 10–11 klassy obshheobrazovat. org., juridicheskij profil' [Financial literacy: materials for students. 10-11. org., legal profile] (VITA PRESS, Moscow, 2015.

- 160 p.).
6. Sistema finansovoj kompetentnosti dlja uchashhihsja shkol'nogo vozrasta [System of financial competence for school-age students]. Available at: http://xn-80aaeza4ab6aw2b2b.xn — p1ai / upload / iblock/3b5/3b5fd-21fa1b65a377d6be7 a355ffa88d. pdf (Accessed: 3.02.20).
7. Larson E.B. A comparison of personal finance understandings of high school students. Business, Education Forum, 25, 40-41 (1970).
8. Langrehr F.W. Consumer education: Does it change students' competencies and attitudes?, The Journal of Consumer Affairs, 1 (13), 41-53 (1979).
9. Danes S.M., Hira T.K. Money Management Knowledge of College Students. Journal of Student, Financial Aid., 1 (17), 4-16 (1987).
10. Hoffman M., McKenzie K., Paris S. Paper or plastic? CPAs can educate college students on responsible credit card use. The CPA Journal, 78(9), 17–20 (2000).

Авторлар туралы мәлімет:

Мукушев Б.А. – педагогика ғылымдарының докторы, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің профессоры, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Сарбасова Қ.А. – педагогика ғылымдарының докторы, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің профессоры, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Есекешова М.Д. - педагогика ғылымдарының кандидаты, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің доценті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Мукушев А.Б. – PhD (экономика), «Қаржы академиясы» АҚ доценті Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Турдина А.Б. – Қазақ технология және бизнес университетінің оқытушысы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Mukushev B. A.- Professor of the S.Seifullin Kazakh Agro technical University, Doctor of Pedagogical Sciences, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Sarbasova K.A.- Professor of the S.Seifullin Kazakh Agro Technical University, Doctor of Pedagogical Sciences, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Esekeshova M. D. - Associate Professor of the S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Candidate of Pedagogical Sciences, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Mukushev A. B. - PhD (Economics), Associate Professor of Financial Academy, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Turdina A. B. - Teacher of the Kazakh University of Technology and Business, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.09

Ж.К. Нурбекова, К.М.Байгушева, Б.М.Байгушева, Р.А. Ельтинова
Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: zhanat_n@mail.ru, kanagat_m@mail.ru, bbm_s@mail.ru,
eltinova_r@mail.ru)

Дидактическая модель обучения на основе применения технологии дополненной реальности

Аннотация. В данной работе представлена дидактическая модель обучения, основанная на технологии дополненной реальности. Дополненная реальность все шире проникает в образование, в связи с этим необходима систематизация методов, средств и форм организации обучения с применением технологии дополненной реальности. Предлагаемая дидактическая модель обучения включает в себя инвариантные и вариативные компоненты. В зависимости от предметной области и целей обучения вариативная часть оказывает влияние на выбор контента и методов обучения. Инвариантный блок базируется на типах взаимодействия с объектами дополненной реальности. На основе исследований, практического опыта применения и создания дидактических средств на основе технологии дополненной реальности определены типы взаимодействия с объектами дополненной реальности: демонстрация, опосредованное взаимодействие, непосредственное взаимодействие. Предлагаемая дидактическая модель обучения может применяться как при организации цифрового обучения, так и при традиционном обучении.

Ключевые слова: дополненная реальность, дидактическая модель обучения, цифровое обучение, процесс обучения.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-81-88
Поступила: 18.09.19/ **Допущена к опубликованию:** 7.10.19

В эпоху цифровизации использование цифровых технологий является неотъемлемой частью образовательного процесса. Дополненная реальность (Augmented reality (AR)) и виртуальная реальность (Virtual reality (VR)) являются одними из трендовых технологий. Технология дополненной реальности накладывает виртуальные объекты на реальный мир. Виртуальные объекты сосуществуют в одном пространстве с объектами в реальном мире [1]. В 1994 году профессор Пол Милграм и профессор Фумио Кисино представили континуум реальности-виртуальности − пространство между реальной средой и виртуальной средой, где дополненная реальность расположена ближе к реальной среде [2]. Важным шагом в развитии дополненной реальности является работа профессора Рональда Азумы «A Survey of Augmented Reality» (1997). В этом исследовании были определены основные характеристики дополненной реальности:

- объединяет реальное и виртуальное;
- интерактивность в реальном времени;
- расположена в 3D [3].

Технология дополненной реальности широко используются в различных сферах жизни: игровой индустрии, маркетинге, туризме, образовании, медицине, бизнесе, промышленности, дизайне и др.

В образовательном процессе диапазон применения дополненной реальности широк и охватывает различные предметные области.

Согласно исследованиям отмечается повышение успеваемости при преподавании архитектуры и строительной инженерии. Преимущества использования дополненной реальности наблюдаются при изучении химии, компьютерной графики, информатики, ИКТ [4-7].

Использование дополненной реальности улучшает качество образовательного процесса и эффективность обучения. Применяя дополненную реальность, студенты демонстрируют значительно улучшенные результаты в освоении учебного материала [8].

Более того, применение дополненной реальности:

- повышает интерес и глубину знаний [9-10];

-делает процесс преподавания и обучения позитивным и стимулирующим [11].

Таким образом, технология дополненной реальности предоставляет для преподавания и обучения большие преимущества, однако существуют сложности и трудности: отсутствие качественного контента, сложность реализации, несовершенство существующих устройств. Ввиду того, что создание дополненной реальности является трудоемким процессом с точки зрения ресурсов и времени, следует принимать во внимание целесообразность применения данной технологии.

Несмотря на имеющиеся многочисленные исследования применения технологии дополненной реальности в учебном процессе, еще недостаточно рассмотрены методологические аспекты её применения. Для эффективного использования технологии дополненной реальности в образовательном процессе необходимо обоснованно подходить к подбору содержания, методов и форм организации образовательного процесса. В то же время следует учитывать их соответствие образовательным целям и возможностям существующих технических средств. В связи с этим возникает необходимость систематизации методов и средств обучения на основе дидактической модели обучения с использованием технологии дополненной реальности.

В исследовании в рамках Евразийского проекта HiEdTec[1] [12] разработана *дидактическая модель обучения на основе применения технологии дополненной реальности.*

Системный подход к моделированию образовательного процесса позволил провести комплексный анализ всех составляющих методической системы обучения. В соответствии с методической системой обучения были определены методы обучения и соответствующие методам обучения виды взаимодействия с AR-объектами. Предлагаемая дидактическая модель обучения, основанная на дополненной реальности, включает в себя *инвариантные и вариативные компоненты.* Инвариантный блок представляет типы взаимодействия с AR/VR объектами, такие как демонстрация, опосредованное взаимодействие, непосредственное взаимодействие. Вариативная часть основана на определении целей и методов обучения, выборе содержания и средств.

На рисунке 1 представлена дидактическая модель обучения с применением технологий AR/VR[2]. Данная модель реализуются посредством следующего алгоритма:

1. Определение цели обучения.
2. Отбор образовательного контента.
3. Выбор методов обучения.
4. Определение типа взаимодействия с AR/VR объектами.
5. Определение средств AR/VR.
6. Организация обучения.

Первоначальные шаги данного алгоритма (*определение целей обучения, отбор контента*) являются основополагающими и определяют последующие действия и наполнение процесса обучения. При этом важно учитывать целесообразность и уместность применения дополненной реальности в учебном процессе. Дополненная реальность является

1 «Модернизация высшего образования в Центральной Азии через новые технологии» (HiEd-Tec) при поддержке Европейской комиссии в рамках программы ERASMUS+, KA2 – Повышение потенциала в области высшего образования: № 598092-EPP-1-2018-1-BG-EPPKA2-CBHE-SP

2 Данное изображение модели является интерактивным, при сканировании QR-кода в левом нижнем углу рисунка доступны версии данной модели на казахском и английском языках

незаменимым средством в тех случаях, когда объект или процесс изучения невозможно или сложно реализовать в реальности, или же для этого требуются специальное оборудование или условия среды изучения.

Второй шаг определяет отбор образовательного контента в соответствии с целью и содержанием обучения, визуализация которого с помощью технологий AR/VR обогатит учебный процесс наглядностью, динамичностью, интерактивностью.

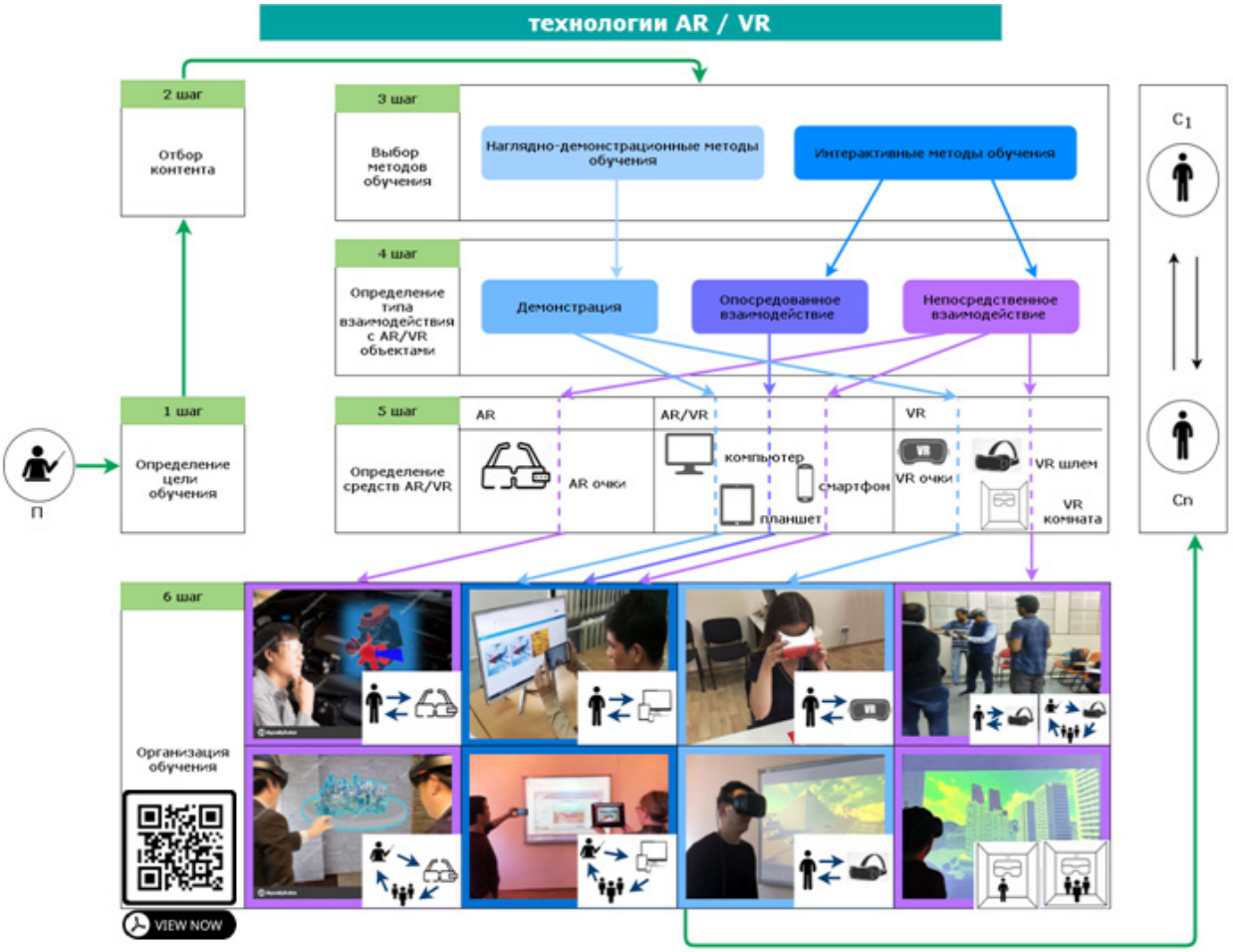

Рисунок 1. Дидактическая модель обучения на основе технологий AR/VR

На 3-м шаге выбираются методы обучения. Метод демонстрационных примеров и интерактивные методы обучения с применением технологии дополненной реальности реализуют такие дидактические принципы, как принцип наглядности, принцип связи теории с практикой, принцип сознательности и активности, принцип доступности, принцип прочности. Вследствие легкости и быстроты разработки, нетребовательности к сложным и дорогим устройствам, демонстрационные методы позволяют гибче организовать обучение. Также эти методы в сочетании с интерактивными методами делают обучение многогранным и разноуровневым.

Далее (на 4-м шаге) определяется типы взаимодействия с AR/VR объектами. Основываясь на собственном практическом опыте создания AR-приложений и изучении исследований по использованию дополненной реальности в образовании, определили следующие типы взаимодействия с AR-объектами:

- демонстрация;
- опосредованное взаимодействие;
- непосредственное взаимодействие.

При определении данной классификации типов взаимодействия мы опирались на

фундаментальный подход. Выявленные типы взаимодействия не зависят от предметной области дисциплины, от определенных программных или аппаратных средств. IT-технологиям свойственны стремительное развитие и обновление: постоянно обновляются программы, появляются новые платформы, производятся новые устройства.

При определении средств обучения (5-й шаг), для реализации AR/VR приложений могут быть использованы: компьютер, планшет, смартфон, AR-очки, VR-очки, VR-шлемы, VR-комната. Применение дидактических средств обучения на основе технологии дополненной реальности более доступно по сравнению с виртуальной реальностью. Обучающиеся, используя только смартфон, могут изучать визуализированный учебный материал с AR-объектами.

Организация обучения (6-й шаг) с применением технологии дополненной реальности позволяет реализовать как индивидуальную траекторию обучения, так и групповую работу на основе различных типов взаимодействия обучающихся с AR-объектами.

Дидактическая модель обучения, основанная на технологии AR, применима при разработке цифровых образовательных ресурсов по дисциплинам (рисунок 2-5)[3].

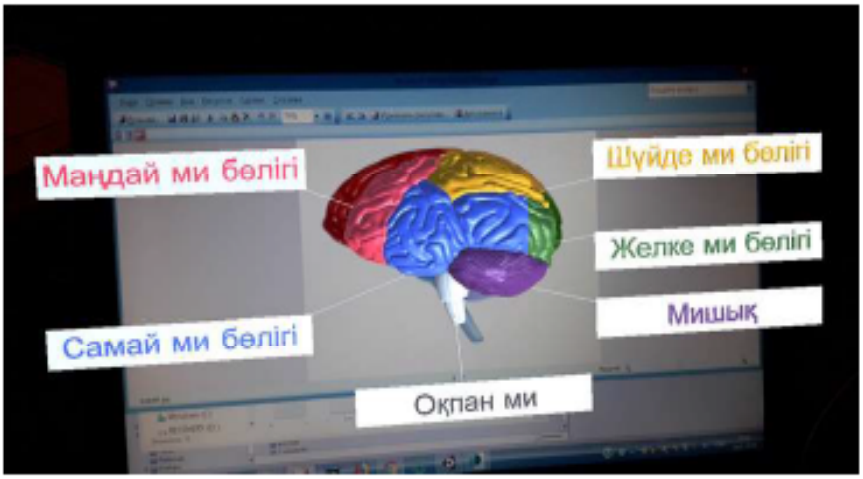

Рисунок 2. Фрагмент AR-объекта из ЦОР «Психодиагностика»

Практический опыт применения цифровых образовательных ресурсов с AR-объектами показал, что использование технологии дополненной реальности в образовательном процессе хорошо воспринимается обучающимися, повышая их интерес и вовлеченность в учебный процесс.

3 При сканировании QR-кода с правой стороны рисунка доступен просмотр видеофрагментов взаимодействия с AR-объектами

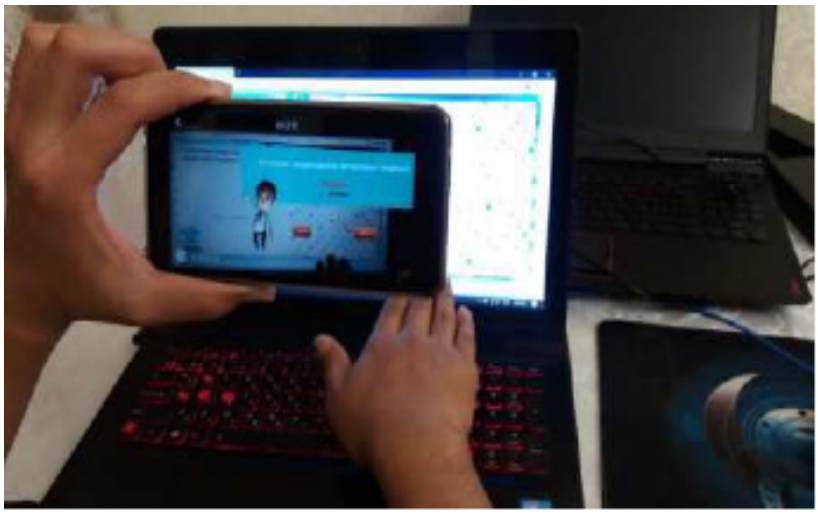

Рисунок 3. Фрагмент AR объекта из ЦОР «Психодиагностика»

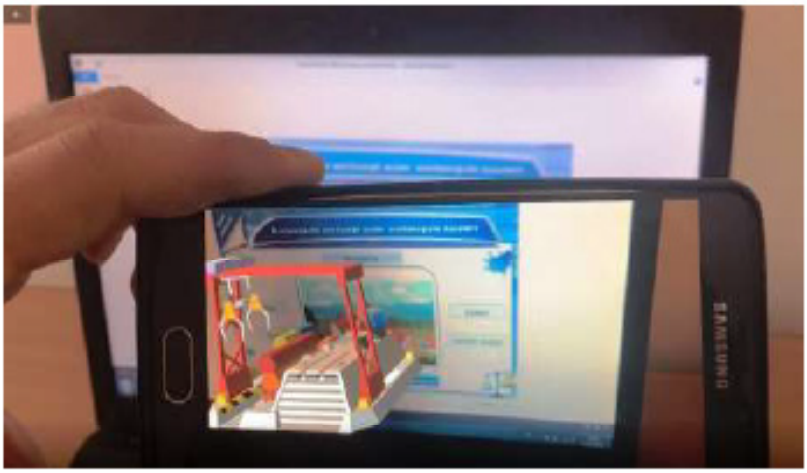

Рисунок 4. Фрагмент AR объекта из ЦОР «Кәсіпкерлік негіздері» («Основы предпринимательства»)

Рисунок 5. Фрагмент AR объекта из ЦОР «Basics of programming micro-robots» («Основы программирования микро-роботов»)

Таким образом, результаты экспериментального обучения по различным дисциплинам показывают педагогическую целесообразность методов обучения и дидактических средств обучения на основе технологии дополненной реальности.

Предложенная дидактическая модель обучения, основанная на применении технологии AR/VR, адаптирует процесс обучения к цифровому поколению и решает одну из проблем цифровой педагогики - удержание внимания и повышение мотивации обучения за счет расширения информационных каналов восприятия информации.

Литература

1. Azuma Ronald, Baillot Yohan, Behringer Reinhold, Feiner Steven, Julier Simon, MacIntyre Blair. Recent Advances in Augmented Reality // Computer Graphics and Applications IEEE. − 2001. − 21(6). − P. 34-47
2. Milgram Paul, Kishino Fumio. A Taxonomy of Mixed Reality Visual Displays // IEICE Transactions on Information and Systems. − 1994. − vol. E77-D, no. 12. − P.1321-1329
3. Azuma Ronald. A Survey of Augmented Reality. Presence: Teleoperators and Virtual Environments. − 1997. − vol. 1, No 6. − P.355-385. - URL: https://doi.org/10.1162/pres.1997.6.4.355 (дата обращения: 10.09.20).
4. Redondo E., Fonseca D., Sánchez A., Navarro I. New strategies using handheld augmented reality and mobile learning-teaching methodologies, in architecture and building engineering degrees. // Procedia Comput. Sci. 25. − 2013. − P. 52–61
5. Qassem, Lamees Mahmoud Mohd Said Al and Hawai, Hessa Al and Shehhi, Shayma Al and Zemerly, M. Jamal and Ng, Jason W. P. AIR-EDUTECH: Augmented immersive reality (AIR) technology for high school Chemistry education // In Proceedings of the IEEE Global Engineering Education Conference, Abu Dhabi, United Arab Emirates. − 2016. − P. 842–847.
6. Suselo T., Wünsche B. C., and Luxton-Reilly A. Mobile Augmented Reality as a Teaching Medium in an Introductory Computer Graphics Course // International Conference on Learning and Teaching in Computing and Engineering (LaTICE), Auckland, New Zealand. − 2018, − P. 72-76.
7. Blas Padilla D., Vázquez-Cano E., Morales Cevallos M., López Meneses E. Uso de apps de realidad aumentada en las aulas universitarias // Campus Virtuales, Formación Universitaria. − 2018. − Vol. 11(1). − P. 25-34.
8. Rizov T., Rizova E. Augmented Reality As A Teaching Tool In Higher Education // International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education. − 2015. − No 3. − P. 7-16.

9.Martin-Gutierrez J., Meneses Fernández M. Augmented Reality Environments in Learning, Communicational and Professional Contexts in Higher Education // Digital Education Review. − 2014. − P. 61-73
10. Maria Fuchsova, Lilla Korenova. Visualisation in Basic Science and Engineering Education of Future Primary School Teachers in Human Biology Education Using Augmented Reality //European Journal of Contemporary Education. − 2019. − 8(1).− P. 92-102
11. Toledo Morales Purificación, García José Manuel. Use of Augmented Reality in Social Sciences as Educational Resource //Turkish Online Journal of Distance Education. − 2018. − Vol. 19.− P. 38-52
12. Виртуальная библиотека инновационных образовательных технологий HiEdTec [Электрон. ресурс]. – URL: https://hiedtec.ecs.uni-ruse.bg/ru/index.php?cmd=cmsPage&pid=38 (дата обращения: 10.09.20).

Ж.К. Нурбекова, К.М. Байгушева, Б.М. Байгушева, Р.А. Ельтинова
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Толықтырылған шынайылық технологиясын қолдану негізінде оқытудың дидактикалық моделі

Аннотация. Бұл жұмыста толықтырылған шынайылық технологиясын қолдануға негізделген оқытудың дидактикалық моделі ұсынылған. Білім беру саласында толықтырылған шынайылық технологиясын кеңінен пайдалануға байланысты және оны қолдану барысындағы әдістерін, құралдарын және оқытудың ұйымдастыру формаларын жүйелеу қажеттілігі анықталды. Оқытудың дидактикалық моделінде инвариантты және вариативті компоненттер ерекшеленген. Пәндік саласы мен оқыту мақсатына байланысты вариативті бөлімнің контент пен оқыту әдістерінің таңдалуына әсер тигізетіндігі қарастырылды және инвариантты блок толықтырылған шынайылық объектілерінің өзара әрекеттесу түрлеріне негізделген. Ғылыми зерттеулер және дидактикалық құралдарды қолдану мен әзірлеудің практикалық тәжірибесі негізінде толықтырылған шынайылықты қолдану арқылы толықтырылған шынайылық объектілерімен өзара әрекеттесу түрлері анықталды: демонстрация, жанама өзара әрекеттесу, тікелей өзара әрекеттесу. Оқытудың дидактикалық моделі цифрлық оқытуды ұйымдастыру үшін қолдануға ұсынылады.

Түйін сөздер: толықтырылған шынайылық, оқытудың дидактикалық моделі, цифрлық оқыту, оқу үдерісі.

Zh.K. Nurbekova, K.M. Baigusheva, B.M. Baigusheva, R.A. Yeltinova
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Didactic Model of Teaching based on the use of Augmented Reality Technology

Abstract. This article presents the didactic teaching model based on the augmented reality technology. In connection with the expanding use of augmented reality in education, it is noted that there is a need to systematize methods, tools and forms of organization using augmented reality technology. The proposed didactic teaching model includes invariant and variable components. Depending on the subject area and learning goals, the variable part influences the choice of content and teaching methods. The invariant block is based on the types of interaction with augmented reality objects. Based on research, practical experience in using and creating didactic tools based on augmented reality, the types of interaction with augmented reality objects are defined: demonstration, indirect interaction, and direct interaction. The proposed didactic model of teaching can be applied in the organization of digital teaching.

Keywords: augmented reality, didactic teaching model, digital teaching, process of teaching

References

1. Azuma Ronald, Baillot Yohan, Behringer Reinhold, Feiner Steven, Julier Simon, MacIntyre Blair. Recent Advances in Augmented Reality, Computer Graphics and Applications IEEE, 21(6), 34-47 (2006).
2. Milgram Paul, Kishino Fumio. A Taxonomy of Mixed Reality Visual Displays, IEICE Transactions on Information and Systems, 12 (E77-D), 1321-1329 (1994).
3. Azuma Ronald. A Survey of Augmented Reality. Presence: Teleoperators and Virtual Environments. − 1997. − vol. 1, No 6. − P.355-385. Available at: https://doi.org/10.1162/pres.1997.6.4.355 (Accessed: 10.09.20).
4. Redondo E., Fonseca D., Sánchez A., Navarro I. New strategies using handheld augmented reality and mobile learning-teaching methodologies, in architecture and building engineering degrees, Procedia Comput. Sci. 25. − 52-63 (2013).
5. Qassem, Lamees Mahmoud Mohd Said Al and Hawai, Hessa Al and Shehhi, Shayma Al and Zemerly, M. Jamal and Ng, Jason W. P. AIR-EDUTECH: Augmented immersive reality (AIR) technology for high school Chemistry education, In Proceedings of the IEEE Global Engineering Education Conference, Abu Dhabi, United Arab Emirates, 842–847 (2016).
6. Suselo T., Wünsche B. C., and Luxton-Reilly A. Mobile Augmented Reality as a Teaching Medium in an Introductory Computer Graphics Course, International Conference on Learning and Teaching in Computing and Engineering (LaTICE), Auckland, New Zealand, 72-76 (2018).
7. Blas Padilla D., Vázquez-Cano E., Morales Cevallos M., López Meneses E. Uso de apps de realidad aumentada en las aulas universitarias // Campus Virtuales, Formación Universitaria, 11(1), 25-34 (2018).
8. Rizov T., Rizova E. Augmented Reality As A Teaching Tool In Higher Education, International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education, 3, 7-16 (2015).
9. Martin-Gutierrez J., Meneses Fernández M. Augmented Reality Environments in Learning, Communicational and Professional Contexts in Higher Education, Digital Education Review, 61-73 (2014).
10. Maria Fuchsova, Lilla Korenova. Visualisation in Basic Science and Engineering Education of Future Primary School Teachers in Human Biology Education Using Augmented Reality, European Journal of Contemporary Education, 8(1), 92-102 (2019).
11. Toledo Morales Purificación, García José Manuel. Use of Augmented Reality in Social Sciences as Educational Resource, Turkish Online Journal of Distance Education, 19, 38-52 (2018).
12. Virtual library of innovative educational technologies HiEdTec. Available at: https://hiedtec.ecs.uni-ruse.bg/ru/index.php?cmd=cmsPage&pid=38 (Accessed: 10.09.20).

Сведения об авторах:

Нурбекова Ж.К. – доктор педагогических наук, профессор, директор Института цифровизации Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, ул. Сатпаева, 2, Нур-Султан, Казахстан.

Байгушева К.М. – кандидат педагогических наук, руководитель Центра ИОТ и ЦК Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатпаева, 2, Нур-Султан, Казахстан.

Байгушева Б.М. – докторант кафедры «Информатика», Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Ельтинова Р.А. – докторант кафедры «Информатика», Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Nurbekova Zh. K. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of Institute of Digitalization L.N. Gumilyov ENU, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Baigusheva K.M. – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of Centre IET and DC L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Baigusheva B.M. – PhD student of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Yeltinova R.A. – PhD student of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.05

В. Н.Сарбасова
Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
Алматы, Казахстан
(E-mail:sarbasova_venera@mail.ru)

Национальное самосознание личности как профессионально-личностное образование

Аннотация. Автор рассматривает национальное самосознание личности как профессионально-личностное образование и его влияние на качественное решение профессиональных задач.

В связи с этим в статье актуализируется проблема формирования национального самосознания будущих педагогов, уточнено понятие «национальное самосознание личности», доказывается, что уровень сформированности национального самосознания влияет на профессиональную деятельность будущего педагога.

В условиях многонационального общества, каким является Казахстан, формирование национального самосознания личности становится консолидирующим фактором, оберегающим духовное здоровье нации.

Формирование национального самосознания личности в современных условиях является актуальной проблемой, решение которой обусловлено как потребностями общества, так и необходимостью развития самой личности.

Практическая потребность в подготовке будущего педагога с высоким уровнем интеллектуальных способностей и национального самосознания, но вместе с тем отсутствие комплексной программы по формированию национального самосознания будущих педагогов формулирует проблему исследования, которая заключается в необходимости разработки научно-практических основ формирования национального самосознания будущих педагогов.

Ключевые слова: национальное самосознание личности, национальное самосознание будущего педагога, профессионально-личностное образование

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-89-94

Поступила: 19.02.20 / **Допущена к опубликованию:** 11.03.20

Введение. Национальное самосознание как средоточие всех духовных ценностей общества является достаточно сложным многокомпонентным образованием личности. Оно формируется с детского возраста под влиянием обучения и воспитания, в первую очередь, в учебно-воспитательном процессе учреждения образования с деятельным участием в этом процессе семьи.

При всей очевидной значимости проблема формирования национального самосознания будущих педагогов остается недостаточно исследованным феноменом. Мы предполагаем, что эффективность этого процесса во многом зависит от скоординированности и целенаправленности усилий всех звеньев педагогической системы, в частности, на этапе профессиональной подготовки будущих педагогов. Необходимо создание условий для развития профессионального образования с разработкой концепции формирования национального самосознания будущих педагогов.

Постановка проблемы. Анализ профессионального образа современного педагога в практическом его содержании обращает внимание на определенные тенденции, связанные с социальными изменениями, вызванными ускорением информационного развития казахстанского общества, которое нужно понимать как новый решающий фактор глобального цивилизационного процесса.

Быстрое развитие получили технические и экономические специальности, специальное педагогическое образование перестало быть престижным. С этим связано

возникновение некоторых негативных тенденций в сфере профессиональной подготовки педагогов: формирование национального самосознания не рассматривается как важнейшее условие профессионализма и компетентности педагога.

Таким образом, обнаруживаются следующие противоречия между:

- потенциальными возможностями образовательно-воспитательного процесса вуза в формировании личности будущего педагога и недостаточной разработанностью инструментариев формирования национального самосознания;

- между необходимостью практического решения проблемы формирования национального самосознания как важного аспекта профессиональной подготовки будущих педагогов и недостаточным методическим обеспечением данного процесса;

- необходимостью подготовки будущего педагога с высоким уровнем национального самосознания и недостаточной сформированностью уровня национального самосознания студентов.

Целью исследования является разработка научно-практических основ формирования национального самосознания будущих педагогов.

Методы исследования. Анализ психолого-педагогической литературы свидетельствует о недостаточной разработанности научно обоснованного диагностического инструментария. Специфика, многоаспектность феномена «национальное самосознание личности», малоизученность в аспекте нашего исследования ставит вопрос о методах эмпирического исследования данного явления. Основные трудности связаны с терминологией феномена, разночтениями структуры национального самосознания личности. Необходима разработка оригинальных методов исследования, модификация уже существующих.

Комплекс методов эмпирического изучения составили: методика Типы этнической идентичности (Г.У.Солдатова, С.В.Рыжова), анкета по изучению ассоциативных связей респондентов в области формирования национального самосознания (В.П. Тарантей, В.Н.Сарбасова), эссе, модифицированная методика «Незаконченные предложения».

История. Проблема национального самосознания личности активно разрабатывается в исследованиях ученых в странах СНГ. Имеется ряд работ, в которых раскрыты общие закономерности формирования национального самосознания, ее возрастные аспекты, компоненты структуры национального самосознания личности. Данные исследования имеют большое научно-теоретическое и практическое значение, они позволяют глубже понять: национальное самосознание как форма общественного сознания представляет собой взаимосвязанное единство теоретического и обыденного сознания.

Исследования проблемы национального самосознания в социо-гуманитарных науках представлены в работах следующих ученых.

Согласно теории этноса Ю.В. Бромлея, этническое самосознание - это представления о своем народе, происхождении, историческом прошлом, языке, культуре, в том числе традициях, нормах поведения и обычаях [1, с. 97].

Национальное самосознание, как неотъемлемый компонент жизнедеятельности нации рассматривали Н.Д.Джандильдин, А.Г.Агаев, Э.А.Баграмов, К.Н.Хабибулин и др.

По мнению Н.Д.Джандильдина, национальное самосознание - это высшая, то есть более усложненная, более совершенная форма этнического самосознания, характерная для нации, как и сама нация, является наиболее развитой, качественно новой, высшей формой этнической общности.

Рассуждая о соотношении между сознанием этнической принадлежности и этническим самосознанием, Н.Д.Джандильдин утверждает, что сознание этнической принадлежности в человеке возникает почти вместе с образованием самой этнической общности, в известной мере выражая одновременно его отношение к чужим соседям [2, с.128].

В структуре национального самосознания большинство исследователей выделяют уровни и по-разному их позиционируют.

Структуру национального самосознания О.Б.Мухамметбердиев представляет в виде системы, состоящей из четырех уровней отражения:

1) уровень когнитивно-рационального отражения (понятия, знания, символы, сведения и т.д., т.е. такие образования, которые выступают прямым и непосредственным результатом отражения действительности);

2) уровень аксиологического (оценочного) отражения (оценочные взгляды, мнения, суждения и представления, которые складываются из определенной суммы отношений к объектам отражения);

3) уровень эмоционального отражения (чувства, настроения, переживания и т.д., которые возникают как на основе непосредственно чувственных восприятий, так и на базе определенной совокупности знаний и оценочных представлений);

4) уровень регулятивно-волевого отражения (ориентации, установки, интересы, потребности и т.д., совпадающие с активной реакцией на действительность и аккумулирующие в себе знания, представления и чувства, связанные с объектами отражения) [4. с. 42].

Таким образом, социально-философский анализ учеными феномена национального самосознания определяет национальное самосознание как высшую форму этнического самосознания, представления о своем народе, осознание нацией своего единства и своего места среди других общностей.

Феномен национального самосознания личности - предмет активного обсуждения в психологии, этнопсихологии.

Этническое самосознание В. Ю. Хотинец рассматривает как целостное образование осознанных представлений и оценок, реально существующих этнодифференцирующих и этноинтегрирующих признаков этнической общности, проходящее в своем становлении два уровня: типологический, на котором формируется представление об этнических особенностях общности;

идентификационный, на котором формируется этническая самоидентификация [5, с. 88].

По мнению В. Г.Крысько, национальное самосознание, являясь ядром национального сознания, представляет собой результат осмысления людьми своей принадлежности к определенной этнической общности и положения последней в системе общественных отношений.

В основе проявления национального самосознания лежит феномен этнической идентификации (этничности), т.е. формирования устойчивых представлений человека о себе как о члене конкретной этнической группы.

[6, с. 78].

Национальное самосознание личности – это осознание субъектом совокупности своих национальных (этнических) связей и своего отношения к ним. Психологи выделяют три компонента самосознания: познавательный (самопознание), эмоционально-ценностный (самоотношение), регулятивный (саморегуляция поведения личности) [7, с. 4.].

Таким образом, в психологических исследованиях проблемы национального самосознания в качестве основных компонентов национального самосознания акцент сделан на таких категориях, как этническая идентификация, национальные интересы, автостереотипы, гетеростереотипы.

Педагогический аспект проблемы национального самосознания освещен в исследованиях, посвященных проблеме воспитания национального самосознания личности (Л.А.Альшевская, Ф.Ф.Харисов, Г.А.Станчинский, К.Б.Жарыкбаев, К.К.Жанпеисова, Н.Н.Хан, С.К.Калиев, С.А.Узакбаева, Ж.Ж.Наурызбай, К.Ж.Кожахметова, Ш.М.Мухтарова и др.)

Исходя из того факта, что национальное самосознание может зародиться только на основе взаимоотношения с другими людьми, Ш.М.Мухтарова дает следующее определение: «Этническое самосознание – это двуединый взаимосвязанный процесс нравственно-эмоционального осознания личностью этнической принадлежности, своего этнического «Я», приверженности к знаниям языка, истории, культуры, традиций, обычаев, норм, правил поведения своего этноса, включающий также установку на национальные и общечеловеческие ценности, межнациональное сравнение и культуру межэтнического общения».

Опираясь на положения диспозиционной теории В.А.Ядова, исследователь разработала механизм формирования национального самосознания студентов, реализующийся через систему компонентов национального самосознания (познавательный, нравственно-эмоциональный и поведенческий).

Выделяя данные компоненты структуры национального самосознания личности, Ш.М.Мухтарова основывается на ведущих компонентах процесса воспитания: суммы знаний (рационалистическое составляющее), системы чувств и неосознанных представлений (эмоционально-психологическое составляющее), набора навыков и установок реального поведения (когнитивно-поведенческое составляющее) [8, с. 38].

Национальное самосознание Л.А.Альшевская рассматривает как «субъективное отражение объективно существующих национальных факторов жизни общества, которые проявляются в познании себя как представителя определенной нации, в осознании общности с другими членами данного этноса и отличий от других этносов; понимание взаимной зависимости и общности исторического прошлого, традиций, культуры своего народа; широкий интерес и уважение к истории своей нации, к развитию национального языка, литературы, искусства, общественной мысли; стремление к защите национальных интересов, национально-политическому сплочению и самоопределению, к социально-экономическому прогрессу нации» [9].

Объединяет данные исследования позиция, что национальное самосознание – это двуединый процесс осознания общности «своих» и «чужих».

Значимость проблемы формирования национального самосознания личности подтверждается многочисленными работами как отечественного, так и зарубежного педагогического сообщества.

Исследовательский интерес свидетельствует об актуальной потребности в разработке теоретико-практических основ национального самосознания личности.

Таким образом, национальное самосознание личности:

- это устойчивые представления человека о себе как о члене конкретной этнической группы, главный атрибут этнической общности (Ю.В.Бромлей);

- совокупность идей, взглядов и чувств, связанных с самоопределением национальной общности (А.К.Уледов);

- культура как главный фактор формирования национального самосознания личности (Ю.В.Бромлей, С.Т.Калтахчян, Р.М.Нигоматулин);

- важное средство сохранения нации, раскрытия ее творческих возможностей в строительстве свободного демократического общества (Хан Н.Н., Жанпеисова К.К);

- сложное духовное образование, включающее: представления о территории, культуре, языке, осознание народом своего этнического единства, необходимости заботы о своем национальном языке, национальной культуре, историческая память народа (Л.М.Дробижева, А.К.Калмырзаев, К.Н.Хабибулин, С.Нурматов).

Анализ научно-теоретической литературы, сравнительный контент-анализ журналов, результаты экспертной оценки позволяет сделать вывод:

- глубокие социально-экономические перемены в обществе приводят к закономерному и объективному процессу - росту национального самосознания, важность и значимость

которого подчеркивают большинство исследователей;

- научный интерес к исследованию проблемы национального самосознания представлен в основном в социально-философском аспекте;

- в вышеназванных работах не подчеркивается, что национальное самосознание как личностное образование может влиять на профессиональную деятельность личности;

- педагогическому сообществу необходимо осмысление профессиональной ответственности в деле консолидации казахстанского общества, трансляции духовно-нравственных ценностей.

Обсуждение. Проблема национального самосознания личности рассматривалась достаточно широко. В то же время целый ряд конкретных вопросов, связанных с влиянием национального самосознания на деятельность личности, остается мало разработанным. К этим вопросам можно, прежде всего, отнести: каково влияние национального самосознания личности на его профессиональную деятельность? Какова роль национального самосознания в деятельности педагога?

Мы придерживаемся позиции, что национальное самосознание – не только личностное образование, но и имеет отношение к личности, занимающейся профессиональной деятельностью.

Общеизвестно, что личность формируется, совершенствуется в деятельности. Национальное самосознание в структуре личности формируется и проявляется в процессе деятельности человека, его общения с окружающими.

В свою очередь структуры самосознания могут мотивировать, т.е. побуждать к определенной деятельности. Эти мотивирующие функции самосознания могут иметь различное происхождение, они могут корениться в представлениях об «идеальном - Я» и быть связанными с нравственными категориями совести, долга, ответственности [7, с. 46].

В профессиональной деятельности практически неразрывно связаны личностное начало с профессиональным, в ней реализуется основная потребность человека - потребность в самореализации.

Идеи целостности, единства личностного и профессионального развития человека легли в основу концепции Митиной Л.М., где фактором развития являются внутренняя среда личности, ее активность, потребность в самореализации [10, с. 28].

Согласно концепции Митиной Л.М. интегральные характеристики личности - направленность, компетентность и эмоциональная и поведенческая гибкость - являются психологической основой, необходимой во всех видах деятельности.

Каждая интегральная характеристика представляет собой определенное сочетание или комбинацию значимых личностных качеств, существенных для успешного действования в рамках той или иной конкретной профессии [10, с. 28].

По мнению, А.Н.Леонтьева: «…личность представляет собой некое неповторимое единство, некую целостность…», где преобразование всех аспектов личности взаимозависимо [11, с.77].

Специалист – учитель – это личность, представленная не как простая сумма свойств и характеристик, а целостное динамическое образование, логическим центром и основанием которого является потребностно-мотивационная сфера, составляющая её социальную и профессиональную позицию (В.А.Сластенин).

Взаимовлияние личностного и профессионального в деятельности педагога выражается в выполнении функций в процессе межэтнического взаимодействия в поликультурной среде, который основан и возможен на основе интегрированных знаний об истории, культуре своего и других народов, полиязычия, умения преодолевать этнические стереотипы, строить конструктивный диалог с представителями других культур, владения навыками межкультурной коммуникации.

Владение педагогом общечеловеческими, педагогическими ценностями

определяется национальным самосознанием и отражает, таким образом, его этническую, гражданскую, профессионально-педагогическую культуру.

Таким образом, национальное самосознание личности – это профессионально-личностное образование, структурные компоненты которого влияют на его профессиональную деятельность.

Заключение. Национальное самосознание будущего педагога является важнейшим компонентом в его профессиональной деятельности. В процессе решения профессиональных задач педагог вступает в систему отношений и действий с социальными институтами (государством, семьей, группами).

Это прежде всего отношение к этносу, представителям различных этнических групп, к культуре своего и других народов, не только отношение, но и взаимодействие (межэтническое, межкультурное и т.п.).

В большей степени это относится к социальной жизни в контексте этнического и культурного многообразия, где необходимы навыки сотрудничества и межкультурной коммуникации.

Влияя на профессиональную деятельность, национальное самосознание педагога в нем и формируется. Национальное самосознание неотрывно от процесса профессионального становления будущего педагога.

Компоненты этнической идентичности в единстве с гражданской и общенациональной идентичностью, на наш взгляд, и характеризуют профессиональную деятельность педагога.

Этническая, гражданская и интеллектуальная культура педагога, его готовность к межэтническому взаимопониманию и взаимодействию – составляющие национального самосознания как профессионально-личностного образования.

Литература

1. Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. - М., 1973. – 285 с.
2. Джандильдин Н.Д. Природа национальной психологии. - Алма-ата: «Казахстан», 1971. – 302 с.
3. Мухамметбердиев О.Б. Национальное самосознание. - М.: «Луч», РАУ, 1992. –139 с.
4. Хотинец В. Ю. Этническое самосознание. - СПб.: Алетейя, 2000. – 240 с.
5. Крысько В. Г. Этническая психология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений /В. Г. Крысько. 5-е издание, – М.: Издательский центр «Академия» – 2009. - 320 с.
6. Дробижева Л.М. Национальное самосознание: база формирования и социально – культурные стимулы развития. // Советская этнография. –1985. – №5. – С. 4
7. Столин В.В. Самосознание личности. - М.: Издательство Московского университета, 1983.
8. Мухтарова Ш.М. Национальное самосознание личности в вузе: педагогический аспект. Монография. – Караганда. Типография «САНАТ – Полиграфия», 2006. - 150 с.
9. Альшевская Л.А. Формирование национального самосознания старшеклассников в учебно-воспитательной работе школы: Дисс. канд.пед. наук. – Минск, 1993. - 150 с.
10. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально- экономических условиях. // Вопросы психологии, -1997. - № 4 - С.28.
11. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975.

В. Н. Сарбасова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Тұлғаның ұлттық өзіндік сана-сезімі тұлғалық-кәсіби білім ретінде

Аннотация. Мақалада тұлғаның ұлттық өзіндік сана-сезімін жеке тұлғалық-кәсіби білім ретінде, оның кәсіби міндеттердің сапалы шешіміне ықпалы туралы мәселе қарастырылады. Осыған орай болашақ педагогтардың ұлттық өзіндік сана-сезімін қалыптастыру және оның қалыптасу деңгейінің болашақ педагогтардың кәсіби іс-әрекетіне ықпалының болатыны анықталған, «тұлғаның ұлттық өзіндік сана-сезімі» ұғымына түсінік берілген.

Көпұлтты қоғам жағдайында, оның ішінде, Қазақстан, тұлғаның ұлттық өзіндік сана-сезімін қалыптастыру барлық ұлттарды шоғарландырушы фактор және рухани денсаулықты сақтау болып табылады.

Қазіргі жағдайда тұлғаның ұлттық өзіндік сана-сезімін қалыптастыру қоғамның заман талабына сай өзекті және тұлғаның өзін дамытуға қажетті сұранысқа ие мәселе.

Интеллектуалды және ұлттық өзіндік сана-сезімі жоғары деңгейде қалыптасқан болашақ педагогтарды дайындаудың тәжірибелік қажеттілігі, сонымен қатар, болашақ педагогтардың ұлттық өзіндік сана-сезімін қалыптастырудың кешенді бағдарламасының болмауы зерттеудің негізгі мәселесі және оның ғылыми-тәжірибелік негіздерін құрастырудың қажеттілігі болып табылады.

Түйін сөздер: тұлғаның ұлттық өзіндік сана-сезімі, болашақ педагогтың ұлттық өзіндік сана-сезімі, жеке-кәсіби білім беру.

V. N. Sarbassova

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

The national self- awareness of the personality as a professionally-personal education

Abstract. The author considers the national self-awareness of the individual as a professional - personal education, its influence on the qualitative solution of professional tasks. In this regard, the article updates the problem of formation of national self-awareness of future teachers, clarifies the concept of “national self-awareness of the person,” proves that the level of formation of national self-awareness affects the professional activity of the future teacher.

In the context of a multiethnic society, as Kazakhstan is, the formation of a national self-awareness becomes a consolidating factor that protects the spiritual health of the nation.

The formation of the national self-awareness of the individual in modern conditions is a pressing problem, the solution of which is based both on the needs of society and on the need to develop the individual himself.

The practical need to train a future teacher with a high level of intellectual abilities and national self-awareness, but at the same time the absence of a comprehensive program to form the national self-awareness of future teachers formulates the problem of research, which is the need to develop scientific and practical foundations for the formation of the national self-awareness of future teachers.

Keywords: national self-awareness of individuals, future educator’s national self-awareness, professionally – personal education

References

1. Bromley Yu.V. Etnos i etnografiya [Ethnos and ethnography] (Moscow, 1973, 285 p.).
2. Dzhandil’din N.D. Priroda natsional’noy psikhologii [Nature of National Psychology] (“Kazakhstan”, Almaty, 1971, 302 p.).
3. Mukhammetberdiyev O.B.Natsional’noye samosoznaniye [National consciousness] («Luch», RAU, Moscow, 1992, 139 p.).
4. Khotinets V. Yu. Etnicheskoye samosoznaniye [Ethnic identity] (Aleteyya, SPb, 2000, 240 p.).

5. Krys'ko V. G. Etnicheskaya psikhologiya [Ethnic Psychology]. Educational Manual for Students of Higher Educational Institutions, 5th edition (Publishing Center "Academy" Moscow, 2009, 320 p.).
6. Drobizheva L.M Natsional'noye samosoznaniye: baza formirovaniya i sotsial'no – kul'turnyye stimuly razvitiya [National Identity: Formation Base and Socio-Cultural Incentives for Development, 5, 4 (1985).
7. Stolin V.V. Samosoznanie lichnosti [Self-awareness of personality] (Moscow University Publishing House, Moscow, 1983).
8. Mukhtarova Sh.M. Natsional'noye samosoznaniye lichnosti v vuze: pedagogicheskiy aspekt [National identity of a person in a university: pedagogical aspect]. Monograph (Printing house "SANAT", Karaganda, 2006, 150 p.).
9. Al'shevskaya L.A. Formirovaniye natsional'nogo samosoznaniya starsheklassnikov v uchebno-vospitatel'noy rabote shkoly [The formation of national identity of high school students in the educational work of the school] Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences (Minsk, 1993, 150 p.).
10. Mitina L.M. Lichnostnoye i professional'noye razvitiye cheloveka v novykh sotsial'no- ekonomicheskikh usloviyakh. [Personal and professional human development in new socio-economic conditions], Voprosy psikhologii [Issues of psychology], 4, 28(1997)
11.A.N.Leont'yev. Deyatel'nost'. Soznaniye. Lichnost' [Activity. Consciousness. Personality] (Politizdat, Moscow, 1975).

Сведения об авторе:

Сарбасова В. Н. – докторант специальности 6D010300 – «Педагогика и психология», Казахский национальный педагогический университет им. Абая, ул. Казыбек би, 32, Алматы, Казахстан.

Sarbassova V. N. - PhD student of the specialty 6D010300 – «Pedagogy and Psychology», Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazybek bi str., 32, Almaty, Kazakhstan.

IRSTI 14.01.17

G. Tomski[1], R. Zhanbulatova[2], G. Menlibekova[2]
[1]CONCORD International Academy, Paris, France
[2]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
(E-mail: g.tomski@gmail.com1, zhanbulatova_rs@mail.ru, gmen64@mail.ru)

The Role of UNESCO in the Development of Cooperation in the Field of Education: History and Modernity

Abstract. The article presents a retrospective analysis of the fundamental priorities of an international organization in the field of education, science and culture. UNESCO has made a significant contribution to the development of world educational systems in the context of the dynamics of integration processes inherent in the modern era. UNESCO has contributed in the decrease of illiteracy by defending the right of everyone to receive education. One of the priorities of UNESCO is the development of regional cooperation in the field of education in all regions of the world community. In recent decades, the organization has focused on the dissemination of continuing education for all population groups and lifelong learning. Over the course of many activities, UNESCO has focused its research resource on the constant search for the most effective forms of cooperation with the public in various spheres of the life of complex social systems.

Keywords: UNESCO, cooperation, culture, education, science.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-97-104

Received: 14.01.20 / **Accepted:** 24.01.20

Introduction. The activities of UNESCO remain more relevant than ever in the world despite the fact that seventy-four years have passed since its foundation. Cooperation with UNESCO, carrying out humanitarian work in the field of education, science and culture in general, contributing to the realization of the national interests of the Republic of Kazakhstan, is important for Kazakhstan in the context of the formation of a knowledge-based society.

In order to support the building of knowledge societies, UNESCO is taking a strategic approach to promote universal access to information, helping Member States to realize the opportunities arising from the increasing use of information and communication technologies and information flows and to meet relevant challenges.

In the field of education, UNESCO is developing tools to shape future citizens free from hatred and intolerance, and is making efforts to ensure that every citizen has access to quality education. By contributing to the preservation of cultural heritage and protecting the equal dignity of all cultures, UNESCO is strengthening its ties [1].

At the same time, UNESCO is helping to develop research policies as a driving force for development and cooperation. UNESCO advocates freedom of expression as a fundamental right and a necessary condition for democracy and development. UNESCO acts as a laboratory of ideas, sets international standards and implements cooperation programs that promote the free exchange of ideas and knowledge [2].

The main issues addressed by the Organization, in particular, education for all, cultural diversity, the ethics of science, human rights, knowledge societies, democracy, intercultural dialogue and dialogue among civilizations, need a strong philosophical basis, analytical and conceptual accuracy. Based on this concept, the authors set a goal to analyze the key priorities of the organization in the field of education in historical retrospective, including modern tasks and illustrating their implementation on the example of Kazakhstan. In our opinion, the most complete, objective analysis of the organization's activities is possible in a historical context.

Recalling the history of the creation of UNESCO, one cannot but emphasize that the key reason for its appearance was the need for cooperation in the field of education. Thus, one of the projects of particular interest for intellectual cooperation was the creation of an International University. The activities of several international associations with a center in Brussels prompted Henri Lafontaine and Paul Otler to establish in 1907 the Central Bureau of International Associations, which three years later became the (Union des associations internationals (UAI).

Then, in 1894, A. Lafontaine expressed the idea of organizing an International University, which was developed by P. Otler in the book "International Problems and Wars", published in 1916.

The first session of the International University in 1920 brought together 47 professors and about 100 full-time students from 11 different nationalities. Owing to the premises provided by the Belgian government, the international intellectual center (Centre intellectual international) was created, the core of which was the International Bibliographic Institute, the International Library, the International Museum, the International University and the Center's Office. However, the dependence of the Union of International Associations on the material support of the Belgian government turned out to be a serious obstacle to the recognition of the international status of the International Intellectual Center. At the same time, alternative projects appeared in various countries [3].

In September 1921, the Council and the Assembly of the League of Nations decided to create the International Commission on Intellectual Cooperation (Commission international de Coopération intellectuelle / CICI). It was a technical commission in consultative status with the Council and Assembly of the League of Nations. It consisted of independent intellectual personalities with great fame. The main objective was to facilitate the study of the living conditions of intellectuals and intellectual property issues.

The Commission President Henri Bergson, a world-famous French philosopher, turned with the approval of the Assembly in January 1924 to financial assistance from governments and individuals. Soon after, the French government proposed providing the facilities necessary for the creation of the (Institute international de Coopération intellectuelle).

The proposal of France was discussed by the Council and Assembly of the League of Nations at the end of 1924. Despite the opposition of the Anglo-Saxon group, which saw in this proposal only the pursuit of national goals by French diplomacy, the proposal was accepted. The Charter of the Institute, drafted by the French government, was approved by the Council on December 13, 1924. The law of July 9, 1925 and the decree of September 12, according to which the Institute received one wing of the Palais Royal, created a new international institution. The inauguration took place on January 16, 1926. The institute was recognized as independent from the French authorities. In 1939, forty-four states were accredited to it. The Second World War posed many serious problems for participants in intellectual and cultural cooperation. An example of mass approval of a totalitarian ideology showed that education could become a determining factor in international relations [4, 35–36].

The driving force in the process of creating UNESCO was the Conference of Allied Ministers of Education, which met periodically in London from October 1942 to September 1945. In December 1943, in a letter to the British Foreign Office, country delegations proposed the creation of an international organization in the field of education. It was assumed that the issue of assisting the education systems of the allied countries after the war and the direction of the activity of international non-governmental organizations in the desired direction would be discussed. It should be noted that London was at that time the seat of eight governments in exile. The Delegation of Belgium expressed the wish that the intellectual ties that developed through the International Institute for Intellectual Cooperation be restored after the war.

The conference of the Allied countries in Dumbarton Oaks (USSR, USA, Great Britain), held in September-October 1944, which was a decisive step towards the creation of the United Nations,

was a very important turning point in the discussions of the Big Four. These discussions allowed the four parties to agree on a number of issues and lay the foundations of the United Nations. Among the number of issues, the decision to create the UN Economic and Social Council was also discussed. This was a victory for American views, which perceived the new organization not only as a guarantor of world security, but also as a center for coordinating non-political activities at the international level. The Economic and Social Council was to take on this role.

At a preparatory conference in 1945, representatives of France, which was represented by a delegation of 25 people led by socialist leader Leon Blum, and included Henri Bonnet, Frederic Julio Curie and Rene Cassin, proposed substantiating UNESCO headquarters in Paris.

The UN Conference on the Establishment of UNESCO began on November 1, 1946 in London with the participation of delegates from 44 countries and observers from 8 international organizations. This preparatory conference developed three important documents: the Final Act of the conference, the UNESCO Charter (Convention on the Establishment of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) and the Interim Agreement on the Establishment of the Preparatory Commission for Education, Science and Culture.

The goals and functions of UNESCO which are stated in its Charter as follows: "The organization aims to promote peace and security by expanding the cooperation of peoples in the fields of education, science and culture in the interest of ensuring universal respect for justice, the rule of law and human rights, as well as the fundamental freedoms proclaimed in the Charter of the United Nations, for all peoples without distinction of race, gender, language or religion"[5].

With the signing of the Final Act of November 16, 1945, UNESCO was founded and after ratification by the twenty countries of the agreements signed in London, it became official. Julian Huxley (1887-1975) was elected as a first Director-General of UNESCO. Huxley was considered a contemporary universal scientist, a recognized expert in many fields of education, science and culture. He was a member of many humanitarian organizations, played a major role in the creation of the World Wide Fund for Nature. According to H. Morel, the first Director-General "thanks to his idealistic and elevated temperament, conveyed great enthusiasm to the staff and representatives of Member States for the ideal of UNESCO, gave UNESCO real inspiration that lasted for many years" [7, 55-56].

According to the French researcher, "UNESCO for the first thirty years suffered from serious structural problems: difficulties in defining clear conceptual guidelines, political problems, administrative dysfunction, weak public image" [7, 421].

However, UNESCO has evolved. Its development was directly related to the fact that the main areas of its activities - education, science, culture and communications - are constantly in the process of change. Studying the history of the organization, we see that the organization was moving gradually from concepts to actions and from actions to results.

UNESCO has made a huge contribution to the development of education systems, especially in the young independent states of Asia and Africa freed from colonial dependence. Thanks to the organization, the level of illiteracy was reduced, but, above all, it defended the right of everyone to receive education. It has also promoted regional cooperation in the field of education in all regions of the world. In recent decades, the organization has focused on the dissemination of quality education for all population groups and lifelong learning.

We also emphasize the following features in the activities of UNESCO:

Firstly, with a huge variety of topics, UNESCO's activities are distinguished by interdisciplinary characteristics.

Secondly, the methods of action are also very diverse: publications and research; meetings, conferences, courses, seminars; expert advisory missions; regulatory action; establishment or support of institutions; operational actions; subsidizing and encouraging external actions; cooperation with international non-governmental organizations and private institutions.

Thirdly, direct contact between UNESCO and the population through the UNESCO Bu-

reau and the National Commissions, which are a kind of "nerve centers" creating links.

It is no accident that K. Mahe, who became the Director-General of UNESCO in 1962, emphasized the importance of the National Commissions, "genuine innovation for which there is no precedent and encouraged them to do more to help UNESCO in its operational activities" [7, 498- 499].

At the present stage, the role of the organization in the field of education is extremely important. UNESCO Director-General Audrey Azoulé, in her speech on the UN Goals for Sustainable Development: the key role of education (UNESCO, February 28, 2018), emphasized the role of education in improving the quality of life: "To get a quality education is to create an identity that is open to the understanding of others and sensitive to the complexity of the world. This is the acquisition of a critical spirit, the best defense against the temptations of extremism. It is about creating a responsible citizenship in order to understand the problems that we face, to find solutions for a sustainable future. Education changes life". Based on this goal, "UNESCO will continue to facilitate the discussion of political, ethical and social problems and the problems of building sustainable and inclusive knowledge societies" [4, 78].

In particular, UNESCO will strive to promote the universality of content, technology and processes through the use of open technology standards and open licenses that allow for the free and legal exchange of information or its collection with the involvement of broad groups of Internet users (crowdsourcing) for effective interaction and sustainable innovation at the local, national and international levels" [4, 31].

In our opinion, in the era of globalization, UNESCO's ability to contribute to the cause of peace and humanism through education, the development of science, culture and communication substantially depends on the active participation and cooperation of the Member States of the Organization.

Today, the Organization includes 193 member countries and 11 associate members. Articles II and XV of the Constitution and Rules 98-101 of the Rules of Procedure of the General Conference [5], govern membership in UNESCO.

UNESCO Member States can enter UNESCO. The remaining states may be admitted to UNESCO on the recommendation of the Executive Board, if two-thirds of the votes of the General Conference, the supreme body of the organization, are cast for them. Territories or groups of territories that are not subjects of international relations may be accepted as associate members. Their acceptance, rights and the General Conference [5] determines obligations.

Most Member States have permanent missions to UNESCO, headed by Permanent Representatives, liaising between the organization and the respective governments. The entry of the Republic of Kazakhstan into UNESCO in May 1992 gave a qualitatively new impetus to the development of humanitarian cooperation at all levels, and contributed to the expansion of cultural ties.

In 1994, the UNESCO Cluster Office in Almaty was opened; it operates in four countries: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. The Office is currently operating on the basis of the UNESCO sub regional strategy for 2018-2021. Activities in each country are carried out through the National Commissions for UNESCO and a network of partners in their fields of competence [8].

On August 9, 1995, a Memorandum of Cooperation between the Republic of Kazakhstan and UNESCO was signed. In the field of education, the Memorandum provided for the involvement of the Republic of Kazakhstan in UNESCO projects and programs. In addition, the parties recognized the need for reform and modernization of education in Kazakhstan and the participation of a specialized UN agency in these processes.

Like other countries - members of the organization, Kazakhstan created the National Commission for UNESCO, which facilitated the fruitful participation of Kazakhstan in UNESCO.

Cooperation with UNESCO for many years remains one of the important directions of Ka-

zakhstan's foreign policy. On July 29, 1994, the Republic of Kazakhstan ratified the Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Kazakhstan became the first country in Central Asia, the nature reserves of which were included in the list of universally recognized natural sites of world significance. Work continues to expand the representation of Kazakhstani objects in the UNESCO World Heritage List. Currently, the following masterpieces of the cultural and natural heritage of Kazakhstan are included in it - "The Haji Ahmed Yasawi Mausoleum" (2003), "Petroglyphs of the Archaeological Landscape of Tamgaly" (2004) and "Sary-Arka - Steppes and Lakes of Northern Kazakhstan" (Korgalzhyn and Naurzum State Nature Reserves - 2008), "Silk Road: the network of routes of the Tien Shan corridor" (Kazakhstan included 8 objects: Kayalyk, Karamergen, Talgar, Stepninskoye, Akyrtas, Kulan, Kostobe and Ornek - 2014), Western Tien- Shan (Karatau Nature Reserve, Aksu-Zhab Aglinsky Reserve, Sairam-Ugam National Park - 2016).

Kazakhstan also participates in other UNESCO programs. At the regular session of the General Conference of UNESCO, the proposal of the Republic of Kazakhstan on the proclamation of the International Decade for the rapprochement of cultures from 2013 to 2022 was adopted [9].

The calendar of memorable dates and events of UNESCO included: the 150th anniversary of the birth of Abay Kunanbayev, the 100th anniversary of M. Auezov, the 1,500th anniversary of the founding of Turkestan, the 500th anniversary of Muhammad Khaydar Dulati, the 100th anniversary of the birth of S. Mukanov and K. Satpayev, the 2000th anniversary of the city of Taraz, the 200th anniversary of M. Utemisov, the 100th anniversary of G. Musrepov, the 100th anniversary of the birth of the scientist A. Margulan, the 100th anniversary of the birth of A. Kasteev, the 100th anniversary of the composer A. Zhubanov, scientist A. Mashani, director and actor Sh. Aimanov, actress A. Omurzakova, scientist U. Akhmedsafin, writer I. Esenberlin (2015), 500-year-old anniversary of the epos "Kyz-Zhibek", 150th anniversary of the statesman A. Bokeikhan (2016), 1000th anniversary of Almaty (2016), 850th anniversary of the death of Khoja Ahmed Yasavi (2016, joint application with Turkey).

The international register of UNESCO documentary heritage "Memory of the world" includes manuscripts of Khoja Ahmed Yasavi and his students, archival materials of the international anti-nuclear Movement "Nevada-Semey", as well as "Archival funds of the Aral sea".

The representative list of the intangible cultural heritage of mankind includes 10 nominations with the participation of the Republic of Kazakhstan: national applications "art of performing dombra Kyu", "Kazak kuresi", "game of asyk", "Traditional festive spring rites of Kazakh horse breeders" (kymyz muryndyk, bie baylau and aigyr kosu), "skills of making a yurt" and "Aitys, the art of improvisation", "Nauryz", and "Korkyt heritage" [10].

Kazakhstan's interaction with UNESCO continues to gain momentum and contributes to the successful implementation of projects in all major areas of the Organization's activities, and, above all, in the field of education [11]. In 2002-2014, the representative of the Republic of Kazakhstan in UNESCO was O. Suleimenov, a well-known Kazakh poet and public figure.

UNESCO, together with UNICEF, the world Bank, UNFPA, UNDP, UN Women and UNHCR, organized the 2015 world education forum in Incheon, Republic of Korea, at the invitation of the Republic of Korea, from 19 to 25 may 2015. More than 1,600 participants from 160 countries, including more than 120 Ministers, heads and members of delegations, heads of institutions and officials of multilateral and bilateral organizations, as well as representatives of civil society, the teaching profession, youth and the private sector, adopted the Incheon Declaration on the 2030 agenda for education, containing a new concept of education for the next 15 years [12].

This concept is about transforming people's lives through education. The important role of education as a major driver of development is recognized. This new concept is fully reflected in the proposed SDG 4: "Ensure inclusive and equitable quality education and create lifelong learning opportunities for all" [13].

In accordance with the Incheon Declaration, UNESCO, as the United Nations specialized Agency for education, undertakes to lead and coordinate activities, including advocacy for political commitment, promoting policy dialogue, knowledge sharing and standard-setting, monitoring progress towards education-related goals, and inviting stakeholders at the global, regional and national levels to guide the implementation of the agenda, as well as acting as an education coordinator in the overall SDG coordination structure [12].

At the beginning of the 21st century, UNESCO faced serious challenges. We are witnessing a phase of intensification of globalization processes, covering all aspects of society and influencing them - these processes are not limited only to the economic and financial spheres. The challenges to the world community arising from these processes affect the areas of responsibility and the very essence of UNESCO's activities.

In this regard, UNESCO wants to act as a catalyst, working in close collaboration with other UN agencies and intergovernmental organizations active in the field of higher education, with academic and scientific non-governmental organizations, and above all, with the higher educational institutions.

In this context, the UNESCO Chairs Program (UNITWIN) is important, which has existed since 1992 and seeks to unite as many partners as possible, and also establishes links with other existing programs and activities that pursue the same goals. As of January 31, 2019, it includes 735 UNESCO Chairs in 113 countries, of which Spain has 64 Chairs, Russia 60, France 34, Mexico 23, Italy 27, England 23, Canada 22, Brazil 21, USA - 18, Argentina - 16, Iran - 16, Germany - 12, Portugal - 12, Cuba - 12, Turkey - 11, Israel - 11, South Africa - 11, Japan - 10, Poland - 10, Uzbekistan - 10 , Belarus - 7, Kazakhstan - 5 [14].

In 2017, a National Education Committee was created at the National Commission of the Republic of Kazakhstan for UNESCO, the potential of which, in our opinion, needs to be strengthened.

The effectiveness of National Commissions in promoting SDG 4 is not always in line with expectations due to a lack of support from the government or from UNESCO itself. However, in general, the role of UNESCO National Commissions can be called key in the activities of this organization, since they have the ability to influence public opinion in the country. The activities of the National Commissions were supplemented by the efforts of UNESCO Representations created in some countries. Particular attention should be paid to UNESCO Clubs, which were conceived as platforms for philosophical and other discussions: "UNESCO clubs in the beginning were an informal initiative put forward by UNESCO, which encouraged various groups, circles, clubs, youth associations"[15].

So, it can be argued that UNESCO throughout its activity has been very actively seeking the most effective forms of cooperation with the public in various fields.

Now the time has come to give new dynamism to these relations through the skillful use of social networks and other capabilities of the Internet and artificial intelligence.

Reference

1. Report of the Director-General on an intersectoral strategy in the field of philosophy, UNESCO Document, 171 EX / 12, Paris, 02.28.2005.

2. UNESCO website. - URL: https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco (Accessed: 10.01.20).

3. Hermon E. Regard sur les ONG dans le mouvement international de coopération intellectuelle et d'éducation pour la paix pendant l'entre-deux-guerres: le cas de l'UAI // TA, / 1987, p. 4-15.

4. Tomsky G. UNESCO and philosophy. Catalyst of ideas and center of attraction people of goodwill. Editions du JIPTO. -2018. - 153 p.

5. Textes fondamentaux: édition 2018, comprenant les textes et amendements adoptés par la Conférence générale à sa 39e session. - URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261751_fre (Accessed: 10.01.20).

6. Mylonas D. La genèse de l'UNESCO: la Conférence des ministres alliés de l'éducation (1942-1945). Bruxelles, Brylant, 1976, 495 r.
7. Maurel Chloé. L'UNESCO de 1945 à 1974. Thèse de doctorat d'histoire contemporaine préparée sous la direction de M. Pascal Ory. Volume 1.- Université de Paris I, Juin 2005 .-- 1169 p.
8. UNESCO Office in Almaty. - URL: http://unesco.kz (Accessed: 11.01.20).
9. Speech by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan E. Idrisov. - URL: lttp: //www.mfa.kz/index.php/ru/blog-ministra-1/intervyu-i-vystupleniya-ministra (Accessed: 11.01.20).
10. Website of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan. - URL: http://www.mfa.gov.kz/en/paris/content-view/organizacia-obedinennyh-nacij-po-voprosam-obrazovania-nauki-i-kultury-unesko (Accessed: 11.01.20).
11. Website of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan. - URL: http://mfa.gov.kz/ru/content-view/27-letie-so-dna-vstuplenia-kazahstana-v-unesko (Accessed: 11.01.20).
12. Incheon Declaration Education 2030. - URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233813 (Accessed: 11.01.20).
13. UN website. - URL: https://www.un.org/sustainabledevelopment / (Accessed: 11.01.20).
14. UNESCO website. - URL: https://ru.unesco.org/node/275821 (Accessed: 11.01.20).
15. UNESCO: Goals, structures, activities, chronicle, facts and figures. (Editors: Wolfgang Reuter, Klaus Hüfner). - Moscow: Publishing house "Rudomino", 2002. - 400 p.

Г.Томски[1], Р.С.Жанбулатова[2], Г.Ж.Менлибекова[2]
[1]Международная академия КОНКОРД, Париж, Франция
[2]Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Роль ЮНЕСКО в развитии сотрудничества в сфере образования: история и современность

Аннотация. В статье представлен ретроспективный анализ основополагающих приоритетов международной организации в сфере образования, науки и культуры. ЮНЕСКО внесла существенный вклад в развитие мировых образовательных систем в контексте динамики интеграционных процессов, имманентных современной эпохе. Благодаря ЮНЕСКО наблюдается снижение уровня неграмотности, но, прежде всего, она отстаивает право каждого человека на получение образования в своей стране. Одним из приоритетных направлений деятельности ЮНЕСКО является развитие регионального сотрудничества в сфере образования во всех регионах мирового сообщества. В последние десятилетия организация акцентирует свое внимание на распространении непрерывного образования для всех групп населения и обучении на протяжении всей жизни. ЮНЕСКО на протяжении многих лет деятельности фокусировала свой научно-исследовательский ресурс на постоянном поиске наиболее эффективных форм сотрудничества с общественностью в разных сферах жизнедеятельности сложных социальных систем.

Ключевые слова: ЮНЕСКО, сотрудничество, культура, образование, междисциплинарность, наука.

[1]Г.Томски, [2]Р.С.Жанбулатова, [2]Г.Ж.Менлибекова
[1]КОНКОРД Халықаралық академиясы, Париж, Франция
[2]Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

ЮНЕСКО-ның білім саласы ынтымақтастығының даму рөлі: тарихы және қазіргі болмысы

Аннотация. Мақалада білім, ғылым және мәдениет саласындағы халықаралық ұйымның негізгі басымдықтарына ретроспективті талдау ұсынылған. ЮНЕСКО заманауи дәуірге тән интеграциялық процестердің динамикасы жағдайында әлемдік білім беру жүйесінің дамуына айтарлықтай үлес қосты.

ЮНЕСКО-ның арқасында сауатсыздықтың төмендеуі байқалады, бірақ бәрінен бұрын ол әркімнің өз елінде білім алу құқығын қорғады. ЮНЕСКО-ның басым бағыттарының бірі - әлемдік қауымдастықтың барлық аймақтарында білім беру саласындағы аймақтық ынтымақтастықты дамыту. Соңғы онжылдықтарда ұйым барлық халық топтары үшін үздіксіз білімді таратуға және өмір бойы оқуға баса назар аударды. ЮНЕСКО көптеген іс-шаралар үшін өзінің зерттеу ресурсын күрделі әлеуметтік жүйелер өмірінің әртүрлі салаларындағы халықпен ынтымақтастықтың тиімді нысандарын үнемі іздеуге бағыттайды.

Түйін сөздер: ЮНЕСКО, ынтымақтастық, мәдениет, білім, пәнаралық, ғылым.

References

1. Report Director-General in die belli et in philosophia intersectoral, UNESCO Document CLXXI VG / XII, Paris: 28.02.2005.
2. Website UNESCO. Available at: https://ru.unesco.org/about-us/introducing-unesco (Accessed: 10.01.20).
3. Hermon E. Insights into NGOs in the Interwar Interwar Period of Intellectual Cooperation and Peace Education: The Case of the Union des Associations internationales, Canadian Journal of History, 3 (20), 337-368 (1985).
4. Tomsky G. UNESCO and philosophy. A catalyst of ideas and a center of attraction for people of good will. Editions du JIPTO. -2018. 153 p.
5. Basic texts: 2018 edition; including texts and amendments adopted by the General Conference at its 39th session Available at: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261751_fre (Accessed: 10.01.20).
6. Mylonas D. The genesis of UNESCO: the Conference of Allied Ministers of Education (1942-1945) (Bruxelles, Brylant, 1976, 495 p.).
7. Maurel Chloé. UNESCO from 1945 to 1974. Doctoral thesis in contemporary history prepared under the supervision of Mr. Pascal Ory. Volume 1.- University of Paris I, June 2005. - 1169 p.
8. UNESCO Office in Almaty. - Available at: http://unesco.kz (Accessed: 11.01.20).
9. Speech by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan E. Idrisov. Available at: lttp://www.mfa.kz/index.php/ru/blog-ministra-1/intervyu-i-vystupleniya-ministra (Accessed: 11.01.20).
10. Website of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan. - Available at: http://www.mfa.gov.kz/en/paris/content-view/organizacia-obedinennyh-nacij-po-voprosam-obrazovania-nauki-i-kultury-unesko (Accessed: 11.01.20).
11. Website of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan. Available at: http://mfa.gov.kz/ru/content-view/27-letie-so-dna-vstuplenia-kazahstana-v-unesko (Accessed: 11.01.20).
12. Incheon Declaration Education 2030. Available at: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233813 (Accessed: 11.01.20).
13. UN website. Available at: https://www.un.org/sustainabledevelopment/ (Accessed: 11.01.20).
14. UNESCO website. Available at https://ru.unesco.org/node/275821 (Accessed: 11.01.20).
15. UNESCO: Objectives, structures, activities, chronicle, facts and figures. (Editors-compilers: Wolfgang Reuter, Klaus Hüfner) (Publishing House «Rudomino», Moscow, 2002, 400 p.).

Information about authors:

Томски Г. – президент международной академии Конкорд, Париж, Франция.

Жанбулатова Р.С. – докторант Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Менлибекова Г.Ж. - доктор педагогических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Tomsky G. - President of Concord International Academy, Paris, France.

Zhanbulatova R.S. – PhD student of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Menlibekova G.Zh. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

IRSTI 14.23.07

D.B.Shayakhmetova[1], A.A.Tautenbayeva[2]
[1]Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
[2] T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan
(E-mail: dana.shayakhmet@mail.ru, aina_tau@mail.ru)

Scientific-theoretical modeling in formation of managerial competence of primary school teachers

Abstract. The article is devoted to the issue of formation of managerial competence of primary school teachers. The managerial competence of the future primary school teacher is an integrative unity of the functional and personal components that ensure the implementation of managerial functions and personal qualities for the purpose of teaching, education and development of all subjects of the educational process in primary school. The structural components of the managerial competence of future primary school teachers include functional and personal managerial competencies. The managerial competence model includes the following blocks: methodological block (approaches: systemic, competency-based, subjective, student-centered, integrative-differentiated); target block (goal and objectives); content (the content of the educational material of the managerial competence of the future elementary school teacher); technological unit (stages; program; forms, methods and means; psychological-pedagogical conditions for the formation of the managerial competence of a future elementary school teacher); outcome (increasing the level of managerial competence of future primary school teachers).

Keywords: managerial competence, structural components, functions, qualities, primary school teachers, model, methodological, target, content, technological and outcome blocks, program, management of educational systems, experiment.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-105-118
Received: 15.01.20 / **Accepted:** 27.01.20

Modern Kazakhstan is actively integrating into the world educational area, directing its efforts to finding new ways of becoming a specialist's personality, able to successfully navigate the multicultural space and realize its values, competent in shaping its own professional position and in developing the personality of another person.

The success of the modernization of education carried out in the Republic of Kazakhstan largely depends on the readiness of teachers to implement it.

New conditions of existence of the educational environment, updating of the content of education, innovative forms and methods of teaching, increasing requirements to quality of knowledge, complication of forms of the organization of educational process - all this demands increase of professional competence and formation of readiness of the future teacher to effective performance of professional activity.

The study of the results of psychological-pedagogical research and analysis of real school practice show that the professional competence of the modern teacher and his mentality do not fully meet the requirements of the modernization of basic education, especially in the part that is necessary for the development of students ' own cognitive activity, for the organization of the learning process in such a way that it becomes the interaction of two equally active subjects.

The modern school is in need of teachers, not only able to explain new material and organize their work, but also able to competently manage the educational and cognitive activities of students.

It is a question of a new role of the teacher - *the teacher-manager*, able to provide a guaranteed level of education of the student, i.e. achievement of the predicted and diagnosed result for the scheduled time and within in advance defined expenses of resources.

The analysis of curriculum in the direction of training «Pedagogical education» (qualification (degree) "Bachelor") suggests that the formation of managerial competence is especially relevant for a modern teacher.

In particular, it is extremely important to possess the skills of reflection, self-assessment, self-control, the development of a number of competencies (the ability to carry out pedagogical support of the processes of socialization and professional self-determination of students, to organize cooperation of students, to maintain activity and initiative, independence of students, to actualize their creative abilities, etc.).

The issues of training teachers, including elementary schools, which are able to carry out education in accordance with modern requirements, were dealt with by many scientists, in whose studies managerial activity was presented as an important component of the teacher's professional activity and the need for targeted preparation for it. However, the problem of formation of managerial competence of future primary school teachers in the process of their University training has not been the subject of special consideration.

However, some general theoretical issues remain insufficiently clarified, the understanding of which is necessary for the study of the designated topic, for example, the content of the concept of "managerial competence of the future primary school teacher", methods of research of the process of managerial competence formation, theoretical justification of psychological-pedagogical conditions that ensure the formation of students' managerial competence in high school.

Thus, there is a contradiction between the recognition by pedagogical science of the importance of studying the managerial competence of the modern teacher and the insufficient study of many issues on this topic; between the need of society for qualified primary school teachers with a high level of managerial competence, and the lack of special training for the future primary school teacher in this area.

The desire to find out the ways to resolve these contradictions determined the problem of our article.

The aim of the article is to develop, scientifically substantiate the psychological-pedagogical conditions for the formation of managerial competence of future primary school teachers.

The objectives of the article:

– To determine the essence and structure of managerial competence of future primary school teachers.

– To develop and test the model and identify the psychological and pedagogical conditions for the formation of managerial competence of University students.

– To create and test a program aimed at the formation of managerial competence of the future primary school teacher.

The managerial activity of the teacher has centuries of experience, despite this, its ideology undergoes continuous changes, which indicates the influence of historical transformations taking place in society. The problems of the managerial activity of a teacher are increasingly becoming the subject of pedagogical research.

Today, the prevailing ideas about the managerial competence of the teacher are not enough. There are relatively few works devoted to the managerial competence of a teacher (Yu. V. Gromyko, V.V. Davydov, L.N. Dolgovitskaya, S.V. Kulakov, S.Ts. Nimbueva, M.A. Rubin, V.A. Slastenin, G.P.Shchedrovitsky).

The system of professional education of teachers, the standards of higher pedagogical education are not designed, as noted by K. A. Bazhenova, to prepare teachers for solving organizational and managerial tasks [1].

Managerial activity of the future teacher is formed in the learning process by mastering the system of knowledge and skills.

Consider the content of the *concept of managerial competence* in modern psychological and pedagogical literature.

It should be noted that most of the studies of managerial competence relate to the activities of managers and other specialties in which managerial activity is leading, constitutes the very basis of activity.

According to V.I. Bezrukov, there is a wide variety of classification bases of management activity. "This process is due, on the one hand, to approaches that emphasize aspects of the complex, contradictory and multi-level nature of modern management activities; on the other hand, with approaches oriented to the patterns and needs of the managed facility. Classification grounds, in which both directions are organically combined, are of paramount importance for management practice" [2].

In the thesis of V. S. Plotnik, managerial competence is a "property of the personality that allows the personality to effectively interact with the professional environment due to the presence of the necessary Fund of knowledge, skills, and attitudes" [3]. Managerial competence is a leading regulator of professional development of the individual; it implies a deep understanding of the professional environment and its place in it [3, p. 7]. Thus, that managerial competence is the possession of a person by joint professional activity, cooperation, as well as the possession of the methods of professional communication adopted in this profession.

O.A. Kuznetsova notes that there are several approaches to the definition of managerial competence: functional analysis of activities and the model of personal characteristics. In her research, the author combined both these approaches, giving them a qualimetric description of characteristic features. In the structure of functional managerial competence, the author identifies the following competencies:

- resource management;
- managing people;
- information management;
- management activities.

The structure of personal managerial competence includes such competencies as:

- goal setting and evaluation;
- leadership;
- sociability;
- the ability to guide subordinates;
- specialized abilities [4, p. 9-10].

Next, consider the research on the managerial competence of the teacher.

According to K.A. Bazhenova, the managerial competence of teachers should be understood as readiness to single out, accurately formulate, holistically and deeply analyze the problems of development of research activities of learners and find the most appropriate and effective ways to solve them in relation to a specific situation [1]. The structure of managerial competence of the teacher includes cognitive, organizational, reflective, communicative components. The content of the cognitive component of managerial competence consists in the knowledge and ability to carry out logical-objective and historical-logical reconstruction of the content of the material; organizational component - in the ability to form a group of students-researchers and manage its activities in accordance with the values and norms of research activities; reflective component - in carrying out the reflection of the managerial activity; communicative component - in supporting communicative interaction between students and other participants in the research activities [1].

Managerial competence of a teacher is considered by O. Y. Zaslavskaya as "a specific ability necessary for the implementation of an effective educational process in a specific subject area and including highly specialized knowledge, special kind of subject skills, ways of thinking, as well as responsibility for their actions" [5, p. 54]. Managerial competence of the teacher in the education system is formed in three stages:

1st stage - based on pedagogical University;

2nd stage - based on the school methodological service;

3rd stage - based on continuing education system [5, p. 54].

T.I. Shamova notes that for a successful educational process and improving the quality of education, each of its participants must master a certain managerial competence: students, teachers, parents, heads of educational institutions [6; 7]. The author considers the managerial competence of the participants of the educational process as "the integration of a complex of managerial knowledge, skills and social experience, personal qualities, creative orientation to achieve personally and socially significant pedagogical results. Moreover, for a teacher, mastering managerial competence is necessary for the implementation of management and self- management in the educational process based on a personality-oriented approach and interactive technologies" [6].

M.I. Maryin, I.V. Ivanikhin and S.I. Lonchak point out that "the managerial competence of a teacher is a system of internal resources necessary for the organization of effective management of students in accordance with all components of the teacher's activity (goals, principles, content, technologies, etc.). It should be considered as a complex system that includes scientific-theoretical, operational-technological and socio-psychological characteristics of managerial competence" [8, p. 10].

According to A. F. Dobudko, the scientific-theoretical characteristic of the managerial competence of the primary school teacher assumes the scientific-theoretical readiness for management activities, including the necessary amount of psychological-pedagogical and special knowledge, the organization of their knowledge and thinking abilities [9]. M.I. Maryin associates effective managerial activity with the presence of a formed reflective level of intelligence and its inclusion in all thought processes and managerial activity [8].

The operational-technological characteristics of managerial competence includes, according to M.I. Maryin, adequate orientation in the goal-setting of the learning process, setting specific tasks to achieve learning goals, determining the priority and subordination of these tasks. Operational-technological competence represents "an integral ability that characterizes the degree of professionalism" [8, p. 11].

Another aspect of the teacher's managerial competence is the socio-psychological one, which includes "adequacy in the field of interpersonal perception and interaction, the ability to prevent conflict situations, the flexibility of leadership style, and also communicative ability - the ability to establish and maintain necessary contacts with other people" [8, p. 14]. M. I. Maryin writes that "the essence of the socio-psychological competence of a teacher is determined by the measure of the relationship between the objective tasks of managerial activity and the subjective capabilities of his personality" [8, p. 14]. According to D.B.Shayakhmetova, "this personal state is a unity of motivational-value, emotional-volitional and substantive-operational components and characterizes the level of professional development of a personality and his activity" [10].

It should also be noted that managerial competence is the basis for the implementation of management activities. But it should take into account the fact that the management competence should include elements of management activities, mastered by specialists in the training process. Since managerial competence generates managerial activity, it is necessary to identify specific skills that the teacher shows in the process of implementing the managerial function. These skills should be contained in the managerial competence of primary school teachers.

Based on the functional-analytical approach to determining the content of managerial competence, T.I. Shamova defines managerial skills on the basis of the above-mentioned managerial functions [6].

For the competent implementation of *the information-analytical function* of managerial activity, according to T.I. Shamova, the following skills are necessary:

- to select the relevant information;
- to analyse the information;
- to analyze training-program documentation;

– to analyze the means of diagnosis and measurement of knowledge, skills of students [6].

One of the specific skills of primary school teachers can be called the analysis of the interaction of curriculum in different disciplines.

To implement *the motivational-objective function* of managerial activity, the teacher must be able to:

– to set and form diagnostic goals before students;
– to stimulate students ‘ interest in academic work;
– to form a sense of involvement in group affairs (group vision of problems), pride and team spirit;
– to promote the development of students ‘ abilities [6].

Implementation of *the planning-prognostic function* of managerial activity requires the following skills from the teacher:

– to predict the development of pedagogical activity;
– to plan the goals of their own activities and the activities of students in accordance with the strategy of educational institutions development;
– to use technical means of teaching [6].

A specific skill of a primary school teacher can be the prediction of the effectiveness of the methods used for various categories of students.

To implement *the organizational-executive function* of managerial activity, the teacher must be able to:

– to use techniques, methods, organization technologies of joint activities of students;
– to allocate and evaluate available resources of all kinds to achieve the goals [6].

One of the specific skills of a primary school teacher can be highlight:

– to use of games in organization of joint activities.

The implementation of *the regulatory-correctional function* of managerial activity assumes the presence of the following skills of the teacher:

– to monitor the progress of the tasks set before the students;
– to analyze the reasons for deviations in the implementation of planned learning objectives;
– to make necessary adjustments in educational activities of students to achieve the planned learning objectives;
– to present the results of students’ activity [6].

A specific skill for a primary school teacher will be differentiated correction without interruption from the learning process.

On the basis of the analysis of literary sources (first of all, T. I. Shamova’s researches) and the analysis of own experience of pedagogical activity, we allocated functional managerial competence which includes analytical, target, prognostic, organizational and regulatory functions. Thus, taking into account the structure of the managerial competence of the primary school teacher, the necessary managerial skills are allocated to ensure the competent performance of the managerial function.

Next, we consider the personal qualities of the teacher, necessary for the implementation of managerial activities. Features of managerial activity, the specifics of performing managerial functions determine the special requirements for the personality of the teacher.

The effectiveness of managerial depends largely on the individual-typological characteristics of the subject of activities. The effectiveness of the activity is refracted through the prism of personality traits. The requirements of the profession to the properties of personality are objective, and they can change with the change of the activity itself.

Determination of the complex of individual-psychological characteristics of the personality of the teacher is possible through the consideration of management activities through the prism

of the requirements that the profession currently imposes on the personality of the teacher. The analysis of domestic and foreign literature on the problem of managerial activity allows highlight the most significant personal qualities necessary for the effective implementation of managerial activities [11]. First of all, as O.P. Denisova notes, these qualities include the following individual psychological characteristics: ability to take risks, courage, behavioral activity, social intelligence, ability to communicate with people, communication skills, leadership qualities, motivational orientation of a person to professional activities emotional comfort [11]. First of all, as O.P. Denisova notes, these qualities include the following individual psychological characteristics: ability to take risks, courage, behavioral activity, social intelligence, ability to communicate with people, communication skills, leadership qualities, motivational orientation of a person to professional activities, emotional comfort [11].

The indicators of the level of the personal component's development can be expressed leadership qualities, communicative competence, responsibility, decisiveness, organization, stress resistance [10]. The listed personality characteristics can be grouped as follows. The first group includes decisiveness. Without independent decision-making, without the right to their own position the teacher will feel the pressure of a risk situation because he is not ready to accept the decision and be responsible for the possible consequences.

The second group of O. P. Denisov is characterized as behavioral activity [11]. Behavioral activity implies aspiration to achieve the desired goal.

The third group of professionally important qualities, according to O.P. Denisova, is the ability to communicate with people, communicative skills, leadership qualities, social intelligence, a set of psychological knowledge and the ability to apply them in managerial activities [11].

The personal component of managerial competence includes the content and direction of the system of life values, a set of psychological and social properties of a person as a subject of activities [10]. To professionally important qualities that make up the personal component of a teacher, V.I. Bezrukov relates professional mobility, independence, collectivism, responsibility, social mobility, individuality [2].

L.N. Plakhina understands the managerial qualities of a teacher's personality as basic characteristics of a teacher's personality, which are an important factor in his successful professional activity and a means of his self-realization. These qualities can manifest themselves in various levels: "on a personal level (self-confidence, activity and initiative, determination, perseverance, creativity, responsibility, sociability) and activity (motivation to achieve success in pedagogical activity, value attitude to the future profession, reflection, organizational skills, ability to fulfill oneself, ability to self-development) levels. "The formation of managerial qualities of the teacher from the standpoint of personal-activity approach is a "process of neoplasms, in which the person acts as the subject of his professional growth".

Thus, the analysis of psychological-pedagogical research has shown that the activity of the teacher, in essence, is managerial; the teacher increasingly performs the functions of a methodologist, diagnostician, expert, engaged in the design of its activities.

Managerial competence is a complex of individual-psychological education of a teacher, reflecting the unity of his theoretical-managerial readiness to practice his professional activity, which consists in the teacher's ability to solve the problems of personal and students' development, which is possible due to his scientific-justified means of solving managerial problems, accepted in this profession by methods of professional communication, as well as the formation of personal managerial qualities of the teacher. Managerial skills can be distinguished on the basis of managerial functions performed by the primary school teacher: analytical, target, prognostic, organizational and regulatory functions.

Based on the analysis of psychological-pedagogical literature and professional experience, we have developed *a model of managerial competence formation of future primary school teachers.* This model reflects the system of the managerial competence of future primary school

teachers.

The *model* consists of interrelated blocks: methodological, target, content, technological and outcome.

The *methodological block* presents approaches: systemic, competency-based, subjective, student-centered, integrative-differentiated.

The *target block* defines the purpose and objectives of forming the managerial competence of future primary school teachers in university conditions.

The *content block* contains the content of the educational material, which includes special knowledge about the managerial competence of an elementary school teacher as an integrative unity of functional and personality components; about practical management methods; about active forms of education, etc.

The *technological block* includes the *stages* (development of the theoretical foundations of managerial competence; the formation of a functional component; formation of the personal component); *forms* (interactive: problem-solving lecture, training (role-playing, business games), analysis of decision-making tasks "case study", etc.); *methods* (analytical, dialogue, partial search, practical, etc.); means (teaching materials, multimedia, etc.); *psychological-pedagogical conditions* (diagnostics of the development of managerial competence; subject-subject interaction of the teacher and student; implementation of the formation program of managerial competence; combination of classroom and extracurricular activities of the teacher and student).

The developed model is completed by the *outcome block*, which fixes the increase of managerial competence of future primary school teachers: knowledge, habits, skills necessary for effective management and increase of personal efficiency; formation of managerial functions; development of personal managerial qualities (social intelligence, organizational and communicative abilities, volitional qualities, subjective control, focus of professional activity on the child).

Table 1

Model in formation of managerial competence of future primary school teachers

The methodological block	**Approaches:** systemic, competency-based, subjective, student-centered, integrative-differentiated.
The target block	**The goal** is the formation of the managerial competence of the future teacher of elementary school in a university. **Objectives:** 1) development of motivation of professional activity, 2) formation knowledge, habits, skills of effective management of educational process, 3) formation of managerial functions, 4) development of personal managerial qualities.
The content block	**The content** of the educational material includes special knowledge about the managerial competence of the primary school teacher as an integrative unity of functional and personal components, about the methods of practical management, about active forms of education, etc.

The technological block	**Stages:** 1. development of the theoretical foundations of managerial competence; 2. formation of a functional component; 3. formation of the personal component. **Forms:** interactive: problem-solving lecture, training (role-playing, business games), analysis of decision-making tasks "case study", etc. **Means:** analytical, dialogue, partial search, practical, etc.); *means* (teaching materials, multimedia, etc. **Psychological-pedagogical conditions:** – diagnostics of the development of managerial competence; – subject-subject interaction of the teacher and student; – implementation of the formation program of managerial competence; – combination of classroom and extracurricular activities of the teacher and student.
Outcome block	The outcome is an increase in the level of managerial competence of the future primary school teacher. – knowledge, habits, skills necessary for effective management and improving personal effectiveness, – formation of managerial functions, – development of personal managerial qualities (social intelligence, organizational and communicative abilities, volitional qualities, subjective control, focus of professional activity on the child).

To test the effectiveness of the model and the psychological-pedagogical conditions for the formation of managerial competence of students - future primary school teachers, the experimental work was carried out.

An experimental study was conducted on the basis of the Faculty of Primary Education of the Abay Kazakh National pedagogical University during 2017-2018. The study involved 168 students of 3 and 4 courses of the faculty of primary education specialty "Pedagogy and methodology of primary education". To check the effectiveness of the developed program for the formation of managerial competence of future primary school teachers control (KG) and experimental (EG) groups were formed. The experimental group consisted of students of groups No. 31 and No. 41 in the amount of 88 people, the control group - students of groups No. 32 and No. 42 in the amount of 80 people. Students of the experimental group took part in the program developed by us for the formation of managerial competence of future primary school teachers.

Let's consider the stages of the organization of the experiment conducted by us on the formation of managerial competence. Experimental work on the formation of managerial competence of future primary school teachers at the University was carried out in three stages.

At the stage of ascertaining experiment the questionnaire of students of experimental and control groups was carried out, aimed at identifying their ideas about management and managers as a target indicator of functional managerial competence of future primary school teachers. Students of the experimental and control groups were also tested, aimed at identifying the level of development of their social intelligence, communicative and organizational abilities, strong-willed qualities, subjective control and the formation of the pedagogical orientation of the person to professional activity, as indicators of students' personal managerial competence. Then, the relationships between the characteristics of the functional managerial competence of future primary school teachers and the above-mentioned indicators of personal managerial competence were analyzed.

At the stage of the forming experiment, a program for the formation of managerial competence of future primary school teachers was tested, which included three stages of work: lectures and practical classes on the training course "Management of educational systems", aimed in formation of functional managerial competence (managerial functions); psychological- pedagogical training,

aimed primarily at developing personal managerial competence.

An analysis of the psychological-pedagogical conditions created at the Abay Kazakh National pedagogical University, faculty of primary education showed that the preparation of primary school teachers for the implementation of managerial functions is carried out within studying a number of disciplines, the main place among which is the discipline "Management of educational systems." The study of the discipline "Management of educational systems" implies the generalization and completion of the formation of students - future teachers of functional and personal managerial competence. Therefore, this discipline was analyzed by us and taken as a basis for the organization and provision of pedagogical conditions for the formation of managerial competence of future primary school teachers, primarily functional managerial competence.

This course "Management of educational systems" includes 20 hours of lectures and 16 hours of practical classes. Lecture content of the course: 1. The topic of the lecture: "Management and pedagogical management"; 2. The topic of the lecture: "Education System in the Republic of Kazakhstan"; 3. The topic of the lecture: "School as an educational system and object of management"; 4. The topic of the lecture: "Fundamentals of educational institution management"; 5. The topic of the lecture: "Managing the development of the school"; 6. The topic of the lecture: "School management functions"; 7. The topic of the lecture: "Scientific and methodological support of the educational system"; 8. The topic of the lecture: "Ways to improve the professional competence of teachers"; 9. The topic of the lecture: "The system of intraschool control"; 10. The topic of the lecture: "Managerial culture of the head of the educational system"; 11. The topic of the lecture: "New information technologies in management".

The lecture course of this discipline is aimed at the formation, first of all, functional managerial competence. The program of formation of managerial competence of the future primary school teacher in addition to lectures included practical classes. Thematic planning of practical classes was built in accordance with the managerial functions performed by the teacher, highlighted by us in the theoretical part of our article: analytical, target, prognostic, organizational and regulatory functions.

Based on the selected managerial functions, the topics of practical classes were developed by us as follows: 1. Characteristics of the concept of "management of the development of the educational system" (analytical function); 2. Characteristics of the law "On education" of the Republic of Kazakhstan (analytical function); 3. The main documents defining the activities of the school (analytical function); 4. Pedagogical systems and their development (analytical function); 5. Directions of managerial activity (prognostic function); 6. Object of educational institution management (prognostic, organizational, regulatory functions); 7. The managerial system of an educational institution (prognostic, organizational, and regulatory functions); 8. School work planning (prognostic, organizational, regulatory functions); 9. Methods of pedagogical system management (prognostic, organizational functions); 10. Program management of school development (organizational function); 11. Performance indicators of development management (regulatory function); 12. Presentation of practical work of students (target, organizational functions).

These topics were studied and performed by students using practical management techniques: the method of control tests, the method of "chair" cases, the method of "field" cases and the method of problem-solving.

Thus, in the process of students' work in practical classes, the formation of managerial skills took into account all the managerial functions that we identified. At the same time, students' work was organized using special teaching methods aimed at the formation of these managerial skills.

First, we analyze the results of the diagnosis of functional managerial competence (objective function) of students at the ascertaining stage of the experiment (Table 2).

Table 2

The results of the questionnaire "Representation about management and managers" of students of experimental and control groups before the program (in %)

Diagnosed quality indicators of management perceptions	Experimental group (EG)	Control group (CG)
The predominance of the importance of the managerial function of management	30,43 %	42,11%
The predominance of the importance of the economic function of management	13,04%	5,26%
Understanding the need to use management in an educational institution	39,13 %	52,63%
The possession by management of the teacher	47,83 %	42,11%
The possession by management of a Director of an educational institution	60,87 %	73,68%
The need for knowledge and the possession of IT by the manager	4,35 %	15,79%
The need of management for the elementary school teacher	21,74%	15,79%

As can be seen from the table, there were no significant differences in such an indicator of functional managerial competence as the "objective function" among students of the experimental and control groups prior to a comprehensive program for the formation of managerial competence of future primary school teachers.

The majority of students in the experimental and control groups (60.87% and 73.68%, respectively) are characterized by the notion of mandatory possession of management, primarily by the director of an educational institution. Understanding of the need to use management in an educational institution was revealed in 39.13% of students of the experimental group and 52.63% of students of the control group. The idea of the need to use management in their work by the elementary school teacher was formed only in 21.74% of students in the experimental group. In the control group, this indicator was 15.79% of students. At the same time, students of the experimental and control groups (47.83% and 42.11%, respectively) believe that the collective image of a teacher (a teacher of middle and senior classes, first of all) requires mastery of management skills in their work, unlike an elementary school teacher.

Now let's analyze the results of diagnostics of the "objective function" of functional managerial competence of students of experimental and control groups at the controlling stage of the experiment.

An analysis of the dynamics of students' perceptions of management shows that in the experimental group, a larger number of respondents indicate the importance of the managerial function of management (from 30.43% in the ascertaining stage to 65.22% in the controlling). In the control group, however, there is an increase in the choice of the importance of the economic function of management (from 17.39%) to 31.58%), which seems unreasonable to us, since management arose as an evolutionary level, its distinguishing feature is, first of all, corporate nature (Table 3).

Table 3

The results of the questionnaire "Representation about management and managers" of students of experimental and control groups after the program (in %)

Diagnosed quality indicators of management perceptions	Experimental group (EG)		Control group (CG)	
The predominance of the importance of the managerial function of management	30,43 %	65,22%	42,11%	36,84%
The predominance of the importance of the economic function of management	13,04%	17,39%	5,26%	31,58%
Understanding the need to use management in an educational institution	39,13 %	73,91%	52,63%	57,89%
The possession by management of the teacher	47,83 %	86,96%	42,11%	63,16%
The possession by management of a Director of an educational institution	60,87 %	95,65%	73,68%	78,95%
The need for knowledge and the possession of IT by the manager	4,35 %	34,78%	15,79%	26,32%
The need of management for the elementary school teacher	21,74%	65,22%	15,79%	36,84%

In the experimental group, growth dynamics are observed with respect to the need to use management in an educational institution (from 39.13% to 73.91% in the experimental group and only from 52.63% to 57.89% in the control group), which is due to most likely, using in the experimental group management games in practical exercises, which are one of the management techniques.

Also, in both groups, there is a growth dynamics in relation to the need of management of the teacher (from 47.83% to 86.96% in the experimental group and much smaller dynamics from 42.11% to 63.16% in the control group). At the same time, in both groups there is also a growth dynamics in relation to the possession by management of the director of an educational institution (from 60.87% to 95.65% in the experimental group and a much smaller dynamics from 73.68%) to 78.95% in the control group). It is noted that in both groups there is also a growth dynamics in relation to the need for knowledge and the possession of IT by the manager (from 5% to 35% in the experimental group and from 19%) to 27% in the control group).

Also in the experimental group there is an increase in the confidence of respondents that management is necessary for the primary school teacher (from 21.74% to 65.22%), in the control group this dynamics is less pronounced (from 15.79% to 36.84%).

In the course of the study, a theoretical justification and practical implementation of the psychological and pedagogical conditions was carried out, which ensure the formation of the managerial competence of future primary school teachers in a university.

The content of the concept of "managerial competence of future elementary school teachers" has been clarified, which is interpreted as an integrative unity of functional and personal components that ensure the implementation of managerial functions and personal qualities for the purpose of teaching, education and development of all subjects of the educational process in elementary school.

The structural components of the managerial competence of the future elementary school teacher are revealed: functional and personal. Functional managerial competence contains specific skills that a primary school teacher displays in the process of implementing managerial functions. Managerial skills are distinguished on the basis of managerial functions performed by the teacher: analytical, target, prognostic, organizational and regulatory.

An analysis of the results of the development and testing of a program for the creation of psychological and pedagogical conditions that ensure the formation of managerial competence of students at a university, including theoretical and practical training of future elementary school teachers, allows us to draw the following conclusions. The personal managerial competence of the future primary school teacher is comprised of the personality's managerial qualities, which are the basic characteristics of the person and an important factor in her successful professional activities: social intelligence, communication skills, organizational skills, volitional qualities, level of subjective control, and personality orientation.

A model in formation of managerial competence of future elementary school teachers, including methodological, target, content, technological and outcome blocks has been created and implemented.

The program aimed at the formation of managerial competence of the future primary school teacher was developed. The program includes lectures and practical classes on the discipline "Management of educational systems".

At the control stage of the experiment, positive changes in the functional and personal managerial competencies of students of the experimental group (EG) were revealed. The level of formation of the managerial competence of students in the control group (CG) also has positive dynamics, but the differences are not statistically significant.

References

1. Баженова К. А. Формирование организационно-управленческой компетентности педагогов — руководителей исследовательской деятельностью школьников: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Баженова К. А. - Чита, 2009. - 24 с.
2. Безруков, В. И. Проектирование управления педагогическими системами: методология, теория, практика: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Безруков В. И. - М., 2005. - 37 с.
3. Плотник В. С. Технологическое обеспечение формирования управленческой компетентности будущих офицеров тыла: автореф. дис.... канд. пед. наук / Плотник В. С. - Саратов, 2005. - 18 с.
4. Кузнецова Н. А. Формирование управленческой компетентности у студентов специальности «Управление качеством»: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Кузнецова Н. А. - Тольятти, 2007. - 23 с.
5. Заславская О. Ю. Модель, алгоритм и содержание подготовки учителя информатики в современных условиях / О. Ю. Заславская // Вестник РУДН. — Серия «Информатизация образования». - 2007. - № 4. - С. 52-58.
6. Шамова Т. И. Внутришкольное управление: Вопросы теории и практики / Т. И. Шамова. - М.: Педагогика, 1991. - 192 с.
7. Шамова Т. И. Развитие профессиональной компетентности участников образовательного процесса как ведущее условие обеспечения качества образования / Т. И. Шамова. // Сборник материалов IX Международной научно-практической конференции. - Москва-Тамбов, 2005. - С. 12-19.
8. Марин М.И. Оценка управленческой компетентности управленческого персонала. - Москва, 1998. – 117 с.
9. Добудько А.Ф. Профессиональная компетентность учителя в информационном обществе: структура, содержание, принципы формирования: дис.... канд. пед. наук / Добудько А. Ф. - Самара, 2000. - 163 с.
10. Shayakhmetova D.B. The development of teacher's multicultural competence in the context of modern higher education. International Conference on Psychology, Education and Social Sciences, 1st Edition, Istanbul, 10-11th of January, 2017, Turkey, Journal Astra Salvensis year Vol. 5, - Iss. 10, 2017, - P. 279-306.
11. Денисова О.П. Формирование психологической готовности студентабудущего менеджера к управленческой деятельности: дис. ... канд. псих, наук / Денисова О. П. - Самара, 2007. - 199

Д.Б. Шаяхметова[1], А.А.Таутенбаева[2]

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,Алматы, Қазақстан

[2]Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан

Бастауыш сынып мұғалімдерінің басқару құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін ғылыми-теориялық моделдеу

Аннотация. Мақала бастауыш сынып мұғалімдерінің басқару құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне арналған. Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің басқару құзыреттілігі бастауыш мектепте білім беру үдерісінің барлық субъектілерін оқыту, тәрбиелеу және дамыту мақсатында басқарушылық функциялар мен жеке қасиеттерді іске асыруды қамтамасыз ететін функционалдық және жеке компоненттердің интегративті бірлігі болып табылады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің басқарушылық құзыреттілігінің құрылымдық компоненттері негізінде функционалдық және тұлғалық басқару құзыреттілігі болып табылады.

Басқарушылық құзыреттілік моделі келесі блоктардан тұрады: әдіснамалық блок (тәсілдер: жүйелік, құзыреттілік, субъективті, жеке тұлғаға бағытталған, интегративті-сараланған); мақсатты блок (мақсаты мен міндеттері); мазмұндық (болашақ бастауыш сынып мұғалімінің басқарушылық құзыреттілігінің оқу материалының мазмұны); технологиялық блок (кезеңдері; бағдарлама; формалары, әдістері мен құралдары; болашақ бастауыш сынып мұғалімінің басқарушылық құзыреттілігін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары).); нәтижелі (болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің басқару құзыреттілігінің деңгейін арттыру).

Түйін сөздер: басқарушылық құзыреттілік, құрылымдық компоненттер, функциялар, бастауыш сынып мұғалімдерінің сапасы, модель, әдістемелік, мақсатты, мазмұнды, технологиялық және нәтижелі блоктар, бағдарлама, білім беру жүйелерін басқару, эксперимент.

Д.Б. Шаяхметова[1], А.А.Таутенбаева[2]

[1]Казахский национальный педагогический университет им.Абая, Алматы, Казахстан

[2]Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова, Алматы, Казахстан

Научно-теоретическое моделирование процесса формирования управленческой компетенции учителей начальных классов

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования управленческой компетенции учителей начальных классов. Управленческая компетенция будущего учителя начальных классов представляет собой интегративное единство функциональных и личностных компонентов, обеспечивающих реализацию управленческих функций и личностных качеств с целью обучения, воспитания и развития всех субъектов образовательного процесса в начальной школе. Структурными компонентами управленческой компетенции будущих учителей начальных классов являются функциональные и личностные управленческие компетенции.

Модель управленческой компетенции включает следующие блоки: методологический блок (подходы: системный, компетентностный, субъективный, личностно-ориентированный, интегративно-дифференцированный); целевой блок (цель и задачи); содержательный (содержание учебного материала управленческой компетенции будущего учителя начальных классов); технологический блок (этапы; программа; формы, методы и средства; психолого-педагогические условия формирования управленческой компетенции будущего учителя начальных классов); результативный (повышение уровня управленческой компетенции будущих учителей начальных классов).

Ключевые слова: управленческая компетенция, структурные компоненты, функции, качества учителя начальных классов, модель, методический, целевой, содержательный, технологический и результативный блоки, программа, управление образовательными системами, эксперимент.

References

1. Bazhenova K.A. Formirovanie organizatsionno-upravlencheskoj kompetentnosti pedagogov – rukovoditelej issledovatel'skoj deyatel'nosti shol'nikov [Formation of organizational and managerial competence of teachers - leaders of the research activities of schoolchildren]: author. diss. ... cand. ped sciences (Chita, 2009, 24 p.).
2. Bezrukov V.I. Projektirovanie upravleniya pedagogicheskimi sistemami: metodologiya, teoriya, praktika. [Design of management of pedagogical systems: methodology, theory, practice]: author. dis. ... dr. ped. sciences / Bezrukov V.I. – (Moscow, 2005, 37 p.).
3. Plotnik V. S. Tekhnologicheskoe obespechenie formirovaniya upravlencheskoj kopetentnosti buduschich ofitserov tyla [Technological support for the formation of managerial competence of future rear officers]: abstract. dis.... cand. ped. sciences (Saratov, 2005, 18 p.).
4. Kuznetsova N.A. Formirovanie upravlencheskoj kompetentnosti u studentov spetsial'nosti "Upravlenie kachestvom" [Formation of managerial competence among students of the specialty «Quality management»]: abstract. dis. ... cand. ped. sciences (Togliatti, 2007, 23 p.).
5. Zaslavskaya O. Yu. Model', algoritm I soderzhanie podgotovki uchitelya informatiki v sovremennikh usloviyakh [Model, algorithm and content of teacher training in modern conditions], Bulletin of Peoples' Friendship University of Russia- Series «Informatization of education», 4, 52-58 (2007).
6. Shamova T.I. Vnutrishkol'noe upravlenie: Voprosi teorii I praktiki [Intraschool management: Questions of theory and practice] (Moscow, Pedagogy, 1991, 192 p.).
7. Shamova T.I. Razvitie professional'noj kompetentnosti uchastnikov obrazovatel'nogo protsessa kak veduschee uslovie obespecheniya kachestva obrazovaniya [Development of professional competence of participants of educational process as the leading condition of quality assurance of education], Sbornik materialov IX Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii [Proceedings of the IX International scientific and practical conference] (Moscow-Tambov, 2005, p. 12-19).
8. Marin M. I, Ivanikhin I. V., Lonchak S. I. et al. Otsenka upravlencheskoj kompetentnosti upravlencheskogo personala [Assessment of managerial competence of management personnel: methodological guide] (Moscow, 1998, 117 p.).
9. Dobudko, A.F. Professional'naya kompetentnost' uchitelya v informatsionnom obschestve; struktura, soderzhanie, printsipi formirovaniya [Professional competence of teachers in the information society: structure, content, principles of formation]: dis.... Cand. Ped. Sciences (Samara, 2000, 163 p.).
10. Shayakhmetova D.B. The development of teacher's multicultural competence in the context of modern higher education. International Conference on Psychology, Education and Social Sciences, 1st Edition, Istanbul, 10-11th of January, 2017, Turkey, Journal Astra Salvensis year, 5 (10), 279-306 (2017).
11. Denisova, O.P. Formirovanie psikhologicheskoj gotovnosti studenta –buduschego menedzhera k upravlencheskoi deyatel'nosti [Formation of the psychological readiness of a student-future manager for managerial activity]: dis. ... cand. psychological sciences (Samara, 2007, 199 p.).

Information about authors:

Шаяхметова Д.Б. - п.ғ.к., шетел тілдері кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Достық данғылы 13, Алматы, Қазақстан.

Таутенбаева А.А.- п.ғ.к., Шет тілдер және Қазақстан халқы ассамблеясы кафедрасының доценті, Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Панфилов көшесі, 127, Алматы, Қазақстан.

Shayakhmetova D.B. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Foreign Languages Department, Abay Kazakh National Pedagogical University, Dostyk avenue, 13, Almaty, Kazakhstan.

Tautenbayeva A.A. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Foreign Languages and Kazakhstan People Assembly Department, T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Panfilov str., 127, Almaty, Kazakhstan.

ХҒТАР 15.81.43

Г.К.Айкинбаева, Ә.Т.Ақдәулетова, С.Сарбасова
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: gulden_1975@mail.ru, asel_96_94@mail.ru, ssarbassova@mail.ru)

Әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктері

Аннотация. Аталмыш мақалада әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерінің мәні мен мазмұны ғалым зерттеушілердің ой-пікірлеріне негізделіп қарастырылады. Қазақстан Республикасынының Қарулы күштері алдында тұрған міндеттердің маңыздылығын ескере отырып, осы салада жұмыс ітейтін кәсіби мамандардың біліктілігі, физиологиялық дайындығы және тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерінің рөлі айрықша екендігіне баса көңіл бөлуді қажет ететін мәселелердің бірі болып қала бермек.

Қазіргі таңда қыз балалар арасында әскери қызмет қатарына еніп, өз еліне адал қызмет атқарам деушілер қатары жыл сайын артып келеді. Ал, әскери қызметтегі әйелдердің кәсіби қызметінің психологиялық ерекшеліктері, олардың еңбек әрекетіне қаншалықты әсер ететіндігі және олардың әскери-кәсіби қызметтің талаптарына сай болуы аса маңызды, әрі өзекті болып табылады.

Сондай-ақ, мақалада әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерін анықтауға бағытталған зерттеу жұмыстарының нәтижелері берілген. Зертеу жұмысына Қазақстан Республикасы Қорғаныс министірлігіне қарасты 42062 әскери бөлімінде қызмет ететін қыз-келіншектер алынды. Зерттеу жұмысының басты мақсаты әскери салада қызмет ететін еңбек өтілімі аз және еңбек өтілімі көп қыз-келіншектердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерінің арасындағы айырмашылықтарды анықтау.

Түйін сөздер: әскер, әскери іс-әрекет, тұлғалық ерекшелік, әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктері.

DOI: https://doi.org/10.32523/2616-6895-2020-131-2-119-130
Түсті: 15.01.20 / **Жарияланымға рұқсат етілді:** 13.05.20

Әскери қызмет — мемлекеттің Қарулы Күштері жүйесінде атқарылатын қызмет, бірқатар мемлекеттерде, оның ішінде, Қазақстанда да әскери қызмет азаматтардың өз елінің, отанының алдындағы қасиетті парызы деп саналады [1, 162 б.]. Жалдамалы және шарт жасау арқылы белгіленетін әскери қызмет түрлері де болады. Онда әскери қызмет мерзімі, өтелетін орны, міндеті тағы басқа жағдайлары шартта көрсетіліп, белгіленген тәртіппен екі жақты расталады.

Қазақстанда әскери қызметті өтеу тәртібі Қазақстан Республикасының Конституциясында, "Жалпыға бірдей әскери міндеттілік және әскери қызмет туралы" Заңда (1993 жылы 19 қаңтар) және осы заңға Қазақстан Республикасының Президентінің

Жарлығымен енгізілген заңдық күші бар қосымша өзгертулер мен толықтыруларда (1995 жылы 19 мамыр мен 14 қараша) және тағы басқа құқықтық құжаттарда тұжырымдалған [2, 3 б.].

Барлық уақытта да әйелдердің әскери салаға қатысуына деген көзқарас қарама-қайшы еді. Мысалы, ежелгі грек философы Платон әйелдер ерлермен тең соғысқа қатысады деп санайды, демек, олар әскери дағдыларды да меңгеруі тиіс деген пікірді алға тартқан. Ал, Гомер болса «Әскерге ер адамдар жауап береді, әйелдер үй шаруасымен айналысып, балаларын бағып үйде отыру қажет!» деген көзқарасты ұстанды.

Ең алғаш рет Петр I «әйел адамдардың әскери қызметте тек госпитальде медбике ретінде жұмыс істеуіне» болады деген Жарлығы 1716 жылы жарық көрді.

Қазақ тарихына көз жүгіртетін болсақ, даналық пен ерлік, отансүйгіштік қазақтың ер адамында ғана емес, нәзік жанды қыздарына да тән екенін көруге болады. Қазақтың Алаш даласында қыз баланың мәртебесі қашанда жоғары болған.

«Қызды қырық үйден тыю» деп қыздарымыздың әдебі мен арын сақтаса, «қыз бала-қонақ» деп үлкен құрметке лайық деп санаған. Адал жар, ақылды әйел барша қазаққа ана бола білген Домалақ ана Айша бибідей аналарымыз-даналықтың көрінісі. Тарих атасы Герадоттың өзі таңдана жазған сақтардың Тұмар ханшасы қазақ әйелдерінің басшысы да бола білгенін байқатады. Ал, әскери міндетті абыроймен, тіпті, асқан шеберлікпен атқара білген аруларымыз қатарында Әлия Молдағұлова, Мәншүк Маметованы атап өтуге болады.

Елімізде тәрбиелік және идеологиялық жұмыстармен айналысатын Қазақстан Республикасының Қарулы күштері Ұлттық әскери-патриоттық орталықтары бар, аталмыш орталықта нәзік жандылар да қызмет атқарады. Бұл орталықтар негізінен Астанада ашылды, Алматыдағы Армия үйінде филиалы бар.

Жеке тұлғаның дамуы туралы жалпы психологиялық теорияның ғылыми негіздерін қарастырған К.А. Абульханова-Славская, Б.Г. Ананьев, Л.И. Анциферова, Л.С. Выготский, А.Г. Ковалев, А.Н. Леонтьев, Б.Ф. Ломов, В.С. Мерлина, В.Н. Мясищев, А.В. Петровский, К.К. Платонов, Б.М. Теплов, С.Л. Рубинштей сынды ғалымдардың еңбектері орасан зор екендігі баршамызға мәлім.

Ал, гендерлік қарым-қатынас тәжірибесін зерделеу арқылы ғалымдар әскери іс-әрекеттегі әйелдердің әскери қызметте өзін-өзі жүзеге асыруы күрделі және қайшылықтары мен қиыншылықтарға толы екенін Н.Ф. Феденко [4, 456 б.], В.Г. Горчакова [5, 239 б.], Е.Б. Задорожникова, Е.М. Зуйкова сынды ғалымдар өз еңбектерінде атап өткен [6, 349 б.]. Олар әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық қалыптасуына ықпал ететін оң және теріс факторларды атап көрсетеді.

Жүз жылдан астам бойы қоғамда тек ер адамдарға тән ретінде қарастырылған мамандықтарды бүгінгі таңда әйелдер табысты игере бастады. Қазіргі уақытта осындай кәсіптердің белгілі бір тізбегі әскери салада да бар. Осыған байланысты әскери қызметтегі әйелдердің кәсіби қалыптасуы, әскери қызметті таңдау себептері, әскери ұжымдағы өзара қарым-қатынас ерекшеліктері, отбасы мүшелерінің (әсіресе күйеуінің) әйелі таңдаған кәсібіне және т.б. қатынасы ерекше мәнге ие болуда.

Жүргізілген теориялық зерттеудің нәтижелері бойынша психология ғылымында әскери қызметтегі әйелдердің кәсіби қалыптасуын психологиялық сүйемелдеудің маңызды мәселелерін қарастыраған бірнеше еңбектерді атап өтуге болады, оған: «Әскери қызметтегі әйелдердің психологиялық ерекшеліктері» (Р. Х. Кузина, 2001), «Әскери қызметтегі әйелдердің мотивациялық қажеттілік аймағының ерекшелігін жеке қарастыру» (И.С. Ковальчук, 2004), «Әскери қызметтегі әйелдердің өзін-өзі таныстыруының әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктері» (И. В. Пономаренко, 2008), сондай-ақ, Әскери қызметке шақырылған әйелдердегі кәсіби стреске төзімділігі (Е. В. Метляева, 2013) атты еңбектер біздің зерттеу жұмысымыздың негізі болып табылды, алайда әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерінің мәні мен мазмұнын, оның ерекшеліктерін

қарастырған нақты еңбек анықталмады.

Қарулы Күштер қатарында жұмыс істеуге деген әйелдердің қызығушылығының өсуіне қарамастан әскери қызметтегі әйелдердің жеке басы мен тұлғалық-психологиялық ерекшеліктері мәселесіне арналған отандық ғылыми зерттеулер жеткіліксіз, осы себепті де біздің зерттеу тақырыбымыз өте өзекті тақырыптың біріне арналған.

Қазіргі уақытта, статистикалық деректерге сәйкес, мысалы, Ресей армиясында 2,5 мың әйел офицер лауазымдарында қызмет атқарады, ал басым бөлігі бөлімшелерді басқарумен байланысты емес лауазымдарда қызмет етеді, атап айтқанда, штаб қызметкерлері, медициналық және қаржы қызметтерде, әскери байланыс мамандары және осы сынды қатардағы қызметтік міндеттерді де атқарады, сондай-ақ, 10 мыңнан астам әйел прапорщиктер болып табылады және негізінен байланыс, әрі материалдық-техникалық қамтамасыз ету бөлімшелерінде еңбек етеді. Келісім-шарт бойынша әскери қызметке 40 мыңнан астам әйел қабылданған.

Ал Қазақстандық Қарулы Күштер қатарында Отанын қорғау мен еліне адал қызмет атқарып жүрген нәзік жанды аруларымыз қаншама?

Қазақстан Республикасында Қарулы күштер қатарында қызмет ететін қыз-келіншектер Қорғаныс министрлігінде, Құрлық әскерлері, Әуе қорғаныс күштері, Әскери-теңіз күштері, Денсанттық-шабуылдау әскерлері, теңіз жаяу әскерлері, бітімгершілік күштердің, арнайы мақсаттағы бөлімшелердің офицерлері, әскери полиция және аумақтық қорғаныс бригадасы қатарында еңбек етуде. Қазақстан Республикасы аумағында Қарулы күштер қаратында қызмет ететін қыз-келіншектер саны 822 құрайды. Қазақстандағы Қарулы күштер қаратындағы лауазымды орынға ие қыз-келіншектер санын 1-суреттен қарастыруға болады.

	Қазақстан әскері саласанды қызмет атқарып келе жатқан полковник шеніне ие әйелдер	Қазақстан әскері саласанды қызмет атқарып келе жатқан подполковник шеніне ие әйелдер	Қазақстан әскері саласанды қызмет атқарып келе жатқан майор шеніне ие әйелдер	Қазақстан әскері саласанды қызмет атқарып келе жатқан капитан шеніне ие әйелдер	Қазақстан әскері саласанды қызмет атқарып келе жатқан аға лейтенант шеніне ие әйелдер	Қазақстан әскері саласанды қызмет атқарып келе жатқан лейтенант шеніне ие әйелдер
Жалпы саны	8	27	134	211	258	184

Сурет 1. Қазақстандағы Қарулы күштер қатарындағы лауазымды орынға ие қыз-келіншектер саны

Әйелдердің әскерде қызмет етуінің ежелгі тарихы бар елдер неғұрлым білікті кадрларды сақтау үшін өзара тәжірибені, әйелдердің физиологиялық және моральдық-психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, әскери қызметке тартудың ең тиімді жолдары мен әдістерін пайдаланады. Сонымен қатар, әскери қызметтегі әйелдердің кәсіби-біліктілік деңгейінің өсуі, жұмыспен қамтылу құрылымының өзгеруі орын алуда.

Әйелдер әскери қызметінің ежелгі дәстүрі бар елдер қатарына Англия, Дания, Норвегия, Польша, Түркия, Франция, Чехия жатады. Әйелдердің әскери қызметте өз құқығын табысты іске асыруының мысалы Канада, Австралия, АҚШ, Израиль армиялары болып табылады.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында жалпы 180 жоғары оқу орны жұмыс істейді. Оның 167-сі азаматтық, 13-і азаматтық емес оқу орындары. Азаматтық оқу орындарының 55-і мемлекеттік, 112-сі мемлекеттік емес жоғары оқу орны боп табылады.

Қазіргі таңда Ішкі істер министрлігінің ведомстволық басқаруында үш жоғары және үш орта кәсіптік оқу орны бар. Заманауи жағдайларда әскери қызметтегі әйелдер 112 әскери мамандық бойынша әскери қызмет міндеттерін атқарады: психологтар, әскери заңгерлер және аудармашылар, байланысшылар, медициналық қызметкерлер, оқытушылар және әскери-оқу мекемелерінің оқытушылары мен ғылыми қызметкерлері, компьютерлік жүйелер операторлары және т.б. Қазақстан Республикасында әскери білім беруді қолға алатын бірнеше Жоғарғы оқу орындары бар (Сурет 2).

Сурет 2. Қазақстан Республикасында әскери білім беретін арнайы ЖОО

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында Қарулы Күштерінің әскери шені Қазақстан Республикасының «Жалпыға ортақ әскери міндеттілік және әскери қызмет туралы» (1995 жылы 14 қараша) Заңына сәйкес келесідей болып бөлінеді:

Сарбаздар құрамы: Қатардағы жауынгер, Ефрейтор;

Сержанттар құрамы: Кіші сержант, Сержант, Аға сержант;

Аға сержанттар құрамы: Үшінші сыныпты сержант, Екінші сыныпты сержант, Бірінші сыныпты сержант;

Кіші офицерлер құрамы: Лейтенант, Аға лейтенант, Капитан;

Аға офицерлер құрамы: Майор, Подполковник, Полковник;

Жоғары офицерлер құрамы: Генерал-майор, Генерал-лейтенант, Генерал-полковник,

Армия генералы;

Медициналық немесе заңгер мамандығы бар офицерлер үшін әскери атақтарының алдына тиісінше «медицина қызметінің», «әділет» деген сөздер қосылады.

Авиацияның жоғары офицерлер құрамы үшін (инженерлік-авиациялық даярлығы бар ұшқыштық инженерлік) әскери атақтарының алдына тиісінше «авиация» деген сөз қосылады.

Запаста тұратын азаматтардың әскери атақтарының алдына тиісінше «запастағы» деген сөз, ал отставкадағыларға «отставкадағы» деген сөз қосылады.

«Әйелдер мен әскер» мәселесі қазіргі жағдайда әлеуметтік және саяси сұрақтарға көбірек ие болып, дереу шешуді талап етеді. Әскери саланың тиімділігін жоғарылату мен нәтижелілігін арттыруда аталмыш салада жұмыс істейтін әйелдердің жағымды тұлғалық-психологиялық ерекшеліктері оңтайлы әсер ететіндігін атап өтуге болады, бұл ретте олардың кәсіби қарым-қатынаста теңгерімді жеке бағалаулар, құпиялылық, шыдамдылық, әскер қатарындағы азаматтармен эмоционалдық қарым-қатынас барысында өздерін тұрақты ұстауы, байланыс ортана білудегі ашықтық, әскери талаптарға тез бейімделе алу қабілетімен ерекшеленеді. Әскери салада жұмыс істейтін әйелдердің ең жақсы қасиеттерін біріктіру бұл күрделі.

Әскери өмірде және кәсіптік жағдайларда өзін жоғалтып алмауға, ұстамдылыққа, табандылыққа, қажет болған жағдайда шешуші және ымыраға келуге тез бел байлау мен әділеттілікке деген ұмтылыстың жоғары болуымен ерекшеленеді. Әскерлердің тәжірибесі әскери-әлеуметтік ортада әйелдердің әскери топтағы қарым-қатынаста болуы олардың әлеуметтік мәдениет деңгейін арттыратынын, сонымен қатар, ерлердің әлеуметтік және кәсіби қызметін дұрыс бағытта ынталандыруға ықпал ететіндігін В.Г. Горчакова, Е.Б. Задорожникова [7, 24 б.], Е.М. Зуйкова [8, 46 б.] және тағы басқа ғалымдар өз еңбектерінде атап өткен.

Алайда, әскери-педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, әйел психикасының ерекшелігі айқын феминизмге ұшыраған ұжымдардағы қарым-қатынастарға елеулі серпін береді. Әйелдердің эмоционалдық сезімталдылығының тым жоғары болуы олардың қызмет жүктемесін әділ бөлу, арнайы бөлімшелерде (қарым-қатынасты қажет ететін орталықтарда, логистикалық құрылымдарда, медициналық мекемелерде және т.б.) «әдеттегі әйелдік қайшылықтарды» шешу барысында негізсіз қақтығыстардың туындауының себебі болып табылады. Әскери іс-әрекеттегі әйелдердің отбасылық мәселелері ерлерге қарағанда, әдетте олардың жұмысының тиімділігіне оң немесе теріс әсер етуі әбден мүмкін.

Әскери сала мәселесіне байланысты жазылған бірқатар ғылыми еңбектерде әртүрлі санаттағы әскери қызметтерде еңбек ететін әйелдердің мінез-құлқында дербестік қасиет ерекше байқалатындығын атап өткен. Әйелдің күтпеген мінез-құлқы мен ойлау жағдайы әскери салада жұмыс жасайтын әйелдермен сұхбаттасу барысында алынған шынайы жауаптарынан көрінеді: «Біз өзіміздің соңғы минут ішінде қалай әрекет ететінімізді жиі білмейміз», «Көп нәрсе жағдайға, көңіл-күйіміз бен сезінімімізге байланысты» - дейді көптеген әскери қызметтегі әйелдер [9, 46 б.]. Осы ретте әйгілі француз ғалымы Симона де Бовуар былай деді: «Әскери саладағы ер адам үшін ұйымдасқан қатаң тәртіпке бағыну әйелдер үшін өте қиын. Әр адам өзін «әскери талап мен үшін маңызды», әрі оны еңбек талабы ретінде қабылдайды. Ал, әйелдердің әскери саладығы талаптар мен қатаң ержелерді сақтау, бұл олар үшін көну, мойынұсыну ретінде қарастырылады.

Огюст Конт бұл тұрғыда «әйелдің ең үлкен мәселесі - мойынсұнудың қиындығын жеңу» екенін атап көрсетеді [10, 58 б.]. Әйелдердің азаматтық өмірде кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруына елеулі әсер етпейтін бұл жағдай, әскери-әлеуметтік ортада шешуші, тіпті, кейде маңызды мәнге ие, бұл ретте басшыға көну, оның қатал талаптарын нақты орындау әйелдерден жинақылық пен эмоционалды тұрақтылық пен төзімділікті талап етеді. Эмоционалды тұрақтылығы төмен, әлсіз нәзік жандылар әскери саланың қатал талабына

кейде шыдамай жататын жағдайлар да жиі кездеседі. Әскери саладағы қызметкерлердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктер мәселесі Н.Ф. Феденко, В.Г. Горчакова [11, 78 б] сынды ғалымдардың зерттеулерінде жақсы қарастырылған.

Зерттеу пәні болып әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктері табылды. Зерттеу нысанасы ретінде әскери іс-әрекеттегі қызмет ететін әйелдер қарастырылды. Зерттеу жұмысына 38 әскери қызметтегі қыз-келіншектер алынды.

Зерттеу әдістері ретінде:

1. Г. Айзенктің тұлғалық тесті. Тест 57 сауалдан тұрады.

2. А.Г. Маклаков және С.И. Чермяниннің Көпдеңгейлі тұлғалық сұрақнама «Адаптивность» (МЛО-АМ). Сұрақнама 165 сұрақты қамтыған, әрі келесідей шкалаларды анықтайды: нақтылық (Н), бейімделу қабілеті (БҚ), жүйке-психикалық тұрақтылық (ЖПТ), коммуникативтік ерекшеліктер (КЕ), моральдық норма (МН).

3. «Әскери саланы таңдау себебім» сауалнама.

Г. Айзенктің тұлғалық тесті мен А.Г. Маклаков және С.И. Чермяниннің Көпдеңгейлі тұлғалық сұрақнамасы арқылы біз Қарулы Күштер қатарындағы әскери салада еңбек ететін әйелдердің кәсіби маман ретінде қарастыру барысында, олардың бойындағы тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерін қарастырдық (Сурет 3).

Сурет 3. Г.Айзенктің тұлғалық тестінің
А және В топтарының өзара салыстырмалы нәтижесі

Зерттеу нәтижелеріне (Сурет 3) сәйкес әрбір шәкіл бойынша талдау жасайтын болсақ А және В топтарында «нейротизм» шәкілі бойынша «өте жоғары» көрсеткішті иемденгенген анықталмады, әскери сала қатаң тәртіп пен қатты мінезді талап етуіне байланысты басым көпшілік зерттелушілер экстраверттер екендігі анықталды. «Экстраверттер» А тобында 25%, ал В тобында 44% құрады. Ал «Интроверт» шәкілі бойынша А тобында 32%, ал В тобында 25% құрады. Бұл ретте еңбек өтілімі жоғарылаған сайын сол салаға, оның талаптарына бейімделу, тұлғараралық қарым-қатынас жасау ерекшеліктері де бір қалыпты бола бастайды, өйткені тәжірибе жинақтау да басты орынға ие болады.«Нейротизм» шәкілі бойынша жоғары көрсеткішке ие болғандар А тобына қарағанда В тобында 50% құрады, орташа көрсеткіш А тобында-44 , В тобында 38%, екі топта да төменгі көрсеткіш 25%, 12% құрады.

А.Г. Маклаков және С.И. Чермяниннің «Адаптивность» (МЛО-АМ) Көпдеңгейлі тұлғалық сұрақнамасы бойынша екі топтың нәтижелерін өзара салыстыратын болсақ (Кесте 1) А тобында «бейімделу қабілеті (БҚ)» шәкілі бойынша төмен -1, орташа- 8, В тобында 12-жоғары, 4 орташа екендігі анықталды. «Жүйке-психикалық тұрақтылық (ЖПТ)» шәкілі бойыншаА тобында төмен -4, орташа- 2, В тобында 11-жоғары, 4 орташа, 1 төмен

көрсеткішті иемденді.«Коммуникативтік ерекшеліктер (КЕ)» шәкілі бойынша А тобында төмен -4, орташа- 4, В тобында 4 орташа көрсеткішті иемденді. «Моральдық норма (МН)» шәкілі бойынша А тобында орташа- 5, В тобында 1 орташа көрсеткішті иемденді.

Жалып екі топ арасында айырмашылықтар бар екендігі айқын көрінеді (Кесте 1).

Кесте 1

А тобы және В тобының өзара көрсеткіші

Деңгейлер	бейімделу қабілеті (БҚ)		жүйке-психикалық тұрақтылық (ЖПТ)		коммуникативтік ерекшеліктер (КЕ)		моральдық норма (МН)	
	А тобы	Б тобы	А тобы	Б тобы	А тобы	Б тобы	А тобы	Б тобы
Жоғары	7	12	10	11	8	12	11	15
Орташа	8	4	2	4	4	4	5	1
Төмен	1	0	4	1	4	0	0	0

Сонымен еңбек өтілімі көп не аз болуы да белгілі бір салада, қызметте еңбеу ету барысында оның жүйке-психикалық тұрақтылығы, коммуникативтік ерекшеліктері мен моральдық нормаларында да айырмашылықтары болатындығы анықталды. Еңбек өтілімі көбейген сайын маманның сол еңбек ету талаптарын орындауға деген жауапкершілігі, адамдармен тіл табыса алуы, қарым-қатынасқа түсе білуі, өз міндетін жауапкершілікпен орындау сияқты ерекшеліктер қалыптасады, ал еңбек өтілімі әлі де болса тәжірибе жинақтауға уақытының жетпегендігі, ортада өзін ұстауы, талаптарды орындау мен әскери тәртіпке бағыну, өзін ортада ұстай алу, жастық қызу қандылыққа берілу сияқты мінез-құлық ерекшеліктері байқалатындығын аңғаруға болады.

Екі топтың өзара нәтижесінің салыстырмалы % көрсеткішін төмендегі Сурет 4-тен қарастыруға болады.

Сурет 4. А және В топтарының нәтижесінің салыстырмалы % көрсеткіші

Психологиялық зерттеу нәтижелері бойынша әскери салада қызмет ететін әйелдердің келесідей топтарының типологиясын анықтадық:

Бірінші топ «инновациялық» типтегі әскери қызметтегі әйелдер құрған. Олардың негізгі бөлігі кәсіптік салада, отбасылық және күнделікті өмірде де жеке әлеуетін, тұлғалық қалыптасуын қатар жүзеге асырады. Бұл топқа жататын әскери қызметтегі әйелдердің 15% құраған, бұл ең төменгі көрсеткіш. Олар кәсіпте, отбасында, әрі күнделікті өмірде өздерін нақты көрсете алғандар. Оның құрамына «майор» және одан жоғары әскери атағы бар әйел офицерлер, сондай-ақ, әскери кадр саласында жоғары лауазымдарда жұмыс істейтін әйелдер бар. «Инновациялық» топқа жататын әскери саладағы әйелдер өздерінің іскерлік қасиеттеріне, әскери және кәсіби саладағы жоғары өзін-өзі бағалауына, әскери және отбасылық міндеттердің оңтайлы үйлесіміне қанағаттанушылықтың жоғары деңгейімен сипатталады және некеге деген қатынасының беріктігімен ерекшеленеді.

Екінші топқа - кәсіби бағдарланған әскери қызметке шынайы бағытталған әйелдер енген. Бұл топтың өкілдерінің басты мақсаты олардың жетістіктерінің кәсіби іс-әрекет барысында танылуы және өзін-өзі жүзеге асырудағы шығармашылық қабілеті, кейде бұл отбасылық өмірге зиянын тигізуі де мүмкін бола тұрса да. Бұл топтағы әйелдердің саны да аз - тек 10% ғана құрады. Осы топтың әскери қызметтегі әйелдердің тұлғалық бағыттылық құрылымында материалдық кәсіби іс-әрекеттің мазмұндық жағынан (нәтиже емес, жұмыс процесінің өзі, кәсіптік ортадағы жеке тұлғааралық байланыстар, өзін-өзі жүзеге асыру факторы ретінде маңызды басымдықпен ерекшеленеді. Олар өз жұмыстарында өз әлеуетін толық түсінеді. Әскери саладағы әйелдердің басым бөлігі кәсіптіке-бағдарланған әйел сарбаздар болып табылады, олар байланыс бөлімдерінде, медициналық және қосалқы қызметтер аясында еңбек етеді. Олардың ішінде, некеде тұрғандардың саны үштен бірін құраса, ал қалған көпшілік некеде тұрмаған, тұрмыс құрмаған қыз-келіншектер болып табылды. Осы ретте әскери салада қызмет ететін әйелдердің басым көпшілігі жұмысбасты, сол себепті де отбасын құрып, ұрпақ жалғастыру, балалы болу, репродуктивтік және отбасылық функцияларын іске асыру арасындағы айқын қайшылық бар екенін ескере кету керек.

«Егер, әйел кез келген іс-әрекетке толығымен сіңіп кетсе, оның бойында «әйел болып толық қалыптаса алмаймын» деген ой мен қорқыныш бойлап алады - дейді Симон де Бовюрер. Бұл сезім әйел адамның ерік-жігерін әлсіретеді және қызметтінен айырылып қаламын деген ойды үдете түседі. Сол себепті де әскери қатаң тәртіпті сақтау мен тапсырмаларды бұлжытпай орындау осы саладағы әйел қызметтерлер үшін отбасы мәселесіне қарағанда көп жағдайда аса маңызды болып табылады.

Үшінші топты қажеттілік негізде жұмыс істейтін әскери салада қызмет ететін әйелдердер тобы құрады. Әдетте, бұл жалғызбасты аналар, ажырасқан әйелдер және материалдық тұрғыдан алғанда тұрмысы сын көтермейтін әйелдер. Бұл топтағы әскери қызметтегі әйелдердің ең үлкен тобы - 65% құрады. Бұл әйелдер өзін-өзі жүзеге асыру үшін жұмыс істемейді, «таңдау жоқ» немесе «таңдауға болмады» деген бірақ ұстаным бойынша еңбек етеді. Бұл ретте әскери қызметтегеі әйел адам отбасылық мәселелерден алшақ болып, оған байланысты жұмыстардан көп жағдайда алшақ болып келеді, олардың пікірінше, жұмыста мен отбасылық міндеттерді орындауға қарағанда біршама демалып қалған күйде боламын деген пікірде. Бұл топтағы әскери қызметтегі әйелдердің жұмыстағы белсенділігі төмен, себебі іс жүзінде ешқандай материалдық ынталандыру болмайды, ал еңбекақы атқарылған жұмыстардың көлеміне байланысты төленбейді деп есептейді. Осы топтағы әйелдердің жеке-тұлғалық бағдары негізінен кәсіптік ортадағы тұлғааралық қарым-қатынасқа бағытталған.

Төртінші топ – барлық ынта-жігері отбасына бағдарланған әскери саладағы әйелдер, 10% құраған. Бұл топқа тұрмыс құрған әйелдердің үштен бір бөлігін және уақытын отбасына арнауды армандайтын тұрмыс құрмаған басы бос қыздар қамтыған.

Осы топтағы тұрмыс құрмаған қыздар жоғары кәсіби жетістіктермен ерекшеленбейді, өйткені олардың өмірінің басты ұстанымдарының бірі - бақытты отбасын құру, әскери салада басым көпшілігі ер адамдардың еңбек етуіне байланысты өздеріне сол ортадан лайықты жар табуға негізделген. Ал, 10 және одан да көп еңбек өтілімі бар әскери салада қызмет ететін, некеде тұрған әйелдер, әдетте, өздерінің кәсіби біліктіліктерін және кәсіби мәртебесін көтеруге тырысатындығы зерттеу барысында анықталды.

Негізгі әдістемелерді жүргізгеннен кейін зерттеу жұмысымыз барысында «Әскери саланы таңдау себебім» атты тақырыпта сауалнама жүргізілді. Зерттеу нәтижесіне сай «Әскери саланы таңдау себебім» деген сауалға келесідей жауаптар алынды:

1. Өз елінің партиоты атану. Зерттелушілер өздерін Отанын қорғағысы келетіндерін және әскери істі өз қалауы деп санайтындықтарын алға тартты.

2. Кейбір нәзік жандылар Қарулы Күштер қатарында атқаратын қызметін әлеуметтік сатымен жоғары көтерілу тәсілі ретінде қарайтындықтарын атады. Бұл мотив, әсіресе, саяси мансабын құруды жоспарлап отырғандар арасында кездесті.

3. Ерлі-зайыптылардың бірі әскери сала маманы болған себепті, өзінің де осы жұмыспен айналысуына тура келгендіктерін айтты. Бұл ретте нәзік жандылар үшін өз отбасынан жырақта жүріп, басқа салада қызмет ету мүмкіндігі тумауына байланысты дейді.

4. Әскери саладағы қыздардың бір бөлігі әскери бейіндегі жоғары оқу орындарына түсуі, әрі сол салада қызмет етуі ата-ананың қалауы, әрі өз қыздарының бойында жоғары моральдық келбетті тәрбиелеуге тілек білдірген талабына сай болудан туындаған деген пікірде болды.

5. Ата-аналар өз қыздарының әскери өнерді үйреніп, олардың бойында мақсаткерлік, ерік-күш, өзіне деген қатаңдық сияқты құнды қасиеттер қалыптасады деген пікірде болғандықтары анықталды. Әдетте, бұл жағдайда ата-аналар оқу орнын бітіргеннен кейін қыздар әскери қызметте қалуын талап етпейді. Дегенмен, көптеген қыздар ерікті түрде мамандық бойынша жұмыс істеуді жалғастырады.

6. Кейбір қыздар үшін әскери істі игеру балалық арманы, соны жүзеге асырудың ең қолайлы жолы осы салада қызмет ету деген пікірде.

7. Әскери қызметке кірген көптеген жас қыздар осы салада өзінің отбасылы болуы мен тұрмыс құрудың бірден бір жолы деп санайды.

8. Әскери бөлімдерде олар өзі қатарлас жауынгерлермен бірге жұмыс істейді және олар ер азаматтар тарапынан ықыласпен бөленіп, өздерін қажетті сезіну мүмкіндігіне ие болады деген ойда екен.

9. Бірқатар зерттелінушілердің пікірі бойынша, қыздар да ер-азаматтармен тең әскери қатарда қызмет етуі керек, сол арқылы біз өзін-өзі қорғау дағдыларын игеруге, қаруды басқаруға және алғашқы медициналық көмек көрсетуге үйренеміз деп санайды.

Алынған эмпирикалық мәліметтерге сәйкес әскери қызметтегі әйелдер әскери лауазымдарда қызмет етуіне байланысты бірқатар психологиялық ерекшеліктерге ие деп айта аламыз. 15 жылдан астам жұмыс тәжірибесі бар әйелдер мен 15 жылға дейінгі еңбек өтілімі бар сыналушылар арасында айырмашылықтар бар екендігі анықталды, атап айтқанда: таңдаған жұмыстарында; жоғарыда зерттеу нәтижесіне сәйкес алынған жеке бастық, тұлғалық қасиеттерде; мамандық таңдау мотивтерінде де айырмашылықтар бар екендігі анықталды. Сондай-ақ, әйелдердің қажеттіліктеріне, олардың лауазымына, баспанаға және жалақысына қатысты қанағаттанбаушылық бар екендігін көруге болады. Тәжірибесі жоқ және тәжірибесі бар әскери қызметтегі әйелдер де жүйке-психикалық тұрақтылық, коммуникативтік қатынасқа түсе білу мен моральдық нормативтік талаптарды орындау жағынан ерекшеленетіндігі анықталды.

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес әскери қызметтің әлеуметтік және моральдық өмірінің барлық қырларына әйелдердің әсерін нақты айту немесе шектеу жасау қиын, өйткені әрбір адамның табиғи ерекшелігі, психологиялық болмысы, тұлғалық ерекшеліктері

әртүрлі болып келеді.

Әйел адамның моральдық әлеуеті зор. Әскери саладағы әйел сарбаздары, қызметкерлерінің ерлерге қарағанда адал, тапсырманы нақты, әрі абыроймен орындауға икемді, тиянақтылық пен зеректік, нәтижеге қол жеткізуге деген талпыныстың жоғары болуы, қатаң әскери тәртіпті сақтау да оларға тән болуымен ерекшеленеді [12, 247 б].

Осылайша, әскери іс-әрекеттегі әйелдердің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктеріне келесідей сипаттама беруге болады:

- әйелдердің жағымды психологиялық мінездемесіне: ерекше зейінділік, кәсіби қарым-қатынаста теңгерілген жеке бағалау, сенімділік, жауаптылық, ерлердің қателіктерін кешіру;
- эмоционалдық қарым-қатынас, ашықтық;
- қоршаған ортаға және әскери қызмет жағдайларға тез бейімделе алу мүмкіндігі, қиын өмірлік және кәсіптік жағдайларда өзін-өзі жоғалтып алмау және т.б.
- өзін-өзі тану барысындағы кейбір жағымсыз қасиеттердің арасында: абайсыздық, мінсіздік, дөрекілік, көңіл-күйдің тез өзгеруі, тәуелділік, осалдық, аузында сөз тұрмауы, шектен тыс көп сөйлеу, ой-пікірге бейімділік, төтенше жағдайлардағы стреске төзімсіздік таныту, басқа адамдарға артық әңгіме айту.

Сонымен қатар, әйел затының отбасылы болуы не болмауы әскери қызметтегі өзінің тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерінің қалыптасу бағытына ықпал ететіндігі анық.

Әскери қызметтің табысты, әрі нәтижелі болуы олардың бойындағы тұлғалық-психологиялық ерекшеліктеріне тікелей байланысты [13, 182 б].

Тәжірибе көрсеткендей, әйел күнделікті тұрмыста өзін қаншалықты таныта алатындығы, әскери салада кәсіби білімдерін, дағдыларын және қызмет көрсетудегі басқа да жеке қасиеттерін көрсете алуы, әскери ортада оның әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің тиімділігіне, оның мәртебесі мен әріптестер арасында қандай қырымен көзге көрінуіне, тұлғалық-психологиялық ерекшеліктеріне тікелей байланысты болады. Ал бұл мәселе әлі де болса зерттеуді қажет ететін өзекті сұрақтардың бірі болып қала бермек.

Әдебиеттер тізімі

1. Калиев А.К. Инновации военного образования (на материалах Высшего военного училища внутренних войск Министерства внутренних дел Республики Казахстан): дисс. ... канд.пед.наук., 20.01.04 – Алматы, 2006. – 162 с.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы [Электрондық ресурс]. - URL: www. adilet.zan.kz (қаралған күні: 10.01.19).

3. «Жалпыға бірдей әскери міндеттілік және әскери қызмет туралы» Заңы (1993 жылы 19 қаңтар). - URL: adilet.zan.kz (қаралған күні: 10.01.19).

4. Барабанщиков А. В., Давыдов В. П., Феденко Н. Ф. Основы военной педагогики и психологии. - М., 1999. - 456 с.

5. Теория и практика воспитания военнослужащих. / Под.ред.Н.И. Резника. М.: 12ЦТ МО РФ.-2005. -239 с.

6. Современная военная психология: Хрестоматия /Сост. А.А.Урбанович. – Мн.: Харвест. -2013. – 349 с.

7. Задорожникова Е.Б. Профессиональная карьера женщин: социологический анализ: автореф. дис. канд. психол. наук. - Н.Новгород, 2003. - 24 с.

8. Зуйкова Е.М. Социальная защита женщин-военнослужащих в реформируемом обществе.- М.: МГСУ, 1996. - 46 с.

9. Завьялова Е.К. Социально-психологическая адаптация женщины в современных условиях (профессионально-личностный аспект).- Автореф. дис.д-ра психол. наук.- СПб,1998. -46 с.

10. Акдаулетова А., Сарбасова С.Б., Айкинбаева Г.К., Әскери ортадағы жас сарбаздармен жүргізілетін оқыту-тәрбие жұмыстарының ерекшеліктері. //«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2019: CENTRAL ASIA» Нұр-Сұлтан, 2019. № 2(3). Серия «Психологические науки». -С-58-62.

11. Горчакова В.Г. Деловитость и женственность: Психологические особенности профессионализма женщины. — Челябинск. -1999. -78 с.
12. Иванова Ю.Н. Храбрейшие из прекрасных: женщины России в войнах / Ю.Н. Иванова. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН). -2003.
13. Зайцева А. А., Исаев М. Е. Особенности воспитания военнослужащих-женщин. // Теория и практика образования в современном мире: материалы VIII Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, декабрь 2015 г.).

Г.К.Айкинбаева, А.Т.Акдаулетова, С.Сарбасова
Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Личностно-психологические особенности женщин в военной деятельности

Аннотация. В данной статье на основе мнений ученых рассматриваются значение и содержание личностно-психологических характеристик женщин на военной службе. Учитывая важность задач, стоящих перед Вооруженными Силами Республики Казахстан, остается подчеркнуть, что роль квалификации, физиологической подготовки и личностно-психологических характеристик специалистов, работающих в данной области, особая.

В настоящее время число женщин, желающих служить в армии и вступать в армию на своей родине, год от года увеличивается. Первостепенное значение имеют психологические особенности профессиональной деятельности женщин в армии, их влияние на занятость и их соответствие требованиям военно-профессиональной службы.

В статье также представлены результаты исследования, посвященного выявлению личностно-психологических характеристик женщин на военной службе.

Ключевые слова: военные, военная деятельность, личность, психологические особенности женщин на военной службе.

G.K.Aikinbayeva, A.T.Akdauletova, S.B. Sarbasova
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Personal and psychological characteristics of women in military activities

Abstract. This article discusses the meaning and content of the personal psychological characteristics of women in military service based on the opinions of scientists.Given the importance of the tasks facing the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, it remains to emphasize that the role of qualifications, physiological training and personality-psychological characteristics of specialists working in this field is special.

Currently, the number of women who want to serve in the army and join the army in their homeland is increasing year by year. However, the psychological characteristics of the professional activities of women in the army, their impact on employment and their compliance with the requirements of the military professional service are of paramount importance and relevance.

The article also presents the results of a study on the identification of personal and psychological characteristics of women in military service.

Keywords: military, military activity, personality, psychological characteristics of women in military service.

References

1. Kaliev A.K. Innovacii voennogo obrazovanija (na materialah Vysshego voennogo uchilishha vnutrennih vojsk Ministerstva vnutrennih del Respubliki Kazahstan): diss. ... kand.ped.nauk [Innovations in military education (based on materials from the Higher Military School of Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of

Kazakhstan]. diss. ... Candidate of Pedagogical Sciences, 20.01.04 (Almaty, 2006, 162 p.).
2. Kazaкstan Respublikasynyn Konstitucijasy [Constitution of the Republic of Kazakhstan] [Электронный ресурс]. Available at: www. adilet.zan.kz (Accessed: 10.01.19).
3. «Zhalpyga birdej askeri mindettilik zhane askeri kyzmet turaly» Zany (1993 zhylgy 19 kantar) [On general conscription and military service (January 19, 1993)]. Available at: adilet.zan.kz (Accessed: 10.01.19).
4. Barabanshhikov A. V., Davydov V. P., Fedenko N. F. Osnovy voennoj pedagogiki i psihologii [Fundamentals of military pedagogy and psychology] (Moscow, 1999, 456 p.).
5. Teorija i praktika vospitanija voennosluzhashhih [Theory and practice of education of military personnel]. Editor N.I. Reznik M.: 12ЦТ МО РФ.-2005. -239 с.
6.Sovremennaja voennaja psihologija [Modern military psychology]. Reader. Comp. A.A. Urbanovich (Harvest, Minsk, 2013, p. 349).
7. Zadorozhnikova E.B. Professional'naja kar'era zhenshhin: sociologicheskij analiz: avtoref. dis. kand. psihol. nauk [Professional career of women: sociological analysis. Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences] (Nizhny Novgorod, 2003, 24 p.).
8. Zujkova E.M. Social'naja zashhita zhenshhin- voennosluzhashhih v reformiruemom obshhestve [Social protection of female military personnel in a reformed society] (MGSU, Moscow, 1996).
9. Zav'jalova E.K. Social'no-psihologicheskaja adaptacija zhenshhiny v sovremennyh uslovijah (professional'no-lichnostnyj aspekt). Avtoref. dis.d-ra psihol. nauk [Socio-psychological adaptation of women in modern conditions (professional and personal aspect)] . Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Psychological Sciences (St. Petersburg, 1998, 46 p.).
10. Akdauletova A., Sarbasova S.B., Ajkinbaeva G.K. Askeri ortadagy zhas sarbazdarmen zhurgiziletin okytu-tarbie zhumystarynyn erekshelikteri [Features of educational work carried out with young soldiers in a military environment], «GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2019: CENTRAL ASIA». Serija «Psihologicheskie nauki» [Series «Psychological Sciences»], 2(3), 58-62 (2019).
11. Gorchakova V.G. Delovitost' i zhenstvennost': Psihologicheskie osobennosti professionalizma zhenshhiny [Efficiency and femininity: Psychological features of a woman's professionalism] (Cheljabinsk, 1999, 78 p.).
12. Ivanova Ju.N. Hrabrejshie iz prekrasnyh: Zhenshhiny Rossii v vojnah [Bravest of the Beautiful: Women of Russia in Wars]. Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (Russian political encyclopedia (ROSSPJeN), Moscow, 2003).
13. Zajceva A. A., Isaev M. E. Osobennosti vospitanija voennosluzhashhih-zhenshhin [Features of education of female military personnel], Teorija i praktika obrazovanija v sovremennom mire: materialy VIII Mezhdunar. nauch. konf. [Theory and practice of education in the modern world: materials of the VIII International scientific conference] (St. Petersburg, December 2015).

Information about authors:

Айкинбаева Г.К. - педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының доценті, А. Янушкевич көш.,6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Акдаулетова А. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс магистранты, А. Янушкевич көш.,6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Сарбасова С.Б. – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Aikinbayeva G. K.- Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and self-cogniition, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str.,6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Akdauletova A.T. - 2nd year master's degree in Psychology, Yanushkevich str.,6, Nur-Sultan, Kazakhstan

Sarbasova S. B. - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 15.41.59

Г. Х. Ганиева
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail:ganieva_vsrk@mail.ru)

Социально-психологический анализ статистических данных об осуждении несовершеннолетних в Республике Казахстан за период с 2017 по 2019 годы

Аннотация. В предлагаемой статье поднимается вопрос актуальности отклоняющегося (девиантного) поведения несовершеннолетних на основе анализа официальных данных Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. При изучении статистических данных об осуждении несовершеннолетних учитываются такие признаки осужденных лиц, как возраст, род занятий, семейное положение, пол. Проведен подробный анализ по категориям и статьям совершенных правонарушений несовершеннолетними.

Ключевые слова: отклоняющееся (девиантное) поведение, личность преступника, осужденные несовершеннолетние, правонарушения.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-131-140
Поступила: 25.02.20 / **Допущена к опубликованию:** 11.03.20

Проблема асоциального, отклоняющегося (девиантного) поведения подростков давно занимает умы юристов, педагогов и психологов.

Научные представления о человеческом поведении получили особенно бурное развитие в начале XX века, именно с того времени, когда представители бихевиоризма объявили поведение предметом психологической науки [1].

Под поведением в психологии понимается процесс взаимодействия личности со средой, опосредованный индивидуальными особенностями и внутренней активностью личности, имеющий форму преимущественно внешних действий и поступков [2].

Актуальность проблемы отклоняющегося поведения поспособствовала возникновению к концу XX века в рамках психологии отдельного направления – психологии девиантного поведения.

Отклоняющееся (девиантное) поведение – это устойчивое поведение личности, отклоняющееся от наиболее важных социальных норм, причиняющее реальный ущерб обществу или самой личности, а также сопровождающееся ее социальной дезадаптацией [2].

Клейберг Ю.А. дает следующее определение: девиантное поведение – это специфический способ изменения социальных норм и ожиданий посредством демонстраций ценностного отношения к ним [3].

Отклоняющимся (девиантным) поведением принято называть социальное поведение, несоответствующее установившимся в данном обществе нормам, и рассматривать его как систему поступков, отклоняющихся от общепринятой или подразумеваемой нормы психического здоровья, права, культуры и морали [4].

Причиной девиации (отклонением в поведении) могут быть:

1. Отклонение от нормы в состоянии здоровья.

2. Нарушения в сфере межличностных отношений.

3. Ошибки педагогов (превышение власти, унижение личности ученика и т.д.

4. Ошибки семейного воспитания (заласканное детство, задавленное детство, одинокое детство).

5. Социальные причины (противоречие в обществе, микросоциуме).

6. Психотравмирующие ситуации (развод, смерть и т.д.) [5].

Анализ литературы показывает, что существуют две категории девиантного поведения. Первое - это поведение, отклоняющееся от норм психического здоровья, подразумевающее наличие явной или скрытой психопатологии (патологическое). Вторая – это антисоциальное поведение, нарушающее какие-то социальные, культурные и особенно правовые нормы.

Именно второй категории посвящена данная статья.

По мнению Акашева А.Б., антисоциальное поведение возможно дифференцировать на девиантное, делинквентное, криминальное (преступное) поведение. Соответственно:

Девиантное: поведение, нарушающее общепринятые в данном обществе нормы и правила;

Делинквентное: мелкие правонарушения и проступки, не достигающие степени преступления;

Криминальное: преступное поведение, наказывающееся в уголовном порядке.

Им же сделан вывод, о том, что «несовершеннолетние девианты – это те подростки, которые не усвоили ценности и нормы общества, особенно первого в их жизни коллектива – семьи, и находящиеся в состоянии педагогической или социальной запущенности» [6].

Психолого-криминологические исследования свидетельствуют о том, что значительная часть преступников находится на определенной социально-психологической дистанции от общества и его нравственно-правовых ценностей. Они отчуждены и от общества в целом, и от малых групп (семья, трудовой коллектив, друзья и т.д.) или существенно ослабили связи с ними. В психологическом плане отчуждение представляет собой как бы уход человека из межличностного взаимодействия, который имеет существенные психологические и социальные последствия, в том числе и криминогенного характера [7].

Понятие личности преступника включает в себя комплекс социально-демографических, социально-ролевых (функциональных), социально-психологических признаков, которые в той или иной мере связаны с преступным деянием, характеризуют его общественную опасность, объясняют причины его совершения [8].

Целью настоящего исследования является социально-психологический анализ состояния совершенных правонарушений несовершеннолетними лицами за последние три года, в том числе по гендерному аспекту.

Задачи исследования:

1. Изучить основные признаки личности несовершеннолетнего преступника.
2. Рассмотреть категории совершенных осужденными несовершеннолетними правонарушений.

Метод исследования: анализ официальных статистических сведений.

На основании изложенного нами при изучении статистических данных об осуждении несовершеннолетних обращено внимание на такие признаки преступника, как возраст, род занятий, семейное положение, пол.

Личность преступника наряду с другими признаками характеризуется видом совершенного преступления, в частности, объектом преступного посягательства, тяжестью и характером преступных последствий.

Статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан свидетельствуют о том, что в 2017 году по уголовным правонарушениям по приговорам, вступившим в законную силу осуждено 443 несовершеннолетних, по сравнению с 2016 годом (378 лиц) больше на 17,2%. В 2018 году осуждено 413 несовершеннолетних, в 2019 году 422 лица [9].

Таким образом, несмотря на то, что эти показатели ниже по сравнению с 2017 годом,

наблюдается рост осужденных несовершеннолетних на 2,2% в 2019 году по сравнению с 2018 годом.

Так, в 2017 году в возрасте от 14 до 15 лет осуждено 85 несовершеннолетних, в 2018 году - 73, а в 2019 году - 89; от 16 до 18 лет в 2017 году осуждено 358 лиц, в 2018 году - 340 лиц, в 2019 году - 333 лица (таблица 1).

Таблица 1

Число осужденных несовершеннолетних
в возрасте от 14 до 15 лет и в возрасте от 16 до 18 лет за 2017-2019 гг.

Возраст осужденных несовершеннолетних	Период		
	2017 год	2018 год	2019 год
От 14 до 15 лет	85	73	89
От 16 до 18 лет	358	340	333

При этом, учащихся в 2017 г. - 231 лицо, в 2018 г. - 250 лиц, в 2019 г. - 283 лица.

Осуждено работающих несовершеннолетних в 2017 и 2018 гг. по 4 лица, в 2019 г. -10 лиц.

Из общего числа осужденных несовершеннолетних нигде не учились и не работали в 2017 г. 208 лиц, в 2018 г. - 159 лиц, в 2019 г. - 128 лиц.

Таким образом, наибольшее количество осужденных несовершеннолетних - учащиеся (таблица 2).

Таблица 2

Занятость осужденных несовершеннолетних в период с 2017 по 2018 гг.

Занятость осужденных несовершеннолетних	Период		
	2017 год	2018 год	2019 год
Учащиеся	231	250	283
Работающие	4	4	10
Нигде не учились и не работали	208	159	128

Воспитывавшихся в полной семье по данным 2017 г. - 289 несовершеннолетних, 2018 г. - 262 лица, 2019 г. - 290 лиц; в неполной семье в 2017 г. - 147 несовершеннолетних, в 2018 г. - 146 лиц, в 2019 г. - 121 лицо; вне семьи (детский дом, интернат и тому подобное) в 2017 году - 7 лиц, в 2018 году - 5 лиц, и в 2019 году - 11 лиц (таблица 3).

Таблица 3

Состав семей, воспитывавших осужденных несовершеннолетних
в период с 2017 по 2019 гг.

Состав семей, воспитывавших осужденных несовершеннолетних	Период		
	2017 год	2018 год	2019 год
В полной семье	289	262	290
В неполной семье	147	146	121
Вне семьи (детдом, интернат и т.п.)	7	5	11

Из числа осужденных лиц в момент совершения уголовного правонарушения в 2017 г. находились в состоянии алкогольного опьянения 25 несовершеннолетних, в 2018 г. - 23 лица, в 2019 г. - 18 лиц; в состоянии наркотического опьянения в 2017 и 2019 гг. - по 4 лица, в 2018 г. - 1 лицо.

Совершили преступления в группе лиц в 2017 г. 242 несовершеннолетних, в 2018 г.

- 206 лиц, в 2019 г. - 186 лиц, в том числе с участием взрослых в 2017 г. - 137 несовершеннолетних, в 2018 г. - 99 лиц, в 2019 г. - 113 несовершеннолетних.

Ранее были судимы из числа осужденных несовершеннолетних в 2017 и 2018 гг. по 23 лица, в 2019 г. - 42 лица.

По уголовным преступлениям осуждено несовершеннолетних в 2017 г. 419 лиц, в 2018 г. - 393 лица, в 2019 г. - 402 лица, в том числе:

- небольшой тяжести: в 2017 г. - 11 лиц, в 2018 г. - 14 лиц, и в 2019 г. - 18 лиц;
- средней тяжести: в 2017 г. - 80 лиц, в 2018 г. - 91 лицо, и в 2019 г. - 63 лица;
- тяжкие преступления: в 2017 г. - 298 лиц, в 2018 г. - 259 лиц, в 2019 г. - 290 лиц;

за особо тяжкие: в 2017 г. - 30 несовершеннолетних, в 2018 г. - 29 лиц, в 2019 г. - 31 лицо.

По уголовным проступкам осуждено в 2017 г. 24 несовершеннолетних, в 2018 и в 2019 гг. по 20 лиц.

Общее количество осужденных несовершеннолетних, в том числе по категориям правонарушений за последние три года, отражено в таблице 4.

Таблица 4

Число осужденных несовершеннолетних лиц
по категориям правонарушений в период с 2017 по 2019 гг.

Наименование	Период		
	2017 год	2018 год	2019 год
Всего осуждено, из них:	443	413	422
1. По проступкам	24	20	20
2. По преступлениям, в т.ч.:	419	393	402
1) небольшой тяжести	11	14	18
2) средней тяжести	80	91	63
3) тяжкие	298	259	290
4) особо тяжкие	30	29	31

Наибольшее количество несовершеннолетних осуждены за правонарушения, предусмотренные Уголовным кодексом Республики Казахстан:

- по статье 191 (грабеж): в 2017 г. - 134 лица, в 2018 г. - 118 лиц, в 2019 г. - 103 лица;

по статье 188 (кража): в 2017 г. - 89 лиц, в 2018 г. - 64 лица, в 2019 г. - 76 лиц;

- по статье 106 (умышленное причинения тяжкого вреда здоровью): 53 лица, в 2018 г. - 68 лиц, в 2019 г. - 72 лица.

Кроме того, за рассматриваемый период несовершеннолетние лица были осуждены (статьи перечислены исходя из количественного соотношения осужденных несовершеннолетних в порядке уменьшения):

- по статье 192 (разбой): – 27 лиц, в 2018 г. - 19 лиц, в 2019 г. - 13 лиц;
- по статье 293 (хулиганство): – 20 лиц, в 2018 г. - 29 лиц, в 2019 г. - 24 лица;
- по статье 99 (убийство): в 2017 и 2018 гг. - по 15 лиц, в 2019 г. - 11 лиц;
- по статье 296 (незаконное обращение с наркотическими средствами, психотропными веществами, их аналогами, прекурсорами без цели сбыта): в 2017 и 2018 гг. - по 14 лиц, в 2019 г. - 9 лиц;
- по статье 287 (незаконное приобретение, передача, сбыт, хранение, перевозка или ношение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств): в 2017 гг. - 14 лиц, в 2018 г. - 10 лиц, в 2019 г. - 11 лиц;

- по статье 194 (вымогательство): в 2017 г. - 13 лиц, в 2018 г. - 6 лиц, в 2019 г. - 19 лиц;

-по статье 120 (изнасилование): в 2017 г. - 11 лиц, в 2018 г. - 3 лица, в 2019 г. - 7 лиц;

- по статье 121 (насильственные действия сексуального характера) в 2017 году 6 лиц, в 2018 году 11 лиц, в 2019 году 15 лиц;

- по статье 122 (половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста) в 2017 году 3 лица, в 2018 году 12 лиц, в 2019 году 9 лиц;

по статье 107 (умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью) в 2017 году 2 лица, в 2018 году 6 лиц, в 2019 году 11 лиц;

- по статье 345 (нарушение правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств лицами, управляющими транспортными средствами) в 2017 году 5 лиц, в 2018 году 3 лица, в 2019 году 7 лиц;

- по статье 200 (неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения) в 2017 году 3 лица, в 2018 году 6 лиц, в 2019 году 5 лиц;

- по статье 256 (пропаганда терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма) в 2017 году 6 лиц, в 2018 году 2 лица, в 2019 году не было осуждено;

- по статье 297 (незаконное изготовление, переработка, приобретение, хранение, перевозка в целях сбыта, пересылка либо сбыт наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов) в 2017 году 4 лица, в 2018 и 2019 годах по 2 лица;

- по статье 291 (хищение либо вымогательство оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств) в 2017 году 3 лица, в 2018 и 2019 годах по 2 лица;

- по статье 190 (мошенничество) в 2017 году 2 лица, в 2018 году 1 лицо, в 2019 году 5 лиц;

- по статье 124 (развращение малолетних) в 2017 году 3 лица, в 2018 году 1 лицо, в 2019 году 2 лица;

- по статье 104 (причинение смерти по неосторожности) в 2017 году 1 лицо, в 2018 году 3 лица, в 2019 году не было осужденных;

- по статье 273 (заведомо ложное сообщение об акте терроризма) в 2017 году 1 лицо, в 2018 году не было, в 2019 году 2 лица;

- по 1 лицу по статье 288 (незаконное изготовление оружия) в 2017 и 2019 годах, в 2018 году не было;

- по статье 380 (применение насилия в отношении представителя власти) в 2017 и 2018 годах по 1 лицу, в 2019 году не было;

- по статье 420 (заведомо ложные показания, заключения эксперта, специалиста или неправильный перевод) в 2017 году 1 лицо, в 2018 году 2 лица, в 2019 году не было;

- по статье 434 (недонесение о преступлении) в 2018 году 4 лица, в 2019 году 2 лица;

- по статье 187 (мелкое хищение): в 2018 г. - 1 лицо, в 2019 г. - 6 лиц;

- по статье 202 (умышленное уничтожение или повреждение чужого имущества): в 2018 г. -1 лицо, в 2019 г. - 2 лица;

- по 1 лицу по статьям 125 (похищение человека), 255 (акт терроризма) в 2018 и 2019 годах.

Наряду с этим, в 2017 г. осуждено несовершеннолетних по статьям Уголовного кодекса Республики Казахстан:

- 108 (умышленное причинение легкого вреда здоровью) - 5 лиц;

- 231 (изготовление, хранение, перемещение или сбыт поддельных или ценных бумаг) - 2 лица;

- 105 (доведение до самоубийства), 196 (приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем), 286 (контрабанда изъятых из обращения предметов или предметов, обращение которых ограничено), 347 (оставление места дорожно-транспортного

происшествия) -по 1 лицу.

В 2018 г. осуждено несовершеннолетних по статьям Уголовного кодекса Республики Казахстан:

- 389 (самоуправство) - 3 лица;

- 102 (убийство, совершенное при превышении пределов необходимой обороны), 134 (вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией), 339 (незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения, а также запрещенными к пользованию видами растений или животных, их частями или дериватами), 432 (укрывательство преступления) -по 1 лицу;

В 2019 г. осуждено несовершеннолетних по статьям Уголовного кодекса Республики Казахстан:

- 257 (создание, руководство террористической группой и участие в ее деятельности) - 2 лица;

- 114 (неосторожное причинение вреда здоровью), 440 (нарушение уставных правил взаимоотношений между военнослужащими при отсутствии между ними отношений подчиненности) - по 1 лицу.

Как отмечает В.В. Абраменкова, «после нескольких десятилетий, прошедших под знаком «бесполой психологии» в изучении детства, наступило время обращения к проблемам половой дифференциации. Интерес к ней обусловлен тем, что категория пола – сложнейшая психологическая, историко-культурная, социальная и клиническая проблема, но прежде всего тем, что современные требования индивидуального подхода к формированию личности не могут быть выполнены без учета психологической специфики пола ребенка» [10].

Если рассматривать по гендерному аспекту, то из общего числа несовершеннолетних осуждено лиц женского пола в 2017 году 11, что составило 2,5%, в 2018 году 14 лиц или 3,4%, в 2019 году 10 лиц или 2,4% (Таблица 5).

Таблица 5

Число осужденных несовершеннолетних лиц женского пола по категориям правонарушений в период с 2017 по 2019 гг.

Наименование	Период		
	2017 год	2018 год	2019 год
Всего осуждено, из них:	11	14	10
1. По проступкам	2	-	-
3. По преступлениям, в т.ч.:	9	14	10
5) небольшой тяжести	-	2	-
6) средней тяжести	2	3	4
7) тяжкие	6	9	6
8) особо тяжкие	1	-	-

Из них:

- за преступления небольшой тяжести: в 2018 г. 2 лица, в 2017 и 2019 гг. не осуждались;

- за преступления средней тяжести: в 2017 г. - 2 лица, в 2018 г. - 3 лица, в 2019 г. - 4 лица;

- за тяжкие преступления: в 2017 г. - 6 лиц, в 2018 г. - 9 лиц, в 2019 г. - 6 лиц;

- за особо тяжкие преступления: 1 лицо в 2017 году, в 2018 и 2019 гг. девушки не осуждались;

- за проступки: в 2017 г. - 2 лица, в 2018 и 2019 гг. не было.

В том числе в 2017 г.:

- по 2 лица за правонарушения по статьям Уголовного кодекса Республики Казахстан 108 (умышленное причинение легкого вреда здоровью), 188 (кража), 191 (грабеж);

- по 1 лицу по статье 99 (убийство), 106 (умышленное причинение тяжкого вреда здоровью), 194 (вымогательство), 293 (хулиганство), 420 (заведомо ложные показания, заключения эксперта, специалиста или неправильный перевод).

В 2018 г. осуждены лица женского пола за правонарушения по статьям Уголовного кодекса Республики Казахстан:

- 191 (грабеж) - 6 лиц;

- 188 (кража), 293 (хулиганство) - по 2 лица;

- 102 (убийство, совершенное при превышении пределов необходимой обороны), 134 (вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией), 190 (мошенничество), 256 (пропаганда терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма) - по 1 лицу.

В 2019 г. осуждены лица женского пола за правонарушения по статьям Уголовного кодекса Республики Казахстан:

- 293 (хулиганство) - 4 лица;

- 188 (кража), 190 (мошенничество) - по 2 лица;

- 106 (умышленное причинение тяжкого вреда здоровью), 297 (незаконное изготовление, переработка, приобретение, хранение, перевозка в целях сбыта, пересылка либо сбыт наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов) - по 1 лицу.

Наряду с этим, уголовные дела прекращены за примирением сторон в 2017 г. в отношении 335 несовершеннолетних, в 2018 г. - 444 лиц, в 2019 г. - 417 лиц; с применением принудительных мер воспитательного воздействия в 2017 г. к 32 несовершеннолетним, в 2018 г. - к 57 лицам, в 2019 г. - к 35 лицам, также по амнистии в 2017 г. в отношении 33 несовершеннолетних.

До совершения последнего уголовного правонарушения состояли на учете в инспекции ОВД в 2017 г. 43 несовершеннолетних лица, в 2018 г. - 36 лиц, в 2019 г. - 82 лица.

По результатам обсуждения статистических данных за рассматриваемые последние три года мы пришли к следующим выводам:

1. Вызывает опасение рост преступности несовершеннолетних от 14 до 16 лет и рост учащихся по сравнению с работающими и неработающими. При этом наибольшее количество осужденных несовершеннолетних воспитывались в полной семье. Из числа лиц, воспитывавшихся вне семьи (детский дом, интернат и тому подобное), наибольшее количество приходится на 2019 г.

2. По уголовным преступлениям, совершенным несовершеннолетними, наибольшее количество приходится на 2017 г. Большая часть преступлений, которые совершили несовершеннолетние, - это тяжкие преступления. За особо тяжкие преступления наибольшее количество осужденных несовершеннолетних приходится на 2019 г. Также исходя из абсолютных показателей наибольшее количество осужденных несовершеннолетних по преступлениям средней тяжести приходится на 2018 г. За преступления небольшой тяжести за последние три года больше всего осуждено несовершеннолетних в 2019 г. По уголовным проступкам наибольшее количество несовершеннолетних приходится на 2017 г.

3. Наибольшее количество несовершеннолетних осуждено за правонарушения, предусмотренные Уголовным кодексом Республики Казахстан по статье 191 (грабеж), 188 (кража) и по статье 106 (умышленное причинения тяжкого вреда здоровью).

4. Из числа осужденных несовершеннолетних лица женского пола за рассматриваемый период составили от 2,4% до 3,4%, для них характерно совершение тяжких преступлений и преступлений средней тяжести. Наиболее часто встречающиеся преступления среди осужденных несовершеннолетних девушек - грабеж, кража, хулиганство.

5. Более половины дел, поступивших в суды в отношении несовершеннолетних, прекращаются по тем или иным основаниям, в основном за примирением сторон.

В заключение следует отметить, что по мнению ученых, чем раньше человек совершает преступление, за которое его помещают в места лишения свободы, тем больше вероятность того, что он совершит новое преступление. Несовершеннолетние, погружаясь в дела преступного сообщества, крепче связывают свое «Я» с ним и быстрее отдаляются от общества [11].

Ю.М. Антонян полагает, что женщины более остро и драматично переживают свое лишение свободы. Попадая в исправительную колонию, в личном плане они теряют намного больше, чем мужчины. Условия изоляции вызывают у них состояние безысходности, апатии, чувство безнадежности, утрату перспективы в жизни, неверие в людей и т.д. [12].

Дюркгейм считал, что некий оптимальный уровень преступности неизбежно присущ человеческому обществу, как температура человеческому телу, и необходимо заботиться не столько об ее искоренении, сколько о поддержании некоего оптимального уровня, предупреждая лишь «всплески», рост преступности [13].

Г.Ф.Хохряков считает, что неудовлетворительные потребности женщин в местах лишения свободы теснее связаны с глубинными пластами психики, поэтому они быстрее и чаще разрушаются в тюрьмах как личности [11].

Законодательная база по профилактике правонарушений среди несовершеннолетних в республике создана. В сфере предупреждения правонарушений и преступлений среди несовершеннолетних особое место занимает контроль и надзор за деятельностью органов и учреждений системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних.

Одной из наиболее действенных мер профилактики противоправного поведения в подростковой среде является своевременное выявление несовершеннолетних с девиантным поведением. Следующим шагом нашего исследования предполагается изучение применяемых современных методик по данному вопросу.

Литература

1. Торндайк Э. Принципы обучения, основанные на психологии. – М.,1988.
2. Змановская Е.В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения). – М., 2003.
3. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения. – М., 2001.
4. Яворская Ж.Х. Подростки – девианты: анализ поведенческих реакций. Экономика, право, культура в эпоху общественных преобразований: Материалы международной научно-практической конференции, 25 января 2006 года. –Алматы, 2006.
5. Котлярова С.А. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних подростков. Социальный педагог №3, 2010.
6. Акашев А.Б. Психология несовершеннолетних девиантов. Учеб.-метод.пособие. – Усть-Каменогорск, 2010.
7. Еркинбекова М.А. Психологические предпосылки преступного поведения. Вестник университета Кайнар, №3/2016.
8. Шиханцов Г. Юридическая психология. Учебник для вузов. – М.: Зеркало, 1998.
9. Форма №12. Отчет об осуждении несовершеннолетних за 12 месяцев 2017 года. Форма №12. Отчет об осуждении несовершеннолетних за 12 месяцев 2018 года. Форма №12. Отчет об осуждении несовершеннолетних за 12 месяцев 2019 года (электронный источник). - URL: http://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat (дата обращения: 15.02.2019).
10. Абраменкова В.В. Половая дифференциация и межличностные отношения в детских группах // Вопросы психологии. – 1997, №5.
11. Хохряков Г.Ф. Парадоксы тюрьмы. – М., 1991.
12. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. – М., 1992.
13. Беличева С.А. Основы превентивной психологии. – М., 1993.

Г.Х. Ганиева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазақстан Республикасында 2017 жылдан 2019 жылға дейінгі кезеңдегі кәмелетке толмағандардың сотталуы туралы статистикалық деректерді әлеуметтік-психологиялық талдау

Аннотация. Ұсынылып отырған мақалада Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ресми деректерін талдау негізінде кәмелетке толмағандардың қабылданбаған (девиантты) мінез-құлқының өзектілігі мәселесі көтеріледі. Кәмелетке толмағандарды соттау туралы статистикалық деректерді зерделеу кезінде қылмыскердің жасы, жұмыс түрі, отбасы жағдайы, жынысы сияқты белгілеріне назар аударылды. Кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтардың санаттары мен баптары бойынша егжей-тегжейлі талдау жүргізілді.

Түйін сөздер: қабылданбайтын (девиантты) мінез-құлық, қылмыскердің жеке басы, сотталған кәмелетке толмағандар, құқық бұзушылықтар.

G. H. Ganieva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Analysis of statistical data on juvenile convictions in the Republic of Kazakhstan for the period from 2017 to 2019

Abstract. This article raises the question of the relevance of deviant (deviant) behavior of minors based on analysis of official data of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan. When studying statistical data on the conviction of minors, attention is drawn to such signs of a criminal as age, occupation, marital status, gender. A detailed analysis of the categories and articles of offenses committed by minors was carried out.

Keywords: deviant (deviant) behavior, personality of the offender, convicted minors, offenses.

References

1. Thorndike E. Principy obuchenija, osnovannye na psihologii [Principles of training based on psychology] (Moscow, 1988).
2. Zmanovskaya E.V. Deviantologija (Psihologija otklonjajushhegosja povedenija) [Deviantology (Psychology of deviant behavior)] (Moscow, 2003).
3. Kleiberg Yu.A. Psihologija deviantnogo povedenija [Psychology of deviant behavior] (Moscow, 2001).
4. Yavorskaya Zh.Kh. Podrostki – devianty: analiz povedencheskih reakcij. Jekonomika, pravo, kul'tura v jepohu obshhestvennyh preobrazovanij: Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii [Adolescent Deviants: An Analysis of Behavioral Reactions. Economics, Law, Culture in the Age of Social Transformation: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference], January 25, 2006 (Almaty, 2006).
5. Kotlyarova S.A. Profilaktika pravonarushenij sredi nesovershennoletnih podrostkov [Prevention of juvenile delinquency], Social'nyj pedagog [Social teacher], 3 (2010).
6. Akashev A.B. Psihologija nesovershennoletnih deviantov [Psychology of minor deviants]. Study guide (Ust-Kamenogorsk, 2010).
7. Erkinbekova M.A. Psihologicheskie predposylki prestupnogo povedenija [Psychological background of criminal behavior]. Bulletin of the University of Kainar, 3, 2016.
8. Shikhantsov G. Juridicheskaja psihologija [Legal Psychology]. Textbook for high schools (Zerkalo, Moscow 1998).
9. Forma №12. Otchet ob osuzhdenii nesovershennoletnih za 12 mesjacev 2017 goda. Forma №12. Otchet ob osuzhdenii nesovershennoletnih za 12 mesjacev 2018 goda. Forma №12. Otchet ob osuzhdenii nesovershennoletnih za 12

mesjacev 2019 goda [Form No. 12. Report on the conviction of minors for 12 months of 2017. Form No. 12. Report on the conviction of minors for 12 months of 2018. Form No. 12. Report on the conviction of minors for 12 months of 2019] (Electronic resource). Available at: http://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat (Accessed: 15.02.2019).
10. Abramenkova V.V. Polovaja differenciacija i mezhlichnostnye otnoshenija v detskih gruppah [Sexual differentiation and interpersonal relationships in children's groups], Voprosy psihologii [Psychology Issues], 5 (1997).
11. Khokhryakov G.F. Paradoksy tjur'my [Paradoxes of the prison] (Moscow, 1991).
12. Antonyan Yu.M. Prestupnost' sredi zhenshhin [Crime among women] (Moscow, 1992).
13. Belicheva S.A. Osnovy preventivnoj psihologii [Fundamentals of preventive psychology], (Moscow, 1993).

Сведения об авторе:

Ганиева Г.Х. – магистрант 2 курса специальности «6М050300 «Психология» Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева, ул. А.Янушкевича, 6, Нур-Султан, Казахстан.

Ganieva G.H. - 2nd year Master's student of the specialty 6M050300 "Psychology" of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, A. Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 15.81.70

Г.О. Жукибаева[1], Е.И. Барабанова[2]
[1]ТОО «Qazproftec», Нур-Султан, Казахстан
[2]Восточно-Казахстанский государственный университет им. Сарсена Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан
(E-mail: 8333805@gmail.com, anb777@yandex.ru)

Взаимосвязь выбора специальности профессионального обучения с профориентационной направленностью выпускников школ РК[4]

Аннотация. В статье представлен анализ результатов профориентационного тестирования 1474 школьников выпускных классов из всех областей Казахстана. В качестве теста был использован психодиагностический инструмент, разработанный казахстанскими исследователями и представленный на информационном сайте Bagdar.kz. Описан корреляционный анализ результатов теста на определение самооценки интересов, склонностей и способностей в различных сферах профессиональной деятельности, демонстрирующий оценку по 36 специальностям, распределенных по 12 профессиональным отраслям с результатами регистрации по предварительному выбору специальности обучения, а также с результатами выбора профильных предметов при прохождении четырех этапов ЕНТ. Были определены взаимосвязи предварительного выбора специальности обучения с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ. Школьники, тестовая оценка способности которых преобладает в одной профессиональной сфере, набирают по профильным предметам ЕНТ больше баллов, чем неопределившиеся старшеклассники. Школьники, заранее определившиеся с выбором будущей профессии, набирают по профильным предметам ЕНТ больше баллов, чем неопределившиеся старшеклассники.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, школьники, профессиональная направленность, специальность обучения, Единое национальное тестирование (ЕНТ).

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-141-145

Поступила: 18.02.20 / **Доработана:** 28. 02. 20 / **Допущена к опубликованию:** 2.03.20

Введение. Одной из основных проблем профориентационной работы является преодоление или сведение к минимуму возникающих противоречий, которые существуют между объективными потребностями общества в достаточной и сбалансированной кадровой структуре и сложившимися за долгие годы субъективными профессиональными желаниями и стремлениями молодёжи, которая не может или не хочет подстраиваться под реалии текущего дня. В таких случаях неизбежно возникают перекосы в спросе и предложении профессий на рынке труда, необоснованно завышенный выпуск специалистов определённых специальностей, несостоятельные рейтинги престижности профессий и многие другие.

Существующие в Республике Казахстан проблемы рынка труда (недостаток квалифицированной рабочей силы, переизбыток в подготовке специалистов одних направлений в ущерб другим и др.) вытекают из отсутствия системной профориентационной работы [1], [2].

Проведенный теоретический анализ российской психолого-педагогической литературы позволил определить, что значительное количество работ посвящено изучению психологических аспектов жизненного и профессионального самоопределения учащейся

4 Данная работа была поддержана Фондом Сорос-Казахстан в рамках проекта «Большие данные в образовании-2019» в сотрудничестве с Центром прикладной политики и целостности (Center for Applied Policy and Integrity). Содержание данной работы отражает точку зрения авторов, которая необязательно совпадает с точкой зрения Фонда Сорос-Казахстан и Центра прикладной политики и целостности.

молодёжи. Среди них следует выделить исследования К.А. Абульхановой-Славской, Б.Г. Ананьева, Е.А. Климова, А.Н. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна и др., определяющие общие закономерности формирования личности, возрастные и индивидуальные особенности развития школьника; работы Л.И. Божович, Л.С. Выготского, И.С. Кона, А.В. Петровского, в которых рассматриваются вопросы влияния возрастных особенностей школьников на их социальное и профессиональное самоопределение; труды О.В. Глыбочко, Т.В. Кудрявцева, С.Н. Чистяковой, Т.И. Шалавиной, В.Ю. Шегуровой и И.И. Юматовой, в которых раскрываются понятия, принципы и содержание профессионального самоопределения. Выделению путей построения профессиональной ориентации в условиях общеобразовательной школы посвящены работы А.Е. Голомштока, Е.А. Климова, Н.С. Пряжникова, А.Д. Сазонова, А.П. Чернявской, В.Д. Шадрикова и др. Исследованиями факторов и мотивов, влияющих на выбор профессиональной деятельности учащихся старших классов, занимались Дж. Аткинсон, Е.П. Ильин, И.А. Заборская, Е.А. Климов, Ю.А. Корреляков, О.П. Неменова, Н.С. Пряжников, Л.А. Храмцова и др. Процессы формирования профессиональной направленности в старшем школьном возрасте отражены в работах Э.Ф. Зеера, В.В. Кревневича, К.Д. Левитова, В.С. Лукиной, В.Н. Парамзина, Т.И. Шалавиной. Профильное обучение и его значение в организации профориентационной работы в школе раскрываются в работах Л.К. Артёмовой, П.С. Лернера, А.А. Пинского и др.

В числе работ, посвященных профориентационной работе, опубликованных в последнее время, следует упомянуть и труды казахстанских ученых: С.М. Джакупова, М.А. Перленбетова, А.П. Сейтешова, Ж.О. Умбетовой, У.Б. Жексенбаевой, А.К. Сатовой, [3], Г.Ж. Лекеровой [4], М.Т. Жалаловой [5], Р.Б. Байболовой [6] и др.

Анализ позволил определить следующий перечень проблем, ограничивающих полноценную профориентационную работу со школьниками:

1. Отсутствие в стране по сей день продуманной кадровой политики, основой которой должна быть по возможности ранняя, системная школьная профориентация;

2. Отсутствие современных психолого-педагогических исследований проблем профессиональной ориентации, прогнозирования и более или менее точного механизма определения потребности в профессиональных кадрах;

3. Разрушение сложившейся в советское время системы школьной профориентации, отсутствие в общеобразовательных школах кабинетов по профориентации как центров организации и координации всей работы по профориентации школьников;

4. Решающая роль родителей при определении выбора будущего профессионального жизненного пути своих детей, зачастую без учета их склонностей, способностей;

5. Наличие социально-педагогических требований сознательности и самостоятельности выбора профессии и недостаточная информированность подрастающего поколения в сложном мире профессий;

6. Отсутствие тесной связи профессиональных учебных заведений со школами, превращение работы по ориентации учебных заведений на свои профессии в элементарное «завлечение» абитуриентов посредством сиюминутных выгод, «липовых» льгот;

7. Объективная потребность личности в самоопределении, в том числе и профессиональном, и несоответствие традиционных форм и методов профориентационной работы социально-экономическим требованиям общества; явный недостаток новых методик, активизирующих самоопределяющихся школьников, побуждающих их к развитию своих талантов и самореализации на благо своей страны и всего общества.

В связи с этим информационная платформа Bagdar.kz [7] для казахстанской системы образования представляет несомненный интерес как готовая интернет-платформа с авторскими диагностическими профориентационными разработками, единственными на сегодняшний день в РК, которые отвечают реалиям современных интересов школьников, а также объективным данным системы профессионального образования и рынка труда.

На портале bagdar.kz [7] представлен ряд тестов, которые являются продуктом казахстанских разработчиков и авторство которых зафиксировано как интеллектуальная собственность. Тесты прошли эмпирико-статистическую проверку ретестовой надежности (r=0,7) и конструктивной валидности с рядом тестов, широко используемых в профориентационной практике **(**получены коэффициенты корреляции в диапазоне 0,5-0,7) [8].

При разработке комплексного подхода специалистами bagdar.kz были использованы идеи, изложенные в концепциях личностно-ориентированного подхода к процессу профессионального самоопределения (А.К. Маркова, Л.М. Митина, Н.С. Пряжников) [9] [10], профессионального самоопределения и формирования профессионального самосознания личности (Т.В. Кудрявцев) [11], профессионального и личностного самоопределения: формирующий, развивающий подходы (Е.А. Климов, Ю.П. Поваренков, Н.С. Пряжников) [10], [12]. Основная идея состояла в построении профориентационной работы (профессионального просвещения, профессиональной диагностики и профессионального отбора) на принципах «компетентностного подхода», предполагающего не просто выделение, учет и развитие конкретных качеств человека, но и перенесение акцента на саму готовность человека решать определенные задачи, опираясь на свои разнообразные качества.

Исходя из этого, цель профориентационного комплекса, представленного на bagdar.kz – это выявление и оценка потенциала школьника и его профессионально важных качеств (компетенций) и на этой основе осуществление выбора сферы деятельности, оптимально соответствующей способностям, интересам и психологическим особенностям личности с учетом конъюнктуры рынка труда. Важными являются основные критерии готовности личности к профессиональному самоопределению, используемые при комплексной оценке: когнитивный/информационный («Я знаю» - оценка осведомленности), эмоционального отношения («Я хочу» - оценка интересов), действенно-практический («Я могу» - оценка способностей) [7].

На данный момент в информационной системе bagdar.kz находится база результатов профориентационной диагностики более чем 15 000 школьников со всего Казахстана. Первоначально нами были отобраны 2 029 школьников выпускных классов, у которых были данные тестов и результаты профильных выборов предметов при прохождении Единого национального тестирования.

Далее в процессе анализа и статистических расчетов было аннулировано определенное количество тестовых профилей по причинам обнаружения низкой мотивации школьников при прохождении тестирования, в данном случае результаты могли оказаться недостоверными и изменить всю аналитическую картину; либо по причине неполного заполнения анкетных данных при предварительном выборе специальности, вуза обучения. В итоговой аналитике участвовали профили по 1 474 респондентам.

Постановка задачи. В исследовании был выделены следующие задачи:

1) проанализировать данные между результатами диагностической оценки профессиональной направленности и предварительным выбором специальности обучения;

2) проанализировать предварительный выбор специальности обучения и выбор профильных предметов при сдаче ЕНТ;

3) проанализировать совпадение предварительного выбора специальности обучения, входящей в профессиональную отрасль, с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ;

4) вычислить корреляционную взаимосвязь между полученными баллами школьников при сдаче профильных предметов ЕНТ и количеством отраслей по результатам профориентационного теста; совпадением предметов по выбору на ЕНТ и предварительно выбранной специальностью.

Были сформулированы следующие гипотезы:

1) оценка профессиональной направленности выпускников школ взаимосвязана

с выбором специальности обучения и может явиться основой для прогноза профориентационного выбора;

2) предварительный выбор специальности обучения взаимосвязан с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ, что свидетельствует об устойчивом профориентационном выборе;

3) результаты профориентационного тестирования взаимосвязаны с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ, что может свидетельствовать об ориентации на собственные интересы и профессиональную направленность, которая может быть диагностирована ранее, чем произошел выбор профильных предметов при сдаче ЕНТ;

4) существует взаимосвязь между полученными баллами школьников при сдаче профильных предметов ЕНТ и количеством отраслей по результатам профориентационного теста; совпадением предметов по выбору на ЕНТ и предварительно выбранной специальностью.

Методы исследования. Нами в данной работе были использованы результаты следующих методов:

1) результаты по тесту на определение самооценки интересов, склонностей и способностей в различных сферах профессиональной детальности. Опросник показывает оценку по 36 специальностям, распределенных по 12 профессиональным отраслям;

2) результаты регистрации по предварительному выбору вуза обучения;

3) результаты регистрации по предварительному выбору специальности обучения;

4) результаты выбора профильных предметов при прохождении четырех этапов ЕНТ с баллами по соответствующим предметам.

Необходимо отметить, что данные результатов прохождении ЕНТ были официально предоставлены МОН РК в ответ на запрос. При этом конфиденциальность и психодиагностическая этика о неразглашении результатов соблюдалась в полном объеме.

В качестве методов математической статистики использовались следующие критерии: Т-критерий Стъюдента, регрессионный анализ, коэффициент корреляции Пирсона. Расчеты производились в автоматическом режиме с помощью компьютерной программы для статистической обработки данных - SPSS Statistics.

В таблице 1 представлены характеристики исследовательской выборки.

Таблица 1

Характеристики исследовательской выборки

№	Школа	Общее количество респондентов		Пол			
			мужской пол			женский пол	
		кол-во чел.	%	кол-во чел.	% от группы	кол-во чел.	% от группы
	г.Алматы	65	4,4	23	35,4	42	64,6
	Акмолинская область	39	2,6	14	35,9	25	64,1
	Актюбинская область	47	3,2	18	38,3	29	61,7
	Алматинская область	62	4,2	14	22,6	48	77,4
	Атырауская область	109	7,4	35	32,1	74	67,9
	Восточно-Казахстанская область	252	17,1	93	37,0	159	63,0
	Жамбылская область	128	8,7	39	30,5	89	69,5

	Западно-Казахстанская область	63	4,3	20	31,7	43	68,3
	Карагандинская область	341	23,1	143	41,9	198	58,1
	Костанайская область	70	4,7	16	22,9	54	77,1
	Кызылординская область	52	3,5	15	28,8	37	71,2
	Мангистауская область	85	5,8	37	43,5	48	56,5
	Павлодарская область	50	3,4	18	36,0	32	64,0
	Северно-Казахстанская область	35	2,4	13	37,1	22	62,9
	Туркестанская область	76	5,2	14	18,4	62	81,6
Итого		1474		512		962	

Таким образом, большинство испытуемых составили школьники из Карагандинской области (23,1%) и Восточно-Казахстанской области (17,1%), по остальным областям процент представленности респондентов составил менее 10%. Большинство старшеклассников, участвующих в тестировании, представлено женским полом.

Результаты. Проанализируем данные между результатами диагностической оценки профессиональной направленности и предварительным выбором специальности обучения.

В таблице 2 представлены данные соотношения предварительного выбора специальности с профессиональной отраслью и данными тестирования, а также с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ. Необходимо отметить, что по данным тестов у одного испытуемого можно было выделить от одной до нескольких преобладающих выборов отраслей; встречались данные, где приоритетной профессиональной отрасли вообще не было представлено.

Таблица 2

Соотношение предварительного выбора специальности обучения, входящей в профессиональную отрасль, с результатами тестирования и с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ

№	Отрасль	Предварительный выбор		Данные тестов		Совпадение предварительного выбора и выбора профильных предметов		Несовпадение предварительного выбора и выбора профильных предметов	
		кол-во чел	%	кол-во чел	%	кол-во чел	%	кол-во чел	%
1	Физико-математические науки	38	2,6	193	13,1	37	97,4	1	2,6
2	Естественно-научные науки	111	7,85	142	9,6	84	75,7	27	24,3
3	Гуманитарные науки	174	11,8	187	12,7	161	92,5	13	7,5
4	Социальные науки	134	9,1	212	14,4	111	82,8	23	17,2
5	Образование и педагогика	149	10,1	311	21,1	86	57,7	63	42,3
6	Медицина	237	16,1	246	16,7	225	94,9	12	5,1
7	Творческие	41	2,8	307	20,8	32	78,0	9	22,0
8	Экономика и управление/бизнес	204	13,8	247	16,8	175	85,8	29	14,2

9	Сфера обслуживания/ услуг	48	3,3	362	24,6	42	87,5	6	12,5
10	Информатика и вычислительная техника	134	9,1	218	14,8	128	95,5	6	4,5
11	Технические и технологические	176	11,9	63	4,3	151	85,8	25	14,2
12	Безопасность жизнедеятельности	28	1,9	142	9,6	23	82,1	5	17,9
Всего		1474				1255		219	

Анализ эмпирических результатов позволяет констатировать, что в предварительном выборе специальности обучения, входящей в одну из профессиональных отраслей, для большинства испытуемых приоритетной является медицина (16,1%). Далее идут экономические специальности (13,8%), технические (технологические) (11,9%) и гуманитарные науки (11,8%). По результатам диагностики старшеклассники в большей степени проявляли интерес к сферам обслуживания (24,6%), образования и педагогики (21,1%), творческим специальностям (20,8%). Далее идет выбор специальностей из экономики (16,8%), медицины (16,7%), из области информатики и вычислительной техники (14,8%). Для старшеклассников привлекательными являются также специальности социальных наук (14,4%).

Таким образом, на уровне эмпирического анализа мы видим, что совпадение в предварительном выборе специальности обучения и в данных тестирования самооценки интересов, склонностей и способностей в различных сферах профессиональной детальности наблюдается по медицинской и экономической отраслям. По другим отраслям наблюдается несколько обратная картина: выпускники школ проявляют интерес к педагогическим и социальным специальностям и сфере социальных услуг, в то время как предварительный выбор специальности обучения говорит о низком выборе в данных отраслях. Интересная картина наблюдается по технологической отрасли (11,9%), где предварительный выбор более желателен со стороны респондентов, чем показали данные тестирования (4,3% соответственно). Это может свидетельствовать о том, что предварительный выбор специальности данной отрасли может быть продиктован другими причинами, но не внутренними интересами и направленностями школьников.

Таким образом, мы можем констатировать на уровне эмпирического анализа, что оценка профессиональной направленности выпускников школ может лишь частично быть взаимосвязана с выбором специальности обучения и не может в полном объеме являться основой для прогноза профориентационного выбора. Это позволяет предположить, что выбор специальности дальнейшего обучения может быть обусловлен и другими факторами, условиями (например, распределением системы грантов, перспективой карьеры, материальными вознаграждениями в работе, возможностями профессиональной реализации и т.д.), а не только интересами и желаниями старшеклассника. Так, мы можем утверждать, что специальности физико-математического профиля, творческие специальности, специальности сферы обслуживания и сферы, связанной с безопасностью жизнедеятельности, мало интересуют респондентов при предварительном выборе. У школьников наблюдается разброс в оценке собственных интересов и профессиональной направленности. Это позволит сделать вывод о необходимости проведения более глубокой профориентационной работы в школе, т.к. у школьников/абитуриентов может отсутствовать склонность в выборе профиля дальнейшего обучения, либо они могут ориентироваться на получение гранта, даже если он идет вразрез их желаниям и профессиональным намерениям.

Далее проанализируем предварительный выбор специальности обучения и выбор

профильных предметов при сдаче ЕНТ. По результатам таблицы 2 можно отметить, что практически по всем профессиональным отраслям наблюдается совпадение предварительного выбора специальности обучения школьниками и выбора профильного предмета. Настораживающим моментом является то, что лишь у 57,7% испытуемых предварительный выбор специальностей обучения, относящихся к сфере образования и педагогики, совпадает с выбором профильных предметов. В то время как у 42,3% старшеклассников идет несоответствие по этим двум критериям. Это может свидетельствовать о том, что на этапе прохождения Единого национального тестирования такие школьники выбирают предметы, не являющиеся профильными для данных специальностей. Можно предположить, что интерес, направленность и мотивация к педагогической деятельности почти у 42% школьников сменяются выбором обучения по другим специальностям, тем самым на этот выбор могут влиять разнообразные факторы, начиная от давления со стороны родственников и заканчивая стереотипами и установками, которые характеризуют педагогические профессии. В то же время следует осознавать, что лишь около половины старшеклассников на этапе предварительного выбора проявляют желание быть учителями, что, несомненно, является удручающим фактором для столь социально значимой профессии для общества.

Эмпирические данные были подтверждены результатами математической статистики, представленных в таблице 3. Мы сравнили 2 группы испытуемых по уровню набранных на ЕНТ баллов по профильным предметам. Эти данные были заполнены в системе учащимися перед прохождением профориентационного тестирования:

- учащиеся, чьи предметы по выбору на ЕНТ не соответствуют предварительно выбранной специальности;
- учащиеся, чьи предметы по выбору на ЕНТ соответствуют предварительно выбранной специальности.

Таблица 3

Статистические данные расчетов Т-критерия Стъюдента предварительного выбора специальности обучения, входящей в профессиональную отрасль, с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ

	Количество учащихся	Среднее арифметическое значение	Стандартное отклонение	Стандартная ошибка среднего значения	t	df	p
Несовпадение предварительного выбора специальности и выбора профильных предметов	192	39,38	16,807	1,213	-5,278	1400	0,000
Совпадение предварительного выбора специальности и выбора профильных предметов	1210	46,11	16,359	0,470			

Необходимо отметить, что данные в таблице рассчитывались исходя из количества 1402 человек, т.е. в данных расчетах мы не учитывали 72 человека, которые выбрали творческие экзамены в качестве профильных предметов ЕНТ, вследствие того, что конкретными данными о профильном предмете и его соответствии выбранной специальности мы не располагали.

Согласно результатам, полученным с помощью Т-критерия Стъюдента, существует достоверная разница между респондентами, чей выбор соответствует их желаниям и окон-

чательным выбором профильных предметов, и результатами тех, у кого предварительный выбор специальности обучения не соответствует выбору профильных предметов на ЕНТ ($t= -5,278$, $df=1400$, $p<0,01$). Различия таковы: респонденты, чей выбор соответствует их желаниям, в итоге получают более высокие баллы.

Ниже представлен анализ совпадения предварительного выбора специальности обучения, входящей в профессиональную отрасль, с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ (таблица 4). Необходимо отметить, что расчеты производились исходя из общего количества совпадений преобладающих результатов по выбору профессиональных специальностей/отраслей по тесту и профильных предметов. Такие совпадения были обнаружены у 1106 человек из всей выборки (75%). Соответственно, у 370 человек (25%) результаты не совпали.

Опираясь на результаты, представленные в таблице 4, можно отметить, что по большинству специальностей в более 70% случаев наблюдается совпадение в оценках по результатам тестирования и выбора профильных предметов при сдаче ЕНТ. Наиболее высокие результаты получены у выпускников школ с выбором специальностей естественно-научного цикла (90,9%), физико-математических наук (89,5%) и медицины (86%). Далее идут специальности, связанные с социальными науками (76,5%), технические и технологического цикла (75%), IT-сферой (73,7%), экономической сферой (71,9%).

Таблица 4

Совпадение предварительного выбора специальности обучения, входящей в профессиональную отрасль, с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ

№	Отрасль	Данные тестов		Совпадение результатов тестирования и выбора профильных предметов		Несовпадение результатов тестирования и выбора профильных предметов	
		кол-во чел.	%	кол-во чел.	%	кол-во чел.	%
1	Физико-математические науки	193	13,1	34	89,5	4	10,5
2	Естественно-научные науки	142	9,6	100	90,9	10	9,1
3	Гуманитарные науки	187	12,7	101	59,1	70	40,9
4	Социальные науки	212	14,4	91	76,5	28	23,5
5	Образование и педагогика	311	21,1	99	67,3	48	32,7
6	Медицина	246	16,7	203	86	33	14
7	Творческие	307	20,8	5	55,6	4	44,4
8	Экономика и управление/ бизнес	247	16,8	146	71,9	57	28,1
9	Сфера обслуживания/услуг	362	24,6	26	54,2	22	45,8
10	Информатика и вычислительная техника	218	14,8	98	73,7	35	26,3
11	Технические и технологические	63	4,3	126	75	42	25
12	Безопасность жизнедеятельности	142	9,6	12	60	8	40

По таким сферам, как гуманитарные науки (59,1%), образование и педагогика (67,3%), сфера творчества (55,6%), сфера обслуживания (54,2%) и сфера, связанная с безопасностью жизнедеятельности (60%), обнаружены недостаточно высокие совпадения результатов тестирования и выбора профильных предметов. Выявленные особенности позволяют, во-первых, констатировать прогностическую валидность используемого теста системы bagdar.kz, во-вторых, делать выводы о том, что школьники, выбирающие специальности педагогической сферы, сферы гуманитарных дисциплин, творческие профессии, сферы услуг, могут оказаться наиболее неустойчивой выборкой в ситуации профессионального самоопределения, на окончательный выбор которой могут влиять другие факторы и условия, а не только профессиональная направленность и интересы.

Эмпирические результаты были подтверждены статистическими расчетами (таблица 5). В первую очередь были проведены расчеты критерия Т-Стьюдента для независимых выборок. В данных расчетах мы сравнили 2 группы учащихся по уровню набранных на ЕНТ баллов по профильным предметам и совпадению в оценках по соответствующим специальностям и отраслям по результатам профориентационного тестирования.

Таблица 5

Статистические данные расчетов Т-критерия Стьюдента по результатам профориентационного тестирования с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ

	Количество учащихся	Среднее арифметическое значение	Стандартное отклонение	Стандартная ошибка среднего значения	t	df	p
Несовпадение результатов тестирования и выбора профильных предметов	370	44,2	16,395	0,852	-1,329	1400	0,184
Совпадение результатов тестирования и выбора профильных предметов	1032	45,54	16,637	0,518			

Результаты расчетов позволяют определить, что показатель значимости (двухсторонняя) больше, чем 0,05, соответственно, различия между эмпирическим и стандартным значениями являются статистически незначимыми. Таким образом, взаимосвязь по результатам, полученным по оценкам предметов ЕНТ и преобладающего выбора специальностей и отраслей, по данным профориентационного тестирования, обнаружена на уровне анализа процентных данных, но статистически не подтверждена.

Еще одной задачей являлось вычисление корреляционной взаимосвязи между полученными баллами школьников при сдаче профильных предметов ЕНТ и количеством отраслей по результатам профориентационного теста; совпадением предметов по выбору на ЕНТ и предварительно выбранной специальностью. В следующих расчетах мы провели регрессионный анализ для исследования влияния нескольких независимых переменных на одну зависимую переменную (таблица 6).

Таблица 6

Регресионный анализ по ряду переменных (n=1402*)

	Среднее значение	Стандартное отклонение
ЕНТ	45,19	16,58
Стандартное отклонение по профориентационному тесту	3,05	0,72
Профориентационный тест	0,74	0,44
Предварительный выбор предметов на ЕНТ	0,86	0,34

*Без данных по творческим специальностям

В данных расчетах мы изучали взаимосвязь между следующими переменными:

- ЕНТ – суммарное количество баллов учащихся по 2-м предметам по выбору на ЕНТ;
- стандартное отклонение по профориентационному тесту – стандартное отклонение по количеству отраслей по результатам профориентационного теста;
- профориентационный тест – коэффициент учащихся, чьи предметы по выбору на ЕНТ совпадают с результатами профориентационного тестирования;
- предварительный выбор предметов на ЕНТ - коэффициент учащихся, чьи предметы по выбору на ЕНТ соответствуют предварительно выбранной специальности.

Таблица 7

Расчеты коэффициента корреляции Пирсона по ряду переменных

		Стандартное отклонение по профориента-ционному тесту	Профориента-ционный тест	Предваритель-ный выбор предметов на ЕНТ
Корреля-ция Пирсона	ЕНТ	0,078**	0,036	0,14**
	Стандартное отклонение по профориентацион-ному тесту		0,294**	0,062*
	Профориентационный тест			0,110**
	Предварительный выбор предметов на ЕНТ			

** значимо на уровне 0.01; * значимо на уровне 0.05

В данных расчетах нас интересует корреляция переменной «ЕНТ» с остальными тремя переменными, то есть насколько связаны между собой колебания значений данных переменных (таблица 7). Согласно корреляции Пирсона между этими переменными («ЕНТ» и «Стандартное отклонение по профориентационному тесту», «ЕНТ» и «Профориентационный тест», «ЕНТ» и «Предварительный выбор предметов на ЕНТ») обнаружена значимая связь. Далее обращаем внимание на значимость (одностороннюю) этих связей, где мы наблюдаем 2 подходящих коэффициента. Это означает, что между переменными «ЕНТ» и «Стандартное отклонение по профориентационному тесту», а также «ЕНТ» и «Предварительный выбор предметов на ЕНТ», есть значимая статистическая связь.

Далее проведем дисперсионный анализ для поиска зависимостей в данных методом исследования значимости различий между средними значениями (таблица 8 и 9).

Таблица 8

Сводная информация для модели[a]

Модель	R	R-квадрат	Скорректированный R- квадрат	Стандартная ошибка оценки
1	0,156[a]	0,024	0,022	16,393

[a] Влияющие переменные: (Конст.), Предварительный выбор предметов на ЕНТ, Стандартное отклонение по профориентационному тесту, Профориентационный тест.

R-квадрат – коэффициент детерминации, который в нашем случае равен 0,024. Это означает, что 2,4% вариаций зависимой переменной (баллы ЕНТ) объясняются вариацией независимых (влияющих) переменных (Предварительный выбор предметов на ЕНТ, Стандартное отклонение по профориентационному тесту, Профориентационный тест).

Таблица 9

Расчет дисперсионного анализа

df1	df2	F	p
3	1398	11,600	0,000[a]

Расчёты в таблице 9 «Дисперсионный анализ» отражают два типа дисперсии: расчет суммы квадратов, обусловленной регрессией; остаточная сумма квадратов, которая не учитывается при записи уравнения. Таким образом, мы можем утверждать, что наши переменные («Предварительный выбор предметов на ЕНТ», «Стандартное отклонение по профориентационному тесту», «Профориентационный тест») влияют на уровень балла по выбранным предметам на ЕНТ. Согласно таблице 10 средний балл по предметам по выбору на ЕНТ составил 34,7 балла. А если учитывать влияние каждой переменной (Предварительный выбор предметов на ЕНТ, Стандартное отклонение по профориентационному тесту, Профориентационный тест) на зависимую переменную (ЕНТ), то наибольший показатель влияния (В) прослеживается у переменной «Предварительный выбор предметов на ЕНТ» и чуть меньше влияния имеет «Стандартное отклонение по профориентационному тесту». Эту же закономерность можно увидеть в столбце «Стандартизированные коэффициенты» (Бета), где мы можем сопоставить между собой общую степень воздействия каждого из влияющих переменных на зависимую переменную (0,135 и 0,069 соответственно).

Таблица 1**0**

Расчеты коэффициентов

	B	Бета	t	p	r
Константа	34,700		16,183	0,000	
Стандартное отклонение по профориентационному тесту	1,586	0,069	2,502	0,012	0,078
Профориентационный тест	0,010	0,000	0,010	0,992	0,.036
Предварительный выбор предметов на ЕНТ	6,525	0,135	5,090	0,000	0,140

Зависимая переменная: ЕНТ

Влияющие переменные: (Конст.), Предварительный выбор предметов на ЕНТ, Стандартное отклонение по профориентационному тесту, Профориентационный тест

В таблице 10 можно проанализировать показатель «t», который показывает во сколько раз полученное значение коэффициента превосходит его стандартную ошибку. В наших расчетах коэффициент «Предварительный выбор предметов на ЕНТ» значим на уровне 0,000, а коэффициент «Стандартное отклонение по профориентационному тесту» - на уровне 0,012. Вместе с тем коэффициент «Профориентационный тест» незначим (r=0,992> 0,05).

Выводы. На уровне эмпирического анализа по результатам исследования школьников нашей выборки обнаружено следующее:

1) Совпадение предварительного выбора специальности обучения и данных тестирования наблюдается по медицинской и экономической отраслям.

2) Согласно результатам проведенного нами профориентационного тестирования, диагностируемая профессиональная направленность и интерес к педагогическим, социальным, творческим специальностям и сфере социальных услуг не провоцируют предварительный выбор специальности обучения в данных областях. Предварительный выбор специальностей обучения по гуманитарной и технологической отраслям более желателен со стороны школьников, чем показали данные тестирования. Данные особенности могут быть объяснены возможным влиянием других факторов и условий как материального, так и психологического характера.

3) Специальности физико-математического профиля, творческие специальности, специальности сферы обслуживания и сферы, связанной с безопасностью жизнедеятельности менее всего выбирают школьники при предварительном выборе. Можно говорить о том, что специальности данных профессиональных отраслей мало интересуют школьников исследуемой выборки.

4) Диагностируемая оценка профессиональной направленности выпускников школ может быть лишь частично взаимосвязана с выбором специальности обучения и не может в полном объеме являться основой для прогноза профориентационного выбора.

5) Обнаружена тенденция в совпадении предварительного выбора специальности обучения школьников и выбора профильного предмета по всем анализируемым профессиональным отраслям, за исключением сферы образования и педагогики. Это обнаруживается в том, что на этапе выбора профильных предметов ЕНТ школьники выбирают другой набор предметов тестирования достижений, и тем самым направленность и мотивация к педагогической деятельности почти у половины школьников изменяется на выбор обучения по другим специальностям. Это косвенно может явиться обоснованием того, что в 2019 году на педагогические науки было выделено количество грантов, которые по своему объему уступают лишь инженерным, обрабатывающим и строительным отраслям. Таким образом, государственный заказ на педагогические специальности подтверждает дефицит в кадрах.

6) Обнаружена эмпирическая взаимосвязь результатов, полученных по оценкам предметов ЕНТ и преобладающего выбора специальностей и отраслей по данным профориентационного тестирования, что позволяет констатировать прогностическую валидность используемого теста системы bagdar.kz. Школьники, выбирающие специальности педагогической сферы, сферы гуманитарных дисциплин, творческие профессии, специальности сферы услуг, могут оказаться наиболее неустойчивой выборкой в ситуации профессионального самоопределения, на их окончательный выбор могут влиять другие факторы и условия, а не только профессиональная направленность и интересы.

На уровне статистического анализа определено следующее:

1) Предварительный выбор специальности обучения взаимосвязан с выбором профильных предметов при сдаче ЕНТ.

2) Школьники, тестовая оценка способности которых преобладает в одной сфере, набирают по профильным предметам ЕНТ больше баллов, чем неопределившиеся

старшеклассники.

3) Школьники, заранее определившиеся с выбором будущей профессии, набирают по профильным предметам ЕНТ больше баллов, чем неопределившиеся старшеклассники.

4) Однородность в выборе профильных предметов ЕНТ и данных профориентационной диагностики способствует более успешному прохождению тестирования школьников при ЕНТ.

Литература

1. 10 особенностей рынка труда Казахстана [Электрон.ресурс]. - URL: https://aerc.org.kz/articles/ekonomicheskie-issledovanija/10-osobennostej-rynka-truda-kazahstana (дата обращения: 10.02.20).
2. Кулекеев Ж.А. Проблемы рынка труда и занятости в Казахстане Алматы, 10 марта 2017 года [Электрон. ресурс]. - URL: https://atameken.kz/uploads/content/files/Проблемы%20рынка%20труда%20от%2010_03_2017.pdf (дата обращения: 10.02.20).
3. Давлетова А.А., Бейсембаев Г.Б. Становление и развитие профориентационной работы в Казахстане // Успехи современного естествознания. – 2015. – № 3. – С. 174-176.
4. Лекерова Г.Ж. Психологические основы профориентологии: учебное пособие / Г. Ж. Лекерова, - Шымкент, 2017. - 198 с.
5. Жалалова М.Т. Психологические аспекты формирования профессиональных интересов у учащихся // Қазақстанның ғылыми әлемі. - 2015. - № 3-4. - С. 227-229.
6. Байболова Р. Б., Профориентационная работа как педагогическая проблема // Вестник Кокшетауского университета им.А. Мырзахметова. - 2013. - № 2. - С. 293-297.
7. Сайт Bagdar.kz [Электрон.ресурс]. - URL: https://bagdar.kz/ru/Test (дата обращения: 10.02.20).
8.Адильгазинов Г.З., Барабанова Е.И. Комплекс профориентационного тестирования для старшеклассников – ПРОФ-выбор / Свидетельство о государственной регистрации прав на объект авторского права. – 0314. – 29 января 2018 года.
9. Маркова А.К. Психология профессионализма [Электронный ресурс]. - URL: http:// www.p-lib.ru.html (дата обращения: 10.02.20).
10. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н.С. Пряжников. — М.: Изд-во «Институт практической психологии», 1996. - 256 с.
11. Кудрявцев Т.В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности // Вопросы психологии. - 1983. - № 2. - С. 51–59.
12. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. - Ростов н/Д.: Феникс, 1986. - 512 с.
13. Результаты конкурса образовательных грантов 2019 [Электронный ресурс]. - URL: http://testcenter.kz/ru/ (дата обращения: 10.02.20).

Г.О. Жүкібаева[1], Е.И. Барабанова[2]

[1]«Qazproftec» ЖШС, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

[2]С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Өскемен, Қазақстан

ҚР мектеп бітіруші түлектері арасында кәсіптік білім алу мамандығын таңдау мен кәсіптік бағдарлаудың байланысы

Аннотация. Мақалада Қазақстанның барлық аймақтарынан 1474 мектеп бітіруші оқушыларының кәсіптік бағдарлау тестілеуі нәтижелеріне талдау берілген. Тестілеуде Bagdar.kz ақпараттық сайтында ұсынылған қазақстандық зерттеушілермен жасалған психодиагностикалық құрал қолданылды. 12 кәсіби салаға үлестірілген 36 мамандық бойынша оқушылардың түрлі қызмет салаларына деген қызығушылықтары, бейімділіктері мен қабілеттерін өзін-өзі бағалау арқылы анықтау тестінің қорытындылары, сонымен қатар, тестке тіркелу кезінде оқушылар енгізген алдын ала таңдалған мамандықтар тізімі және ҰБТ-ның 4 кезеңінде

таңдалған бейіндік пәндер нәтижелері бойынша корреляциялық талдауы сипатталған. Оқу мамандығын алдын ала таңдау мен ҰБТ кезінде таңдалған бейіндік пәндер байланысы анықталды. Кәсіби тестілеу нәтижесінде қабілеттіліктері бір салада басым болған оқушылар болашақтағы қызмет саласын анықтамаған мектеп оқушыларына қарағанда ҰБТ-ның бейіндік пәндері бойынша көбірек балл жинайды. Болашақ мамандығын алдын ала таңдаған оқушылар басқалармен салыстырғанда ҰБТ-ның бейіндік пәндері бойынша көбірек балл жинайды.

Түйін сөздер: кәсіби бағдарлау, мектеп оқушылары, кәсіптік бағыт, оқу мамандығы, Ұлттық бірыңғай тестілеу (ҰБТ).

G. O. Zhukibayeva [1], Ye. I. Barabanova[2]
[1]«Qazproftec» JSC, Nur-Sultan, Kazakhstan
[2] *Sarsen Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan*

The relationship of the choice of a vocational training specialty with the vocational orientation of schools graduates of the Republic of Kazakhstan

Abstract. The article presents an analysis of the results of career guidance testing of 1474 schools graduates from all the regions of Kazakhstan. A psychodiagnostic tool developed by Kazakhstani researchers and presented on the Bagdar.kz information website was used as a test. A correlation analysis of the results of the test to determine the self-esteem of interests, inclinations and abilities in various areas of professional activity is described, which demonstrates an assessment of 36 specialties distributed across 12 professional branches with the results of registration for the preliminary choice of the training specialty, as well as with the results of choosing specialized subjects for four UNT stages. The interrelations of the preliminary choice of the specialty of training were determined with the choice of specialized subjects during the UNT. Pupils whose test assessment of their abilities prevail in the same professional field are gaining more points in specialized subjects of UNT than high school students who have not decided yet. Pupils who have previously decided on the choice of their future profession are gaining more points in specialized subjects of UNT than high school students who have not decided yet.

Keywords: career guidance, schoolchildren, vocational orientation, training specialty, Unified National Testing (UNT).

References

1.10 osobennostej rynka truda Kazahstana [10 features of the labor market of Kazakhstan]. Available at: https://aerc.org.kz/articles/ekonomicheskie-issledovanija/ 10-osobennostej-rynka-truda-kazahstana (Accessed: 10.02.20).
2. Kulekeev Zh.A. Problemy rynka truda i zanyatosti v Kazahstane, [Problems of the labor market and employment in Kazakhstan]. Available at: https://atameken. kz/uploads/content/files/Problemy%20rynka%20truda%20ot%20 10_03_2017.pdf. (Accessed: 10.02.20).
3. Davletova A.A., Bejsembaev G.B. Stanovlenie i razvitie proforientacionnoj raboty v Kazahstane [The formation and development of career guidance work in Kazakhstan], Uspehi sovremennogo estestvoznaniya [Successes in modern natural science] (3, 174-176 (2015).
4. Lekerova G.Zh. Psihologicheskie osnovy proforientologii: uchebnoe posobie [The psychological basis of vocational guidance: a training manual] (Shymkent, 2017, 198).
5. Zhalalova M.T. Psihologicheskie aspekty formirovaniya professionalnyh interesov u uchashihsya [Psychological aspects of the formation of professional interests of students], Kazakhstannyn gylymi alemi = Nauchnyj mir Kazahstana [Scientific World of Kazakhstan] (3-4, 227-229 (2015).
6. Bajbolova R. B., Proforientacionnaya rabota kak pedagogicheskaya problema [Career guidance as a pedagogical problem], A.Myrzahmetov atyndagy Kokshetau universitetinin habarshysy = Vestnik Kokshetauskogo universiteta im.A. Myrzahmetova [Bulletin of Kokshetau University named after A. Myrzakhmetov] (2, 293-297 (2013).
7. Sajt Bagdar.kz [Website Bagdar.kz]. Available at: https://bagdar.kz/ru/Test (Accessed: 10.02.20).
8. Adilgazinov G.Z., Barabanova E.I. Kompleks proforientacionnogo testirovaniya dlya starsheklassnikov - PROF-vy-

bor [The complex of career guidance testing for high school students - PROF-choice], Svidetelstvo o gosudarstvennoj registracii prav na obekt avtorskogo prava [Certificate of state registration of rights to the copyright object] (0314, January 29, 2018).
9. Markova A.K. Psihologiya professionalizma [The psychology of professionalism]. Available at: http:// www.p-lib.ru.html (Accessed: 10.02.20).
10.Pryazhnikov N.S. Professionalnoe i lichnostnoe samoopredelenie [Professional and personal self-determination] (Institut prakticheskoj psihologii, Moscow, 1996, 256).
11. Kudryavcev T.V. Psihologicheskij analiz dinamiki professionalnogo samoopredeleniya lichnosti [A psychological analysis of the dynamics of professional self-determination of a person], Voprosy psihologii [Psychology Issues] (2, 51-59 (1983).
12. Klimov E.A. Psihologiya professionalnogo samoopredeleniya [Psychology of professional self-determination] (Feniks, Rostov-on-Don, 1986, 512).
13. Rezultaty konkursa obrazovatelnyh grantov 2019 [Results of the 2019 Educational Grants Competition]. Available at: http://testcenter.kz/ru/ (Accessed: 10.02.20).

Сведения об авторах:

Жукибаева Г.О. – магистр экономических наук, бакалавр техники и технологий, инженер-технолог ТОО «*Qazproftec*», Нур-Султан, Казахстан.

Барабанова Е.И. – кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии и коррекционной педагогики ВКГУ им. Сарсена Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан.

Zhukibayeva G.O. **–** Master of Economics, Bachelor of Engineering and Technology, «Qazproftec» JSC process engineer.

Barabanova Ye. I. – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Psychology and Correctional Pedagogy Department, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan State University.

МРНТИ 15.01.09

А.А.Исаханова
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: a.isakhanova@list.ru)

Современная психология Казахстана и наследие профессора С.М. Джакупова (к 70-летию со дня рождения)

Аннотация. Современная казахстанская психологическая наука - конкурентоспособная, практикоориентированная и устойчиво развивающаяся благодаря психологам-ученым, практикам, которые каждый день решают тысячи личностных проблем современного человека в его активной, нестабильной, наполненной стрессами жизни. Для многих из них С.М. Джакупов является наставником, учителем, другом. Именно С.М. Джакупов стоял у истоков развития психологии в независимом, суверенном государстве, он стал автором работ, признанных не только у нас в стране, но и за рубежом. Он основоположник уникального психологического направления - этнопсихологии Казахстана, работы, связанные с ней по настоящий день завоёвывают признание ведущих психологов мира.

Несмотря на то, что его нет рядом, он сопровождает и направляет нас через своих учеников, его деятельность оставила большой след в казахстанской школе психологии. В честь юбилея С.М. Джакупова мы вспомним о его наследии, которое на долгие годы останется научной основой для тех, кто связал свою жизнь с данной наукой.

Ключевые слова: психология, наставник, наука, казахстанская психология.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-156-160

Поступила: 27.02.20 / **Допущена к опубликованию:** 10.03.20

Психологическому сообществу Казахстана, можно смело утверждать, повезло с замечательными личностями, которые в разные годы работали на благо казахстанской психологической науки. Память о них бережно хранят их ученики, они оставили нам труды, которые не утеряли своей актуальности и останутся таковыми еще надолго.

Один из самых ярких личностей в казахстанской школе психологии – Сатыбалды Мукатаевич Джакупов. Неоценимы его заслуги перед казахстанской наукой: первый доктор психологических наук суверенного Казахстана, почетный работник образования РК, обладатель гранта «Лучший преподаватель вуза» 2007 года, стипендиат государственной стипендии 2008-2010 гг. за выдающиеся достижения в науке, академик Национальной академии естественных наук РК и многое другое. Под руководством Джакупова С.М. в мир психологии вошли 7 докторов и 58 кандидатов наук, 3 доктора PhD, 49 магистров. Все перечисленное – это плод его упорного труда и настойчивости [1].

Он был воспитанником советской психологической школы, гармонично развитым, сумевшим аккумулировать в себе достижения как восточной, так и западной культуры. Его труды «Целеобразование в совместной деятельности», «Психология познавательной деятельности», «Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения», «Психологическая структура процесса обучения» оказали содействие в становлении многих его воспитанников.

Его концепция «Совместно-диалогическая познавательная деятельность» (СДПД) была апробирована в условиях процесса обучения. На основе экспериментальных данных автором было доказано, что СДПД представляет собой системное образование, формирующееся в процессе обучения и являющееся его действительным психологическим содержанием. СДПД возникает лишь на определенном уровне развития познавательной деятельности в процессе обучения, знаменуя собой высший уровень развития процесса обучения

[2]. Адаптируя свою модель СДПД в различных ситуациях совместной деятельности, Джакупов С.М. доказал тот факт, что особенности взаимодействующих личностей в условиях совместной познавательной деятельности преимущественно обусловлены субъективно-смысловым содержанием общего фонда информации. При этом личность как система смысловых образований формируется в ходе последовательного присвоения человеком различных общих фондов смысловых образований, сопровождающих его взаимодействие в субъект-субъектном пространстве окружающего его мира [3].

Джакупов С.М. уделял особое внимание развитию практической психологии в Казахстане. Постсоветский период развития независимого Казахстана раскрыл актуальность практической психологии через высокую потребность практик, ориентированных на решение психологических проблем, личностное развитие и адаптацию населения, которое остро переживало процесс перестройки и потеряло устойчивость взглядов и надежд, жизни в целом. Практическая психология в Казахстане обрела свою значимость и стала актуальным направлением работы Джакупова С.М. и его воспитанников.

Резко возросший интерес к практической психологии открыл возможность для работы многочисленных психологических направлений на территории молодого государства, однако не многие направления задерживались и удовлетворяли потребности граждан. Именно эта особенность стала основой для развития казахстанского этноориентированного подхода в практическом направлении. На базе его идей о «казахстанской психологии» в 1999 году было создано объединение казахстанских психологов – «Национальная ассоциация психологов Казахстана» (НАПК). В ассоциацию входили психологи-практики и видные ученые, студенты и преподаватели со всего Казахстана, ассоциация стала площадкой для совместного развития психологии в взаимосвязи практического и теоретического подходов. Первые учредители и участники НАПК - Логинова Н.А., Кабакова М.П., Гребенников В.М., Елисеев С., Мадалиева З.Б. - стали основоположниками развития в Казахстане адаптированных направлений практической психологии, таких как гештальт, арт-терапия, детская психология, Эриксоновский гипноз, телесно- ориентированная терапия и т.д. которые и сейчас активно развиваются. Старт этому развитию был дан в декабре 1999 года первым Алматинским психологическим интенсивом, который объединил теоретические лекции и практические группы, основанные на них. С того времени интенсивы проводятся ежегодно. Работы его учеников в рамках интенсивов всегда оформляются в рамках научных подходов, исследовательских работ и теорий, так как особое значение в развитии психологии Джакупов С.М. придавал научно подкреплённой практической психологии.

Основываясь на практических ориентирах науки о социальном взаимодействии личности, психология современности стала отражением актуальных потребностей общества и его развития. Таким образом, через практические потребности в научную психологию вошел вопрос развития нравственных ценностей полиэтнического государства. Нравственные ценности личности, моральное поведение, мотивы, нравственное сознание, самосознание и другое представляют собой реальные проявления психической деятельности любого нормального человека. В связи с этим изучение этих феноменов стало актуальным направлением научного мира. Нравственность в работах Джакупова С.М. раскрылась в исследовании ценностей всеобщего равенства, в восприятии этнического и общечеловеческого направлений. Нравственные ценности всеобщего равенства являются одним из показателей благополучия страны и общества в целом. Они формируются в индивидуальном развитии, но становятся показателем благополучия, так как являются основой взаимодействия в обществе.

Изучение нравственного сознания и нравственных ценностей в основе своей опирается на философию и носит больше теоретический характер. Однако глобализация, обострение межличностных, межэтнических и межгосударственных конфликтов выдвигают развитие нравственных ценностей на уровень психологического восприятия мира, процесса познания своего «Я» и социального окружения. В настоящий момент

нравственность для психологической науки является новым вопросом в структуре личностного развития, системы ценностных ориентаций, которая до этого момента мало затрагивала вопросы, не подлежащие прямому измерению. Впервые вопросы нравственности в психологическом ключе изучения затронули такие психологи, как: Б.С. Братусь, В.В. Знаков, Н.Д. Зотов В.А. Пономоренко, Л.М. Попов, В.Д. Шадриков и др. [4]. Вопросы нравственности, кроме всего прочего, затронули психологию и по причине роста социальных проблем общества, имеющих в своем основании именно безнравственность, аморальность. Потребность общества в развитии нравственной активности неоднократно выражалась в различных правительственных документах, призывах и порой даже угрозах. Но особенностью нравственной активности общества является то, что она осуществляется не по принуждению, а по велению сердца [5].

Нравственные отношения рассматриваются через центрацию на себе во взаимоотношении с другим человеком и определяются как отношение к другому как равному. Нравственное отношение включает в себя установку на тип межличностного общения, эмоциональное отношение, оценку, интерес [6]. Во взаимоотношениях нравственные ценности выступают как личностный феномен отношения человека к общественным нравственным ценностям, объективно сформированным в историческом, социальном, психологическом опыте, связанном с нравственными нормами, принципами, идеалами, понятиями добра и зла, справедливости, счастья.

Современные состояния нравственных ценностей личности характеризуются неустойчивостью и противоречивостью, это является отражением личных ценностных ориентаций и идеалов. К сожалению, при стремлении некоторых людей к духовности игнорируется необходимость совершенствования нравственных качеств, тем самым наносится вред социальной реализации и развитию общества [7]. Особенно остро вопрос нравственности стоит в полиэтнических государствах, где на одной территории проживают представители разных культур, ценностей и взглядов.

Казахстан – полиэтническое государство, с богатой историей и культурой, в котором проживают более 130 национальностей. Вопрос нравственности, так же, как и во всем мире, тревожит казахстанцев, которые становятся свидетелями межнациональных конфликтов мирового масштаба. Данный вопрос тревожил и Джакупова С.М. как психолога, ученого, гражданина своей страны.

Исследование нравственных ценностей выявило значимость вопроса всеобщего равенства в межэтническом взаимоотношении в среднем для 70% казахстанцев. В частности, в разрезе доминирующих групп представителей казахстанского общества значимость ценностей всеобщего равенства составила 68% для представителей казахского этноса и 72% для представителей русского этноса, проживающих на территории Казахстана. Дальнейшее развитие данного исследования нравственных ценностей представителей многочисленных этнических групп казахстанского общества подтвердило актуальность и первостепенность нравственных ценностей всеобщего равенства в полиэтническом обществе.

Так, первое отражение концепция всеобщего равенства приобретает в процессе развития современного Казахстана, находя отражение в Конституции РК. Именно через конституцию всеобщее равенство «перед законом и судом» приобретает социальную основу и становится отражением направленной деятельности на территории государства. Однако было выявлено, что только 48% всех респондентов (из 500 человек, принимавших участие в исследовании) имели представление о законодательной основе всеобщего равенства в республике. А для 52% респондентов всеобщее равенство - это национальная ценность, основа, которая отражает их восприятие мира и процесс взаимодействия с ним.

Наиболее яркое проявление ценностей всеобщего равенства отслеживается в конфликтных ситуациях межличностного и межэтнического характера. Реакции в кризисных ситуациях являются основным показателем внутренней установки на раздражитель. Проявление реакций является свидетельством истинного внутреннего

восприятия раздражителя и сложившихся этнокультурных представлений в повседневной жизни. Фрустрация в конфликтной ситуации является одним из ключевых факторов, позволяющих выявить скрытые реакции субъекта в повседневной жизни.

В связи с этим участников исследования погружали в экспериментальные конфликтные ситуации с участием представителей своей этнической группы и другой. В ходе эксперимента была выявлена разница реакций в конфликтных ситуациях с представителями другого и своего этноса, она составила 15 % для респондентов казахской этнической группы и 7% - для русской этнической группы. Данная разница может быть обусловлена «этническим возрождением» и актуальностью самоидентификации личности в процессе глобализации. Также данный процесс – это отражение численного преобладания государствообразующей нации и увеличение значимости культурно-исторических корней.

Нравственная ценность всеобщего равенства - это не только нечто внутреннее. В настоящий момент, в период экономического кризиса и социальной дезадаптации, острых моральных и нравственных потрясений общества, всеобщее равенство становится основой мирного существования и развития Казахстана. Данное «ноу-хау» казахстанской земли – это исторический конструкт, включающий в себя культурные основы, личностное самоосознание и воспитание через совместную деятельность, значимость которой ярко отражена в работах Джакупова С.М.

Данное исследование не является лишь отражением сегодняшнего состояния нравственных ценностей всеобщего равенства казахстанского общества, это мониторинг внутреннего самосознания народа, глубинное понимание и раскрытие проблемы самореализации в поликультурном наследии. Исследование может стать актуальным инструментом в работе не только ученых-психологов, но и структур, регулирующих процессы общественного согласия в полиэтнических странах.

В преддверии юбилея Джакупова С.М., известного психолога, человека, уделяющего особое внимание процессам общественного согласия и развития личности, хочется еще раз отметить его заслуги в развитии психологии и ее практических направлений в Казахстане. Конечно же, его идеи еще требуют детального рассмотрения в новых работах, так как их смысл в полной мере еще не раскрыт.

Литература

1. Ғалым салған сара жол. Монография құрастырғандар: Тоқсанбаева Н.Қ., Мадалиева З.Б., Жубаназарова Н.С., Кабакова М.П. т.б. - Алматы, 2014. - 352 б.
2. Профессор С.М. Джакупов и развитие психологической науки в Казахстане // Сб. статей Республиканской научно-теоретической конференции (28 апреля 2015 г.). - Астана, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. – 219 с.
3. Джакупов С.М. Психологическая структура обучения. - Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 312 с.
4. Психология нравственности. / Под.ред. Журавлев А.Л., Юревич А.В. - М.: Институт психологии РАН, 2010. - 512 с.
5. Исаханова А. А. Этнопсихологические основания отражения в сознании субъекта нравственных ценностей – Астана: ТОО «Шаңырақ - Медиа», 2019. – 198 с.
6. Братусь Б.С. Нравственное сознание личности. Психологическое исследование. - М.: Знание, 1985. - 64 с.
7. Блюмкин В.А. Мир моральных ценностей. - М.: Знание, 1981 - 64 с.

А.А. Исаханова
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазіргі Қазақстанның психологиясы және профессор С.М. Жақыповтың мұрасы (70 жылдық мерейтойына)

Аннотация. Заманауи Қазақстандық психологиялық ғылым – әлем талаптарына сай, тұрақты дамып келе жатқан ғылыми және тәжірибелік бағыт. Бұл белсенді даму қазақ елінің ұлы тұлғаларының, көрікті ғалымдар мен зиялыларының үлесі. Осы ұлы ғалымдардың ішінде С.М. Жақыповтың рөлі ерекше. Тәуелсіз

мемлекет психологиясының жаңа даму бағытының авторы. Ол Қазақстан этнопсихологиясының бірегей психологиялық бағытының негізін қалаушы, осы күнге дейін әлемнің жетекші психологтары мойындаған ғалым.

Оның ұлы еңбектері шәкірттері мен психология бағытындағы дамып келе жатқан жас психологотардың ізденістерінде, жеке және ғылыми дамуында ерекше орынға ие. С.М. Жақыповтың идеялары бүгінде де өз дамуын табуда, ал оның жұмыстары қазақ психологиясының негіздемесі болып біздің ғылыми бағытымызға, сонымен қатар тұлға дамуын зерттейтін педагогикалық, философиялық, әлеуметтік жіне мәдениеттік бағыттарда ерекше орынға ие.

Түйін сөздер: психология, тәлімгер, ғылым, Қазақстан психологиясы.

A.A.Issakhanova
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakstan

Modern psychology of Kazakhstan and the legacy of professor S.M. Dzhakupov (to the 70th birthday)

Abstract. Modern Kazakh psychological science is competitive, practice-oriented and steadily developing thanks to people, psychologists, scientists, practitioners who solve thousands of personal problems of a modern person every day in his active, unstable, stress-filled life. Many of them are part of the legacy of Dzhakupov S.M., a mentor, teacher, and friend. It was Dzhakupov S.M. who stood at the origins of the development of psychology in an independent, sovereign state, and became the author of works recognized not only in our country, but also abroad. He is the founder of a unique psychological direction of ethno psychology in Kazakhstan, the work in which to this day is gaining recognition of the world's leading psychologists.

Despite the fact that he is not around, he accompanies and directs us in his works, through his students and activities that have forever left a mark on the history of psychology in Kazakhstan. In honor of the anniversary of Dzhakupov S.M., in this article we will reveal his contribution, recall his greatest legacy of modern Kazakh psychology. His works will remain the scientific basis for those who have connected their lives with psychology for many years to come.

Keywords: psychology, mentor, science, Kazakh psychology.

References

1. Galym salgan sara zhol [The path of the scientist]. Compilers of the monograph: Toksanbaeva N.K., Madalieva Z.B., Zhubanazarova N.S., Kabakova M.P. etc. (Almaty, 2014, 352 p.).
2. Professor S.M. Dzhakupov i razvitie psihologicheskoj nauki v Kazahstane [Professor S.M. Jakupov and psychological development in Kazakhstan] Sbornik statej Respublikanskoj nauchno-teoreticheskoj konferencii [Collection of articles of the Republican scientific-theoretical conference (L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 2015, 219 p.).
3.Dzhakupov S.M. Psihologicheskaya struktura obucheniya [Psychological training] (Almaty 2004, 312 p.).
4. Psihologiya nravstvennosti [Psychology of morality]. Editor: Zhuravlev A.L., Yurevich A.V. (Institute of Psychology RAS, Moscow, 2010, 512 p.).
5. Issahanova A. A. Etnopsihologicheskie osnovaniya otrazheniya v soznanii sub"ekta nravstvennyh cennostej [Ethnopsychological foundations of reflection in the mind of the subject of moral values] (Astana, 2019, 198 p.)
6. Bratus' B.S. Nravstvennoe soznanie lichnosti. Psihologicheskoe issledovanie [Moral consciousness of personality. Psychological research] (Moscow, 1985, 64 p.)
7. Blyumkin V.A. Mir moral'nyh cennostej [The world of moral values] (Moscow 1981, 64 p.).

Сведения об авторе:
Исаханова А.А. - доктор PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул.А. Янушкевича, 6, Нур-Султан, Казахстан
Issakhanova A.A. - Doctor PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University, A.Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 15.81.99

А.С.Мамбеталина, А.Т.Ахметова
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: mambetalina@mail.ru, assel_at@mail.ru)

Анализ осведомленности и ответственного сексуального поведения подростков

Аннотация. В статье рассмотрено исследование проблем нравственно-полового воспитания подростков. Актуальность данной темы состоит в том, что, несмотря на доступность информации любого содержания во всемирной сети Интернет и любых контрацептивов, которые можно приобрести в аптеках, на сегодняшний день в Казахстане количество подростковой беременности и абортов среди подростков остается внушительным. В настоящее время профилактика подростковой беременности и раннего материнства является приоритетной задачей общественного здравоохранения почти во всех развитых и все чаще в развивающихся странах. С целью выявления уровня осведомленности и ответственного сексуального поведения подростков в вопросах половой жизни и других аспектов, связанных с этим, было проведено анкетирование среди девушек и юношей города Нур-Султан.

Ключевые слова: подростковая беременность, раннее материнство, аборт, контрацепция

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-161-168

Поступила: 15.01.20 / **Допущена к опубликованию:** 6.02.20

Согласно Государственной программе развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 гг. «Приоритетной задачей межсекторального взаимодействия стала реализация комплексных мер по охране материнства и детства, в том числе снижение детского травматизма, укрепление ментального и репродуктивного здоровья детей и молодежи» [1]. Касательно репродуктивного здоровья, подростковая беременность остается одной из главных проблем общества. «Анализ научной литературы и диссертационных исследований последних лет свидетельствует о возрастании внимания учёных и практиков к проблемам материнства несовершеннолетних девочек в связи с ростом социального сиротства, фиксируемых случаев жестокого обращения с детьми, ненадлежащего ухода, связанного с опасностями для физического и психического развития ребёнка» [2].

По статистике министерства здравоохранения Республики Казахстан рост подростковой беременности идет на спад, но все равно количество остается внушительным - почти 3 500 родов за прошлый год. По данным фонда ООН в области народонаселения, за последние 5 лет в Казахстане забеременели свыше 33 000 подростков, треть из которых совершили аборт [3].

В нашем исследовании мы хотели выяснить уровень осведомленности и ответственного сексуального поведения подростков в вопросах половой жизни, которые влияют на спад или рост ранней беременности среди молодежи.

Данный вопрос актуален во всем мире, так в своем исследовании «Сексуальное поведение: обучение в юности» Миранда П., Акьюно Дж., Монтейро Р., Дикси М, Льюз А. И Молейро П. решили оценить знания и охарактеризовать сексуальное поведение подростков и молодежи в городе Лейрии (Португалия), а также рискованное поведение и выявления соответствующих факторов защиты и риска, и пришли к выводу, что «сексуальное просвещение и укрепление здоровья необходимо проводить до начала половой жизни» [4, с. 3]. Франчик С. в свою очередь в своей работе на тему «Подростковая беременность является серьезной социальной проблемой», резюмировала, что социальные нормы, будучи противоречивыми, вводят в заблуждение подростков США в таких вопросах, как

сексуальность, контрацепция и подростковая беременность [5].

В Казахстане разбор проблемы ранней беременности проводился в 2010 году общественным объединением «Лига женщин творческой инициативы», где в рамках проекта проводился анализ ситуации в области защиты прав несовершеннолетних матерей, проблем формирования системы профилактики подростковой беременности и раннего материнства [6]. В 2013 году Гайнуллина А.М. в своем докладе на тему «К вопросу об изучении проблемы раннего материнства в Казахстане» предоставила результаты социологического опроса среди девушек-подростков на тему «Социальная профилактика несовершеннолетнего материнства в городе Петропавловске» [7]. В 2014 году изучением проблемы ранней беременности занимались Б.С. Турдалиева, Г.Е. Аимбетова, М.А. Рамазанова, У.А. Алтынбекова, И. Досмаилова. Так, в своей работе «Проблема ранней беременности и абортов среди подростков и молодежи» [8], они приводят сравнительный анализ статистических данных по ранней беременности и абортов среди подростков и молодежи Казахстана и других стран дальнего и ближнего зарубежья.

Как видим, данная проблема весьма актуальна и изучается в современной психологической науке. Указанные выше статистические данные и малоизученность данной темы за последние пять лет в нашей стране дают нам возможность полагать о необходимости проведения исследования в данном направлении.

Для начала проведения нашего исследования нами разработана анкета на тему: «Осведомленность и ответственное сексуальное поведение *подростков* г. Нур-Султан». В опросе приняли участие 62 девушки и 58 юношей, которые являются учащимися колледжа, средний возраст их составляет 15 - 18 лет.

На первый вопрос «Был ли у тебя сексуальный опыт?» 13 % девушек и 31% юношей ответили «да». Ниже в таблице 1 представлены их ответы.

Таблица 1

1. Был ли у тебя сексуальный опыт?				
возраст	девушки		Юноши	
	да	нет	да	нет
15 лет		11	1	10
16 лет	3	23	8	20
17 лет	5	18	8	7
18 лет	0	2	1	3
Итого:	8	54	18	40
	13%	87%	31%	69%

Из этих данных можно заключить, что ранний опыт вступления в половую связь у юношей наблюдается чаще, чем у девочек.

На вопрос «Откуда можно получить информацию о половой жизни?» ответы участников анкетирования указаны в таблице 2:

Таблица 2

2.Откуда можно получить информацию о половой жизни?				
Источники	девушки		Юноши	
Телевидение	3	4,8%	5	8.6%
Интернет	39	62.9%	34	58.6%
Друзья	8	12.9%	13	22.4%
Родители	12	19.3%	3	5%
Другое			3	5%

Судя по ответам респондентов, большинство из них получают знания о половой жизни из интернета, при разговорах друг с другом и по ТВ. Стоит отметить, что девушки в качестве источника информации указали своих родителей, что, конечно же, радует.

Как известно, подростки в этом возрасте стремятся доказать, что они уже не дети и считают, что им должно быть дозволено всё, что доступно взрослым. Это касается также и половой жизни. Как показывают полученные данные, при ответе на вопрос о причинах вступления в интимную связь указываются разные мотивы – это и взаимная любовь, и любопытство, а также чувство зрелости и самоутверждения. Результаты ответов на третий вопрос в таблице 3.

Таблица 3

3.Как ты думаешь, по какой причине вступают в интимную связь?				
Причина	Девушки		Юноши	
Взаимная любовь	38	61.3%	34	58.6%
Надежда на вступление в брак	4	6.5%	2	3.4%
Чувство зрелости и самоутверждения	7	11.3%	6	10.3%
Любопытство	10	16.1%	12	20,7%
Влияние моды и престижа	2	3.2%	3	5.2%
Другое	1	1.6%	1	1.7%

На вопрос: «Твое мнение: что должен сделать парень после того, как он узнал, что от него забеременела девушка?» были получены сведения, отраженные в таблице 4:

Таблица 4

4. **Твое мнение: что должен сделать парень после того, как он узнал, что от него забеременела девушка?**				
Действие	Девушки		Юноши	
Жениться на ней	36	58%	31	53.4%
Предложить сделать аборт	6	9.7%	11	19%
Бросить ее	1	1.6%	1	1.7%
Другое (заботиться, поддержать и быть рядом, алименты, рассказать родителям)	19	30.6%	15	25.8%

Согласно данным, большинство юношей и девушек выбрали женитьбу, при этом есть юноши, которые выбрали аборт и те, кто в графе «другое», отметили «рассказать родителям», а девушки – «чтобы партнер поддержал и был рядом».

На вопрос: «Считаешь ли ты, что родить ребенка лучше, чем сделать аборт в раннем возрасте?» свидетельствуют цифры, предоставленные в таблице 5:

Таблица 5

5. **Считаешь ли ты, что родить ребенка лучше, чем сделать аборт в раннем возрасте?**				
	Девушки		Юноши	
Да	25	40.3%	24	41.4%
Нет	18	29%	16	27,6%
Не знаю	19	30.6%	18	31%

Вопрос: «Знаешь ли ты, какие могут быть отрицательные последствия после аборта? Если да, то какие?» показал, что большинство девушек знают о последствиях, а вот юноши - нет. Ответы на этот вопрос отражены в 6 таблице.

Таблица 6

6. **Знаешь ли ты, какие могут быть отрицательные последствия после аборта? Если да, то какие?**				
	Девушки		Юноши	
Да Последствия: Бесплодие, смерть ребенка	48	77.4%	24	41.4%
Нет	14	22.6%	34	58.6%

Взяв во внимание эти данные, можно сделать вывод о необходимости информирования, особенно юношей, о социальных, медицинских, психологических проблемах, возникающих при ранней беременности.

На вопрос о заболеваниях, передающихся половым путем, респонденты в таблице 7 предоставили следующие данные:

Таблица 7

7. **Отметь болезни, которые, по твоему мнению, передаются половым путем**				
	Девушки		Юноши	
Сахарный диабет	1	1.61%	1	1.72%
Сифилис	8	12.9%	11	18.9%
СПИД	38	61.3%	41	70.7%
Гепатит	4	6.5%	3	5.2%
ИППП	11	17.7%	2	3.4%

Из чего можно сделать вывод: чем больше социальной рекламы и профилактической работы с подростками будут проведены, тем большим количеством информации они будут владеть. Яркий пример – это знание о СПИДе. Но о многих других болезнях, передающихся половым путем, подростки даже и не знают.

В своем анкетировании мы решили задать такой вопрос: «Считаешь ли ты, что аборт – это убийство?». Возможно, он покажется слишком жестким, но мы считаем его «отрезвляющим» и что, возможно, перевесит любопытство полового влечения. Ответ на данный вопрос указан в таблице 8.

Таблица 8

8. **Считаешь ли ты, что аборт – это убийство?**				
	Девушки		Юноши	
Да	38	61.3%	38	65.5%
Нет	18	29%	14	24.1%
Не знаю	6	9.7%	6	10.3%

Также решили узнать у подростков, желают ли они иметь детей, и в каком возрасте они хотели бы стать родителями. Данные по вышеупомянутому вопросу анкетирования в таблице 9.

Таблица 9

9. **Хочешь ли ты иметь детей, если да, то в каком возрасте планируешь?**		
	Девушки	Юноши
Да	51 82.2%	40 69%
Нет	6 9.7%	10 17.2%
Не знаю	5 8%	8 13.8%
Укажи возраст		
19-20 лет	3	
20-25 лет	28	15
25-30 лет	15	15
30-35 лет	3	2

По ответам анкетируемых, большинство девушек и юношей хотели бы иметь детей в возрасте 20-25 лет, либо чуть позже.

На вопрос Необходима ли тебе дополнительная информация по вопросам полового воспитания?» большая часть респондентов ответила отрицательно, но есть те, кто еще не определился в надобности информации такого характера. Ответ указан в таблице 10.

Таблица 10

10. Необходима ли тебе дополнительная информация по вопросам полового воспитания?				
	Девушки		Юноши	
Да	7	11.3%	7	12%
Нет	45	72.6%	44	75.9%
Не знаю	10	16.1%	7	12%

Анализируя ответы на вопрос о том, смогли бы их сверстники обеспечить самостоятельно себя и своего ребенка в современном мире, получили сведения, отображенные в таблице 11, и констатируем тот факт, что дети 15-18 лет не готовы к родительству и воспитанию детей.

Таблица 11

11. Сможет ли твой ровесник обеспечить самостоятельно себя и своего потенциального ребенка в современном мире?				
	Девушки		Юноши	
Да	10	16.1%	13	22.4%
Нет	37	59.7%	27	46.5%
Не знаю	15	24.2%	18	31%

Также был задан вопрос о необходимости проведения для подростков познавательных занятий по половому воспитанию, на что получили следующую информацию в таблице 12:

Таблица 12

12. По твоему мнению, необходимо ли проводить занятия по половому воспитанию в школе?				
	Девушки		Юноши	
Да	42	67.7%	31	53.4%
Нет	11	17.7%	19	32.7%
Не знаю	9	14.5%	8	13.8%

Сооотвественно, так как сами подростки предоставили положительные ответы было определено, что необходимо разработать обучающую программму и проводить семинары-тренинги по нравственно-половому воспитанию среди подростков.

На вопрос: Какие методы контрацепции ты знаешь? В таблице 13 отражены следующие данные.

Таблица 13

13. Какие методы контрацепции ты знаешь?				
	Девушки		Юноши	
Презервативы	27	43.5%	25	43.1%
Противозачаточные препараты	23	37%	22	37.9%
Экстренная контрацепция	5	8%	7	12%
Противозачаточные свечи, кольца, пластыри	7	11.3%	4	6.9%
Другое (укажите)				

Как видим, подростки осведомлены по части основных видов конрацепции, но так как медицина не стоит на месте, существуют и другие, о которых, по нашему мнению, стоит информировать казахстанских подростков заблаговременно.

Сегодня часто ведутся споры об отмене аборта. Мы решили узнать на этот счет мнения подростков, на что получили сведения, показанные в таблице 14.

Таблица 14

14. Считаешь ли ты, что аборт надо запретить?				
	Девушки		Юноши	
Да	10	16.1%	14	24.1%
Нет	36	58%	27	46.5%
Не знаю	16	25.8%	17	29.3%

И завершающим в нашем опросе был вопрос о воздержании от половой близости до вступления в брак, ответы на который указаны в таблице 15.

Таблица 15

15. Как ты думаешь, нужно ли воздерживаться от половой близости до вступления в брак?				
	Девушки		Юноши	
Да	22	35.5%	8	13.8%
Нет	26	41.9%	33	56.9%
Не знаю	14	22.6%	17	29.3%

В целом, подведя итоги по данному вопросу и проанализировав все ответы наших анкетируемых, мы пришли к выводу, что у подростков недостаточно знаний и они не владеют в полной мере информацией, касающихся половой жизни, в связи с чем встает вопрос о необходимости разработки обучающей программы и проведения семинара-тренинга по нравственно-половому воспитанию среди подростков в целях профилактики ранней беременности и улучшения сексуальной грамотности.

Литература

1. Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2019 годы. - URL: https://www.enbek.gov.kz/ru/node/332663 (дата обращения: 10.01.2020).
2. Саенко Л. А., Гукасова Г. С. Девиантное поведение в современном родительстве // Журнал научных публикаций «Дискуссия». - 2012 - № 9 (27).
3. Макаримова Р. Подростковая беременность: аргументы «за» и «против» закона об абортах без ведома родителей. 30.11.2018. - URL: https://almaty.tv/news/arkhiv/205244-podrostkovaya-beremennost-argumenty-za-i-protiv-zakona-ob-abortakh-bez-vedoma-roditeley (дата обращения: 10.01.2020).
4. Miranda, P., Aquino, J., Monteiro, R., Dixe, M., Luz, A., & Moleiro, P. Sexual behaviors: study in the youth// Einstein//Sao Paulo, Brazil, 16(3), 2018, p.17. –URL: https://journal.einstein.br/article/sexual-behaviors-study-in-the-youth/ (Accessed: 10.01.2020)
5. Franjić S. Adolescent Pregnancy is a Serious Social Problem//Journal of Gynecological Research and Obstetrics// Peertechz Publications, Los-Angeles, USA, published Apr 30, 2018, p. 006 – 008. - URL: http://dx.doi.org/10.17352/jgro.000049 (Accessed: 10.01.2020)
6. Лига женщин творческой инициативы/Анализ проблемы раннего материнства в Казахстане. - URL: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2018/02/the_analysis_of_the_early_motherhood.pdf (дата обращения: 10.01.2020)
7. Гайнуллина А.М. К вопросу об изучении проблемы раннего материнства в Казахстане// Материалы семинаров и конференций// Материалы международной научно-практической конференции «Козыбаевские чтения: Казахстан в мировых культурно-цивилизационных процессах», (2013), Петропавловск, Казахстан.-С.204-208.
8. Турдалиева Б.С., Аимбетова Г.Е., Рамазанова М.А., Алтынбекова У.А., Досмаилова И. Проблема ранней беременности и абортов среди подростков и молодежи // Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы формирования общественного здоровья в условиях системной модернизации здравоохранения» // Вестник КазНМУ. - 2014. - № 2(4).

А. С. Мамбеталина, А. Т. Ахметова
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жасөспірімдердің жауапты жыныстық мінез-құлқы мен одан хабардарлығын талдау

Аннотация. Мақалада жасөспірімдердің адамгершілік-жыныстық тәрбиесі мәселелерін зерттеу қарастырылған. Бұл тақырыптың өзектілігі Дүниежүзілік Интернет желісінде кез келген мазмұнның және дәріханалардан сатып алуға болатын кез келген контрацептивтердің қол жетімділігіне қарамастан, бүгінгі таңда Қазақстанда жасөспірімдер арасындағы жасөспірімдік жүктілік пен аборт санының көбеюі айтарлықтай әсер етуде. Қазіргі уақытта жасөспірімдер жүктілігі мен ерте ана болудың алдын алу барлық дамыған және дамушы елдерде қоғамдық денсаулық сақтаудың басым міндеті болып табылады. Жасөспірімдердің жыныстық қатынас мәселелері бойынша хабардар болу деңгейін және жауапты жыныстық мінез-құлқын анықтау мақсатында Нұр-Сұлтан қаласының қыздары мен ұлдары арасында сауалнама жүргізілді.

Түйін сөздер: жасөспірімдер жүктілік, ерте ана болу, аборт, контрацепция.

A. S. Mambetalina, A.T. Akhmetova
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Analysis of awareness and responsible sexual behavior of adolescents

Abstract. The article deals with the study of problems of moral and sexual education of adolescents. The relevance of this topic is that, despite the availability of information of any content on the world wide web and any contraceptives that can be purchased in pharmacies, today in Kazakhstan the number of teenage pregnancies and abortions among teenagers remains impressive. And prevention of adolescent pregnancy and early motherhood is now a public health priority in almost all developed and increasingly developing countries. In order to identify the

level of awareness and responsible sexual behavior of adolescents in matters of sexual life and everything related to it, a survey was conducted among girls and boys of the city of Nur Sultan.

Keywords: teenage pregnancy, early motherhood, abortion, contraception.

References

1. Gosudarstvennaya programma razvitiya zdravoohraneniya Respubliki Kazahstan “Densaulyk” na 2016-2019 gody [State program of health care development of the Republic of Kazakhstan].Available at: https://www.enbek.gov.kz/ru/node/332663 (accessed: 10.01.2020)
2. Saenko L. A., Gukasova G. S., Deviantnoe povedenoe v sovremennom roditelstve [Deviant behavior in modern parenting, journal of scientific publications]. Zhurnal nauchnyh publikacij «Diskussija» [Journal of scientific publications “Discussion”], 2012, 9 (27). Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/14034980 (accessed: 10.01.2020)
3. Makarimova R. Podrostkovaja beremennost’: argumenty «za» i «protiv» zakona ob abortah bez vedoma roditelej [Teenage pregnancy: arguments “for” and “against” the law on abortion without the knowledge of parents]. 30.11.2018. Available at: https://almaty.tv/news/arkhiv/205244-podrostkovaya-beremennost-argumenty-za-i-protiv-zakona-ob-abortakh-bez-vedoma-roditeley (accessed: 10.01.2020)
4. Miranda, P., Aquino, J., Monteiro, R., Dixe, M., Luz, A., & Moleiro, P. Sexual behaviors: study in the youth// Einstein//Sao Paulo, Brazil, 16(3), 17 (2018). Available at: https://journal.einstein.br/article/sexual-behaviors-study-in-the-youth/ (accessed: 10.01.2020).
5. Franjić S. Adolescent Pregnancy is a Serious Social Problem//Journal of Gynecological Research and Obstetrics, Peertechz Publications, Los-Angeles, USA, published Apr 30, 2018, p. 006 – 008. Available at: http://dx.doi.org/10.17352/jgro.000049 (accessed: 10.01.2020)
6. Liga zhenshin tvorcheskoi iniciativy [League of women of creative initiative]. Analiz problem rannego materinstva v Kazahstane [Analysis of the problem of early motherhood in Kazakhstan]. Available at: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2018/02/the_analysis_of_the_early_motherhood.pdf (accessed: 10.01.2020)
7. Gainullina A. M. K voprosu ob izuchenii problem rannego materinstva v Kazahstane [The question of studying the problems of early motherhood in Kazakhstan], Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencii “Kozybayevskie chteniya: Kazahstan v mirovyh kulturno-civilizovannyh processah [Materials of the international scientific and practical conference Kozybaev readings: Kazakhstan in the world cultural and civilizational processes], 15.11.2013, Petropavlovsk, Kazakhstan, p.204-208.
8. Turdalieva B. S., Aimbetova G. E., Ramazanova M. A., Altynbekova U. A., Dosmailova I. Problemy rannei beremennosti i abortov sredi podrostkov I molodezhi [The problem of early pregnancy and abortion among adolescents and young people]//Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencii “Aktualnye voprosy formirovaniya obshestvennogo zdoroviya v usloviyah sistemnoi modernizacii zdravoohraneniya [Materials of the international scientific and practical conference “Actual issues of public health formation in the conditions of system modernization of health care”], Bulletin of KazNMU, 2014, 2 (4).

Сведения об авторах:

Мамбеталина А.С. - к.пс.н., доцент кафедры социальной педагогики и самопознания Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, ул.Сатпаева, 2, Нур-Султан, Казахстан.

Ахметова А.Т. - магистрант 2 курса специальности «Психология» Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, ул.Сатпаева, 2, Нур-Султан, Казахстан.

Mambetalina A. S. - PhD of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and self-knowledge, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Akhmetova A. T.- 2nd year Master’s student of the specialty “Psychology”, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 15.31.31

А.К. Надирова, Г.Т. Топанова, А.А. Хананян
Университет «Туран», Алматы, Казахстан
(E-mail: top2107@mail.ru, aigulnadirova@mail.ru, anahithananyan@rambler.ru.)

Влияние родителей на процесс адаптации детей младшего возраста (при наличии языкового барьера)

Аннотация. В статье рассматривается роль родителей в процессе адаптации детей младшего школьного возраста. Как мы знаем, период адаптации ребенка к школе приводит к значительным изменениям в его личности. В частности, ребенок ощущает смену привычного домашнего доброжелательного общения, обеспеченного предшествующими годами его жизни в семье, окружением с не очень понятными коммуникативными механизмами. И этот фактор еще и усиливается при наличии языкового барьера, которое проявляется в виде осложнения при коммуникации с другими учащимися и, в определенной степени, с учителем. Согласно условиям приема обучающихся в школу (в котором язык обучения отличается от привычного языка общения) языкового барьера не должно быть, однако в реальности этот барьер всегда присутствует с той или иной степенью проявления. В этих условиях необходимо понимать, что влияние родителей в развитии коммуникативных навыков в начальных классах становится решающим. Родителям следует сделать акцент на развитии у ребенка уверенности в себе, в своих поступках, стимулировать желание ребенка общаться с своими ровесниками, убеждать ребенка в востребованности выполнения школьных правил.

Ключевые слова: родители, адаптация, школа, дети, языковый барьер.
DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-169-176
Поступила: 6.06.20 / **Допущена к опубликованию:** 22.06.20

Введение. В Казахстане, так же как в других странах, имеются учащиеся с разным уровнем владения языком обучения. У учащихся, слабо владеющих языком обучения, возникает языковый барьер, что усложняет усвоение предметов. Они обучаются по общеобразовательным программам, которые не учитывают разных уровней владения языком обучения у учащихся. Также знания учащихся начальных классов, с которыми они приходят в первый класс, не соответствуют школьной программе. В рамках общеобразовательного учреждения проблема адаптации детей, не владеющих языком обучения, преобразуется из конкретно частной проблемы в проблему масштабную, требующую специальной образовательной работы по адаптации ребенка к школе.

Процесс адаптации детей детей младшего школьного возраста изучался многими учеными, такими как Д.Н. Исаев (2004), Г.В. Пантюхина (2002), К.Л. Печора (2001), Е. Шмидт-Кольмер (1980), J. Bowlby (1952) и др. Исследователи указывают, что если процесс адаптации проходит с осложнениями, то в дальнейшем происходят необратимые нарушения в личностном развитии детей.

Переход к школьному обучению меняет весь образ жизни ребенка. Школьная адаптация понимается как приспособление ребенка к новой системе социального общества, новым требованиям, режиму жизнедеятельности и т.д. С поступлением в школу игровая деятельность дошкольника сменяется на учебную деятельность младшего школьника, но это не происходит одномоментно и требует определенного времени. Ребенок должен адаптироваться к изменившимся условиям жизни, привыкнуть к школьной среде, сформировать новые поведенческие паттерны, поскольку некоторые из старых схем не работают в новой среде так же эффективно, как ранее. Изменения, вызванные началом

школьного обучения, могут вызвать чрезмерное напряжение психики и всего организма ребенка, негативно повлиять на его здоровье [1].

Дети в возрасте 6-7 лет еще не способны осознанно регулировать процесс своей адаптации, поэтому школа и семья играют значительную роль в этом процессе. Учителя и родители выступают в качестве его основных участников и определяющих факторов. Считается, что учителя играют жизненно важную роль в достижениях учащихся, однако без поддержки родителей учителя не могут обеспечить все их потребности [4]. Начиная с первого класса, успешность ученика во многом определяется семейной обстановкой, ожиданиями и подходами его родителей [1].

S. Nusinovici изучил влияние на успешность адаптации младших школьников развода родителей и выяснил, что расставание родителей связано с ухудшением успеваемости, снижением мотивации, вовлеченности, самостоятельности и даже ловкости рук ребенка [5]. Это подтверждает важность гармоничных внутрисемейных и детско-родительских отношений для социально-психологической адаптации и учебной успеваемости младших школьников. Семейному аспекту школьной адаптации следует уделить особое внимание, поскольку степень, в которой ребенок преуспевает в роли ученика, во многом детерминирована готовностью родителей справляться с ролью родителей ученика. Успешность протекания адаптации в школе в значительной степени зависит от качества условий, которые родители создают для своих детей в семье. Можно выделить следующие виды подготовленности родителей: психологическая, педагогическая, социально-правовая и материальная [1].

По J.L. Epstein, родители - один из ключевых компонентов успешного и эффективного образования. По мнению автора, родительское участие не должно быть ограничено определенным промежутком времени и набором действий, оно должно присутствовать на протяжении всего периода образования. Но помощь в организации родительской поддержки во многом зависит от учителей [3].

B.M. Brizuela и M.J. Garcia-Sellers рассматривают процесс адаптации как активное явление, как процесс обучения, который переживает каждый ребенок, а обучение - как глобальный и целостный процесс, не ограничивающийся успеваемостью, но включающий также социализацию и факторы адаптации. Школьная адаптация во многом определяется ожиданиями и настроем семьи, когнитивными и социально-эмоциональными характеристиками ребенка, степенью диссонанса или совпадения установок семьи и школы. Когда детям приходится развивать два различных типа поведения вследствие несовпадения установок учителя и родителей, это сопровождается большим давлением на них и часто приводит к срывам и дезадаптации [2].

Ребёнок, попадая в новые условия, очень неуверенно и тревожно себя чувствует в коллективе. Это зависит прежде всего от того, в каких условиях воспитывался и развивался ребёнок. Предыдущие поколения детей были воспитаны на дворовых и коллективных играх, а современные дети привыкли всё свободное время проводить за просмотрами телепередач по телевизору и играми в гаджетах. Процесс адаптации первоклассников к обучению в школе также во многом зависит от характера, темперамента и особенностей нервной системы. Не все современные дети обладают элементарными навыками общения, не знают, как вести себя в обществе. Из-за этого возникают конфликты со сверстниками и учителями, формирующие негативное отношение к школе. И поэтому одна из важнейших задач родителей - помочь ребёнку безболезненно пройти адаптацию к школе. В жизни первоклассника начинаются кардинальные перемены. Ребёнок ещё не привык к новой роли в социуме, к новому статусу. Если недавно его взаимоотношения со сверстниками были закреплены игровыми правилами и задачами, то сейчас он учится подчиняться правилам учебной деятельности, появляются дисциплинарные правила, групповые нормы подчинены условиям учебных задач. Восприятие младшего школьника перерастает в ориентировочно- исследовательскую деятельность. Психологическая готовность первоклассника к обучению в школе в научных

трудах представлена двумя направлениями: мотивационная и эмоционально-волевая готовность [1].

Согласно исследованиям Н.М. Аксарина, Д.Н. Исаева, дисгармоничные типы родительского отношения приводят к тому, что у детей начинают развиваться психосоматические заболевания, неврозы и повышенная тревожность [6,7]. Поэтому роль родителей в адаптации детей младшего школьного возраста трудно переоценить. Необходимо, чтобы эти отношения были продуктивными и эффективными.

Также согласно другим психологическим исследованиям, основными новообразованиями школьного возраста, которые обеспечивают успешный переход к обучению, являются произвольность как основная черта новых форм общения и познавательной деятельности младших школьников и такой уровень развития образного мышления, который позволяет во внутреннем плане организовать деятельность младшего школьника. Мотивационная готовность ребёнка означает наличие у детей желания учится и получать новые знания. Эмоционально-волевая готовность ребёнка подразумевает совокупность психических качеств, которые позволяют ребёнку самостоятельно преодолевать различные трудности в эмоциональном плане при обучении и общении со сверстниками. Социальная и личностная готовность первоклассников к школе заключается в том, что ребёнок должен уметь общаться и взаимодействовать. Важно, чтобы ребёнок мог чувствовать себя частью общества (в данном случае частью класса), научился соблюдать правила, закрепленные в обществе. На основе произвольности поведения, самоконтроля и самооценки, сформировавшихся в учебной деятельности, изменяется способ саморегуляции, возникает и развивается самосознание. Сначала младший школьник осознает себя с точки зрения своих школьных успехов. По отношению к взрослому он пока не критичен, взрослый для младшего школьника - образец поведения. Постепенно критичность к взрослым увеличивается, возрастает интерес к общению со сверстниками [4]. Готовность ребёнка к школе - важный компонент в правильной адаптации ребёнка. Поэтому родители должны помочь адаптироваться ребёнку уже на ранних этапах.

Школьная адаптация - это всегда сложный и многоступенчатый процесс приспособления ребёнка к школе и школы к ребёнку. Как правило, этот процесс благополучно заканчивается в первом полугодии, но у многих учеников может приобретать неблагоприятные черты. Перед ребёнком в школе ставится ряд задач, с которыми он до сих пор не сталкивался. Во-первых, он должен успешно овладеть учебной деятельностью; во-вторых, освоить школьные нормы поведения и приобщиться к классному коллективу; в-третьих, приспособиться к новым условиям умственного труда и режиму дня. Результатом адаптации является «адаптированность», которая представляет собой систему качеств личности, умений и навыков, обеспечивающих успешность последующей жизнедеятельности ребенка в школе. Для этого в период адаптации первоклассников учитель должен направить свою деятельность на:

1) создание условий комфорта;

2) помощь первоклассникам в принятии правил школьной жизни и роли учеников;

3) создание в классе благоприятных условий для общения.

Ребёнок, вступая в школу, получает новый социальный статус. Это влечёт перестройку общественных взаимоотношений, образа жизни ребёнка и множество внутренних преобразований. Успех адаптации первоклассников напрямую зависит от взаимодействия учителей первоклассников и родителей учащихся. Это, на наш взгляд, главное условие успешности. Когда в научной литературе говорят об успехе, то подразумевается «удачный исход в достижении какой-либо определенной цели. Успех может быть краткосрочным, разовым и случайным. А вот успешность - это «материя» постоянная, это то устойчивое качество, обладая которым, человек способен добиваться успеха снова и снова, генерировать и преумножать его» [5]. Поэтому успешность адаптации первоклассников - универсальная

категория, она распространяется на все главные области человеческой жизни учащихся и их родителей, а также членов коллектива школы и семьи. Адаптация возникает в момент стрессовой ситуации. Пока нет стресса, у человека не возникает адаптационной потребности - потребности биологического уровня, к которому относятся потребности в пище, тепле и т.д. С биологического уровня эта потребность распространяется на социальный уровень и отражается в способности человека общаться, разрешать конфликтные ситуации, что в конечном итоге является одним из определяющих факторов социализации личности.

Анализ литературы [2,4] позволил обозначить определяющую роль некоторых личностных параметров, характеризующих первоклассников и влияющих на адаптационный процесс. В качестве определяющих можно выделить такие характеристики личности ребёнка, как: эмоциональный фон, активность и направленность поведения. При этом очень важными оказываются сила, выраженность и направленность эмоциональных и поведенческих реакций. Таким образом, можно рассматривать эмоциональный фон как основу появления у первоклассника ориентировочно-поисковой активности, позволяющей адаптироваться к новым условиям существования (новый взрослый, переход из привычной среды в незнакомую, новая система отношений, появление новых, непривычных партнёров по общению, и т.д.). Одна из основных задач адаптационного периода – формирование чувства уверенности в окружающем, успеха. Мотивацию достижения успеха трактуют как стремление к улучшению результатов, неудовлетворённость достигнутым, настойчивость в достижении своих целей, стремление добиться своего во что бы то ни стало. Мотивация достижения успеха способствует успешной адаптации первоклассников к обучению. И здесь родители играют важную роль в процессе адаптации к школе. Они могут создать определенную психологическую установку, формируя таким образом отношение к учебному процессу. Период привыкания к новому образу жизни может быть разным. Многое зависит от психологических особенностей ребенка, уровня его подготовленности, типа школьного заведения и сложности образовательный программы.

Выборка и методы исследования. Нами было проведено исследование, показывающее взаимосвязь между внутрисемейными и детско-родительскими отношениями и успешностью социально-психологической адаптации первоклассников. Выборка исследования - 49 человек, из них - 25 мальчиков и 24 девочек в возрасте 6-7 лет. В эмпирическом исследовании были использованы:

- экспертная оценка уровня адаптации ребенка в школе (карта адаптации);
- наблюдение; проективная методика Рене Жиля. Для математической обработки данных использовался коэффициент корреляции Спирмена.

Результаты. Экспертную оценку осуществляли педагог-психолог и классные руководители. Согласно результатам экспертной оценки, 67% учащихся данного класса адаптированы к школе на высоком уровне и не испытывают проблем ни в освоении учебной программы, ни в сфере взаимодействия со сверстниками и взрослыми. Они активны на занятиях, дисциплинированы, налажен контакт с одноклассниками, эмоционально-волевая сфера и уровень когнитивного развития соответствуют возрасту. У 26% школьников был выявлен условно благоприятный тип адаптации. Учителем и педагогом-психологом было выделено наличие некоторых проблем: дети не до конца осознают своиобязанности, внутренняя позиция школьника сформирована частично, что может быть связано с психическими и физиологическими особенностями возраста. При наблюдении определились особенности в поведении: склонность к уединению, конфликтность, агрессивность, гиперактивность на переменах, легкая смена настроения. Экспертами было выделено 9% учащихся, которые показали низкие значения в оценке уровня социальной адаптации. У этой группы школьников наблюдается проявление отрицательных эмоций (плач,обиды, замкнутость), они не могут самостоятельно выполнить предложенное учителем задание, иногда отказываются идти в школу, в отношении со сверстниками очень стеснительны,

играют в одиночку. Главной проблемой, по мнению педагога-психолога, является отсутствие интереса к учебной деятельности. Анализ изучения детско-родительских отношений посредствомметодики Рене Жиля показал, что большинство детей (64%) редко изображает себя рядом с матерью, то есть школьники не испытывают эмоциональной близости к матери, отмечается духовная отдаленность матери от ребенка. При этом 80% школьников воспринимают родителей как единую пару, что подчеркивает важность согласованных действий родителей и их хороших взаимоотношений для развития и эмоционального состояния ребенка. В исследовании были получены высокие значения по шкале «Отношение к братьям и сестрам», свойственные 72% первоклассников, что свидетельствует об эмоциональной взаимосвязи между ними и благоприятно влияет на гармоничное развитие личности ребенка. Отношения с учителем важны для 91% первоклассников. Это связано с тем, что для младших школьников учитель значим, и они испытывают потребность в более активном взаимодействии с ним для поддержки и одобрения. Отношения со сверстниками важны для 55% младших школьников. В период первого года обучения дети активно взаимодействуют между собой, налаживают контакт с одноклассниками, происходит накопление социального опыта. Высокий и средний уровень по шкале «Общение в больших группах» был выявлен у 87% учащихся. Учащиеся, показавшие низкий результат (13%), не имели опыта общения в детских коллективах, не посещали детский сад и подготовительные курсы. Одновременно выраженное стремление к уединению продемонстрировали 73% детей. Это может быть связано с трудностями периода адаптации, тревожностью, неуверенностью, конфликтами. Также причиной высокой степени отгороженности детей может являться недостаток внутрисемейного общения. Исследование показало, что 72% школьников любознательны, проявляют интерес к учебной и познавательной деятельности. Средний показатель конфликтности и агрессивности был выявлен у 74% школьников, а высокий – у 26% учащихся. Это связано с тем, что в первый год обучения дети оказываются в новой, часто проблемной ситуации, приводящей к конфликту, к конструктивному решению которого они не готовы. У 73% учащихся выявлены высокие показатели по шкале «Реакция на фрустрацию» и у 27% - средние, что свидетельствует о наличии у большинства обследованных фрустрационной толерантности. Результаты корреляционного анализа показали прямую значимую взаимосвязь социально-психологической адаптации и отношения к матери ($r = 0{,}493$, при при $p<0{,}05$). Соответственно, дети, имеющие благоприятные взаимоотношения с матерью, более успешно проходят период адаптации. Матери, воспринимающие ребенка как формирующуюся личность с определенными возрастными, половыми и личностными особенностями, потребностями и интересами, способствуют более успешной адаптации ребенка к новой и сложной жизненной ситуации, в которой находится первоклассник. Также выявлена обратная взаимосвязь уровня адаптации ребенка к школе и взаимоотношений с бабушками и дедушками ($r=-0{,}422$, при при $p<0{,}05$). Бабушки и дедушки, проявляющие постоянную гиперопеку по отношению к ребенку, постоянно контролирующие его поведение, ограничивающие социальные контакты, способствует снижению адаптивных способностей ребенка. Дети, которые высоко оценили отношения с братьями и сестрами, обладают высоким уровнем физической адаптации ($r=0{,}498$, при $p<0{,}05$). Это связано с тем, что общение и взаимодействие между сестрами и братьями в период их роста и развития способствует накоплению опыта взаимоотношений, игровой деятельности. Школьники, имеющие высокие значения по шкале агрессивности, физиологически лучше приспособлены к новой обстановке ($r = 0{,}409$, при при $p<0{,}05$), они более выносливы, умеют постоять за себя. Стремление к уединению, в свою очередь, негативно влияет на способность к адаптации ($r=-0{,}458$, при при $p<0{,}05$).

Выводы. Таким образом, в ходе исследования было установлено, что успешная адаптация первоклассников к учебному процессу взаимосвязана с благоприятными детско-родительскими и внутрисемейными отношениями.

Нами был разработан ряд рекомендаций для родителей и учителей:

1. Родителям целесообразно посещать тренинговые и обучающие занятия, направленные на социальную и психологическую адаптацию, получать помощь специалистов.

2. Родителям следует формировать благоприятное отношение к учебной деятельности, поддерживать интерес и стремление ребенка к учебе.

3. Важно проводить больше времени совместно с ребенком, обращать внимание на его физическое и психическое состояние.

4. При помощи специалистов необходимо учить ребенка адекватно оценивать себя и окружающих, контролировать агрессию.

5. Критика в адрес ребенка должна быть справедливой и строго дозированной

6. Демократический стиль воспитания позволит ребенку научиться самостоятельно принимать решения, воспитывать ответственность за них.

Рекомендации родителям первоклассников по адаптации начинаются с создания у ребенка правильной мотивации. Именно от нее зависит, с каким желанием он будет идти в школу по утрам. Любые попытки новоиспеченного ученика познать что-то новое, независимо от результатов, должны встречать внимание и поддержку со стороны родителей. Если ребенок будет ощущать психологическую опору со стороны семьи, у него будет отсутствовать страх перед новым и неизведанным, а это крайне важно для успешной адаптации. Работа с родителями в адаптационный период должна быть направлена на повышение их педагогической образованности. С этой целью необходимо проводить тематические родительские собрания, разработать советы родителям по преодолению трудностей в адаптации ребенка, организовать индивидуальные консультации.

Эти советы следует предоставить родителям будущих первоклассников до поступления в школу. Морально готовить ребенка к школе желательно заранее, еще во время нахождения ребенка в детском саду. Начиная с весны, приводить ребенка в школу, проводить экскурсии по школе, знакомство с будущей учительницей.По предварительной договоренности посидите с ним на нескольких уроках, чтобы 1-го сентября он пришел в знакомую обстановку с положительным настроем. Не обязательно ходить на подготовительные курсы, можно поговорить с учителем и побывать в школе и без посещения курсов. Поддерживайте становление ребенка как ученика. Если вы будете заинтересованы в его делах, показывая серьезное отношение к достижениям, это поможет первокласснику обрести уверенность, которая поможет быстрее привыкнуть к новым условиям. Составьте распорядок дня, которому необходимо следовать вместе. Объясните ребенку правила и нормы, которым нужно следовать в учебном заведении, помогите осознать важность их соблюдения. Поддерживайте ребенка во всех трудностях, с которыми он столкнется в школе. Дайте ему осознать, что каждый может ошибаться, но это не значит, что нужно сдаваться. Не игнорируйте проблемы, которые возникают в начале школьной жизни. Например, если у малыша проблемы с речью, начните посещать логопеда, чтобы избавиться от них до конца первого класса. Если поведение ребенка дает вам повод для беспокойства, поговорите об этом с учителем или психологом. Профессиональные рекомендации родителям первоклассников в период адаптации помогут легче пережить непростой этап. Как правило, в школе реализуется программа адаптации первоклассников, и проводятся одно или несколько тематических родительских собраний. Помните, что похвала – это стимул к новым победам. Старайтесь в любой работе находить повод для похвалы. С началом школьной жизни у первоклассника появляется новый авторитет – учитель. Важно уважать мнение ребенка о нем, не допускайте при нем никакой критики школы или учителя. Несмотря на то, что учеба полностью меняет ритм жизни, сделайте так, чтобы у ребенка оставалось время для игр и отдыха. Правильная организация времени поможет больше успеть.

Литература

1. Борбелева. Д. Адаптация к школьной среде в раннем начальном образовании / Д. Борбелева // Пайдагогос. - 2016. - Т. 2, № 13. - С. 206 - 228.
2. Brizuela B.M. School Adaptation: A Triangular Process / B.M. Brizuela, M.J. Garcia-Sellers // American Educational Research Journal Summer. – 1999. - V. 36, № 2. - P. 345-370.
3. Epstein J.L. Improving family and community involvement in secondary schools / J.L. Epstein // Principal Leadership. – 2007. – V.8 (2). – P.16-22.
4. Lindberg, E.N. Adaptation of Pre-Service Teacher form of the Parental Involvement Survey / E.N. Lindberg, G. Ulker-Tumlu, Procedia - Social and Behavioral Sciences. – 2012. - V. 46. – P. 5178-5182.
5. Nusinovici S. Impact of parental separation or divorce on school performance in preterm children: A population-based study / S. Nusinovici, B. Olliac, C. Flamant, J.-B. Müller, M. Olivier, V. Rouger, G. Gascoin // PLoS ONE. – 2018. – V. 13(9).
6. Аксарина Н.М. Воспитание детей раннего возраста. М., 1977. - 453 с.
7. Исаев Д.Н. Психопрофилактика в практике педиатра. - Л., 1984.

А.К.Надирова, Г.Т.Топанова, А.А. Хананян
“Тұран” университеті, Алматы, Қазақстан

Бастауыш сынып балаларының жетістікке жетуге бейімделудегі ата- ана рөлі (тілдік кедергі болған жағдайда)

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып балаларының бейімделуін тездетудегі ата-аналардың рөлі талқыланады. Баланың мектепке келуі оның коммуникативтік ортасының айтарлықтай өзгеруіне әкеледі. Атап айтқанда, бала отбасындағы өмірінің алдыңғы жылдарымен қамтамасыз етілген үйде қарапайым қарым-қатынастың коммуникацияның тым айқын емес тетіктері бар ортаға ауысуын сезінеді. Бұл фактор басқа студенттермен және белгілі бір дәрежеде мұғаліммен қарым-қатынасты қиындату түрінде көрінетін тілдік тосқауылдың болуымен күшейтіледі. Оқушыны сабаққа қабылдау шарттарына сәйкес (оқыту тілі әдеттегі қарым-қатынас тілінен ерекшеленеді), тілдік кедергі болмауы керек, бірақ іс жүзінде бұл кедергі әрдайым бір дәрежеде немесе басқа түрде болады. Бұл жағдайда бастауыш мектепте қарым-қатынас дағдыларын дамытуда ата-аналардың рөлі шешуші болады. Ата-аналардың күш-жігері өз-өзіне сенімділікті дамытуға, баланың өз құрдастарымен қарым-қатынасқа деген ынтасын оятуға, баланы мектеп ережелерін орындаудың маңыздылығына сендіруге бағытталуы керек.

Түйін сөздер: ата- ана, бейімделу, мектеп, балалар, тілдік кедергі.

G.T.Topanova, A.K. Nadirova, A.A. Hananyan
Turan University, Almaty, Kazakhstan.

The influence of the role of parents in the successful adaptation of young children (in the presence of a language barrier)

Abstract. The article discusses the role of parents in accelerating the adaptation of primary school children. The child’s arrival at school leads to a noticeable change in his communicative environment. In particular, the child feels the change of the usual home-friendly communication, provided by the previous years of his life in the family, to an environment with not very clear communication mechanisms. This factor is enhanced by the presence of a language barrier, which manifests itself in the form of complicating communication with other students and, to a certain extent, with the teacher. According to the conditions for admitting a student to a class (in which the language of instruction differs from the usual language of communication), there should not be a language barrier, but in reality this barrier is always present with one degree or another of manifestation. Under these conditions, the role of parents

in the development of communication skills in primary school becomes almost decisive. The efforts of parents should be directed to the development of self-confidence, in their actions, to stimulate the child's desire to communicate with their peers, to convince the child of the relevance of fulfilling school rules.

Keywords: parents, adaptation, school, children, language barrier.

References

1. Borbelyova D. Adaptacija k shkol'noj srede v rannem nachal'nom obrazovanii [Adaptation to the School Enviroment in Early Elementary Education], Paidagogos 13 (2), 206-228 (2016).
2. Brizuela, B.M. School Adaptation: A Triangular Process / B.M. Brizuela, M.J. Garcia-Sellers, American Educational Research Journal Summer, 2 (36), 345-370 (1999).
3. Epstein J.L. Improving family and community involvement in secondary schools, Principal Leadership, 2 (8), 16-22 (2007).
4. Lindberg, E.N. Adaptation of Pre-Service Teacher form of the Parental Involvement Survey / E.N. Lindberg, G. Ulker-Tumlu, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 46, 5178-5182 (2012).
5. Nusinovici S. Impact of parental separation or divorce on school performance in preterm children: A population-based study / S. Nusinovici, B. Olliac, C. Flamant, J.-B. Müller, M. Olivier, V. Rouger, G. Gascoin, PLoS ONE, 9 (13) (2018).
6. Aksarina N. M. Vospitanie detej rannego vozrasta [Parenting of young children] (Moscow, 1977, 453 p.).
7. Isaev D. N. Psihoprofilaktika v praktike pediatra [Psychoprophylaxis in the practice of a pediatrician] (Leningrad, 1984).

Сведения об авторах:

Надирова А.К. - докторант 2 курса кафедры «Психология» Университета «Туран», ул. Сатпаева, 16 а, Алматы, Казахстан.

Топанова Г.Т. - кандидат психологических наук, доцент кафедры «психология» Университета «Туран», ул. Сатпаева, 16 а, Алматы, Казахстан.

Хананян А.А. - кандидат психологических наук, доцент кафедры «Психология» Университета «Туран», ул. Сатпаева, 16 а, Алматы, Казахстан.

Nadirova A.K. - 2nd year PhD student, Department of Psychology, Turan University, Satpayev str., 16a, Almaty, Kazakhstan.

Topanova G.T. - PhD of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Psychology, Turan University, Satpayev str., 16a, Almaty, Kazakhstan.

Hananyan A.A. - PhD in Psychology, Associate Professor, Department of Psychology, University of Turan, Satpayev st. 16a, Almaty, Kazakhstan.

IRSTI 04.41.41

N.O. Baigabylov[1], S. B. Sarbasova[2]
[1]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
[2]Kazakh University of Economics, Finance and international trade, Nur-Sultan, Kazakhstan
(E-mail: n.baigabyl@mail.ru, ssarbassova@mail.ru)

Issues of social adaptation of individuals with disabilities to society

Abstract. The concept of "social equality" in relation to a person with disabilities should be fundamental in the minds of people and in relations with society. Within the framework of this concept, the article raises the question not of compensation for a person's social insufficiency, but of the maximum possible self-realization of a disabled citizen. The author emphasizes that supporting people with disabilities, creating conditions for their optimal socialization, and eliminating social barriers in their employment are the main tasks of modern society.

Keywords: disabled person, person with disabilities, sociology, social work.
DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-177-181
Received: 29.02.20 / **Accepted:** 25.05.20

Introduction

Today's one of the most important issues of the secular and civil society is the adaptation of disabled people to the society by creating conditions for their development, functioning as a full member of society and active living principles.

In history, there had been wrong attitude of people with disabilities before. In Europe, the concept of "disabled" was expressed in relation to people who have health defects, were caught in military operations, and i.e. lost their ability to work for a lifetime or a long time.

In sociological research on the socio-cultural rehabilitation of disabled people, the features of their life activities can be noted M.S. Kagan, A.G. Zdravomyslov, V.V. Radaev, I. V. Bestujev-Lada, etc.

Intra-group and inter-group relations were considered sociologically by American and Western European sociologists P. Sorokin, D. Dewey, D. Mead, T. Parsons, R. Merton, N. Smelzer, M. Weber, E. Durkheim, P. Bourdieu and P. Stompka.

Disability as a specific phenomenon was systematized and shown by P. Dobrovolskaya, S. V. Osadchikh, and S. R. Yarskaya-Smirnova in her works.

History of research

Today, according to statistics, 10% of the world's population is people with disabilities who are 650 million people with disabilities, in the Republic of Kazakhstan in 2013; there were 609.8 thousand people with disabilities, and from 2017 more than 627 thousand people with disabilities [1].

The main reasons for the replacement of people with disabilities are socio-economic,

medical, demographic and environmental factors and statistical data in the next stage.

The main reasons for the replacement of people with disabilities are socio-economic, medical, demographic and environmental factors and statistical data in the next stage.

Today's one of the pressing issues is the integration of people with disabilities into society. It is necessary to create for their development, functioning of society, interaction with others and protection of the environment, development and active living.

The concept of "social inequality" in relation to people with disabilities should become the basis of the relationship between society and people with disabilities. Under this concept, it is not a matter of compensating a person with social deficiencies, but of meeting the needs of a disabled person as much as possible, at the personal level necessary.

Methods of investigation

During the study, manifest ideas Weber M., Parsons, I., Fromm E. to build the theoretical and methodological basis (in the employment of disabled people highlighted the social status of people with disabilities, communication with the ascriptive character; evident socio-cultural dependency of the status of achievements in the professional sphere); P. Stampka (in the end, the problem of employment of invalids is considered from the point of view of negative attitudes towards people with disabilities, ideal, psychological) [2, 3].

During the research sociological methods were used: focus group, in-depth interview with experts, document analysis, statistical methods.

In order to specify the tasks and assumptions, the focus group with 12 fourth year students of the specialty "psychology" and "social work" at L. N. Gumilyov Eurasian National University, together with 15 experts in the field of 5 employers in Astana and 10 persons with disabilities an in-depth interview.

Results

Today, according to statistics, 10% of the world's population is people with disabilities, which are 650 million people worldwide. More than 620 thousand citizens with disabilities have been registered in the Republic of Kazakhstan, and obstacles to full employment, inclusive education, and reducing restrictions on opportunities in all areas have not been eliminated. 3% of the Law of the Republic of Kazakhstan on Social Security of Persons with Disabilities is not maintained.

In most cases, the diagnosis "disabled" leads a person to stress, which leads to a negligent attitude to the circumstances occurring in life. But there are also those who do not recognize themselves as a full-fledged member of society, the main place is occupied by the legal right of a person, that is, employment.

The main assistance to people with disabilities in the labor market is employment in appropriate quantities, depending on their ability to health.

Our country has adopted a national plan to improve the quality of life of people with disabilities, and this issue is clearly outlined in The President's Address.

The President in his Address to the Nation "Kazakhstan's Way - 2050: Common Goal, Common Interests, Common Future" set important tasks related to assisting in the employment of disabled persons and people with paralysis in the country and promoting their active life. Particularly responsible for these tasks were assigned to our current ruling party, Nur Otan. The party then came up with an idea to improve the lives of people with disabilities called "Future without Barriers" in order to fulfill this President's instruction. This idea will be realized in four directions." [4].

For professional education, it is necessary to make a sociological analysis of the contribution of students with disabilities to social adaptation at the University as qualified specialists. Primary databases for analyzing concepts of sociological adaptation are formulated on this issue. In classical socialization to the process of adaptation - G. Spencer, E. Durkheim, M. Weber. Systematic consideration of the process of social adaptation in structural functionalism

is observed in the works of T. Parsons, R. Merton, and system models L. Bertalanfi, E. Giddens, S.N. Averyanov.

Social adaptation of students in the educational environment is important. It can be stated that vocational education is a way to reduce social barriers to employment for people with disabilities. On this basis, we tried to determine that our study "in the process of working with people with disabilities in society there is a shortage of professional staff" by the focus group method. In the specialty "psychologist", "social work", which has a direct connection with people with disabilities, 12 students was selected for the 4th year (specialty psychology-6, social work-6). We also knew the basics of specially designed questions.

The questions are mainly about the psychological mood of future professionals working with people with disabilities, their attitude to a child with disabilities, their free will in choosing this profession, etc. Topical issues were surveyed by the sociologist F.E Sheregi's methodology [5].

If students in Psychology choose a profession on their own, then students in Social work is yesterday's applicants who want to enter the specialty Economics, Finance. "In the future, we have not yet decided to work with the profession; the main reason is the salary and psychological pain."

The questionnaire was compiled on the first block to recruit people with disabilities. The question on the concept of "child with disabilities" was answered in the following percentages:

61 % of respondents believe that these children are ill and have health problems;

21 % - respondents believe that a child with disabilities has mental disabilities, inhibitions;

10 % - respondents these children can't meet their needs;

8 % - respondents chose the following answers, children with disabilities – children with special needs who have a lack of health need help from adults.

Ways to optimize the employment of people with disabilities support from the state and support not only public institutions, but also people with disabilities in a market economy in the field of medium and small businesses. The next expert involved in an in-depth dialogue in this direction gave detailed information.

Member of the "Damu" entrepreneurship development Fund A. Aydin said:

"Improving the conditions and supporting people with disabilities is one of the priorities of the country's social policy. But, despite the fact that he became disabled, he could not find his place in life and become a full member of society. However, there are often cases when they need help not only from the state, but also from the public with opportunities."

It is very difficult to find work for people with disabilities in Kazakhstan. They say that there are many obstacles in everyday life.

Janna Shynjyrbayeva, a group 1 invalid, has been unemployed since 2005. She has paralyzed after car accidents. Janna says that is very difficult to find a job. She also tried to open a mini-shop. However, due to the fact that banks do not issue loans, the plan is not fulfilled.

- We thought that, despite one pension, we together with the family will open a mini-shop for the production of jealousy curtains. I won't be a great Draper, but I can sew. But the banks did not give out even microloans, says Janna Shynjyrbayeva.

According to the press service of the Ministry of labor and social protection of the population of Kazakhstan, the need for 35 thousand disabled people is provided by placing a state order for the development of transport services for convenient movement of people with disabilities. In accordance with paragraph 6 of article 39-3 of the Law of the Republic of Kazakhstan of January 23, 2001 "on local state administration and self-government in the Republic of Kazakhstan", the decree of the Government of the Republic of Kazakhstan of October 18, 2013 No. 1106 "on approval of Standard rules for holding separate meetings of the local community", the district Maslikhat decided to: Invataxi's activities are intended for persons with disabilities in education and work, in a special way, in accordance with the work or study schedule. Other parties in need

are covered as they apply.

Today, financed from the national budget Invataxi service, working in 13 regions of the country (Akmola, Aktobe, Almaty, Atyrau, East Kazakhstan, Jambyl, West Kazakhstan, Kostanay, Kyzylorda, Mangystau, South Kazakhstan oblasts, Astana and Almaty cities). The total number of Invataxi cars amounts to 183 cars [6].

Invataxi service in Astana provides a wide range of services. To date, based on appeals from citizens with disabilities in each region, funded from the state budget. 19 invataxis are being transported in Astana.

The following in-depth interview was given by a second respondent:

"Because of the wheelchairs, I am often stopped by other taxis. The Invataxi is a good project, with a unique mount and lowering device. I think it's the right fit for those with disabilities".

Conclusion

Main recommendations based on the results of the study:

- Ensuring living conditions for children with disabilities in accordance with age characteristics;
- Integration of the child into society and the environment and adaptation skills in the form of learning through education;

Purpose: introduction to socially useful work, generalization of professional experience;

- Assistance to parents of disabled children.
- Seamale people with disabilities, psycho-concepts, affect the moral harder
- It is necessary to develop a network and strengthen the material base of rehabilitation organizations and centers;
- It is necessary to improve the direction of methodological work related to people with disabilities;
- It is necessary to improve the professional skills of specialists working with citizens with disabilities.
- Issues that is acute in the employment process:
- We need to strive for more activities for people with disabilities;
- It is necessary to support people with disabilities in opening their professions.

In education:

- In order to obtain vocational education in secondary and higher education institutions, it is necessary to increase the quota for persons with disabilities on the basis of the budget;
- Strengthening the integration of the integrated education;
- It is necessary to expand special correctional organizations for children with disabilities.

References

1. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі мәліметі [Электронды ресурс] – URL:https://www.enbek.gov.kz/kk (Қаралған күні: 15.12.2019).
2. Weber M. The Fundamental Concepts of Sociology. New York, Citadel Press, 1964. - P. 120.
3. Symbolic interactionism of Mead G. H., C. Cooley and Blumer H American Sociological Review, 1980. P.35-38.
4. Әбдіхалықова Г. Елімізде мүмкіндігі шектеулі жандар үшін қоршаған ортаны қолжетімді қылу өзекті мәселе [Электронды ресурс] – URL: https://karagandy. enbek. gov. Kz/kk/node/ 247629. (Қаралған күні: 10.01.2020).
5. Sheregi F.E. Sociology of Deviation. Applied research. (Moscow: TSP, 2004. P.220) [in Russian].
6. Инватакси қызметі [Electronic resource]. Available at: http://www.express - kz/news/? ELEMENT_ID=54285 (Accessed: 12.01.2020).

Н.О. Байғабылов[1], С.Б. Сарбасова[2]
[1]Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
[2]Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік бейімдеу мәселелері

Аннотация. Қоғамдық қатынастарда және адамдардың санасында мүмкіндігі шектеулі адамдарға қатысты «әлеуметтік теңдік» ұғымы берік орын алуы қажет. Мақалада аталған ұғым аясында адамға әлеуметтік жетіспеушілік орнын компенсациямен толтыру емес, мүгедек азаматтың максималды түрде, өзін-өзі тұлғалық деңгейде нақты көрсетуі жайлы мәселе көтеріледі.

Автор тарапынан мүмкіндігі шектеулі жандарға қолдау көрсету, қоғамда олардың оңтайлы әлеуметтендіруге мүмкіндік беру, еңбекпен қамтылуда әлеуметтік кедергілерді жою қазіргі қоғамның басты міндеті екендігі баса айтылады.

Түйін сөздер: мүгедек, мүмкіндігі шектеулі жан, әлеуметтану, әлеуметтік жұмыс.

Н.О.Байгабылов[1], С.Б Сарбасова[2]
[1]Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
[2]Казахский университет экономики, финансов и международной торговли Нур-Султан, Казахстан

Проблемы социальной адаптации людей с ограниченными возможностями в обществе

Аннотация. Понятие «социальное равенство» по отношению к человеку с ограниченными возможностями должно быть основополагающим в сознании людей и во взаимоотношениях с обществом. В рамках данного понятия в статье поднимается вопрос не компенсации социальной недостаточности человека, а максимально возможной самореализации гражданина-инвалида.

Со стороны автора подчеркивается, что поддержка людей с ограниченными возможностями, создание условий для их оптимальной социализации, устранение социальных барьеров в их трудоустройстве являются главными задачами современного общества.

Ключевые слова: инвалид, человек с ограниченными возможностями, социология, социальная работа.

References

1. KR Enbek zhane halykty aleumettik korgau ministrligi malimeti [Information of the Ministry of labor and social protection of the population of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. Available at: https://www.enbek.gov.kz/kk (Accessed: 15.12.2019).
2. Weber M. The Fundamental Concepts of Sociology (Citadel Press, New York, 1964, p.120).
3. Symbolic interactionism of Mead G. H., C. Cooley and Blumer H American Sociological Review, 1980. P.35-38.
4. Abdikalikova G. Elimizde mumkindigi shekteuli zhandar ushin korshagan ortany kolzhetimdi kylu ozekti masele [In our country, it is important to create an accessible environment for people with disabilities] [Electronic resource]. Available at: https://karagandy. enbek.gov.kz/kk/node/247629 (Accessed: 10.01.2020).
5. Sheregi F.E. Sociology of Deviation. Applied research. (TSP, Moscow, 2004, p.220).
6. Invataxi service [Electronic resource]. Available at: http://www.express - kz/news/? ELEMENT_ID=54285 (Accessed: 12.01.2020).

Автор туралы мәлімет:
Байғабылов Н.О. – PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті әлеуметтану кафедрасының доценті м.а., Нұр-Сұлтан, Қазақстан.
Сарбасова С.Б. – Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің доценті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.
Baigabylov N.O.– PhD in sociology, Associate Professor of the Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
Sarbasova S. B. - Associate Professor, Kazakh University of Economics, Finance and international trade, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 04.21.51

А.С. Куатова
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: ayakka@mail.ru)

Особенности трансформации современной семьи

Аннотация. В данной статье представлены результаты исследования об особенностях трансформации семьи. В начале статьи даются определения понятия «семья» и ее характеристики. Семья рассматривается как форма взаимоотношений между людьми, основанная на браке, в которой осуществляется основная часть их повседневной жизни. Далее в статье представлены результаты собственного опроса, проведенного среди жителей г. Нур-Султан и Акмолинской области, который показал, что в основном современные семьи придерживаются традиционных семейных ценностей, однако глобализация современной жизни все же внесла свои коррективы.

Ключевые слова: семья, современная семья, брак, традиция, семейные ценности.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-182-190

Поступила: 24.09.19 / **Допущена к опубликованию:** 7.10.19

Процессы модернизации, пространственной мобильности индивидов, взаимопроникновение различных традиций и ценностей оказывают влияние на современную семью. Она изменяется под воздействием социальных факторов и масштабных процессов. В связи с этим актуальным является вопрос о том, какие изменения характерны для традиционной модели семьи, и в чем заключаются особенности ее современной модели.

Семья – важнейший из феноменов, сопровождающий человека в течение всей жизни. Значимость ее влияния на личность, ее сложность, многогранность и проблематичность обуславливают большое количество различных подходов к изучению семьи, а также определений, встречающихся в научной литературе [1].

В рамках социологии семьи этот термин определяется одновременно и как социальный институт, и как малая группа.

З.Ж. Жаназарова рассматривает семью как социальный институт, в котором находят отражение все социальные проблемы, характерные для современного общества [2].

А. Г. Харчев и М. С. Мацковский несколько десятилетий назад подчеркивали: «Современная семья постепенно отходит от функционирования в качестве эффективно действующего института с жёсткими нормами, деперсонализированными функциями и чётко заданными образцами поведения к группе взаимодействия с групповыми ценностями и нормами» [3, с.57]. Очевидно, этот процесс продолжался и в последующие десятилетия. Дискуссии о том, что считать семьёй, ведутся давно. С начала 1990-х гг. в названиях всех западных журналов, исследовательских комитетов социологических ассоциаций было исключено из употребления понятие «неполная семья» и введено «семья с одним родителем», что снимало «коннотацию» неполноценности такой структурной формы. Классическое определение «семьи» меняется и в российской социологии.

А. Г. Харчев считал, что «семью можно определить, как исторически конкретную форму взаимоотношений между супругами, между родителями и детьми, как малую социальную группу, члены которой связаны брачными или родственными отношениями, общностью быта и взаимной моральной ответственностью, и социальная необходимость в которой обусловлена потребностью общества в физическом и духовном воспроизводстве населения» [4, с.75]. Такое определение было в значительной мере нормативной идеологической конструкцией или идеальной моделью семьи.

Близкое, по сути, определение семьи, предполагающее наличие всех трёх типов отношений (социальных институтов) – супружества, родительства, родства, предложил А. И. Антонов. Все другие структурные типы он называет – «осколочными» [5, с. 66]. С. И. Голод не был столь категоричен: «я склонен рассматривать семью как совокупность индивидов, состоящих, по меньшей мере, в одном из трёх видов отношений: кровного родства, порождения, свойства» [6, с. 91].

Таким образом, семья – форма взаимоотношений между людьми, основанная на браке, в которой осуществляется основная часть их повседневной жизни.

В данной статье представлены результаты проведенного пилотного исследования о том, какие изменения характерны для традиционной модели семьи и каковы особенности ее современной модели.

Целью данного исследования является выявление особенностей трансформации семьи.

В рамках данного исследования был проведен онлайн-опрос среди жителей г. Нур-Султан. Были разработаны программа и инструментарий исследования.

В период с 1 по 10 мая проведен полевой этап исследования, анкета размещена в GoogleDocs, ссылка на анкету разослана жителям г.Нур-Султан и Акмолинской области.

Данное исследование носит пилотный характер и не претендует на репрезентативность. Рекрут участников проводился методом снежного кома.

Преимуществами данного метода является высокая полнота и достоверность ответов, поскольку анкета приходит «по рекомендации». Также немаловажным достоинством является относительно высокая скорость проведения работ.

Метод анкетирования также обладает рядом преимуществ, таких как высокий уровень стандартизации, возможность использования математико-статистического аппарата. Стандартизация означает, что всем респондентам задаются одни и те же вопросы с одинаковыми вариантами ответов на них. Это позволяет за короткий срок опросить большое количество респондентов и получить большие объемы информации. Результаты стандартизированных опросов можно обрабатывать при помощи различных специальных компьютерных программ. Это приводит к значительной экономии времени и денежных средств, что повышает эффективность количественных опросов. Также можно отметить математическую объективность результатов, а также легкость реализации - при опросе необходимую информацию можно получить от респондента по почте, телефону или Интернету — здесь не требуются специальные технические средства, как, например, в случае методов фокус-групп или наблюдения с использованием механических устройств.

Всего в исследовании приняло участие 70 человек, проживающих в городе Нур-Султан и Акмолинской области.

В опросе участвовали 46 женщин и 24 мужчин, что в процентном отношении составляет 62,5% и 34,8% соответственно.

Возраст участников распределился следующим образом (Рис. 1):

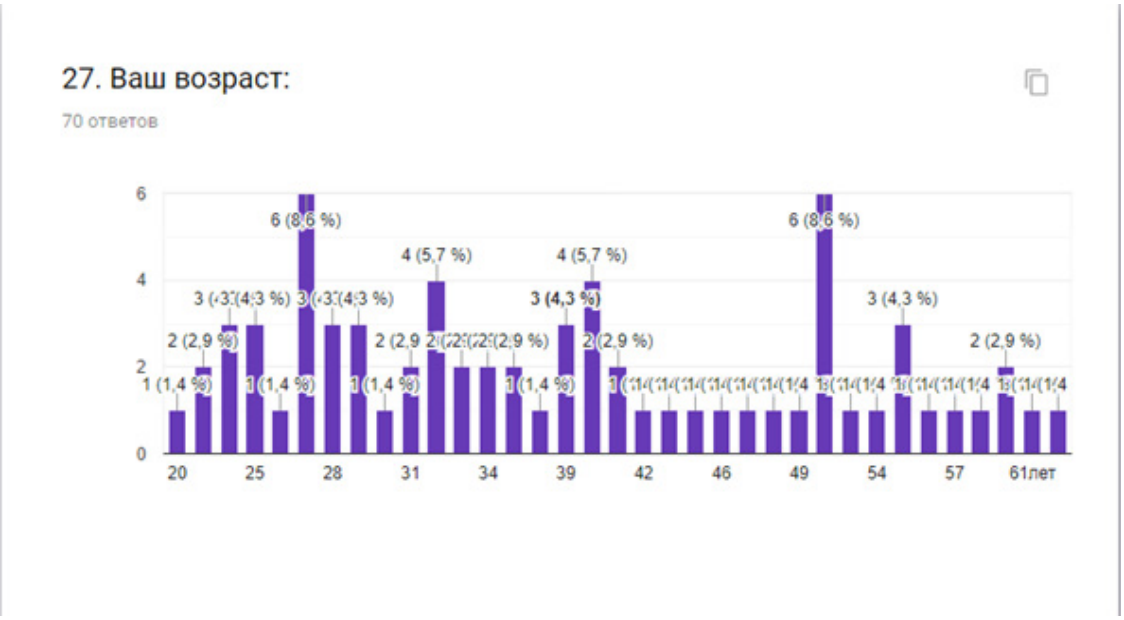

Рисунок 1. Возраст респондентов

Анализ анкетирования показал, что подавляющее большинство опрошенных состоит на данный момент в браке (67,1%). Следовательно, их ответы обосновываются практическим опытом семейных взаимоотношений. При этом почти у 73% опрошенных есть дети. Это очень важный показатель. Из них 23,5 5 имеют одного ребенка, 47,1 % респондентов имеют 2-3 детей и 29,4 % опрошенных имеют 4 и более детей.

На вопрос «Что для Вас брак?» ответ «надежная крепость» дали 82,6%, «дань традициям» - 2,9%, «способ утвердиться в обществе» - 5,7%, а остальные отметили другое – жизнь с любимым человеком, семейное счастье и т.д. Это говорит о том, что большинство из них ценят брак (Рис.2).

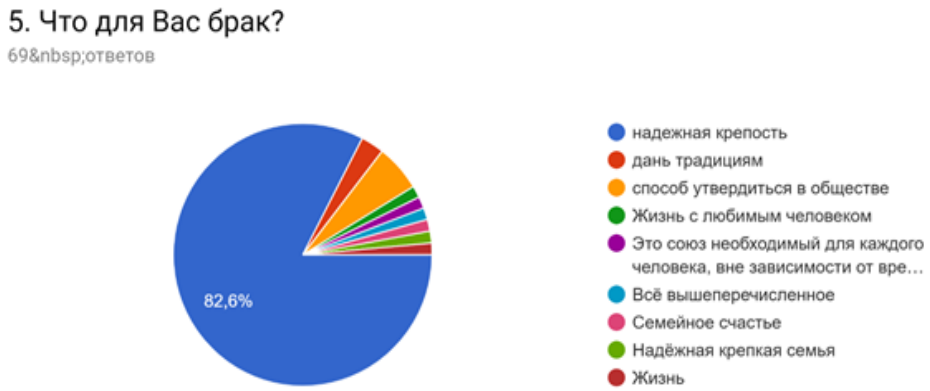

Рисунок 2. Ответы на вопрос: «Что для Вас Брак?»

Для большинства опрошенных семья является самой главной ценностью (78,6%), для 15,7% - основным моральным тылом. Это свидетельствует о том, что современные казахские семьи следуют семейным ценностям (Рис.3).

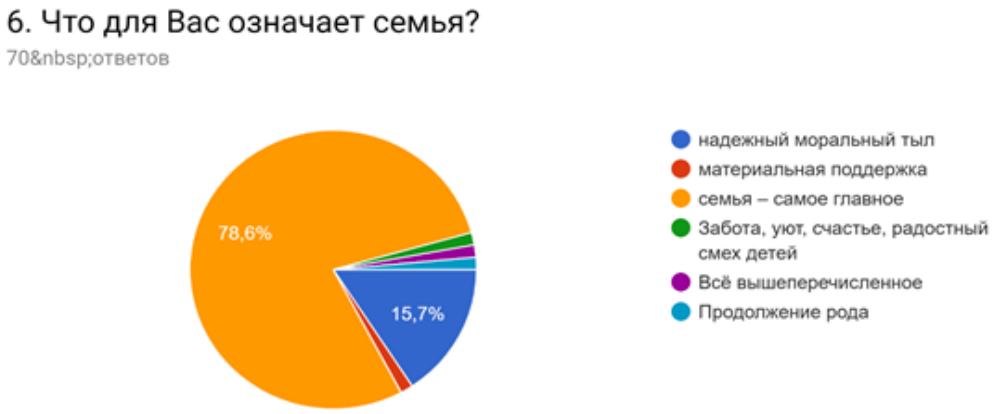

Рисунок 3. Ответы на вопрос: «Что для Вас означает семья?»

В процессе опроса было установлено, что современные люди придерживаются традиционного положения мужа в семье, 71,4 % считают его главой семьи.

Количественное соотношение ответов мужчин и женщин на вопрос о роли мужа в семье мы представили на рисунке 4 и таблице 1.

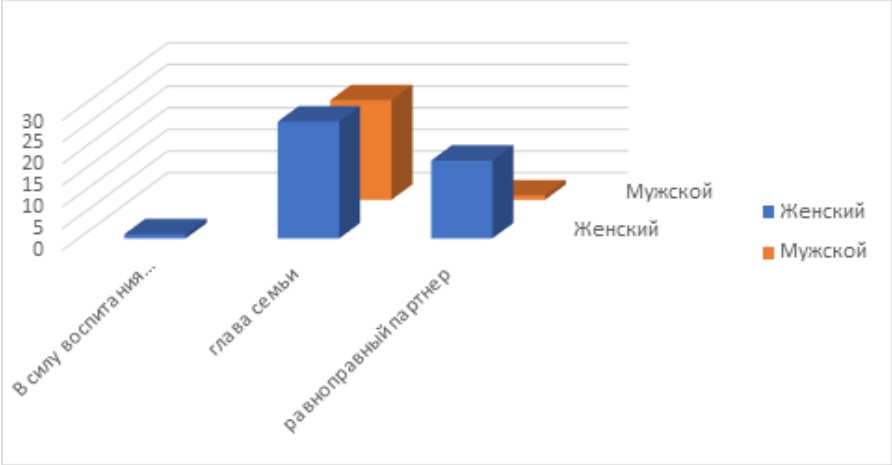

Рисунок 4. Ответы на вопрос: «Какова роль мужа в семье?»

Таблица 1

Количественное соотношение ответов мужчин и женщин на вопрос: «Какова роль мужа в семье?»

Варианты ответов	Женский	Мужской	Общий итог
Глава семьи	27	23	50
Равноправный партнер	18	1	19
Второстепенная роль	0	0	0
Другое	1	0	1
ИТОГО	46	24	70

Однако процент опрошенных, считающих роли мужа и жены равноправными, тоже довольно высокий – 71,4%.

Точное количество ответов мужчин и женщин на вопрос: «Какова роль жены в семье?» мы представили на рисунке 5 и таблице 2.

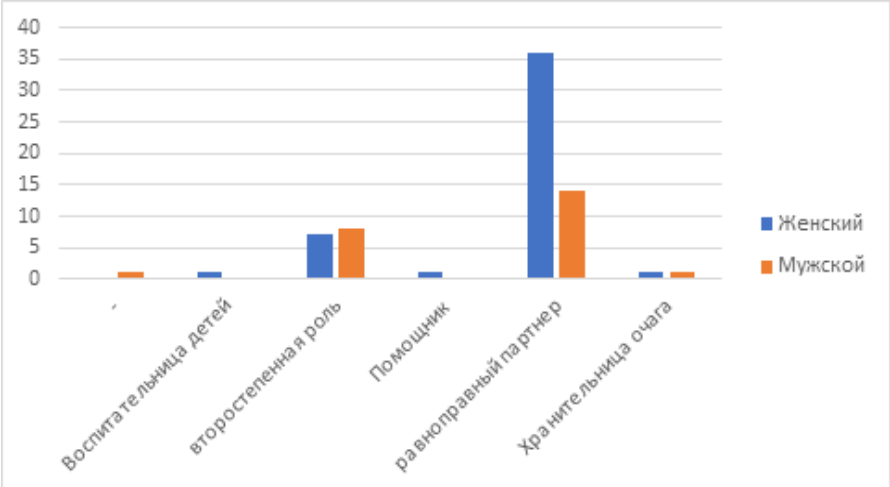

Рисунок 5. Ответы на вопрос: «Какова роль жены в семье?»

Таблица 2

Количественное соотношение ответов мужчин и женщин на вопрос: «Какова роль жены в семье?»

Варианты ответов	Женский	Мужской	Общий итог
Глава семьи	0	0	0
Второстепенная роль	7	8	15
Равноправный партнер	36	14	50
Другое	3	2	5
ИТОГО	46	24	70

Необычные ответы были получены на вопрос «Ваше отношение к детям в семье?». За жесткое воспитание выступил только 1 человек, то есть 1,4 % опрошенных, а большинство опрошенных относятся к детям демократично. Они считают, что с ними нужно советоваться, учитывать их мнение (81,4%). Остальные же выбрали вариант «другое» и дали свой ответ (Рис.6).

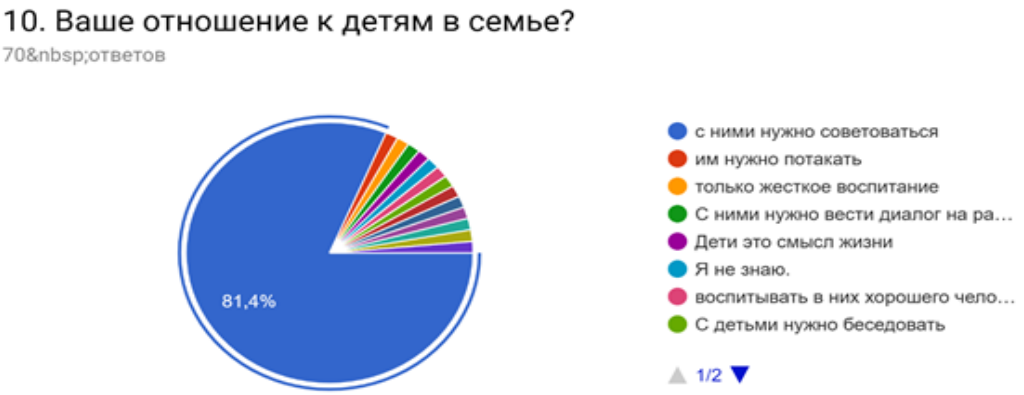

Рисунок 6. Ответы на вопрос: «Ваше отношение к детям в семье?»

На вопрос «Как Вы относитесь к разводам?» большинство опрошенных дали нейтральный ответ (53,6%) или отрицательный ответ (34,8%). В основном такой ответ давали взрослые люди в возрасте до 36 лет (Рис.7).

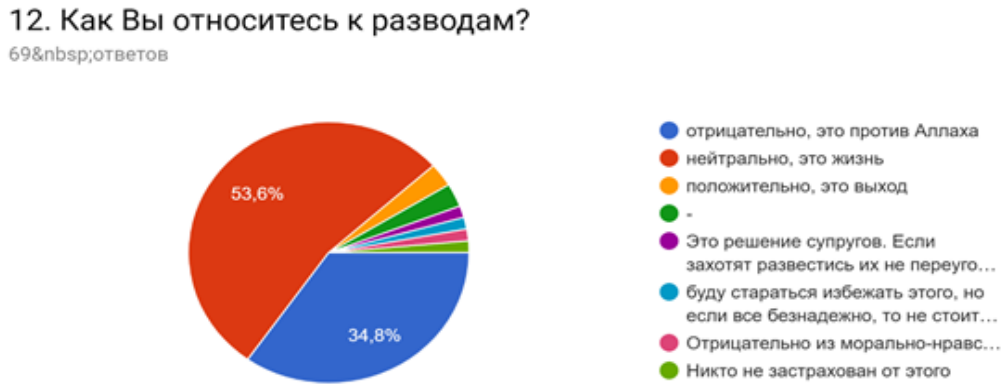

Рисунок 7. Ответы на вопрос: «Как Вы относитесь к разводам?»

На вопрос «Как Вы относитесь к изменам в браке?» большинство мусульман (82,9%) дали отрицательный ответ, 10% ответили, что «это право человека», 4,3% - «лояльно», 1,4%, то есть 1 человек ответил, что все зависит от ситуации. Значит и среди современных мусульман есть те, кто считает, что измена не запретна (Рис.8).

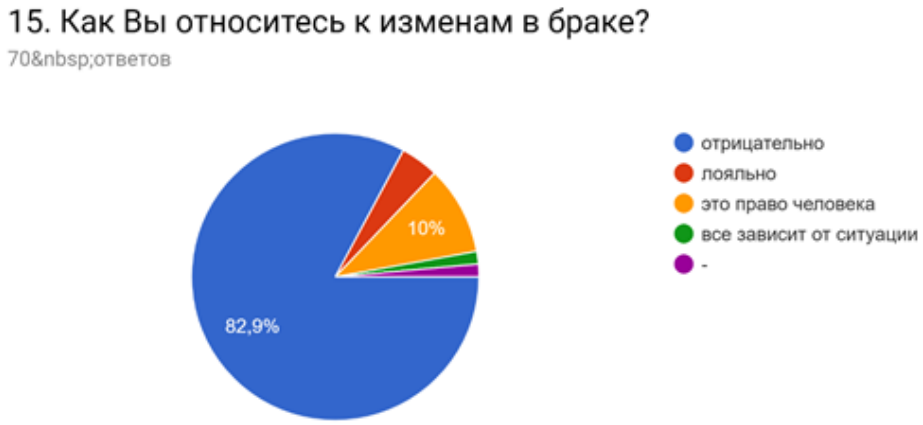

Рисунок 8. Ответы на вопрос: «Как Вы относитесь к изменам в браке?»

Задавая вопрос: «Занимаетесь ли Вы планированием семьи?», мы ставили целью выяснить, планируют ли они в целом, а также то, что касается рождения детей, поэтому прописали это как один из вариантов ответов. Полученные результаты представлены на рисунке 9.

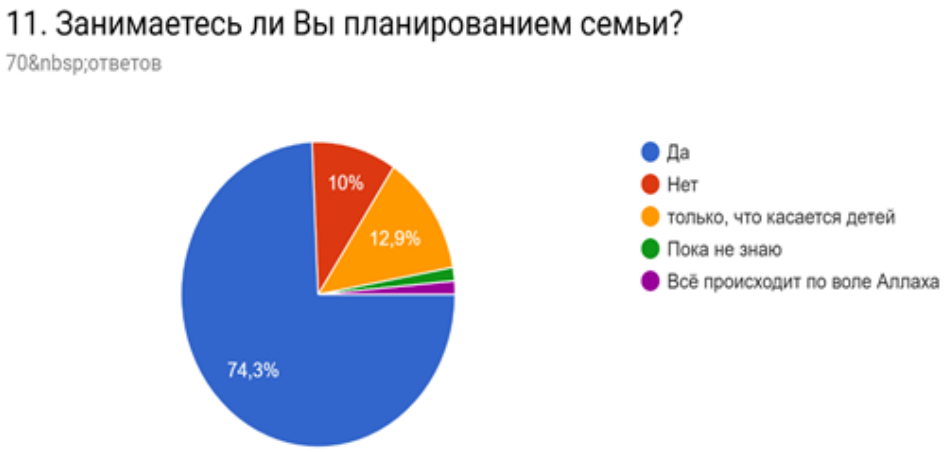

Рисунок 9. Ответы на вопрос: «Занимаетесь ли вы планированием семьи?»

С целью выявления тенденции к нуклеаризации семей был задан следующий вопрос: «С кем Вы проживаете?». Полученные ответы представлены на рисунке 10. Как видно из рисунка, большая часть респондентов живет отдельно от родителей.

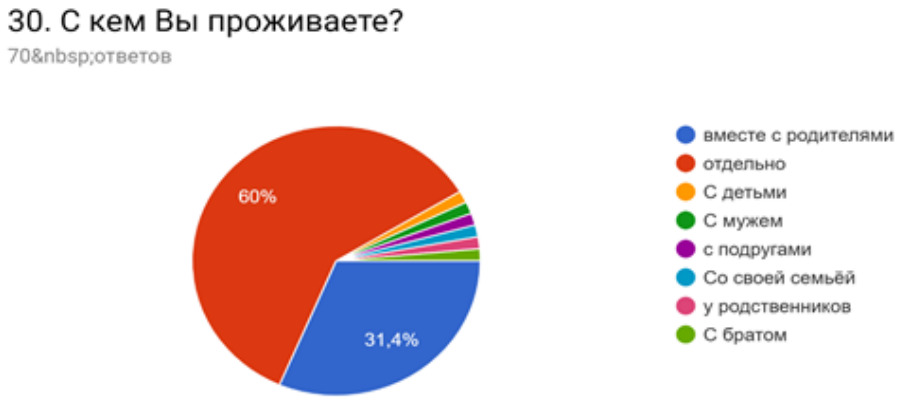

Рисунок 10. Ответы на вопрос: «С кем Вы проживаете?»

Опрос проходил среди жителей города Нур-Султан и Акмолинской области, в частности, в сельской местности. Так, жители города составили 52,9 % опрошенных респондентов, а сельской местности, соответственно, 47,1%.

Среди опрошенных большинство составили работающие мусульмане (78,3%), то есть это наиболее распространенная группа мусульман в большом городе.

Таким образом, исходя из полученных результатов исследования можно сделать следующие выводы:

- Современные люди разного возраста и пола, принявшие участие в нашем опросе, считают брак надежной крепостью, а главной ценностью остается семья.

- Почти все респонденты имеют детей. Дети также считаются главной ценностью семьи и родителей, но заметна тенденция к уменьшению количества детей в семье.

- Также не все участники опроса считают мужа главой семьи. Большинство опрошенных – за равноправие мужа и жены в семье. Это означает, что происходит переход от патриархальной модели семьи к эгалитарной, в которой существует равноправие

супругов на принципах партнерства.

- Наметились изменения и в планировании семьи, происходит переход от нерегулируемой рождаемости детей к регулируемой, к сознательному родительству и планированию числа детей в семье.

- Происходит трансформация взглядов и на воспитание детей в семье. Число опрошенных, которые считают, что с детьми нужно советоваться и применять мягкие меры воспитания больше, чем тех, кто выступает за жесткие меры воспитания.

- Большинство современных людей не против разводов, но против измен. Тем самым они поддерживают семейные традиции ислама, так как супружеская измена рассматривается в исламе как самый тяжкий грех.

- Большая часть опрошенных живет отдельно от родителей, что говорит о тенденции к нуклеаризации современной семьи.

Таким образом, проведенный опрос показал, что в основном современные семьи придерживаются традиционных семейных ценностей, однако появляются новые, приобретающие все более масштабный характер реалии, которые в корне отличаются от старых устоев и традиций.

Литература

1.Жаназарова З. Ж., Нурбекова Ж. А. Ценности семьи и брака в исламе // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия Социологические и политические науки. - 2016. - №4 (56). - С.55-59.

2. Жаназарова З.Ж., Нурбекова Ж.А. Введение в социальную работу: учебное пособие/ З.Ж. Жаназарова, Ж.А. Нурбекова. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 161 с.

3. Харчев А. Г., Мацковский М. С. Современная семья и ее проблемы. - М.: Статистика, 1978. С. 57

4. Харчев А. Г. Брак и семья в СССР. - М.: Мысль,1979. С. 75

5. Антонов А. И., Медков В. М. Социология семьи. - М.: Изд-во МГУ, 1996. С. 66

6. Голод С. И. Семья и брак: историко-социологический анализ. - СПб.: «Петрополис», 1998. С. 91

А.С. Куатова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазіргі отбасы трансоформациясының ерекшеліктері

Аннотация. Бұл мақалада отбасының өзгеру ерекшеліктері туралы зерттеу нәтижелері көрсетілген. Мақаланы зерттеу барысында отбасы түсінігі мен оның сипаттамалары берілген. Отбасы адамдар арасындағы қарым-қатынас формасы ретінде қарастырылады, ол некемен негізделеді және адамдардың күнделікті өмірінің негізгі бөлігі ретінде жүзеге асырылады. Мақалада әрі қарай Нұр-Сұлтан қаласы мен Ақмола облысының тұрғындары арасында жүргізілген сауалнаманың нәтижелері келтірілген, бұл қазіргі заманғы отбасылар дәстүрлі отбасылық құндылықтарды ұстанатындығын көрсетті, алайда қазіргі өмірдің жаһандануы өз түзетулерін енгізді.

Түйін сөздер: отбасы, қазіргі заманғы отбасы, неке, дәстүр, отбасылық құндылықтар, күйеуі, әйелі.

A.S. Kuatova
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Features of the transformation of the modern family

Abstract. This article presents the results of a study on the characteristics of family transformation. At the beginning of the article are given the definitions of the concept of family and its characteristics. The family is seen as a form of relationship between people is carried out based on marriage and in which the bulk of their daily lives. The article further presents the results of our own survey conducted among residents of the city of Nur-Sultan and Akmola region, which showed that mainly modern families adhere to traditional family values; however, the globalization of modern life has nevertheless made its own corrections.

Keywords: family, modern family, marriage, tradition, family values, husband, wife.

References

1.Zhanazarova Z. Zh. , Nurbekova Zh. A. Tsennosti sem'i i braka v Islame [The values of family and marriage in Islam], Vestnik KazNPU im. Abaja. Serija Sociologicheskie i politicheskie nauki [AbayKazNPU Bulletin. Series Sociological and Political Science], 4 (56), 55-59 (2016).
2. Zhanazarova Z.Zh., Nurbekova Zh.A. Vvedeniye v sotsial'nuyu rabotu [Introduction to Social Work]. Study Guide (Kazak¸ universiti, Almaty, 2015, 161 p.).
3. Kharchev A. G., Matskovskiy M. S. Sovremennaya sem'ya i yeye problemy [Modern family and its problems] (Statistika, Moscow, 1978).
4. Kharchev A. G. Brak i sem'ya v SSSR [Marriage and family in the USSR] (Mysl', Moscow, 1979).
5. Antonov A. I., Medkov V. M. Sotsiologiya sem'i [Sociology of the family] (MSU publishing house, 1996).
6. Golod S. I. Sem'ya i brak: istoriko-sotsiologicheskiy analiz [Family and marriage: a historical and sociological analysis] («Petropolis», SPb, 1998).

Сведения об авторе:
Куатова А.С. – докторант кафедры социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, ул. Янушкевича, 6, Нур-Султан, Казахстан.
Kuatova A.S. – PhD Student of the Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich Str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 04.51.43

С.Т. Насанбекова, Н.А. Урузбаева
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: samalkz83.sn@gmail.com)

Использование социологического опроса в оценке имиджа туристской дестинации на примере г. Алматы

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы формирования имиджа туристских дестинаций и использования социологических опросов для их оценки. Обзор научной литературы выявил три основных составляющих структуры имиджа дестинаций. Авторами был проведен социологический опрос туристов для оценки имиджа одной из самых популярных туристских дестинаций Казахстана - г. Алматы. Анкета была составлена на основе предыдущих исследований и обзора отзывов туристов в Интернете об Алматы. В опросе приняли участие 107 респондентов, полученные данные были обработаны с применением программы SPSS (статистический пакет для социальных наук). Помимо общих описательных методов были применены дисперсионный и мультирегрессионный анализ данных, которые выявили основные переменные влияющие на формирование имиджа и удовлетворенность туристов поездкой. В статье даны рекомендации практикам в области туризма по применению результатов исследования.

Ключевые слова: имидж дестинации, туризм, туристская детинация, опрос, формирование имиджа, позиционирование дестинации.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-191-200
Поступила: 11.12.19 / **Допущена к опубликованию:** 16.04.20

В начале своего развития туризм был привилегией избранных. Затем он превратился в социальный феномен, который позволил сохранить и представить культурное и историческое наследие и сейчас вносит вклад в благополучие местного населения как сфера экономической деятельности. Рост туризма связан не только с повышением доходов и качества жизни населения. На современном этапе развития люди всё чаще тратят деньги не на удовлетворение потребностей, а на новые ощущения. Согласно исследованиям, вне зависимости от инфляции и политических циклов, люди склонны сокращать потребление, чтобы тратить деньги на впечатления [1].

Социопсихологические исследования это только подтверждают: психологи Амит Кумар, Томас Гилович и Мэтью Киллингсворт провели опрос и выяснили, что респонденты обычно расстроены перед покупкой какой-то вещи и, наоборот, радуются перед тем, как потратить деньги на впечатления [2].

Посредством мониторинга социально-экономических тенденций, то есть зарегистрированных изменений в форме демографической картины общества, улучшения образования и повышения уровня жизни, можно заметить изменение структуры спроса на товары и услуги. Происходит переход от экономики услуг к так называемой «экономике опыта» или «экономике впечатлений»; покупка товаров и услуг все чаще заменяется покупкой впечатлений. Разработка туристских продуктов на основе впечатлений в качестве ключевой обменной стоимости требует междисциплинарного подхода, который вместе с прикладной маркетинговой деятельностью и конкурентным позиционированием, посредством подтверждения идентичности, приводит к позиционированию туристского предложения с точки зрения экономики впечатлений.

Для эффективного продвижения дестинации важно не только, как мы хотим, чтобы дестинация воспринималась (позиционирование), но и как она в реальности представлена

в сознании потенциального туриста — имидж дестинации.

Имидж дестинации — это совокупность убеждений, представлений, идей и впечатлений, которые люди связывают с территорией [3]. Имидж представляет упрощение значительного объема информации и ассоциаций, связанных с территорией.

Имидж представляет собой сложный для изучения объект, включающий большое количество структурных элементов. Каждый из них оказывает влияние на взаимодействие организаций с внешней средой. Особую актуальность в современных условиях приобретает социальный имидж. Именно он всё в большей степени формирует мнение потребителей, партнеров, участников рынка, общественных групп и всех заинтересованных сторон. Основными мотивами формирования социального имиджа выступают создание общего положительного имиджа и увеличение конкурентоспособности через положительное отношение общественности.

Вопросы социального имиджа упоминаются в ряде работ, посвященных социальной психологии, связям с общественностью и социальной ответственности, таких авторов, как Ф. Котлер [3], А. Панасюк [4], М. Томилова [5].

Имидж – это ментальный конструкт, который формируется у потребителя на основе нескольких впечатлений из числа огромного объема различной информации и убеждений. Туристские дестинации должны представлять, какой имидж они транслируют реальным и потенциальным туристам с целью своевременного и эффективного принятия маркетинговых решений [6].

Регион (дестинация) является сложным объектом с большим числом характеристик, свойств и элементов. Имидж дестинации – комплексная схема, включающая отношение к дестинации, основанное на рациональных, эмоциональных и поведенческих элементах, формируемых за счет множественности каналов восприятия. Важно, что на этот комплекс можно и нужно влиять, управляя всеми видами информационных потоков дестинации, формируя в сознании потенциального туриста соответствующий комплекс ассоциативных представлений о дестинации.

В научной литературе в основном даются три основные компоненты имиджа, а именно: когнитивный, аффективный и конативный [7].

Когнитивный компонент связан с тем, что люди знают или могут представить о дестинации [8-9].

Аффективный компонент тем временем идет дальше, чем убеждения и знания характеристик или атрибутов туристической дестинации, и развивается вокруг чувств людей к этой дестинации [10].

Наконец, конативный компонент представляет собой поведение и относится к тому, как информация воздействует на людей, поедут ли они в дестинацию, посетят ли снова и т.д. Гартнер [7, с. 403] утверждал, что дестинации оцениваются не только по реальным или воображаемым признакам, а также по «бренду». Конструктивный компонент и значение «бренда» дополнительно подчеркиваются с учетом характера туризма и важности опыта для таких услуг, как туризм. Согласно Сан-Мартину и Родригесу дель Боске [11], такие факторы, как «природная среда», «культурное наследие», «туристическая инфраструктура» или «атмосфера», лежат в основе когнитивной структуры имиджа дестинации. Они утверждают, что когнитивный компонент имиджа дестинации проистекает из убеждений туристов о месте и как таковой связан с атрибутами дестинации. Атрибуты дестинации можно разделить на три подкатегории, включая не только функциональные / материальные атрибуты (например, ландшафт, культурные достопримечательности, инфраструктура) и психологические / абстрактные атрибуты (например, гостеприимство, атмосфера), но также аффективные атрибуты, такие как чувства и эмоции, которые может вызывать дестинация (например, удовольствие, волнение). Туристы оценивают дестинации, основываясь на этих измерениях, а затем определяют свое поведение по отношению к дестинации (например,

будут ли они посещать дестинацию снова или рекомендуют его другим): конативный компонент имиджа дестинации.

Конативный компонент имиджа дестинации связан с действиями и, следовательно, с поведением, и здесь особое влияние оказывают социально-демографические переменные, такие как возраст, пол, образование, социальный статус и другие. Поведенческий аспект восприятия связан с поведенческими намерениями, формируемыми когнитивными и аффективными компонентами имиджа. Серия убеждений и эмоциональных реакций, связанных с имиджем дестинации, может дополнительно включать и сдержанную поведенческую реакцию, выраженную в желании/нежелании ехать на эти территории, появлении мечты поехать, внесение в список мест, куда не поедет никогда, желание/намерение второго визита, рекомендация другим. Одинаковые когнитивные убеждения и эмоциональные оценки могут подразумевать совершенно противоположные поведенческие компоненты у различных людей.

Методология. Авторами был проведен социальный опрос с целью оценки когнитивных аффективных и конативных элементов имиджа дестинации на примере сложившейся туристской дестинации Республики Казахстан – г. Алматы.

В опросе приняли участие 107 респондентов, для снижения нерепрезентативности выборки в опросах в Интернете, была сделана случайная выборка по искусственно заданной рамке [12]. Для этого в популярных социальных сетях Facebook был сделан поиск отрытых групп по ключевым словам visitalmaty, «отдых в Алматы». Анкета была адаптирована из ранее проведенных исследований зарубежных авторов Э. Ким и др. [13] и Дж. Молинилло [14]. Первая часть анкеты дает информацию о социально-демографических характеристиках респондентов, во второй части по шкале Лейкерта оцениваются когнитивные, аффективные и конативные элементы имиджа г. Алматы как туристской детинации. Процесс выделения, восприятия и трактовки информации является индивидуальным и зависит от множества личных параметров: возраст, образование, степень знакомства с дестинацией, связанные с дестинацией опыт и ощущения, сравнение с предыдущими посещениями других дестинаций. Поэтому мы включили в анкету такие социально-демографические характеристики, как пол, возраст, образование и опыт посещения дестинации. Атрибуты, подходящие для описания Алматы как туристской дестинации, были отобраны авторами на основе отзывов туристов, посетивших город в Интернете и социальных сетях, на таких ресурсах как TripAdvisor.com, I.recommend.ru Otzovnik.com, а также в тематических группах в социальных сетях Instagram и Facebook по соответствующим хэштегам.

В когнитивные атрибуты Алматы были включены следующие: природные ресурсы, культурные события, качество гостиниц, возможности шопинга, хороший сервис, кухня и рестораны, дружественность и гостеприимство жителей, соотношение цен и качества для туристов в Алматы. Что касается чувств и эмоций (аффективных элементов), респондентом было предложено оценить, на сколько поездка была приятной, интересной и стимулирующей. Далее было предложено оценить вероятность повторного посещения, рекомендаций дестинации своим знакомым, и положительных отзывов о поездке в Алматы. И в самом конце было предложено оценить по 5-балльной шкале Алматы как туристскую дестинацию в целом.

Данные полученные в результате опроса были обработаны с применением программы SPSS. Сначала были составлены описательные статистические данные, для номинальных переменных – количество, проценты, для переменных шкалы - средние баллы и стандартное отклонения. Затем были проверены надежность и согласованность переменных шкалы с использованием альфа-коэффициента Кронбаха. Дисперсионный анализ (ANOVA) и t-критерий были применены для проверки различий в оценке атрибутов имиджа различными группами респондентов, а также был проведен мультирегрессионный анализ переменных.

Результаты.

Как видно на рисунке 1, большинство респондентов были женского пола (61,2%).

Рисунок 1. Распределение респондентов по полу

По возрастной группе среди респондентов преобладают люди среднего возраста от 36 до 40 лет (32%), почти одинаковой является доля респондентов в возрасте от 26 до 30 лет (23.3%) и от 31 до 35 лет (24.3%), молодые люди от 18 до 25 составляют 11.7% опрошенных, и оставшаяся часть группы старше 41 года (Рисунок 2).

Рисунок 2. Возрастные группы респондентов

В формировании представления о дестинации значение имеет и образование туристов, в нашей выборке большинство респондентов имеют послевузовское (38.8%) или высшее образование (35%) (Рисунок 3).

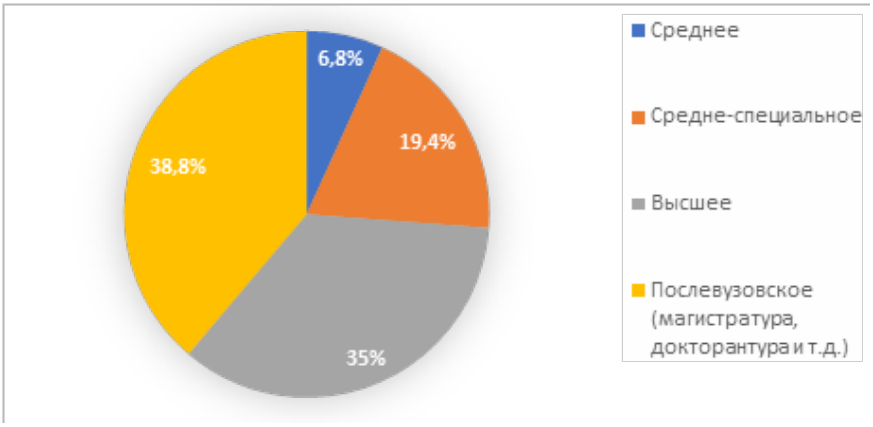

Рисунок 3. Группы респондентов по образов

Рисунок 4 демонстрирует соотношение респондентов по количеству посещений Алматы прежде. Большинство респондентов посещали южную столицу прежде, но есть респонденты, которые никогда не были в Алматы (менее 4%). Однако это не мешает туристам иметь какое-то уже сформированное представление об Алматы.

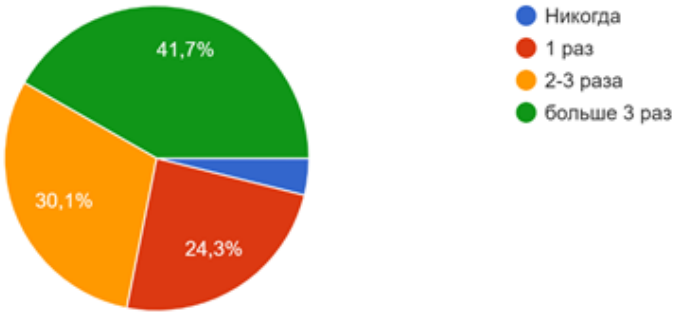

Рисунок 4. Распределение респондентов по количеству посещений дестинации

Во второй части анкеты предлагалось оценить туристские атрибуты Алматы по шестибалльной шкале, кроме последнего вопроса, где общее впечатление об Алматы оценивалось по пятибалльной шкале. Результаты оценки представлены ниже, в таблице 1. Все атрибуты были оценены респондентами выше среднего. Среди когнитивных наиболее высокого среднего значения (5.50) достигли природные объекты Алматы, а относительно низкие - у гостиниц города (4.41). Аффективные атрибуты дестинации в среднем выше 5, так же, как и конативные. То есть респонденты в целом довольны Алматы как туристской дестинацией (4.3 из 5), они положительно оценили когнитивные атрибуты, у них остались приятные эмоции и впечатления о городе, они готовы рекомендовать его для посещения и намерены вернуться сами.

Таблица 1

Результаты оценки туристских атрибутов г. Алматы

	N	Минимум	Максимум	Среднее значение	Стандартные отклонения
В Алматы .... [дружественные и гостеприимные жители]	107	1,0	6,0	5,028	1,1113
В Алматы .... [хорошие рестораны и кухня]	107	1,0	6,0	5,150	1,1058
В Алматы .... [хорошее соотношение цены и качества]	107	1,0	6,0	4,963	1,1404
В Алматы .... [хорошая возможность шопинга]	107	1,0	6,0	4,972	1,1853
В Алматы .... [хороший сервис]	107	1,0	6,0	4,645	1,1181
В Алматы .... [интересные культурные события]	107	1,0	6,0	5,047	1,0496
В Алматы .... [хорошие гостиницы]	107	1,0	6,0	4,411	1,0183
В Алматы .... [отличные природные объекты]	107	1	6	5,50	1,049
Поездка в Алматы должна быть .... [приятной]	107	1,0	6,0	5,561	0,8707

Поездка в Алматы должна быть .... [стимулирующей]	107	1,0	6,0	5,159	1,0201
Поездка в Алматы должна быть .... [интересной]	107	1,0	6,0	5,505	0,9749
Я.. [намерен(а) посетить Алматы]	107	1,0	6,0	5,486	1,1105
Я.. [желаю отзываться положительно об Алматы]	107	1,0	6,0	5,402	1,0174
Я.. [рекомендовал(а) бы посетить Алматы]	107	1,0	6,0	5,439	1,0203
Как бы Вы в целом оценили Алматы как туристскую дестинацию?	107	2,0	5,0	4,308	0,6924

Далее нами был проведен тест хи-квадрат по Пирсону для проверки зависимости между оценками атрибутов и групп респондентов (по полу, образованию и возрасту). Но не один из тестов не выявил значимой зависимости между переменными. Необходимое условие: ожидаемые частоты < 5 должны встречаться не более чем в 20% полей таблицы, не были выполнены ни в одном из тестов.

Для того чтобы проверить внутреннюю согласованность и надежность четырнадцати переменных, был проведен тест на надежность. Данные, сгенерированные Альфой Кронбаха, равны 0,956 с общей корреляцией элементов выше 0,3, что указывает на очень удовлетворительный уровень.

Насколько удовлетворенность атрибутами дестинации влияет на общую оценку местности туристами, было проверено с помощью множественной регрессии с пошаговым подходом.

В таблице 2 дана сводка модели, здесь переменная b коррелирует с общей оценкой дестинации (R=0.33) и может объяснить 11% общей модели.

Таблица 2

Сводка для модели

Модель	R	R-квадрат	Скорректированный R-квадрат	Стандартная ошибка оценки
1	0,254[a]	0,064	0,055	0,6730
2	0,335[b]	0,112	0,095	0,6587

a. Предикторы: (константа), В Алмате .... [хорошее соотношение цены и качества]

b. Предикторы: (константа), В Алмате .... [хорошее соотношение цены и качества], Поездка в Алматы должна быть .... [стимулирующей]

В таблице 3 приведены результаты ANOVA теста, в целом модель статистически значима и согласована ($F=6.56$, $p<0.05$) (Таблица 3), скорректированный $R^2=0.095$ (таблица 2).

Таблица 3

Результаты дисперсионного анализа ANOVAa

Модель	Сумма квадратов	ст.св.	Средний квадрат	F	Знач.
Регрессия	3,271	1	3,271	7,222	0,008[b]
Остаток	47,552	105	0,453		
Всего	50,822	106			
Регрессия	5,695	2	2,847	6,562	0,002[c]
Остаток	45,128	104	0,434		
Всего	50,822	106			

a. Зависимая переменная: как бы в целом Вы оценили Алматы как туристскую дестинацию?

b. Предикторы: (константа), В Алмате .... [хорошее соотношение цены и качества]

c. Предикторы: (константа), В Алмате .... [хорошее соотношение цены и качества], Поездка в Алматы должно быть .... [Стимулирующим]

Мультирегрессионная модель выглядит следующим образом: Общая оценка дестинации = 4.072+0.22*Соотношение цены и качества – 0.165*Стимулирующая поездка (Таблица 4).

Таблица 4

Коэффициенты[a]

Модель	Нестандартизованные коэффициенты		Стандартизованные коэффициенты	т	Знач.	Статистика коллинеарности	
	B	Стандартная ошибка	Бета			Допуск	VIF
(Константа)	3,544	0,292		12,146	0,000		
В Алмате .... [хорошее соотношение цены и качества]	0,154	0,057	0,254	2,687	0,008	1,000	1,000
(Константа)	4,072	0,363		11,231	0,000		
В Алмате .... [хорошее соотношение цены и качества]	0,220	0,063	0,362	3,509	0,001	0,804	1,244
Поездка в Алматы должна быть .... [стимулирующей]	-0,165	0,070	-0,244	-2,364	0,020	0,804	1,244

a. Зависимая переменная: как бы Вы в целом оценили Алматы как туристскую дестинацию?

Из 14 атрибутов имиджа дестинации значимыми оказались два: Соотношение цены и качества и Стимулирующая поездка. Показатель обусловленности 12.536<15, у модели нет проблем коллинеарности (Таблица 5).

Таблица 5

Диагностика коллинеарности[a]

Модель	Измерение	Собственное значение	Показатель обусловленности	Доли дисперсии		
				(Константа)	В Алмате .... [хорошее соотношение цены и качества]	Поездка в Алматы должна быть ... [стимулирующей]
1	1	1,975	1,000	0,01	0,01	
	2	0,025	8,857	0,99	0,99	
2	1	2,954	1,000	0,00	0,00	0,00
	2	0,027	10,495	0,23	0,99	0,15
	3	0,019	12,536	0,77	0,00	0,84

а. Зависимая переменная: как бы Вы в целом оценили Алматы как туристскую дестинацию?

Проведенный социологический опрос показал, что г. Алматы как туристская дестинация имеет высокую оценку по всем атрибутам имиджа дестинации. Особо высокую оценку получили природные объекты Алматы. Наш анализ не выявил значительной разницы в оценке имиджа дестинации среди разных групп респондентов по полу, возрасту, образованию и опыту посещения дестинации прежде. Приведенная нами регрессионная модель указывает на особое значение такого когнитивного атрибута, как «Соотношение цены и качества» и аффективного компонента «Стимулирующая поездка» на общую оценку туристской дестинации, это показали результаты регрессионного анализа.

Выводы:

1. Исследование показало, что на общее впечатление о туристской дестинации влияют не только когнитивные компоненты имиджа, но и аффективные (эмоциональные) и оба этих компонента оказывают воздействие на поведение туристов (конативный компонент).

2. Анализ имиджа дестинации формирует основу для позиционирования дестинации на внутреннем и международном рынке туристских услуг.

3. Исследование показало чувствительность казахстанских туристов к соотношению «цена-качество», что следует учитывать при разработке маркетинговых программ по формированию позитивного имиджа туристских дестинаций.

Таким образом, использование метода социологического опроса позволяет получить информацию о значимых атрибутах имиджа туристской дестинации, что может стать основой при разработке маркетинговой стратегии ее продвижения, грамотного позиционирования и брендирования как в глазах целевой аудитории, так и широкой общественности. Хотелось бы также отметить, что данный опыт оценки имиджа г. Алматы на основе социологического опроса может быть взят на вооружение и другими туристскими дестинациями Казахстана.

Литература

1. Usborne S. Just do it: the experience economy and how we turned our backs on ‘stuff’ // The Guardian. - 2017.

2. Kumar A., Killingsworth M.A., Gilovich T. Waiting for Merlot: Anticipatory Consumption of Experiential and Material Purchases // Psychol. Sci. SAGE Publications Inc. - 2014. - Vol. 25, № 10. - P. 1924–1931.

3. Kotler P., Kartajaya H., Setiawan I. Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit // Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit. - 2011.

4. Панасюк А. Ю. Формирование имиджа: Стратегия, психотехники, психотехнологии. - Москва: Omega-L, 2007. - 266 с.
5. Томилова М.В. Модель имиджа организации // Маркетинг в России и за рубежом. - 1998 - № 1.- URL: http://www.cfin.ru/press/marketing/1998-1/05.shtml (дата обращения: 5.12.2019).
6. Сагайдак В. А. Внешний социальный имидж бизнес-организаций Волгограда: опыт социологического анализа // Известия ВУЗов. Поволжский регион. Общественные науки. - 2016. - №3 (39). - URL: https://cyberleninka.ru/article/n/vneshniy-sotsialnyy-imidzh-biznes-organizatsiy-volgograda-opyt-sotsiologicheskogo-analiza (дата обращения: 03.12.2019).
7. Gartner W.C. Image Formation Process // J. Travel Tour. Mark. - 1994
8. Baloglu S., McCleary K.W. A model of destination image formation // Ann. Tour. Res. - 1999. - № 4. - Vol. 26. - P. 868–897.
9. Pike S., Ryan C. Destination positioning analysis through a comparison of cognitive, affective, and conative perceptions // J. Travel Res. - 2004
10. Chen J.S., Uysal M. Market positioning analysis: A hybrid approach // Ann. Tour. Res. - 2002.
11.San Martín H., Rodríguez del Bosque I.A. Exploring the cognitive-affective nature of destination image and the role of psychological factors in its formation // Tour. Manag. - 2008. - № 2- Vol. 29. - P. 263–277.
12. Andrews D., Nonnecke B., Preece J. Electronic Survey Methodology: A Case Study in Reaching Hard-to-Involve Internet Users // Int. J. Hum. Comput. Interact. - 2003. - № 2. Vol. 16. - P. 185–210.
13. Kim S.E. et al. Effects of tourism information quality in social media on destination image formation: The case of Sina Weibo // Inf. Manag. Elsevier B.V. - 2017. - № 6. - Vol. 54. - P. 687–702.
14. Molinillo S. et al. DMO online platforms: Image and intention to visit // Tour. Manag. – 2018 - Vol. 65. - p. 116–130.

С.Т. Насанбекова, Н.А. Урузбаева
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Казахстан

Туристік дестинацияның имиджін бағалауда әлеуметтік сауалнаманы қолдану (Алматы мысалында)

Аннотация. Мақалада туристік дестинациялардың бейнесін қалыптастыру және оларды бағалау үшін сауалнамаларды қолдану қарастырылған. Ғылыми әдебиеттерге шолу дестинация имиджінің құрылымының үш негізгі компоненттерін анықтады. Авторлар Қазақстанның ең танымал туристік бағыттарының бірі - Алматы қаласының имиджін бағалау үшін туристерге әлеуметтік сауалнама жүргізді. Сауалнама алдыңғы зерттеулер мен Интернеттегі Алматы қаласы туралы туристердің шолуларына негізделген. Сауалнамаға 107 респондент қатысты, алынған мәліметтер SPSS бағдарламасын (әлеуметтік ғылымдарға арналған статистикалық пакет) қолдана отырып өңделді. Жалпы сипаттамалық әдістерден басқа, дисперсиялық талдау және деректердің көп регрессиялық талдауы қолданылды, бұл имидждің қалыптасуы мен туристердің сапарға қанағаттануына әсер ететін негізгі айнымалыларды анықтады. Мақалада туристік практиктерге зерттеу нәтижелерін қолдану бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: дестинация имиджі, туризм, туристік дестинация, сауалнама, имидждің қалыптастыру, дестинацияны позициялаңдыру.

S. T. Nassanbekova, N. A. Uruzbayeva
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Sociological survey in assessing the image of a tourist destination in the case of Almaty

Abstract. The study discusses the formation of the image of tourist destinations and the use of opinion survey to assess them. A review of the scientific literature revealed three main components of the structure of the

image of destinations. The authors conducted a sociological survey of tourists to assess the image of one of the most popular tourist destinations in Kazakhstan, Almaty. The questionnaire was compiled on the basis of previous studies and a review of tourists feedback on the Internet about Almaty. The questionare was complited by 107 respondents, the data obtained were processed using the SPSS program (statistical package for social sciences). In addition to general descriptive methods, dispersion analysis and multi-regression analysis of data were used, which revealed the main variables that influence image formation and tourists' satisfaction with the trip. The article gives recommendations to tourism practitioners on the application of the research results.

Keywords: destination image, tourism, tourist destination, survey, image formation, destination positioning.

Reference

1. Usborne S. Just do it: the experience economy and how we turned our backs on 'stuff', The Guardian. - 2017.
2. Kumar A., Killingsworth M.A., Gilovich T. Waiting for Merlot: Anticipatory Consumption of Experiential and Material Purchases, Psychol. Sci. SAGE Publications Inc., 10 (25), 1924–1931 (2014).
3. Kotler P., Kartajaya H., Setiawan I. Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit, Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit, 2011.
4. Panasyuk A. Yu. Formirovanie imidzha: Strategiya, psikhotekhniki, psikhotekhnologii [Image formation: strategies, psychotechnics, psychotechnologies] (Omega-L, Moscow, 2007, 266 p.).
5. Tomilova M. V. Model imidga organizacii [Model of organization image], Marketing v Rossii i za rubezhom [Marketing in Russian and abroad], 1 (1998).
6. Sagajdak V. A. Vneshnij social'nyj imidzh biznes-organizacij Volgograda: opyt sociologicheskogo analiza [External social image of business organization in Vologda: experience of sociological analysis], Izvestija VUZov. Povolzhskij region. Obshhestvennye nauki [News of HEI. Povolzhskii region. Public sciences], 3 (39), 2016.
7. Gartner W.C. Image Formation Process, J. Travel Tour. Mark. - 1994
8. Baloglu S., McCleary K.W. A model of destination image formation, Ann. Tour. Res., 4 (26), 868-897 (1999).
9. Pike S., Ryan C. Destination positioning analysis through a comparison of cognitive, affective, and conative perceptions, J. Travel Res., 2004
10. Chen J.S., Uysal M. Market positioning analysis: A hybrid approach, Ann. Tour. Res., 2002
11. San Martín H., Rodríguez del Bosque I.A. Exploring the cognitive-affective nature of destination image and the role of psychological factors in its formation, Tour. Manag., 2 (29), 263-277 (2008).
12. Andrews D., Nonnecke B., Preece J. Electronic Survey Methodology: A Case Study in Reaching Hard-to-Involve Internet Users, Int. J. Hum. Comput. Interact., 2 (16), 185-210 (2003).
13. Kim S.E. et al. Effects of tourism information quality in social media on destination image formation: The case of Sina Weibo, Inf. Manag. Elsevier B.V., 6 (54), 687-702 (2017).
14. Molinillo S. et al. DMO online platforms: Image and intention to visit, Tour. Manag., 65, 116-130 (2018).

Сведения об авторах:

Насанбекова С.Т. – докторант кафедры «Туризм» экономического факультета Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, ул. Кажымукана, 11, Нур-Султан, Казахстан.

Урузбаева Н. А. – д.э.н., профессор кафедры «Туризм» экономического факультета, Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, ул. Кажымукана, 11, Нур-Султан, Казахстан.

Nassanbekova S. T. – PhD student of Tourism Department, Ecomonics Faculty, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazhymukhan str., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Uruzbayeva N. A. – d.e.s., professor of of Tourism Department, Ecomonics Faculty, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazhymukhan str., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 04.21.81

А.К. Уашева
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,Казахстан
(E-mail: aia_8585@mail.ru)

Социально-демографическая характеристика и типология женщин, отказавшихся от детей (на примере перинатального центра №2, г. Нур-Султан)

Аннотация. В данной статье обоснована необходимость изучения проблемы социального сиротства. Через призму макро- и микросоциологических теорий зарубежных и отечественных ученых представлен социологический анализ социального сиротства. На основе проведенного социологического исследования с помощью метода нарративного интервью рассмотрен социально-демографический портрет женщины-отказницы. В социально-демографическом портрете женщин, отказавшихся от детей, обозначеных средний возраст, на который чаще всего приходится отказ от ребенка, территориальная принадлежность, семейное положение, образование. С использованием типологии социального действия М.Вебера представлена интерпретация поведения матерей-отказниц. На основе типологии феминности,предложенной С.А. Ильиных, изучены типы женщин, отказавшихся от детей, проведен сравнительный анализ женщин, отказавшихся от детей, с женщинами, совершивших убийства.

Ключевые слова: социология семьи, социальное сиротство, девиация, социальное действие, типология личности, женщина-отказница.

DOI: https: // doi org / 10.32523 / 2616-6895-2020-131-2-201-208

Поступила: 20.08.19 / **Допущена к опубликованию:** 2.10.19

Распад Советского Союза и перестройка рыночной экономикиповлекли за собой социальные проблемы, которые сказались в первую очередь на наиболее уязвимых группах населения. Кризис, затронувший постсоветские страны,повлиял на материальное благополучие и нравственное здоровье общества. В частности, это отразилось на институте семьи, на социальной и биологической защите ребенка в целом.

В результате войн и гражданских беспорядков за последнее десятилетие XXвека около одного миллиона детей стали сиротами, а также были оторваны от родителей, 12 миллионов детей остались без крова и около 10 миллионов детей были травмированы психологически. Только в развивающихся странах – 143 миллиона детей-сирот, десятки миллионов детей живут на улице, один миллион находится в местах лишения свободы [1].

В мире в 2011 году 153 миллиона детей были лишены по различным причинам родительской опеки. К числу таких стран относятся страны Центральной и Восточной Европы, СНГ, в том числе и Республика Казахстан, в которыхих количество достигло семи миллионов трехсот тысяч[2]. Данные цифры свидетельствуют о том, насколько остро во всем мире стоит проблема сиротства, в том числе социального. Согласно переписи населения Казахстана 2009 года, дети в возрасте до 18 лет составляют порядка 33% населения Казахстана [3]. В двадцатом веке смертность превысила рождаемость, распадается каждый третий брак, 95% детей-сирот - социальные сироты, то есть дети, родители которых по различным причинам отказались от своих детей и передали их на государственное обеспечение [4].

Роль родительской семьи, семейных традиций, домашнего очага в формировании личности ребенка рассматривалась в работах классической социологии. Так, О. Конт, Г. Спенсер, представители макросоциологических теорий, рассматривали семью как институт, основанный на инстинктах, эмоциональных привязанностях, обеспечивающий в обществе социальную преемственность. Работа Т. Парсонса,представителя структурного

функционализма, посвященаизучению различных функций семьи. Э. Дюркгейм и Р. Мертон через понятие «аномия» изучали истоки девиации и дисфункции семьи [5].

Дж. Мид и Г. Блумер [6] на уровне микросоциологического анализа акцентировали внимание на взаимодействии людей друг с другом, тем самым объясняли сущность происхождения и развития межличностных отношений. И. Гофман представлял социальное сиротство, с одной стороны, как социальный конструкт, стигму или ярлык в рамках теории вторичной девиации,с другой стороны - как реакцию на его присвоение.

Процесс ослабления института семьи в современном обществе привел к изменению ее социальных функций и ролевых семейных отношений. В семье как в социальном институте зачастую утрачиваютсяфункции социализации индивидов, организации досуга и другие жизненные функции, что в итогеприводит к проблеме социального сиротства. Проблема социального сиротства рассматривается в работах таких казахстанских социологов, как З.Ж.Жаназарова [7, с. 172], Х.А. Аргынбаев [8, с. 130], С.Х.Шалгинбаева, А.Д. Давлетова [9, с. 46-57], З.Х. Валитова [10, с. 186].

Изучение женщин, отказавшихся от детей, во многом зависит от учета их социально-демографической характеристики и типологии личностных свойств и качеств. Мною изучен социально-демографический портрет матери-отказницы, разработана типология женщин, отказавшихся от детей, что немаловажно для решения проблемы социального сиротства.

В моем исследовании выборка была разнообразной в отношении возраста, региона, образования. Основную выборку исследования составили 52 матери-отказницы титульной национальности - казашки. Данный выбор не случаен, если раньше отказничество было характерно для меньшинства казашек, то сегодня статистические данные показывают тенденцию отказа от детей в этой группе. Нарративные интервью с казашками позволилирассмотреть то, как традиционная модель казахской семьи влияет на формирование современной казахской семьи, в которой происходит разрыв социально-культурных корней и стирание опыта нынешнего поколения, что в итоге привоит к отказу от ребенка.

Средний возраст женщин, отказавшихся от детей, составляет 17-36 лет:17 лет - самый молодой, 36 - наиболее старший возраст (рисунок 1).

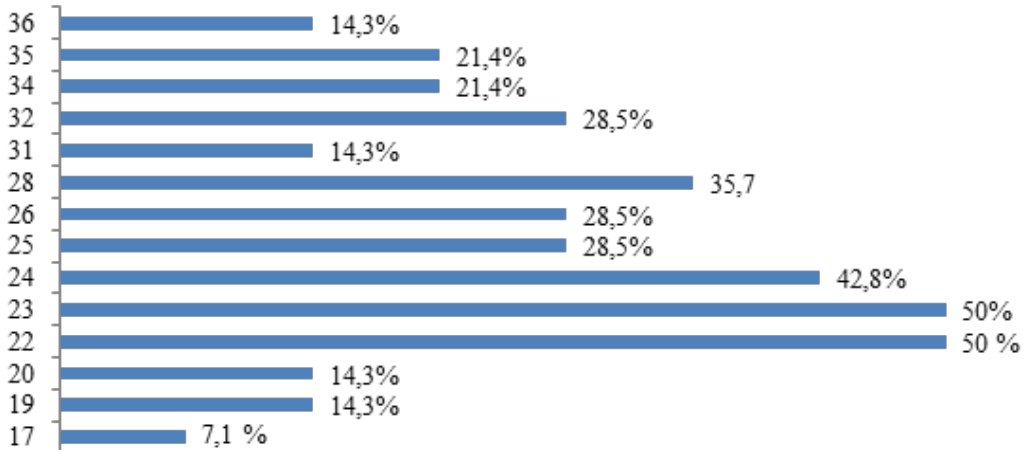

Рисунок 1. Распределение женщин по возрасту

Решение об отказе от новорожденного ребенка - результат возрастной неодновременности личностного развития. Изученные данные свидетельствуют о том, что от детей отказываются женщины в возрасте 22-28 лет, которые по своим возрастным и социальным характеристикам способны стать полноценными матерями, а не девочки-подростки, которые считаются одной из категории группы рисков «матерей-

отказниц». Данные исследования показали, чтотолько 7% отказов приходится на долю несовершеннолетних матерей. Также никто из информантов не социализировалсяв детских домах, хотя распространено мнение, что именно воспитанники детских домов отказываются от новорожденных детей. Возрастной фактор при формировании аномального материнского поведения, как показывает практика, играет важное, но неопределяющее значение.

При проведении нарративного интервью с матерями-отказницами была изучена их территориальная принадлежность: из Южно-Казахстанской области -33%, из Акмолинской области - 21%, из Костанайской области – 15%, из Карагандинской области - 13%, из Северо-Казахстанской области - 8%, из Кыргызстана - 6%, из Монголии - 4%. Социально-территориальная принадлежность показывает, что большинство женщин, отказавшихся от детей, - из южных регионов, где сохраняется высокий уровень безработицы, вынуждающий их периодически приезжать в Астану с целью заработка и трудоустройства. При высокой плотности населения в данном регионе уровень доходовостается низким. Преобладает уклад традиционного общества с жестким соблюдением национально-культурных норм и обычаев казахского народа, что, безусловно, выступает сдерживающим фактором для абортов и отказничества. Именно по причине столь жесткого давления общественного мнения на женщин из южных регионов Казахстана многие из них, оказавшись в ситуации возникновения нежелательной беременности (которую прервать уже невозможно в связи с поздними сроками), приезжают в столицу для того, чтобы здесь оставить ребенка без особой огласки со стороны окружающих.

Во всем мире существует устойчивая связь между возрастом, в котором женщина рожает первого и последующих детей, и уровнем ее образования: более образованные женщины рожают позже.Данная тенденция получила подтверждение и в нашем исследовании: из 52 интервьюируемых имеет высшее образование только 1 информант, не имеют полного среднего образования 8 информантов, имеют средне-специальное образование 12 информантов, имеет среднее образование 31 информант. У большинстваотказниц-женщин низкий уровень образования: 60% отказниц смогли в лучшем случае окончить среднюю школу.

В итоге низкий уровень образования у матерей-отказниц показывает низкий уровень информированности по вопросам контрацепции и ответственности за будущего ребенка. И, наоборот, с повышением достатка и социального статуса у матерей-отказниц проявляется страх материнства. Таким образом, чем выше доход, чем лучше складывается профессиональный рост, тем меньше женщина готова отвлечься от работы для материнства.

На рисунке 2 показано семейное положение матерей-отказниц: 75% женщин не замужем, 13.5% замужем, 7,7 % - разведенные, 3,8% - вдовы (рисунок 2).

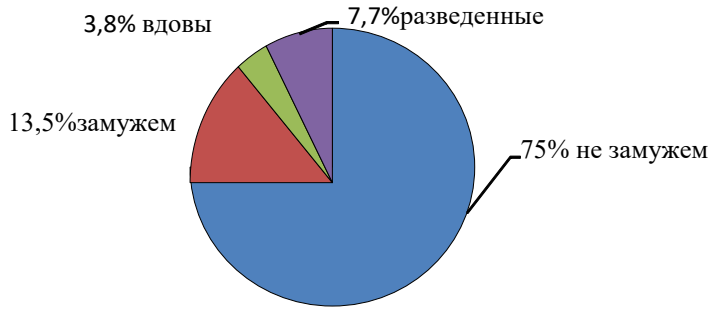

Рисунок 2. Распределение матерей, отказавшихся от детей, по семейному положению

Анализируя семейное положение матерей, отказавшихся от детей, нужно отметить, что в большинстве случаев (75%) отказ от детей приходится на незамужних женщин. В

основном это женщины, у которых были случайные встречи и недолгие отношения либо долгосрочное сожительство, которое прекратилось уже во время беременности. *«Я его совсем не знаю, встречались с ним пару раз и все. Оставлять ребенка себе я не собираюсь»* (Жанна, 25 лет).

Причина отказа от детей замужних женщин (13,5%) связана с неуверенностью в чувствах своего мужа, отсутствием материальной стабильности, боязнью не справиться с ролью матери, проблемой со здоровьем. *«У нас нет своего жилья, мы его снимаем, нам с мужем нужно двоим работать, чтобы прокормить остальных детей»* (Аида, 35 лет).

Среди респондентов у пяти девушек в возрасте 17-22 года были отношения с женатыми мужчинами. Распространение таких отношений связано с тем, что в Казахстане количество женщин превышает количество мужчин. Все информанты утверждали, что не знали о статусе избранника, что он женат, говорили также, что готовы быть второй женой в его жизни.

Проведенные интервью показали высокую степень распространения сожительства. Так, 12 женщин (23%) жили в гражданском браке в период от 2 месяцев до 3 лет. *«Мы с ним прожили три года, развелась с ним, потому что он пил и поднимал на меня руку. Когда приехала в Астану, только тогда я узнала, что беременна, он не знает об этом»* (Дамила, 35 лет). *«Когда я узнала о своей беременности, тогда я уже с ним не жила. Он уехал к себе. Мы с ним сожительствовали почти год»* (Аяулым, 24 года). *«Я с ним поругалась до того, как узнала, что я беременна, не хочу его видеть»* (Гульсум, 23 года). Причины распространения сожительства можно объяснить посредством идеи Pattern Of-Disadvantage (Паттерн неблагоприятных условий). Согласно идее Pattern Of Disadvantage, сожительство чаще всего происходит среди тех, у кого низкий уровень дохода и низкий уровень образования, ане среди высокообразованных людей с высоким доходом. Это люди, которые не являются привлекательными партнерами для брака и семьи. В результате они соглашаются на сожительство как альтернативу одиночеству [11, с. 243]. У таких людей часто бывает нерегулярный доход, присутствуют девиантные формы поведения. Перечисленные качества характерны и для женщин, попавших в выборку нашего исследования.

С использованием типологии социального действия М.Вебера изучена интерпретация поведения матерей-отказниц [12]. Мною обозначены четыре действия, характерные для них: *целерациональное, ценностно-рациональное, традиционное и аффективное действия.*

Целерациональное действие подразумевает отказ матери от ребенка, рационально взвесившей все «за» и «против». Для таких категорий лиц приоритетом было что-либо другое, а не ребенок. Следовательно, женщина делает все возможное, а именно, отказывается от ребенка, чтобы достичь,таким образом, более значимой цели.

Ценностно-рациональное действие отказа от ребенка не соответствует нормам и требованиям общества, т.к. в обществе утверждается ценность детства, родительства, семейственности. Однако этоможно интерпретировать и с другой стороны: в современном обществе существуют некиеправила успешности: достаток, стабильный заработок, самостоятельность в принятии социально значимых решений. В нашем случае одинокая женщина, воспитывающая ребенка, уже не может претендовать на эти статусные признаки, поэтому она вынуждена отказаться от ребенка в целях достижения определенного статуса.

Традиционное действие отказа от ребенка. Здесь мы сталкиваемся с дилеммой: с одной стороны, в обществе не принят отказ от новорожденного, рождение и принятие ребенка – это некая установка, реализующаяся всеми женщинами. С другой стороны, действие может быть понято как традиционное, если у женщины уже есть опыт отказа, и она воспринимает такую модель поведения как вполне привычную. *Под воздействием аффективного действия,* влиянием страха, отчаяния, женщина может сбежать из перинатального учреждения, не оформив официального отказа .

Используя типологию феминности С.А. Ильиных, я обозначила некоторые типы женщин, отказавшихся от детей. Это инфантильный, инверсионный, деформированный и андрогинный типы. Под инфантильным типом подразумевают женщин, у которых ценности семьи и материнства не занимают ведущего положения, что является фактором риска отказа матери от ребенка. Отказ носит импульсивный характер и представляет собой действие защитного типа 2 [13]. *«Я отказываюсь, потому, что не хочу. Он нежеланный. На учете я не стояла, не обследовалась. Я знала, что откажусь от него* (Майра, 22 года). В данном случае девушка изначально не была мотивирована на беременность, игнорировала ее. Она знала, что после рождения откажется от своего ребенка. Обычно такие женщины знают, что аборт вреден для здоровья, поэтому они донашивают беременность. Инфантильность в этом случае развивается из-за отсутствия влиятельных образцов нормативной фемининности, для которой характерны конформность, эмпатичность, доброта, заботливость.

Тип женщин, обладающий чрезмерной маскулинизацией - инверсионный тип. Поведение женщин и их черты расцениваются окружением как «мужские». Для такого типа женщин характерна социализация, в которой мужская модель поведения была предпочтительной как для мальчиков, так и для девочек. *«Отец женился второй раз. Кроме меня с братишкой были двоюродные братишки. Дядя нас всех воспитал. Маму свою почти не помню. Нам о ней ничего не говорили. Помню только, что она выпивала и устраивала дома скандалы»* (Алтын, 24 года). *«Отец рано потерял маму, женился второй раз. С мачехой у нас были плохие отношения, у нее были свои дети»* (Дана, 24 года).Женщины, инверсионного типа феминнности вспыльчивы, склонны к гневу, злобе, эмоциональной неустойчивости. Это женщины, которыеобладают дефицитом эмоционального сочувствия, близости, имеют сложные отношения с мужчинами и детьми, или вообще предпочитают избегание семьи, мужчин, материнства.

Для женщин деформированного типа характерны признаки девиантного поведения. Деформация у таких женщин проявляется в алкоголизме и наркомании, а также в отсутствии такой важной потребности, как стремление личности к самореализации, воплощению в потомстве себя.

Андрогинный тип женщин характеризуется преобладанием таких качеств, как уравновешенность и рассудительность. С точки зрения гендерной социологии они успешно сочетают мужские и женские качества, роли, стили жизни. *«В Астане с моей маленькой зарплатой я не проживу в декретном отпуске. К тому же мне нужен профессиональный стаж работы»* (Жанагуль, 32 года). В отличие от других типов феминности, андрогинная феминность обеспечивает женщине успешную самореализацию в личной жизни и карьере.

Рассмотренная типология показывает, как женщины с разными типами характеризуются своеобразной системой ценностей, в которой в зависимости от ведущих ценностей на первое место выдвигаются либо семья, дом, дети, либо карьера, свобода, творчество, либо их сочетание, либо безответственность за свою жизнь и жизнь других, либо инфантилизм.

Также был проведен сравнительный анализ женщин, отказавшихся от детей, с типологией женщин, совершивших убийства, предложенной криминологом И.С. Федотовым [14]. Он выделил: асоциальный тип, легкомысленно-конформный тип, последовательно-злостный тип женщин.

К асоциальному типу или маргинальному относятся женщины, вступающие в случайные половые связи, не имеющие постоянного места жительства, занимающиеся бродяжничеством, девиантным образом жизни. В нашем исследовании один информант относился к данному типу женщин, отказавшихся от детей. *«Я приехала сюда, чтобы найти работу. Сожительствовала с парнем, он был на три года старше меня, работал на стройке. Я тоже там работала, но потом меня и его уволили, потому что мы с его друзьями пили на работе. Он ушел от меня, после того как я пролежала в наркодиспансере.*

Сейчас у меня денег нет, прописки нет, удостоверение забрала хозяйка и выгнала меня» (Бахытгуль, 25 лет). Как правило, такому типу женщин ребенок не нужен, он является помехой, лишает свободы.

К легкомысленно-конформному типу относятся несовершеннолетние и молодые девушки, которые изначально находились под гиперопекой. В нашем исследовании самый молодой возраст матери-отказницы - 17 лет. *«После школы я приехала в Астану поработать, устроилась гардеробщицей в кафе. Познакомилась с парнем, встречалась с ним. На большом сроке узнала, что беременна. Парень не хотел даже слушать о моей беременности, родителям говорить не стала»* (Назира, 17 лет). Часто женщины такого типа личности вступают в необдуманные отношения с мужчинами, не заботятся о последствиях, продолжают оставаться прежними воспитанными детьми. Почувствовав беременность, молодые люди становятся психически неуравновешенными, не способными оценить ситуацию и найти приемлемый выход из нее. У таких женщин нарастает чувство отверженности, тревожности, переходящее в страх за свое социальное и биологическое существование, положительные ценностные ориентации недостаточно усвоены и восприняты, планирование будущего у них поверхностно, преобладает крайний эгоизм.

Последовательно-злостный тип, это тип женщин, уже имеющих детей. Они отличаются осознанностью и предумышленностью своих действий. Для них беременность и наличие ребенка не является чем-то неиспытанным и неожиданным. Это женщины с низким образовательным и культурным уровнем, они не тратят время на посещение медицинских учреждений, инертны, у них отсутствует чувство сострадания. В целом,в моем исследовании среди женщин, родивших второго ребенка, доля отказниц выше, чем среди женщин, родивших впервые.

В результате анализа эмпирических данных был составлен социально-демографический портрет отказницы. Это женщина, не имеющая образования и источников дохода в возрасте от 17 до 36 лет. Большинство женщин-отказниц молодые, в то же время четверть отказниц составляют женщины старше 30 лет, уже имеющие детей. Только 42% отказниц выросли в полной семье, остальные 58% из неполных семей. Это означает, что 73% женщин-отказниц, то есть их абсолютное большинство, не имеет опыта жизни в благополучной и полной семье, в условиях позитивного и полноценного опыта социализации в родительской семье. В зарегистрированном браке состояли 13,5% женщин, около 18% длительное время не работали. Высшее образование имеет 1% отказниц, не имеют полного среднего образования 16%, имеют среднее специальное образование 23%, окончили только школу 60%. Женщины, отказавшиеся от первого ребенка, составили в выборке 69%, от второго, третьего ребенка - 31%.

Таким образом, в данной научной статье представлена социально-демографическая характеристикаи типология женщин, в частности, то, как мотивация личности, ее психологические особенности, опыт первичной семейной социализации влияют на решение женщин отказаться от своих новорожденных детей.

Литература

1. Будущее строят молодые [Электронный ресурс].–2016. – URL.:http://www.pv.uz/today/1.08.2013 (дата обращения: 23.07.20).

2. The State of the World’s Children 2011: Adoles-cence An Age of Opportunity. – United Nations Children’s Fund (UNICEF) [Электронный ресурс]. –2011. - URL.: http://www. unicef.org/education/files/SOWC_2011.pdf (дата обращения: 23.07.20).

3. Итоги национальной переписи населения Республики Казахстан 2009: аналитический отчет. - Агентство Республики Казахстан по статистике. – Астана, 2011. – 64 с.

4. Никитина Т.Н. Отказ от материнства как социальная проблема. – Москва: Эксмо. - 2009. – 36 с.

5. Мертон Р.К. Социальная структура и аномия // Социология преступности (Современные буржуазные теории). – Москва: Прогресс, 1966. - 431 с.
6. Berger P.L., Luckmann T. The Social Construction of Reality [Электронный ресурс].–2016.–URL.:http://perflensburg.se/Berger%20social-construction-of-reality.pdf (дата обращения: 18.02.20)
7. Жаназарова З.Ж. Социальная работа с семьей. – Алматы: Қазақ университеті - 2003. – С. 172.
8. Аргынбаев Х.А. Семья и брак у казахов: автореф. … докт. ист. наук. – Алма-Ата, 1975. – С. 130.
9. Давлетова А.Д., Шабельников В.К. Личность в структуре многодетной семьи // Семья в России. – Москва: Прогресс, 2004. –С. 46-57.
10. Валитова З.Х. Социальные характеристики семьи в (пре)модернистских обществах // Матер. междунар. науч.-практ. конф. «Современные тенденции развития мировой социологии». – Пенза; Ереван; Прага: ООО Научно-издательский центр «Социосфера». - 2010. – С. 186.
11. Cherlin, Andrew J., Cumberworth E., Philip Morgan S., and Christopher. The Deinstitutionalization of American Marriage. Marriage-Go-Round: the State of Marriage and FamilyinAmerica Today // Sociological Forum. – 2010. - Vol. 26(2). -P. 241-264.
12. Вебер М. Основные социологические понятия // Избранные произведения. – Москва: Прогресс, 1990. - 106 с.
13. Ильиных С. Концепты маскулинности и фемининности в русле гендерного подхода [Электронный ресурс].–2014.–URL.:http://ideaidealy.ru/wp content/uploads/2013/01/ S.A. Ilinykh_410_2011_t_1.pdf. (Available at: 18.02.20).
14. Федотов И.С. Расследование детоубийств. - Москва: Юрлитинформ - 2003. – С. 74.

А.К. Уашева
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Балалардан бас тартқан әйелдердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамасы және типологиясы (Нұр-Сұлтан қаласының №2 Перинаталдық орталығы бойынша)

Аннотация. Бұл мақалада әлеуметтік жетімдік мәселесі қажетті және өзекті болғандықтан зерттеу нысаны болып отыр. Шетелдік және отандық ғалымдардың макро және микроәлеуметтік теорияларының призмасы арқылы әлеуметтік жетімдіктің әлеуметтік талдауы ұсынылған. Жүргізілген әлеуметтік зерттеу негізінде нарративті сұхбат әдісі арқылы бас тартқан әйелдің әлеуметтік-демографиялық портреті қаралды. Балалардан бас тартқан әйелдердің әлеуметтік-демографиялық портретінде олардың орташа жасы белгіленген, оған көбінесе баладан бас тарту, аумақтық қатыстылығы, отбасылық жағдайы, білімі жатады. М. Вебердің әлеуметтік әрекетінің типологиясын пайдалана отырып, бас тартушы аналардың мінез-құлық ерекшеліктері көрсетілді. С.А. Ильиннің ұсынылған феминизм типологиясы негізінде балалардан бас тартқан әйелдердің типтері анықталды және балалардан бас тартқан әйелдер, кісі өлтірген әйелдерге салыстырмалы талдау жүргізілді.

Түйін сөздер: отбасы әлеуметтануы, әлеуметтік жетімдік, девиация, әлеуметтік әрекет, жеке тұлға типологиясы, баладан бас тартқан әйел.

A.K.Uasheva
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Socio-demographic characteristics and typology of female who abandoned their children (on the example of prenatal center №2, Nur-Sultan city)

Abstract. This article justifies the need of studying the problem of social orphan hood. Through the prism of macro and micro sociological theories of foreign and domestic scientists, we presented a sociological analysis of social orphan hood. A socio-demographic portrait of a female-refuser is considered on the basis of a sociological study

using the method of narrative interviews. Their average age is indicated in the socio-demographic portrait of women who abandoned children, which most often accounts for abandonment of a child, territorial affiliation, marital status, and education. An interpretation of the behavior of refusing mothers is shown vie using the typology of social action by M. Weber. Based on the proposed typology of femininity S.A. Illinyx, studied the types of women who abandoned children, a comparative analysis of women who abandoned children, with women who committed murders.

Keywords: family sociology, social orphan hood, deviation, social action, personality typology, female-refuser.

References

1. Buduschee stroyat molodie [Young people build the future] [Elektronic resource].–2016. Available at:_http_// www.pv.uz/today/1.08.2013 (Accessed: 23.07.20).
2. The State of the World's Children 2011_ Adoles_cence An Age of Opportunity. – United Nations Children's Fund _UNICEF, 2011 [Elektronic resource].Available at: http://www. unicef.org/education/files/SOWC_2011.pdf (Accessed: 23.07.20).
3. Itogi nacionalnoi perepisi naseleniya Respubliki Kazahstan 2009_ analiticheskii otchet [Results of the National Population Census of the Republic of Kazakhstan] Agentstvo Respubliki Kazahstan po statistike [Agency of the Republic of Kazakhstan on Statistics] (Astana, 2011, 64 p.).
4. Nikitina T.N. Otkaz ot materinstva kak socialnaya problema [Refusal of motherhood as a social problem] (Eksmo, Moscow, 2009, 36 p.).
5. Merton R.K. Socialnaya struktura i anomiya [Social structure and anomie], Sociologiya prestupnosti (Sovremennie burjuaznie teorii) [Sociology of crime (Modern bourgeois theories)] (Progress, Moscow, 1966, 431 p.).
6. Berger P.L., Luckmann T. The Social Construction of Reality. –2016. [Elektronic resource]. – URL: http_//perflensburg.se/Berger%20social_construction (Accessed: 18.02.20).
7. Zhanazarova Z.Zh. Social'naya rabota s sem'ej [Social work with the family] (Kazak universiteti, Almaty, 2003).
8. Argynbaev H.A. Semya i brak u kazahov: avtoref. … dokt. ist. nauk [Family and marriage among Kazakhs: dissertation abstract for Doctor of Historical Sciences) (Alma-Ata, 1975).
9. Davletova A.D., Shabelnikov V.K. Lichnost v strukture mnogodetnoi semi [Personality in the structure of a large family], Semya v Rossii [Family in Russia] (Progress, Moscow, 2004).
10. Valitova Z.H. Social'nye harakteristiki sem'i v (pre)modernistskih obshchestvah [Social characteristics of the family in (pre) modernist societies], Mater. mezhdunar. nauch.-prakt. konf. «Sovremennye tendencii razvitiya mirovoj sociologii» [Mater. int. scientific-practical conf. "Modern trends in the development of world sociology."] [Scientific Publishing Center "Sociosfera", Penza; Erevan; Praga, 2010).
11. Cherlin Andrew J., Cumberworth E., Philip Morgan S. and Christopher. The Deinstitutionalization of American Marriage. Marriage-Go-Round the State of Marriage and Familyin America Today, Sociological Forum, 2010, 26 (2), 241-264 (2010).
12. Veber M. Osnovnie sociologicheskie ponyatiya [Basic sociological concepts]. Izbrannie proizvedeniya [Selected works] (Progress, Moscow, 1990, 106 p.).
13. Il'inih S. Koncepti maskulinnosti i femininnosti v rusle gendernogo podhoda [Concepts of Masculinity and Femininity in the Mainstream of a Gender Approach] –2014 [Elektronic resource]. – URL.: http_//ideaidealy.ru/wp content/uploads/2013/01/ S.A. Ilinykh_410_2011_t_1.pdf (Accessed: 18.02.20).
14. Fedotov I.S. Rassledovanie detoubiistv [Investigation of infanticide] (Yurlitinform, Moscow, 2003).

Сведения об авторах:

Уашева А.К. - PhD, доцент кафедры социологии, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, ул. Сатпаева, 2. Нур-Султан, Казахстан.

Uasheva A.K. - PhD, Associate Professor, Department of Sociology, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Satpaev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

«Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология» журналында мақала жариялау ережесі

1. Журнал мақсаты. Педагогика, психология, әлеуметтану салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.
2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 402 кабинет) және vest_pedpsysoc@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет. Сонымен бірге автордың жұмыс орнынан ілеспе хат тапсырылуы қажет.

Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді. Сонымен қатар мақала мәтінін плагиат жүиесінде тексеруге келісімін білдіреді.
4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап).

Мақаланың құрылымы

5. ХҒТАР http://grnti.ru/ - бірінші жолдың сол жақтауында;

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспе, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі). Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-іздестіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25 см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болу қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі. Мәтінде әдібиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіледі: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттері де көрсетілуі керек (мысалы, [1, 45 бет]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгілерін журнал http: bulpeds.enu.kz сайтындағы мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз).

6. Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала

орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) өңдеп қайта, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі қажет. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

Пікірі мақұлданған мақалаларды редколлегия алқасына талқылап, басуға келіседі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 4500 тенге – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Реквизиттер:

1) АО «Банк ЦентрКредит»
БИК Банка: KCJBKZKX
KZ978562203105747338
Кбе 16
Кнп 859

2) АО «Bank RBK»
БИК Банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073
Кбе 16
Кнп 859

3) АО «НародныйБанкКазахстан»
БИК Банка: HSBKKZKX
ИИК: KZ946010111000382181
Кбе 16
Кнп 859

Provision on Articles submitted to the Journal
"Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology Series"

Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works and book reviews in the fields of pedagogy, psychology, sociology.

An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Satpayev str., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 402) and by e-mail vest_pedpsysoc@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained. And also the authors must provide a cover letter.

Language of publications: Kazakh, Russian, English.

Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations and also he/she agrees to check the uniqueness of the article text.

The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

IRSTI http://grnti.ru/ - first line, left

Initials and Surname of the author (s) - center alignment, italics

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - center alignment, italics

Author's e-mail (s)- in brackets, italics

Article title - center alignment,bold

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - line spacing - 1, indent of the "red line" -1.25 cm, alignment in width.

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

All abbreviations, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on the financial support of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see on the journal web-site http: bulpeds.enu.kz).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be carefully verified. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

1) АО «Банк ЦентрКредит»
БИК Банка: KCJBKZKX
KZ978562203105747338
Кбе 16
Кнп 859

2) АО «Bank RBK»
БИК Банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073
Кбе 16
Кнп 859

3) АО «НародныйБанкКазахстан»
БИК Банка: HSBKKZKX
ИИК: KZ946010111000382181
Кбе 16
Кнп 859

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия Педагогика. Психология. Социология»

1. Цель журнала. Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ и обзоров книг по направлениям: педагогика, психология, социология.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале, необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 402) и по e-mail vest_pedpsysoc@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией. Также авторам необходимо предоставить сопроводительное письмо.

Язык публикаций: казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций, а также дает согласие на проверку уникальности текста статьи.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. Схема построения статьи (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегль) - 14):

МРНТИ http://grnti.ru/ - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний). Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, необходимо использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановку задачи, цели, историю, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы. Межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине. Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. Каждой иллюстрации должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы. В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, с. 45]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нерецензируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. на сайте журнала http: bulpeds.enu.kz в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья написана на казахском языке), на казахском и англий-

ском языках (если статья написана на русском языке), на русском и казахском языках (если статья написана на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Статьи, получившие отрицательную рецензию, к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию, необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ им. Л.Н. Гумилева – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:
1) АО «Банк ЦентрКредит»
БИК Банка: KCJBKZKX
KZ978562203105747338
Кбе 16
Кнп 859

2) АО «Bank RBK»
БИК Банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073
Кбе 16
Кнп 859

3) АО «НародныйБанкКазахстан»
БИК Банка: HSBKKZKX
ИИК: KZ946010111000382181
Кбе 16
Кнп 859

Мақаланы рәсімдеу үлгісі / Template / Образец оформления статьи

ПАРАМЕТРЫ:

страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм.

Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегль) – 14, межстрочный интервал – 1,

отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине

МРНТИ 14.35.07

А. Р. Ерментаева[1], Ж.К. Аубакирова[1], М.Д. Ауренова[2]

[1]Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
[2]Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан
(E-mail: erasem@mail.ru, janat-anar@mail.ru, danara-07@mail.ru)

Роль и значение субъектно-ориентированной психологической подготовки студентов

Аннотация. В статье посредством теоретического анализа, конкретизации, обобщения и систематизации определяется субъектно-ориентированная психологическая подготовка студентов, а также анализируется ее сущностная характеристика. Субъектность и психологическая готовность студентов рассматриваются как результаты субъектно-ориентированной психологической подготовки... [100-200 слов].

Ключевые слова: студент, субъект, психологическая подготовка, субъектность, психологическая готовность [5-7 слов/словосочетаний].

ТЕКСТ СТАТЬИ. Текст статьи должен содержать введение, постановку проблемы, цели, историю, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы.

Список литературы

Оформление книги:

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер.Ком. – 1999. – 720 с.

Оформление журнальной статьи:

2. Забродин Ю.М. Методологические проблемы исследования и моделирования функциональных состояний человека-оператора // Вопросы кибернетики. Психические состояния и эффективность деятельности. - 1983. – Т. 3. № 25. – С. 15-21. doi: …(при наличии).

Оформление материалов конференций:

3. Семенова В.Г. Самостоятельная работа студентов как важнейшая форма организации учебного процесса в рамках компетентностной модели образования // Организация самостоятельной работы студентов: материалы докладов II Всероссийской научно-практической интернет-конференции. - Саратов: Новый проект, 2013. – С. 10-15.

Оформление газетной статьи:

4. Ахметова Н. Р. Психология студенческого возраста // Педагогический вестник. -2009. – № 12. – С. 4.

Оформление журнальной статьи на англ.яз.:

5. Pundak D., Herscovitz O., Shacham M., Wiser-Biton R. Instructors' attitudes toward active learning //Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects. – 2009. - Vol. 5. – P. 215-232.

Оформление интернет-источников:

6. Baldwin G. The teaching-research nexus: How research informs and enhances learning and teaching in the University of Melbourne [Электрон. ресурс]. - 2005. – URL: http://www.cshe.unimelb.edu.au/ (дата обращения 15.08.2017)

А. Р. Ерментаева[1], Ж.К. Аубакирова[1], М.Д. Ауренова[2]

[1]Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

[2]С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Өскемен, Қазақстан

Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың рөлі мен маңызы

Аннотация. Мақалада теориялық талдау, нақтылау, жалпылап, жүйелеу әдістері арқылы студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау анықталады және оның мәндік сипаттамасы талданады. Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындаудың нәтижелері ретінде субъектілік және психологиялық даярлық ажыратылып, жіктеледі... [100-200 сөз].

Түйін сөздер: студент, субъект, психологиялық дайындау, субъектілік, психологиялық даярлық [5-7 сөз/сөз тіркесі].

A. R. Yermentayeva[1], Zh. K. Aubakirova[1], M.D. Aurenova[2]

[1]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

[2]S. Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Role and importance of subject-oriented psychological training of students

Abstract. In the article, the subject-oriented psychological preparation of students is determined by theoretical analysis, concretization, generalization and systematization, as well as its essential characteristicis analyzed. Subjectivity and psychological readiness of students are considered as the results of subjectoriented psychological training [100-200 words].

Keywords: student, subject, psychological preparation, subjective, psychological readiness [5-7 keywords].

References

Book design:

1. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii [Basics of general psychology] (Piter.Kom., SPb, 1999, 720 p) [in Russian].

Journal article design:

2. Zabrodin Ju.M. Metodologicheskie problemy issledovanija i modelirovanija funkcional'nyh sostojanij cheloveka-operatora [Methodological problems of studying operator functional state modeling], Voprosy kibernetiki. Psihicheskie sostojanija i jeffktivnost' dejatel'nosti [Questions of cybernetics. Mental status and performance], 3(25), 15-21(1983).

Conferences proceedings design:

3. Semenova V.G. Samostoyatel'naya rabota studentov kak vazhneyshaya forma organizatsii uchebnogo protsessa v ramkakh obrazovatel'noy kompetentnostnoy modeli [Independent work of students as the most important form of organization of educational process within the educational competence model], Organizatsiya samostoyatel'noy raboty studentov: materialy dokladov II Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy internet-konferentsii [Organization of independent work of students: materials of reports of

the II all-Russian scientific-practical Internet-conference], Saratov: Novyy proyekt [Saratov: New project], 2013. P. 10-15.

Newspaper articles design:

4. Ahmetova N. R. Psihologija studencheskogo vozrasta [Student psychology], Newspaper «Pedagogicheskij vestnik [Pedagogical messenger]», 2009. № 12. P. 4.

Article from the journal in English design:

5. Pundak D., Herscovitz O., Shacham M., Wiser-Biton R. Instructors' attitudes toward active learning, Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects, 5, 215-232(2009).

Internet resources design:

6. Baldwin G. The teaching-research nexus: How research informs and enhances learning and teaching in the University of Melbourne [Electronic resource]. Available at: http://www.cshe.unimelb.edu.au/.htm (Accessed: 15.08.2017).

Сведения об авторах:

Каз.:

Ерментаева А.Р. **–** психология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры, А.Янушкевич көш., 6, Астана, Қазақстан.

Аубакирова Ж.Қ. - психология ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, А.Янушкевич көш., 6, Астана, Қазақстан.

Ауренова М.Д. – психология және коррекциялық педагогика кафедрасының қауымдастырылған профессоры, психология ғылымдарының кандидаты, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, 30-шы Гвардиялық дивизия көш., 34, Өскемен, Қазақстан.

Рус.:

Ерментаева А.Р. **–** доктор психологических наук, профессор кафедры социальной педагогики и самопознания ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, ул. А.Янушкевича, 6, Астана, Казахстан.

Аубакирова Ж.К. – кандидат психологических наук, ассоциированный профессор кафедры социальной педагогики и самопознания ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, ул. А. Янушкевича, 6, Астана, Казахстан.

Ауренова М.Д. – кандидат психологических наук, ассоциированный профессор кафедры психологии и коррекционной педагогики Восточно-Казахстанского государственного университета имени С. Аманжолова, ул. 30-й Гвардейской дивизии, 34, Усть-Каменогорск, Казахстан.

Англ**.:**

Yermentayeva A.P. - Doctor of Psychology, Professor of the department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Str. Yanushkevich, 6, Astana, Kazakhstan.

Aubakirova Zh. K. - Candidate of Psychology, Associate Professor of the department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Str. Yanushkevich, 6, Astana, Kazakhstan.

Aurenova M.D. - Candidate of Psychology, Associate Professor of the department of psychology and correctional pedagogy, S. Amanzholov East Kazakhstan State University, Str.Tridsatoy Gvardeiskoy divizii, 34, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.

Редактор: А.А. Молдажанова
Шығарушы редактор: Ә.С. Жұматаева
Дизайн: Ә.С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы.
-2020. - 2(131). - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ. 208 б.Шартты б.т. -26 Таралымы - 30 дана

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Нұр-Сұлтан қ.,
Қ.Сәтбаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды